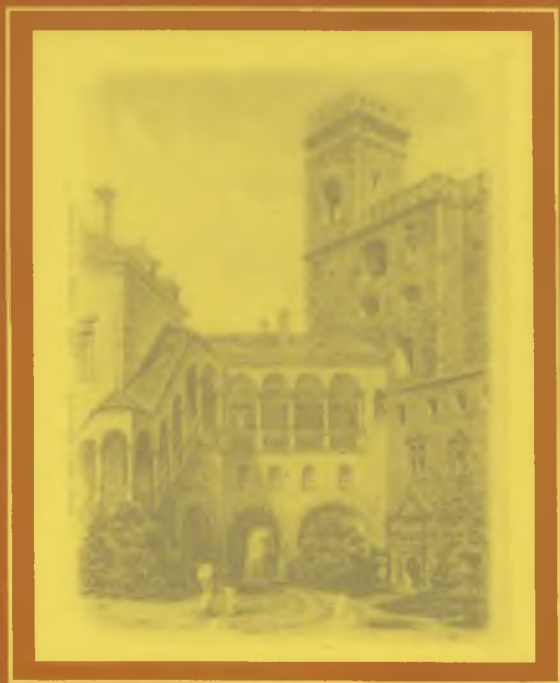


Ködöböcz József



Lakóhelyünk Sárospatak
és körzete

Ködöböcz József
Lakóhelyünk, Sárospatak és környezete

Sárospatak, 2000.

© Ködöböcz József
2000.

Sárospataki Népfőiskolai Egyesület

Ködöböcz József

Lakóhelyünk,
Sárospatak és körzete

Sárospatak, 2000.

Szerkesztette:
Ködöböcz József

Könyvterv, tördelés és borító:
Bordás István

Készült a Közoktatási Modernizációs Közalapítvány,
továbbá Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Önkormányzata
Sárospatak Város Önkormányzata,
a Sárospataki Tanítóképzésért Alapítvány és a
Sárospatakért Baráti Kör Alapítvány támogatásával.

A térképeket a Cartographia Kft., a képeket a Levi Fotó
ingyen bocsátotta a rendelkezésre.

A borítón található képeslapok a Zempléni Múzeum
gyűjteményéből származnak.

Lakóhely ismereti tanítási segédkönyv

ISBN 930045587

Szedés: Tóthné Kovács Katalin

Nyomás és kötetészet:

Sárospataki Nyomda Kft.

Felelős vezető: Derda László

Kiadja a Sárospataki Népfőiskolai Egyesület,
felelős kiadó: Stóka György elnök.

ELŐSZÓ

A környező világról a család, a szülőföld, a lakóhely közvetíti a gyermek számára az első olyan benyomásokat, melyeknek hatása a közvetlen környezethez, az emberhez, a természethez, a világhoz való viszony alakulásában egyaránt döntő s egész életre szóló. Az erkölcsös s emberi magatartás, a tudatos szülőföld- és hazaszeretet, továbbá természetszeretet kialakulása, a közösség érdekeinek figyelembevételére és a közösség szolgálatára felkészülés nemcsak a társadalom érdeke, hanem a gyermeké is. Ezek megvalósítása által ugyanis emberibbé, teljesebbé válik az élete!

E hatások közvetítésében fontos szerepe van a családnak, a szervezett iskolai nevelésnek és a társadalomnak egyaránt. A társadalomtól kapott megbízatása következtében s képzettségénél fogva is, különösen jelentős az iskola nevelő-tanító tevékenysége. Ezt a munkát az iskolának tervszerű tudatossággal kell végeznie, hiszen szakképzettségének s a nevelésben vállalt szerepének megfelelően a gyermekek életre való felkészítésében, felnőtté fejlesztésében rendkívül nagy a felelőssége. Mindent meg kell tennie azért, hogy nevelő munkája minél eredményesebb, hatékonyabb legyen. Minden segítséget meg kell adnia a gyermeknek ahhoz, hogy majd felnőtt korában emberhez méltó életet élhessen. Ennek megfelelően az iskolának következetesen segítenie kell a gyermeket abban, hogy környezetéről kellően tájékozódjék s a lakóhely természeti viszonyairól, múltjáról, fejlődéséről, jelenéről, az ott élő emberről, a közösség munkája által létrehozott értékekről kellő érzelmi hatással maradandó ismeretet kapjon. Rendkívül fontos, szükséges ez, hiszen csak azt szerethetjük igazán, amit kellően megismertünk, ismerünk. Csak így, megfelelő tudás birtokában lesz büszke a tanuló a lakóhelyére s becsüli meg a közösség által létrehozott értékeit.

Annak, hogy a lakóhelyismeret tanítása eredményes legyen, fontos feltétele: a nevelő élete, magatartása ebből a szempontból is legyen példa! A tudományosság elvét érvényesítve, tanítása, élete a település, a táj szeretetét sugározza, a településhez való hűséget példázza. Az anyag feldolgozása a tanulók aktív részvételével, közvetlen tapasztalatokra támaszkodva, személyes élményeik felhasználásával a pedagógus és a tanulók közösségi munkájával történjék.

Sárospatakon a lakóhelyismeretnek gazdag anyaga van. Könyvünk-lakóhelyünk sokrétű, maradandó értékeit, nevelő hatásának gazdag forrásait s városunk fontosabb adatait – lehetőleg a fejlődés érzékeltetésével - kívánja bemutatni, hogy anyagának célszerű felhasználásával segítse a tanulók fejlődését, felnőtté válásának kellő megalapozását. Nem tankönyv ez, hanem tanítói segédkönyv, tehát nem ennek anyagát kell a gyermekkel feldolgozni. A könyv a nevelő számára nyújt szélesebb körű tájékozódást, forrásanyagot s a nevelés során azt és olyan mértékben lehet felhasználni belőle, ami a tanítás során az adott helyzetben szükségesnek s lehetségesnek látszik, illetve amennyire a gyermekek befogadóképessége biztosítható, megnyerhető. Arra kell törekedni, hogy a tervszerű tudatos nevelő munka segítségével a tanulók városunknak minél több értékét ismerjék meg, minden fontosabb jellegzetességéről tájékozódjanak, s ezáltal általánosan, sokoldalúan fejlődjenek, erősödjék bennük településünk múltjának megbecsülése, éltető hagyományainak tisztelete, városunk szeretete, értékeinek óvása, védelme s ezzel együtt a fejlődésének segítése iránti elkötelezettség. Legyen számukra vonzó hely Sárospatak, váljanak "pataki patriótákká", értékeinek tudatos védelmezőivé, gyarapítóivá, terjesztőivé, s még ha el is kerülnek Patakról, őrizzék, éljék továbbra is a tiszta emberséget sugárzó "pataki szellemet".

Könyvünk ennek a "pataki nevelő munkának" a szolgálatára készült. A sokrétű anyaggal, az előforduló módszer-

tani megjegyzésekkel szeretném segíteni, hogy a lakóhelyismeret iskolai tanítása minél tartalmasabb, mélyebb, sokoldalúbb, vonzóbb, hatékonyabb legyen: minél eredményesebben segítse a tanulók "teljesebb emberekké" fejlődését.

Az anyag közreadása bárcsak elérné a célját: az általam kívánt mértékben hasznára lenne a nevelésnek!

I. SÁROSPATAKRÓL ÁLTALÁBAN - SÁROSPATAK, A „PATAKI MIVOLT”

Sárospatak Magyarország egyik messze földön ismert, vonzó települése, „gyöngyszeme”. Neve nemcsak hazánkban, közelebbi és távolabbi területeken cseng ismerősen az emberek ajkán, hanem sokan tudnak róla a hazai határokon kívül is. Patak régóta részt vállalt a magyarság feladatainak megoldásából, s évszázadok óta általában fontos, progresszív szerepet játszott nemzetünk történetében.

A város nevéhez az emberek tudatában rendszerint három dolog kapcsolódik. „Sárospatak” fogalmába beletartozik a vár, országos jelentőségű politikai szerepével, az iskola, szélesebbkörű művelődési feladatok vállalásával s végzésével és maga a város sajátos gazdasági körülményeivel. Akadnak sokan, akik egy-egy tényezőt kiemelve, a települést egyik vagy másik alkotóelemmel azonosítják. Ha a várost valamilyen sajátos szempontból értékeljük, természetesen ennek a véleménynek is van jogosultsága, de az igazi „Patakot” valójában ez a három elem szervezett együttese jelenti: a pataki mivolt, Sárospatak, a település által képviselt eszme, szellemiség ennek e három összetevőnek az egységében valósul meg s lesz hatóerő. Sárospatak jelentőségét, művelődését s ezzel együtt annak kisugárzó hatását nagymértékben az iskola tevékenysége határozza meg, de e művelődést és hatást éppen az tette jellegzetesen patakivá, hogy nevelő munkájába, szellemiségébe beleötvöződtek a vár haladó hagyományai s a város földrajzi helyzetének, gazdasági szerepének vonásai is. S a város és a vár a történelem folyamán olyan háttérrel nyújtott, olyan ösztönzést adott, mely nélkül Patakról, pataki művelődésről s hatásról nem beszélhetünk.

A pataki iskola öregdiákjai legalább ötvenként egyszer rendszeresen felkeresik alma materüket, „nevelő anyjukat”. Ilyenkor hálás szeretettel köszöntik iskolájukat. Beszédük-

ben gyakran visszatérő gondolat, hogy a pataki nevelés hatására alakult életük, s a pataki szellem későbbi tevékenységükben is meghatározta törekvéseiket. Az iskolának ezt a szerepét - mikor magukba néznek - természetesen más intézmények diákjai is érzik. A nevelő-intézmények hatása azonban különböző lehet, más-más módon érvényesülhet, általában attól függően, hogy milyen vonások dominálnak az iskola felfogásában, törekvéseiben, munkájában, létfeltételeiben, életkörülményeiben. Ennek megfelelően évtizedek, évszázadok során sajátos arculatuk, szellemük alakul ki s ez erőteljesen rányomja bélyegét a nevelés-oktatás munkájára, szervezésére, eredményeire. Még abban az időben is, amikor már az érvényes állami tantervek kötelező előírásai pontosan megszabják a nevelés és tanítás célját, anyagát, legfontosabb módszeres eljárásait, az egyes iskolák a környezet, a körülmények, a működő tanárok és tanulók hatására a követelmények teljesítésében különböző eredményeket érhetnek el. S mennyivel szabadabban, sajátosabban alakulhatott az iskola szelleme, munkája, nevelési rendszere a pataki kollégium első időszakának évszázadaiban, amikor - sokszor igen nehéz körülmények között, a kisebbségi sorsot is vállalva - az iskola az élenjáró művelődési eszmék, a korszerű eljárások és a pataki lehetőségek figyelembevételével, a vár haladó törekvéseinek érvényesítésével maga határozta meg a nevelés-tanítás legfontosabb célkitűzéseit, feladatait, tartalmát, módszeres eljárásait, szervezeti kereteit.

A pataki sajátosságok fejlődését erősítette az a következetes törekvés, gyakorlat is, hogy az iskola elsősorban a saját neveltjeiből választotta ki tanárait. Ennek megfelelően a tanárok érzelmileg már gyermekkorukban hozzákötődtek az iskolához, Patakhoz. „Belülről ismerték az itteni diákélet örömeit és gondjait, éppúgy, mint a helység és intézmény előnyeit és hátrányait. Tanítványaiknak leszűrt tapasztalatok

alapján adták tovább, amit érdemes és kell”¹. Mindezek következtében a kollégiumban sajátos “pataki szellem” alakult ki, amelyet az iskola további munkája, hagyományörző és továbbfejlesztő tervszerű, tudatos törekvése élesztett, erősített, s amely azután az innen kikerültek életében is tovább élt, fontos szerepet kapott. Segítette a pataki szellem érvényesülését, kisugárzó hatásának fennmaradását az az olykor meglévő gyakorlat is, mely szerint volt diákjait maga az iskola, egy-egy kisebb közösség tagjait pedig annak volt tanárvezetője időnként körlevéllel kereste meg, és tájékoztatta őket az iskola, illetőleg a közösség életéről, munkájáról.

Sárospatak nem magába zárkozó, nem passzív része az országnak, hanem nyitott, aktív. Munkája évszázadokon át érzékelhető hatással volt az ország politikai életére, a magyar művelődés alakulására. A megfelelő politikai és művelődési feladatok, a népért, a tömegek művelődéséért érzett felelősség vállalása nemcsak a tanulók küldetéstudatát erősítette s sajátos politikai és kollégiumi (“pataki”) szellem kialakulását tette lehetővé, illetve biztosította, hanem ennek kisugárzásával segítette, árnyalta az ország tevékenységét, életét is. Így lett Patak szerves része s támogatója a magyar progresszív törekvéseknek.

¹ *Barcza József: A Kollégium története 1848-tól 1919-ig = A Sárospataki Református Kollégium története. Tanulmányok alapításának 450. Évfordulójára. Budapest, 1981. 181.o.*

II. SÁROSPATAK KIALAKULÁSA, FÖLDRAJZI HELYZETE, TÖRTÉNETE

A történelem folyamán egy-egy település általában ott jött létre, ahol az ember létfenntartásához elengedhetetlenül szükséges feltételek biztosítottak voltak. Ennek megfelelően az emberek nagy előszeretettel telepedtek le a gazdag növény- és állatvilággal bíró területeken és a folyók mellett. Több ok miatt szívesen választották a magasabban fekvő helyeket is. Ezek ugyanis védelmet nyújtottak az árvizek ellen, továbbá innen messze be lehetett látni a vidéket s ez előnyös volt a támadók elleni védekezésnél. Fontos szempont volt az is, hogy a közelben megtalálhatóak legyenek az építkezésekhez szükséges fontosabb anyagok, a fa, kő, nád stb., továbbá az is, hogy a település megfelelő útvonal mellé kerüljön.

Zemplénben, a pataki tájon ezek a nélkülözhetetlen feltételek messzemenően megvoltak. Városunk vidéke a Bodrog folyó mellett, hegyektől védett területen fekszik. Megtalálhatóak voltak itt bőven azok az értékek, amelyek az emberi élethez szükségesek. Vízben, termékeny talajban, vadban, halban gazdag vidék volt ez, hatalmas erdőségekkel. Ennek megfelelően korán megjelent és letelepedett itt az ember. Bizonyítja ezt többek között az a gazdag leletanyag is, melyet ezen a vidéken tártak fel. Kiss Elek gimnáziumi és tanítóképzős tornatanár az ősemlék kutatva 1892-ben igen értékes anyagra bukkant a Heccegkút melletti Pogánykút dűlőben. Az ősemlék valamikor a Pogánykút látta el vízzel s a kúthoz közel kb. 200 méterre az ősemlék által használt sokféle eszközt talált. Kutatása során törőkő, kőfejsze ép éllel, őrlőkő, lapos véső, köszörűkő, parittyakő, égetett agyaggömb és egyéb edénytöredékek kerültek elő. Ezzel együtt a leletben vaskorszakbeli maradvány is volt, pl. vaskalapács. Ezeken túl Sárospatak alsó határában is sok ősemléki eszközt találtak, így pl. obszidián szilánkokból

készült késeket. Az alsóhatári homokdombokon ősemeri sírokat tártak fel, melyekben díszített edénydarabok, bronzgyűrű, fibula és gyöngysor maradtak fenn. E leletek egyben azt is bizonyítják, hogy az ősemeriek ékszereikkel temették el kedves halottaikat. Az Ásvány-dűlőben még 1937-ben is találtak hamvvedreket.

Az említett kutatások, ásatások, leletek kellő erővel bizonyítják, hogy tájunk, településünk kedvező földrajzi helyzete és gazdag természeti kincsei következtében már a történelem előtti korban is lakott hely volt. S a területünk fejlődése a honfoglalás után is szerencsésen, kedvezően alakult. Sárospatak kis település, mégis sajátos helyet foglal el a nagyobb települések között. Városunk a világhírű borteremő táj, a Zemplén-hegység, korábbi nevén Eperjes-Tokaji hegység, a Tokaj-hegyalja lábánál, az öt folyó (Latorca, Ung, Laborc, Ondava, Tapoly) ölekezéséből keletkező, kb. 65 km hosszú Bodrog folyó két partján épült, mely folyó Tokajnál ömlik a Tiszába. A Bodrog kellemes vize és lágy homokos partja következtében – a jelenlegi szennyezettség kialakulásáig – a fürdésre, vízisportolásra is kiválóan alkalmas volt. Ezen kívül a környék bővölködik forrásokban is, s a langyos vizű forrás sokféle ásványi anyagot tartalmaz és gyógyító hatása is ismert. Az 1860-as években, pl. keresett forrás volt a Patak határában fekvő Nádor-fürdő. Az 1960-ban mélyfúrással kialakított végardói fürdőt 330 m mélységből eredő 48 C°-os mélykarszt eredetű hévíz táplálja, mely a Patak környéki tufamező talapzatát alkotó triász mészkőből származik. Szerencsés volt Patak földrajzi fekvése azért is, mert itt vezetett a Budáról Galíciába és Oroszországba, illetve Lengyelországból Erdélybe és a Balkánra vivő fontos útvonal, “népek országútja” is.

Kedvező földrajzi helyzete következtében Patak korán fontos település lett, katonai s kereskedelmi jelentőséget kapott. Bizonyítja ezt a vára is, melyről már egy 1262-ben kelt oklevélben is történik említés. A ma látható vár, a Vö-

rös-torony egyes kutatók szerint az 1400-as évek végén, mások - a napjainkban, az 1990-es években kialakított felfogás - szerint az 1500-as évek második negyedében épült. Ez a sok vihart megérett vár ma hazánk egyik legszebb, csaknem épségben megmaradt ilyen épülete. Várkastélya, melyet az idők folyamán többször is bővítettek, a XVI. századi magyar késői reneszánsz és a XVII. századi korabarrokk építészet egyik leggazdagabb, legbecsesebb hazai együttese.

Településünk nemcsak rendkívül szerencsés helyen alakult ki, hanem szép vidéken is. A Zempléni-hegység hazánk egyik legváltozatosabb tájegysége. A város körül amfiteátrumszerűen emelkednek a hegyek, a Mandulás, Páncél-hegy, Gombos, Királyhegy, Megyer, távolabb a Pogánykút, Sinka, Hosszúhegy, Somhegy, Szava, Papaj. A hegyekben gyönyörű völgyek, s a legszebb a Radvány-völgy a Radvány-patakkal. A hegyekben sok a bővizű forrás (Cifrakút, Szarkakút, Nyúlkút, Pogánykút, Forrókút). A hegyekből a Suta-patak vezeti le a vizet a Bodrogba, a bodrogi közti síkságon pedig a Füzesér és a Törökér viszi a régi gazdag lágvilág megmaradt vizét a folyóba.

A sokrétű természeti szépség megragadja az embert, elbűvöli a szemlélőt. Városunk a hegyek és az alföldi síkság érintkezésénél, folyó mellett épült. A Bodrogtól jobbra, nyugat felé a dombok, hegyek szép körívet alkotnak, balra, kelet felé pedig a végtelen síkság nyújt megnyugtató látványt a szemnek. Hargitai Zoltán tanítóképző intézeti tanárt is megragadta ennek a vidéknek a varázsa s a Mandulásról széttekintve ilyen gondolatok megfogalmazására ösztönözte: "Szemünk szinte belefárad e nagyszerű táj láttán. Erdők, szőlők borította nyugtalan vulkánok, gabonatengert ontó lankák és végtelenbe terülő termékeny síkság találkozásából született meg a város. Ebbe a szerencsés földrajzi együttesbe eresztette mély gyökereit, itt építette ki egyéni, minden más magyar városétól eltérő kultúráját a táj összegyűlt erői-

ből”² A város szép fekvését, változatos környékét, gazdag természeti értékeit a XVII. század közepén Sárospatakon működő Comenius is nagy elragadtatással szemlélte s vallotta, hogy ezek következtében a “múzsák”, a tudományok és diákok számára is kellemes, vonzó helyül szolgál.

Erről a szép vidékről, sok értékkel bírór, vonzó településünkről meghatóan vall Tamaskó Ödön is: “Gyönyörű táj, gazdag, áldott vidék. A déli lejtők, a “verő”-k szőlőpásztáit kövér szántóföldek, viruló rétek ölelik körül. Álmélkodva nézte hajdan Comenius, a nagy morva tudós is a természetnek ezt a ritka bőkezűségét: “A Bodrog, a kellemes folyó a víznek és hálnak, a szomszédos hegyek a nemes bornak, a környező mezők a gabonának és a nyájnak, az erdők és a berkek a vadaknak és a madaraknak roppant bőséget ontják”. E szépséges táj közepén, mint finomművű foglalatban a kincsetérő drágakő, feltűnik a Bodrogsági Athén, az ezerszínű Sárospatak.

Patak földjén jársz... Aztán elindulsz, hogy felfedezd önmagad számára. Bármerre jársz, szemed és füled minden lépéssel gyűjt valami új, érdekes tapasztalatot, mélyreható benyomást. Itt töltesz néhány órát, és már tudod, hogy Magyarországnak talán legnagyobb múltú, legérdekesebb kultúrájú városában vagy, amit teljes gazdagságában megismerni még egy életen át sem lehet.³

Eme értékes és szép táj közepén, hazánk északkeleti részén, a Középg-hegyaljához hajló fennsíkon hosszan elnyúlva és a Nagy-alföld nyúlványán, a Bodrogsági szélén terül el Sárospatak. Hazánk fővárosától, Budapesttől 252 km-re, megyénk Borsod-Abaúj-Zemplén megye székhelyétől, Miskolctól 72 km-re, a szomszédos várostól, Sátoraljaújhelytől 11 km-re fekszik.

² Hargitai Zoltán: *A Mandulás és növényvilága = A tiszáninneni református egyházkerület sárospataki Líceumának 1939/40. évi Évkönyve. Sárospatak, 1940. 5.o.*

³ Tamaskó Ödön: *Zempléni hegység. Budapest, 1958. 60.o.*

Sárospatak története a honfoglalás koráig nyúlik vissza. Ez a táj a honfoglaló magyarok korai letelepedésének a helye. III. Béla király sokáig névtelennek ismert jegyzője, Péter győri püspök a honfoglalással és első királyunk történetével foglalkozó munkájában, a "Gesta Hungarorum" krónikájában a XIII. század elején azt jegyezte fel, hogy a Kárpát-medencébe beözönlő magyarság előőrse és benne Ketel vezér derítette fel Patak vidékét, s ezért Árpád fejedelem a Sátor-hegy és Tolcsva-patak közti területet, azaz "Patakot" Ketel vezérnek adományozta. Elnevezése innen származik. Csorba Csaba szerint Sárospatak neve eredetileg Ketelpataka volt. A patak későbbi neve Hotyka-patak, s Bodrogolaszínál éri el a Bodrogot. A Ketel szó török eredetű. Magyarul "őríz", "legelőre vezet" a jelentése. A Ketelpataka név először Patak névre egyszerűsödött, s később kibővült az ingoványos környékre utaló "Sáros" előtaggal.⁴ A "Sáros" jelző eredetére vonatkozóan egyébként többféle magyarázat, elgondolás is van. Egyik magyarázat szerint sáros utcájáról ragadt rá. Más vélemény szerint az Árpád-korban a hegyléc és a Ronyva-Bodrog közti terület egy részét nevezték "Sáros"-nak s innen az elnevezés.

Az Árpád-kori leletek, így a Baksa-halmon e korból feltárt anyagok is azt bizonyítják, hogy ezen a folyómenti területen korán megtelepedtek őseink, ez a terület a honfoglaló magyarok első csoportjának adott otthont. A hagyomány szerint hazánknak ez a vidéke elsőnek játszott nagy szerepet a honfoglalás idején, mert annak alapjául és kiinduló pontjául szolgált.⁵ Őseink felismerték, hogy ez a vidék kiválóan alkalmas lakóhelynek és benépesítették. S ez a terület nem tartozott az István király által létrehozott megyeszervezetbe. Patakot 1050 körül I. Endre Ketel utó-

⁴ Csorba Csaba: *Regélőváraink. Magyar Könyvklub. 1997. 207.o.*

⁵ Niklai Péter dr.: *A Rákócziak birodalma – Az Északkeleti Felvidék történelmi-politikai jelentősége = Zemplén vármegye. Szerkesztette: Csikvári Antal. Budapest, 1940. 18.o.*

daitól csere útján megszerezte. Tette ezt nemcsak azért, mert a terület értékes, hatalmas erdőrengeteg dús vadállománnyal, tehát vadászatra is igen alkalmas vidék volt s vizei halban gazdagok, hanem azért is, mert felesége Jaroszláv kijevi nagyfejedelem leánya, Agmunda volt, aki a német császár támadásától félve jobban érezte magát itt, a hazájához közelebbi helyen. Ettől kezdve **Patak kiterjedt királyi uradalmi, erdőispánsági központ, Árpád-házi királyaink megbecsült szálláshelye** lett. S Patak 1390-ig volt királyi, királynői város, melyben több királyunk is tartózkodott az udvartartásával együtt szívesen. Írásos emlék bizonyítja, hogy Imre király 1201-ben a települést városi rangot jelentő kiváltságokkal ruházta fel. Ezeket a kiváltságokat 1272-ben V. István is elismerte, megerősítette. S a királyi kiváltságok elősegítették Patak fejlődését, városias alakulását.

A város jelentőségét mutatja az is, hogy a XII. században körtemplom, a XIII. század első felében, 1230 körül domonkos, majd 1260 körül ferences kolostor is épült. Előbbi a görög katolikus templom környékén, a ferences kolostor pedig a Kossuth utca jelenlegi 1-5. sz. telkei helyén. Ez utóbbi mellé épült a klarisszák zárdája. Egy időben Zemplén vármegyét Patak vármegyének is nevezték s 1543-ban Zemplén megye gyűléshelyévé tették.

1241-ben az erre vonuló tatársereg támadásától maga a város megmenekült. Az ország, a táj nagy részének tatárok általi elpusztítása után IV. Béla 1245-ben olaszokat telepített erre a vidékre s ezek nagy érdemeket szereztek a hegyaljai szőlőművelés fejlesztésében. 1251-ben IV. Béla Zemplén földvárában törvényt napot tartott s utána meglátogatta az ide telepített olaszokat, megnézte szőlőültetvényeiket is. Eljött Patakra is. A feljegyzések szerint IV. Béla fia, V. István s ennek fia, IV. László szintén sokszor időzött itt. A tatárok pusztításától azonban Patak sem menekülhetett meg. Újabb betörésük alkalmával, 1285-ben a várost feldúlták, sok embert elhurcoltak s a domonkos kolostort is felperzselték.

Patak mint királyi város az Anjou-királyok korában is békésen fejlődött tovább. Ekkor épült a román körtemplom mellett a hajós gótikus plébániai templom.

A XIV. század végén 1390-ben Sárospatak földesúri mezőváros⁶ lett: részben adományként, részben örökségként évszázadokon át főúri családok birtoka volt. A település a főúri oltalom idején is szépen fejlődött s benne virágzó céhek működtek. Patak különösen sokat köszönhetett a Pálóczi, a Perényi, a Dobó és a Rákóczi családoknak.

Zsigmond király 1390-ben Perényi Miklós szőrényi bánnak és fiainak adományozta Patakot, majd amikor a család kihalt, 1429-ben Zsigmond szabad királyi várossá tette és még abban az évben Pálóczi György esztergomi érseknek és két testvérének adományozta. 1465-ben Mátyás király Pálóczi Lászlónak engedélyt adott, ahogy a Hécén lévő udvarházát vár módjára falakkal és bástyákkal erősítse meg. Ennek megfelelően az udvarház "curié"-ből "castellum" lett.

Patak a Pálócziak idején (1429-1526) is szépen fejlődött. 1440-1458 között a cseh husziták többször is megtámadták, kifosztották a várost, míg végül 1458-ban Rozgonyi Sebestyén csapata Mátyás király megbízásából a Botkónél szétverte őket. A hagyomány szerint Mátyás a Királyhegyről figyelte az ütközetet.

A templomot 1492-ben késő gótikus, háromhajós csarnoktemplommá építették át. A plébániához és kolostorhoz iskolák is tartoztak. A ferencesek kolostorához közel, a XIV. század végén a klarissza apácáknak, majd a XV. században a begináknak építettek zárdát. Fejlődött az ipar és kereskedelem, ami nagymértékben segítette a polgári lakosság jólétének emelkedését. Mátyástól 1460-ban a

⁶ A mezőváros sajátos átmenetet képez a parasztfaluak és a tulajdonképpeni szabad királyi városok között, s mint piacos helyek, kereskedelmi központok, rendszerint központjai egy-egy tájegységnek. A Hegyalján 12 mezőváros volt. Ilyen sűrű mezővárosi hálózat nem volt több az országban.

város vásártartási jogot kapott. A Bodrogon nagy vízimalom volt s a XVI. század elején fürdőház is működött.

A vidék jobbágyságának helyzetére utal az a tény, hogy a Dózsa-felkelés idején, 1514-ben itt is hallatják hangjukat az elégedetlen jobbágyok. A kialakuló árutermelés és pénzgazdálkodás miatt zúgolódó parasztság “a hitetlen és átkozott nemesek” ellen fordult. A felkelők elfoglalták Sárospatakot s 1514 júniusában innen küldtek fenyegető levelet a tokaji vár kapitányának, aki a gyülekező parasztok egy csoportjával kegyetlenkedett, hogy kímélje az elfogottak életét. “Ha elpusztítod, a magasságos Isten és a szent kereszt, melynek diadalmas jelét mellünkön viseljük, minden kétség kívül megsegít és testvéreinket, a kereszteseket, amíg közülünk egy is megmarad, legkevésbé sem hagyjuk el, hanem gyalázatukért bosszút állunk és minden javaidat, birtokaidat elpusztítjuk”.⁷

A Pálóczi család utolsó férfi tagja, Antal 1526-ban a mohácsi csatában elesett s uradalmait a reneszánsz szertelenségekre hajló, 25 éves Perényi Péter önkényesen elfoglalta. Perényi koronaőr volt s mivel a koronát a koronázáshoz János Zsigmondnak és az ellenkirálynak, Habsburg Ferdinándnak is kiadta, a birtokra mindkettőtől adománylevelet szerzett. Második török fogságából kiszabadulva 1533-ban tért vissza Patakra. Biztonságos családi székhellyé igyekezett kiépíteni a várost s hozzákezdett annak megerősítéséhez, várfalöv és belső vár építéséhez, a Vörös-torony építéséhez. Az 1530-as években horvátokat is telepített le Dél-Dunántúlról Patakra.

Détshy Mihály az építkezést az alábbiak szerint írja le: “Perényi a régi városközpontból egy észak-déli irányban erősen megnyújtott négyszöget kerítettett körül erődítésekkel. A megerősített “belső város” Bodrog felőli, keleti olda-

⁷ Sallai József: *A Zemplén hegység történeti áttekintése = Frisnyák Sándor: Zemplén-hegység. Turistakalauz. Miskolc, 1978. 65.o.*

lán nyílt a felvonóhidás lovas és gyalogos várkapu. A várfalöv sarkain és a nyugati oldal több pontján kiugró bástyák épültek. Az északi keskeny oldal középső szakaszát a gótikus templom északi fala alkotta a keleti és déli várfal pedig az ekkor már álló Vörös-toronyhoz kapcsolódott”.⁸ A négyzet-alaprajzú tornyot lakótoronnyá alakíttatta át s a várudvar keleti oldalán reneszánsz stílusú palotaszárnyat kezdett építeni. Mivel azonban 1542-ben néhány főnemessel közös érdekeik védelmében ligát alakítottak, Ferdinánd börtönbe záratta, ahonnan csak 1548-ban szabadult ki s utána hamar meg is halt. Az építkezést fia, Gábor folytatta s fejezte be.

Perényi Péter és Gábor a reformáció hívei voltak. Gondjuk volt a protestáns iskolára, mely a református kollégium mai helyén, a klarisszák és beginák kolostorában lelt otthonra.

Perényi Gábor 1567-ben utódok nélkül halt meg s így a királlyal kötött megállapodás szerint Patak és a birtok a koronára szállt vissza. Miksa király 1572-ben az egész országra szóló vámmentesség, a szabad bíróválasztás, céhállítás, a szabad bormérés és a bizonyos esetekre szóló palloshasználat jogával ruházta fel a várost.

1575-ben, továbbá 1622-ben nagy pestisjárványnak esett áldozatul a lakosság egy része.

1573-ban a **Dobó** család birtokába kerül a város. Ebben az időben, 1584-ben a pataki templomban kötött titokban házasságot Balassi Bálint az egyik földbirtokossal, Dobó Krisztinával. Végül Dobó Ferenc, az egri hős Dobó István fia, Felső-Magyarország főkapitánya lett Patak egyedüli ura, aki a várost felvirágoztatta, a kollégiumot és a város lakosságát segítette, a szegények számára ispotályt létesített. 1599-ben a várost árokkal és sánccal vétette körül. 1602-ben történt halála után unokahúga, Perényi Zsófia örökölte a

⁸ *Détsy Mihály: Sárospatak. II. kiadás. Budapest, 1974. 7-8.o.*

várat. 1603-ban Básta generális kifosztotta a települést. 1605-ben Bocskai István hajdúi foglalták el Patakot.

Bocskai halála után Perényi Zsófia fia visszakapta ugyan a várat, de hamar bekövetkezett halála miatt már 1608-ban **Lorántffy Mihály** birtokába került. Minthogy azonban a szülők és a többi testvér hamar meghaltak, a vár birtokosa az életben maradt két lány, Lorántffy Zsuzsanna és Mária lett.

Lorántffy Zsuzsanna 1616-ban férjhez ment Rákóczi Györgyhez s ettől kezdve Sárospatak története összeforrt a **Rákóczi** család történetével. Ez az idő 1660-ig Sárospatak város fénykora. Rákóczi György 1617-1618-ban a várkastély keleti szárnyára emeletet húzatott. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem két alkalommal is volt Patakon, 1619-ben a győzelmes csata után és 1620-ban Rákóczi Zsigmond és Lorántffy Mária lakodalmán. A fiatal pár azonban rövid idő múlva meghalt s így Patak és a birtokok Lorántffy Zsuzsannáé és Rákóczi Györgyé lettek. Itt születtek gyermekeik: II. Rákóczi György 1621-ben és Zsigmond 1622-ben. Rákóczi Györgyöt 1630-ban Erdély fejedelmévé választották s a család odaköltözött. Patak maradt azonban a családi székhely, a családi birtokok központja. A vár erősítésére és egyéb építkezésekre továbbra is nagy gondot fordítottak: 1643-ban elkészült a Lorántffy-szárny. Ezenkívül ágyúöntőház épült, a déli kastélyszárnyra emeletet húztak. A Vörös-torony és a keleti palotaszárny között 1646-1647-ben megépült az árka-dos loggia és feljáró. Ezekon túlmenően sokat áldoztak a református kollégiumra, hogy benne a szegény gyermekek is tanulhassanak. Növelték a tanárok számát, sok diákot küldtek külföldi tanulmányútra. Anabaptista (újkeresztyén) iparos családokat telepítettek le Patakon.

I. Rákóczi György 1648-ban elhunyt. Ezután felesége és Zsigmond fia visszaköltözött Patakra s nagy gondot fordítottak a református kollégium oktatási rendszerének és tanítási módszerének fejlesztésére. Meghívásukra 1650-1654 között a kollégium korszerűsítésén munkálkodott a kor pedagógiai

nagy alakja, az akkor már egész Európában jól ismert pedagógus, Comenius. Életének legeredményesebb munkás korszaka volt ez a pataki négy év. Pedagógiai elveit a gyakorlatban is kipróbálta, megvalósította s a pedagógiai irodalmat nagy alkotásokkal gazdagította. Itt írta meg világhírű könyvét, az Orbis Pictust (Látható világ), a Schola Ludus-t (Az iskola mint játékszín), a Gentis felicitas-t (A nemzet boldogsága) s egyéb műveit. 1651-ben Rákóczi Zsigmond és pfalzi Henrietta (Frigyes pfalzi választófejedelem lánya) esküvőjén is ő adta össze lelkészként az ifjú párt, kiknek házassága rövid életű volt: Henrietta még abban az évben, Zsigmond pedig 1652-ben meghalt. Ezután Lorántffy Zsuzsanna egyedül folytatta itteni áldásos tevékenységét. Segítette az iskolát, tovább építette a várat. 1656-ban a Vöröstorony nagy terme fölé ágyúk felállításához emeletet építtetett s azt zsindelelyel fedett gulatetővel fedték be.

1660-ban meghalt Lorántffy Zsuzsanna, majd fia, II. Rákóczi György erdélyi fejedelem is. A Rákóczi-Lorántffy birtok II. Rákóczi György özvegyére, Báthori Zsófiára és fiára, I. Rákóczi Ferencre szállt. Báthori Zsófia rekatolizált s nemcsak megfosztotta a kollégiumot a Rákóczi családtól addig kapott támogatástól, hanem az iskolát, annak épületét 1671-ben a jövedelmével együtt a jezsuitáknak adta, s a református iskolának több évtizedre el kellett bujdosnia Patakról. I. Rákóczi Ferenc 1666-ban feleségül vette Zrínyi Ilonát. Ebben az időben a Habsburgok fokozódó elnyomása ellen szövetkezett néhány főúr s ebben a Wesselényi-féle összeesküvésben részt vett I. Rákóczi Ferenc is (továbbá: Zrínyi Péter, Frangepán Ferenc, Nádasdy Ferenc és Teleki Mihály), hogy Lipótot az alkotmány megtartására kényszerítsék. Patakon a vár Sub Rosa termében folytak a titkos tárgyalások. A szövetkezők mozgalma azonban hamar elbukott s Patak várát 1670-ben a császári katonák megszállták. Az összeesküvés vezetőit kivégezték. Édesanyja I. Rákóczi Ferencért magas váltságdíjat fizetett s így menekült meg a

haláltól. A császári várórség parancsnoka a külső vár gyalogkapuját befalaztatta, a vártemplom északi és déli falát kivágatta s itt alakította ki a kaput: a várba csak a templomon keresztül s szigorú ellenőrzés mellett lehetett be- és kijárni. 1672-ben nagy tűzvész volt, mely elpusztította a belső várost és az alsó külváros házainak nagy részét is.

1676-ban I. Rákóczi Ferenc meghalt s özvegye, Zrínyi Ilona 1677-ben Thököly Imre felesége lett. Thököly seregei 1683-ban a császári katonáktól megszabadították Patakot. Két év múlva, 1685-ben azonban a császári zsoldosok a várat ostrommal bevették, elfoglalták. A Rákóczi árvákat, Ferencet és Juliannát édesanyjukkal együtt Bécsbe vitték, s a gyermekeket császárhű szellemben nevelték. Rákóczi Julianna Aspremont grófhhoz ment feleségül s Patakról testvére javára lemondott. Így lett a vár és az uradalom teljesen Rákóczi Ferencé, aki itt tartotta esküvőjét Charlotte Amália hesseni hercegnővel 1694-ben. Lakóhelye ekkor újra Patak lett. A megszállás alatt megrongálódott kastélyt rendbe hozatta. 1697-ben a Tokaji-féle parasztfelkelés emberei Rákóczi Ferenc távollétében csellel elfoglalták ugyan a várat, de végül a császári katonák győztek, s a felkelők közül mintegy harmincat kivégeztek. II. Rákóczi Ferencet a császár 1701-ben elfogatta, fogságából azonban sikerült Lengyelországba szöknie. 1702-ben az uralkodó I. Lipót elrendelte a magyarországi várak lerombolását. Ekkor robbantották fel a külső vár erődítéseit, rongálták meg a Vörös-tornyot és a "vigyázó házak"-ból is felrobbantottak egyet.

II. Rákóczi Ferenc Lengyelországból 1703-ban a Habsburg-ház elnyomása ellen fellázadt parasztság és nemesség szabadságharcának vezéréként tért vissza. A kuruc sereg előtt a várbeliek kapituláltak. Ebben az időben nagy tűzvész is pusztított a várban, tönkretette a kastély zsindeyes tetőzetét és a famennyezetes termeket. A Patakot visszafoglaló kuruc sereg vezére, Orosz Pál 1703-ban a kollégiumot visszaadta jogos tulajdonosának s az előzőtt református is-

kola visszajött. 1708-ban II. Rákóczi Ferenc a pataki várban tartotta az országgyűlést, amelyen kimondták a hadba szálló jobbágyok felszabadítását és árulásért halálra ítélték és kivégezték Bezerédi Imre kuruc brigadéroszt és sógorát, Bottka Ádámot. A fejedelem 1710 őszen még Sárospatakon töltött rövid időt, s innen indult száműzetésbe.

1710 novemberében újra a császári katonaság lett úrrá Patakon. A Rákóczi-javakat elkobozták, s 1711-ben a vár uradalma királyi adományként idegen család kezébe került. S ezzel a vár megszűnt a magyarság politikai védelmezője, a szabadságért folytatott küzdelmek élesztője, támasza lenni.

A császár az elkobzott pataki uradalmat az osztrák Trautsohn János Vilmos (Donat) hercegnek adta, aki csak a gazdasági szükségleteknek megfelelően állíttatta helyre és használta a kastélyt. 1737-ben egy nagy tűzvészben elpusztult a kastély tetőzete. A tűz martaléka lett ezenkívül sok ház, továbbá a templom tetőzete is. A templom déli tornyában még a harangok is megolvadtak. A károk helyreállítása csak lassan, több év alatt történt meg. Amikor Trautsohn herceg 1776-ban meghalt, a császári kamara lett újra a tulajdonos, a vár ura. Ez azonban a kastély karbantartására nem fordított gondot.

A XVIII. század második felében zsidók vándoroltak be Galíciából és Sziléziából, 1785-ben pedig 31 sváb család érkezett s a Hustáctól délre telepedett le. Ennek a sokáig zárt településnek a neve Józseffalva, majd Újpaták volt. A Patakra bevándorlók egy-egy évszázad alatt általában a többségi magyarokhoz alakultak.

1806-ban a pataki uradalom királyi adományként Bretzenheim Károly Ágost német herceg birtokába került, aki Patakra költözött. A Bretzenheim család a romos kastélyt helyreállíttatta, átalakíttatta, a Perényi és a Lorántffy szárnyakat a belső várfal felhasználásával, egy új épületrész építésével összekötötte (Bretzenheim-szárny). Halála után folytatta a munkát fia, Ferdinánd is.

1835-ben a város 300.000 Ft-ért megváltotta magát Bretzenheim Ferdinándtól a földesúri jogok alól, megszabadult a földesúri kötöttségektől, szolgáltatásoktól s ezután a gazdasági életben a földesúri jogok a “közbirtokosság”-ra szálltak át, és a gazdasági élet fő tényezője a közbirtokosság lett.

1875-ben Windischgrätz Lajos jutott örökségként a várhoz. E család birtoklása idején is történt bizonyos javítás, átépítés a kastélyban. 1919-ben cseh és román csapatok szállták meg a várat.

1945-ben a magyar állam tulajdonába került a vár, s ott népfőiskola és művészeti otthon nyílt. 1950-ben a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonába jutott s a Rákóczi Múzeumnak adott otthont. 1949 óta a várat az Országos Műemléki Felügyelőség gondozza.

Az 1970-es évektől jelentős építkezések történnek a városban: Háztömbök, lakótelepek épülnek. Megépül a Comenius utcai orvosi rendelő (Egészségház), a tanítóképző kollégiuma, a művelődési ház, két óvoda, a Petőfi Sándor Általános Iskola, az Árvay József Gyakorló Általános Iskola, a Szakmunkásképző (Szakképző) Iskola, az Árpád Vezér Gimnázium, a Bodrog Áruház, a Bodrog Szálloda.

A ma egységes város, Sárospatak régen több közigazgatási egységet alkotott. A település 1386-ban szakadt két részre: a Bodrog bal partján fekvő Sáros-Kis-Patak külön vált a jobb parton fekvő Sáros-Nagy-Pataktól, külön bíróval külön közigazgatási egységet alkotott s csak 1883-ban egyesült újra a két településrész. A déli városrészen II. József idejében épült “Józseffalva, későbbi nevén Újpaták 1912-ben csatlakozott Sárospatakhoz. A várostól délre fekvő Bodroghalász 1950-ben, az északkeletre fekvő Végardó pedig 1965-ben lett a város része. Ennek megfelelően Sárospatak mai adataiban benne vannak a korábban önálló településeként szereplő községek adatai is. Csatlakozásukkal Patak megfelelő jellemző adatai (terület, népes-

ség, lakásállomány stb.) változtak, megnövekedtek. Ahhoz, hogy a mai település fejlődésének jellemzése, értékelése a múlttal való összehasonlításban reális, a valóságnak megfelelőbb legyen, ismertetjük a csatlakozó települések korábbi jellemzőit, történetének főbb adatait s egyben közlünk együttesen, összesítetten is néhány fontos adatot a település korábbi idejéből. Illő, s kötelességünk is az, hogy a lakóhelyismereti nevelésünkben ezekre a sajátos értékekre is építsünk, és múltjukat közösségünk múltjaként tartsuk számon.

- **Bodroghalász** egy 1248-as feljegyzésben Petrahó néven szerepel. Neve 1896-ban a települések hivatalos elnevezése alkalmával lett Bodroghalász. IV. Béla a Szent Ágoston rendnek adományozta, majd a XV. században a pálosok tulajdonába került. Később a pataki vár tartozéka lett.

1888-ban a Bodrog áradása, 1890-ben és 1897-ben hatalmas tűzvész okozott nagy károkat.

A református egyház a pataki egyház fiúliájaként, leányegyházaként 1645-ben keletkezett. Templomot 1770-ben fából építettek, amelyet a falu egy részével együtt 1823-ban nagy tűzvész pusztított el. Az új templom 1826-ban épült meg.

Az I. világháborúban 35 ember vett részt, kik közül 13 halt hősi halált.

Területe: 1851-ben 1871 kat.hold s 1940-ben 1670 kat.hold.

Lakóinak száma: 1851-ben 387, 1940-ben 661. Lakóház ekkor: 159.

- **Végardó** Árpád-kori település. Ősi vámszedő hely. Neve az erdő szóból származik s eleinte Ordó alakban fordult elő. 1390-ben a pataki várhoz tartozott. A Rákóczi-féle szabadságharcot megelőző időben fontos hely volt. Bírója, Tokaji Szalontai György küzdött a német és magyar elnyomás ellen egyaránt s fontos szerepet játszott az 1697-es hegyaljai felkelésben. A Botkón végezték ki.

Lakossága sokszor élt át súlyos megpróbáltatásokat. 1740-ben pestis, 1741-ben nagy árvíz és marhavész, 1878-ban és 1903-ban nagy tűzvész pusztított. 1720-ban Trautsohn földbirtokos ruszinokat telepített be.

Görög katolikus temploma 1799-ben barokk stílusban, tornya pedig 1820-ban épült.

A századfordulón 54 ember vándorolt ki Amerikába a jobb megélhetés biztosítása reményében.

Területe: 1851-ben 986 kat.hold s 1940-ben 2001 kat.hold. Lakóinak száma: 1851-ben 619, 1940-ben 1.076. Lakóház 1940-ben: 192.

Összesített, együttes adatokat lásd a túloldalon!

Sárospatak 1883-ban vesztette el **városi jogállását**, 1950-ig nagyközség, 1950-től önálló tanácsú község volt, majd 1968-ban kapta vissza városi jogállását, lett újra város. 1956-ig járási székhely volt.

Sárospatak jelenlegi **külföldi testvérvárosai**: 1966-tól Collegno (Olaszország), 1968-tól Tekirdag (Törökország) s 1995-től Soest (Németország).

Összesített, együttes adatok:

	1851			1940		
	Térület	Lakosság	Lakóház	Térület	Lakosság	Lakóház
<i>Bodrog-halászs</i>	1871	387		1670	661	159
<i>Végyardó</i>	986	619		2000	1076	192
<i>Újpaták</i>	639	243		-	-	-
<i>Összesen:</i>	3496	1249		3670	1737	351
<i>Sárospatak</i>	24292	4180	800	26511	11413	1657
<i>Mindösszesen</i>	27788	5429	800	30181	13150	2008

III. SÁROSPATAK FONTOSABB JELLEMZŐI

1. Földrajzi koordinátái:

Greenwichtől mérve a keleti hosszúság $39^{\circ}14'8''$, az északi szélesség pedig $48^{\circ}18'50''$.

Tengerszint feletti magassága: 119 m.

2. Éghajlatának jellemzői:

- **Hőmérséklete:** $+33\text{ C}^{\circ}$ és -21 C° között alakul, változik.

Az évi középhőmérséklete: $9,5 - 9,7\text{ C}^{\circ}$.

- **Napfénytartam:** évi 1880 – 1920 óra

Napsütés nyáron 750-760 óra, télen 170 óra.

- **Csapadék:** évi 500 mm

3. Területe:

13907 ha (1851-ben 24292 kat.hold)

Területéből helyi természetvédelmi terület:

- a Várkert (7 ha)
- az Iskolakert (8 ha)
- a Mandulás egy része.

4. A lakók számának alakulása 1770-től:

1770: 1.431	1930: 11.257	1990: 15.062
1830: 4.315	1940: 11.413	1995: 14.907
1840: 5.019	1960: 12.907	1997: 14.876
1851: 4.180	1970: 14.170	1999: 14.480
1900: 9.427	1980: 16.000	
1920: 10.408	1985: 15.320	

5. Lakásállománya:

5.232 (1598: 175, 1836: 689, 1851: 800, 1913: 1224, 1928: 1304)

6. Sárospatak külterületei és azok lakóinak száma 1985-ben és 1997-ben:

	1985	1987
1. Apróhomok tanya	223	288
2. Aprónyárfás dűlő	5	9
3. Baksa dűlő	18	12
4. Balázs dűlő	37	18
5. Borjuszgaz dűlő	5	-
6. Botkő domb	5	-
7. Cirkáló hegy	3	2
8. Csendes tanya	5	4
9. Cseredűlő	17	4
10. Délőhomok dűlő	25	9
11. Dorkó dűlő	153	89
12. Dorkóalsó dűlő	39	20
13. Dorkófelső dűlő	66	60
14. Dorkólaposa dűlő	17	9
15. Ebestó dűlő	5	-
16. Egerdi tanya	4	-
17. Forrókút	2	-
18. Fürdősz dűlő	31	17
19. Füzesér	9	4
20. Gubástó dűlő	15	4
21. Gulyalegelő dűlő	8	1
22. Györgyhomok dűlő	6	-
23. Halászhomok tanya	198	159
24. Hatház tanya	19	2
25. Hatöles út	61	9
26. Hosszúhágó hegyhát	-	-

27. Katona tanya	-	-
28. Kácsárd dűlő	45	18
29. Kengyel dűlő	3	3
30. Királyhegy	14	6
31. Kisbálványos tanya	87	71
32. Kisgát dűlő	41	23
33. Kútpadka dűlő	8	11
34. Kutyahegy	14	16
35. Malomkőgyár tanya	46	27
36. Mandulás hegy	17	5
37. Megyerhegy	12	6
38. Mocsárdűlő	2	3
39. Mondorzug dűlő	10	7
40. Mosottó dűlő	7	1
41. Mukricatanya	2	-
42. Óberek dűlő	-	-
43. Ördögaranya dűlő	5	-
44. Patkó dűlő	-	-
45. Péterhomok tanya	67	45
46. Rákoska dűlő	4	1
47. Rózsástanya	101	24
48. Szomordűlő	8	7
49. Tarattyalapos dűlő	3	3
50. Újberek dűlő	-	-
51. Újtanya	-	-
52. Vasúti őrházak	13	5
53. Vágottér dűlő	37	30
54. Várhomok tanya	4	2

7. Úthálózat, közterületek

A belterületi úthálózat 74.837 m. Ebből önkormányzati tulajdonban van 67.720 m s megyei kezelésben 7.117 m. Az önkormányzati kezelésben lévő útból aszfalt út 53.259 m, itatott makadám burkolatú 13.941 m s földút 520 m. Asz-

faltjárda 1906-tól van Patakon. A járda hossza az úthálózat mentén 25.886 m.

A városi közterületek, utak száma a település növekedésével együtt gyarapodott s elnevezésük a történelem során többször változott. A mai Rákóczi utca pl. a régi iratok szerint egy időben Töltés, Országút, Új utca, majd a XVIII. század közepétől Kovács utca volt, a Kossuth utca pedig Nagy utca, Derék utca, később Piac, Nagy-Piac, a Szemere utca Kis utca volt.

A népszámlálási íveken 1869-ben a következő utcanevek olvashatók: Állás, Alsó Hóstat, Hustác, Fazekas sor, Felső Hóstat, Héce, Híd, Kovács utca, Majorok köze, Piac utca, Rózsa utca, Templomok közi, Vár utca stb.

Az első időkben az utcák elnevezése spontán módon, ösztönösen történt. Hivatalos elnevezésükre 1896-ban, a Millenniumkor került sor. Ettől kezdve van Patakon többek között Rákóczi, Kossuth, Szemere, Tompa, Vörösmarty utca. Az 1922-ben kiadott "Sárospatak nagyközség térképén" többek között a következő utcanevek is szerepelnek: Fürdő, Hosszú, Iskola, Posta, Vay utca, Szentnegyed, stb.

1929-ben a képviselőtestület a települést öt kerületre osztotta, s az utcanevek között a következő új nevek is szerepelnek: Arany János, Attila, Baross Gábor, Bercsényi, Bethlen Gábor, Béla király, Deák Ferenc, Dobó Ferenc, Erdélyi János, Gárdonyi Géza, Hegedűs László, Kazinczy, Lorántffy Zsuzsanna, Mátyás király, Mudrány, Nagy Lajos, Perényi, Petőfi, Retel, Szent István, Gróf Tisza István, Thököly, Wesselényi utca. Ekkor kezdődött a házak számozása is az utcák egyik oldalán páratlan, a másik oldalán pedig a páros számokkal.

Nagyobb arányú utcanév-változtatásra került sor 1948 után, mikor az egykori politikai személyiségekhez, grófokhoz, egyházakhoz köthető utcaneveket megváltoztatták. 1990 után az előző 40 év alatt keletkezett politikai jellegű utcanevek (Április 4., Felszabadulás tér, Fürst Sándor,

Kun Béla, Rózsa Ferenc, Marx Károly, Ságvári Endre, Sallai Imre, Zója, Ilámán Kató utca, Szabadság tér stb.) helyett új neveket adtak.

1999-ben Sárospatak közterületei a következő neveket viselik:

Ady Endre utca, Alkotmány utca, Andrássy Gyula utca, Arad utca, Arany János út, Attila út, Áchim András utca, Árok utca, Árpád út, Árvay József utca,

Balassi Bálint utca, Baross Gábor utca, Bartók Béla utca, Bathó János utca, Batsányi János utca, Báthori Zsófia utca, Bem utca, Benczúr utca, Bercsényi utca, Berzsényi Dániel utca, Bessenyei György utca, Bezerédi utca, Béke köz, Béla király tér, Bláthy Ottó utca, Bocskay utca, Borsi út, Bónis Ferenc utca, Budai Nagy Antal utca, Búzavirág utca.

Comenius utca, Csécsi János utca, Csokonai utca,

Damjanich utca, Deák Ferenc utca, Dezső Lajos utca, Déryné utca, Dobó Ferenc út, Dorkói út, Dózsa György utca,

Egressy Béni utca, Egri köz, Eötvös út, Erdélyi János út, Erkel Ferenc utca, Esze Tamás utca,

Fazekas sor, Fáy András utca, Fürdő utca,

Gárdonyi Géza út, Görbe utca, Gyóni Géza utca, Gyöngyösi István utca,

Habán utca, Hajnóczy József utca, Harsányi Zsolt köz, Határ út, Hárs köz, Herczeg utca, Hild tér, Hollay János utca, Honvéd utca, Hortobágyi út, Hortobágyi utca, Hunyadi utca.

Illyés Gyula utca, Ispotály köz, Izsó Miklós utca,

Jókai Mór utca, József Attila utca,

Kassai út, Katona József utca, Kazinczy Ferenc út, Kini-
zsi Pál utca, Kisfaludy út, Kodály Zoltán utca, Kolostor utca, Kolozsvári utca, Komáromi János utca, Kopácsi István utca, Kossuth Lajos út, Kölcsey Ferenc utca, Kövy Sándor utca, Kőrösi Csoma Sándor utca.

Lavotta János utca, Lácza Szabó László utca, Lorántffy Zsuzsanna utca,

Madách Imre utca, Mandulás út, Martinovics út, Május 1. utca, Mányoki Ádám út, Mátyás Ernő utca, Mátyás király út, Mikes Kelemen utca, Mikszáth Kálmán utca, Móra Ferenc utca, Móricz Zsigmond utca, Munkácsy Mihály utca, Muskátli utca,

Nagy Ernő utca, Nagy Lajos út, Nefelejcs utca, Németh László utca, Nyíry István utca,

Október 23. tér, Országút,

Patika köz, Pálóczi utca, Perényi Péter utca, Petőfi Sándor utca, Petrahó utca, Pécsi Sándor utca, Pipacs utca, Pósházi János utca.

Radvány utca, Rákóczi út, Retel utca, Rozmaring utca,

Simándi István utca, Sport utca, Szabó Endre utca, Szabó Ervin utca, Szabó Gyula utca, Szabó József utca, Szalkai László utca, Szalontai György utca, Szántó Kovács János utca, Szegfű utca, Szeles utca, Szemere utca, Szent Erzsébet utca, Szent József utca, Széchenyi István út, Széldomb utca, Szilágyi Erzsébet utca, Szinyei Gerzson utca, Szombathy János utca, Szondy György utca, Sztárai Mihály utca, Szuhai Mátyás utca.

Táncsics Mihály utca, Tárna utca, Teleki út, Templom köz, Thököly Imre utca, Tokaji Ferenc utca, Toldi Miklós út, Tompa Mihály utca, Tóth Ede utca,

Vak Bottyán utca, Vasvári Pál utca, Vágóhíd utca, Várkert utca, Vásárhelyi Pál utca, Végardói utca, Viola utca, Virág utca, Vörösmarty utca, Vörössipkások útja,

Wesselényi út,

Zrínyi utca.

Fentiek szerint Sárospatak 162 közterülete közül utca: 124, út: 27, tér: 3, köz: 7 s sor: 1. Megállapítható továbbá az is, hogy a közterületeket nagyobb részben nemzetünk életében jelentős szerepet játszó, illetve Patakkaal valamilyen kapcsolatban lévő emberekről nevezték el.

8. A városi zöldfelület

Nagysága: 344.600 m². Ebből 242.600 m² belterjesen gondozott, 44.000 m² külterjesen gondozott. A zöldfelületből önkormányzati kezelésben (Kommunális Szervezet) van: 210.000 m² terület, a Sárospataki Református Kollégiumban 71.600 m² s a Rákóczi Múzeumában 63.000 m².

9. Vízvezetékrendszer:

Sárospatak vezetékes ivóvíz-hálózatának kiépítése 1967-ben kezdődött s a hálózat üzembe helyezése 1971-ben történt meg. Az ivóvíz a sátoraljaújhelyi 1. sz. víztermelő telepről érkezik, de csúcsidőszakokban Vajdácskán keresztül a ricsei víztermelő telepről is kapható ivóvíz. Az ivóvíztároló térfogata 2 x 500 m³. Az ivóvízhálózat hossza 103 km. A hálózatba bekapcsolt lakások száma 4.048. A vízfogyasztás naponta 1700-1900 m³. Az egy lakosra jutó évi vízfogyasztás 33,5 m³. A szennyvízcsatorna-hálózat hossza 44 km, s a hálózatba bekötött lakás 2,093. A szennyvíztisztító-telep kapacitása napi 3.200 m³. A városi zárt csapadékvíz elvezető csatornahálózat hossza 25 km. Nem megoldott még a szennyvízelvezetés Bodroghalász, Végardó, továbbá Apróhomok és Dorkó területén.

10. Gázhálózat

Sárospatakon a gázhálózat kiépítése 1995-ben kezdődött s 1997 decemberében fejeződött be. A gázelosztó hálózat hossza 63.691 m, a kiépített csatlakozó vezetékének száma 3.722. A gázellátásba bekapcsolt lakások száma 2.206.

11. A telefonellátás

Az elmúlt időszakban sokat fejlődött. A vezetékes előfizetők száma 4.153.

12. Távhő-ellátást

A városban lévő távhő-ellátást 3 kazán biztosítja. A távhőellátással fűtött lakások száma 848 s 21 intézmény.

13. Kábeltelevízió

A kábeltelevízió-hálózat kiépítése 1993-ban indult meg. A hálózat hossza 61 km. Bekapcsolt lakások száma 3.200.

14. Termálfürdő

A termálmedence 36 C°. Az úszómedence és tanmedence nyáron 25-26 C°, télen pedig 31-32 C°. A gyermekmedence 30-31 C°. Fürdővendég évente közel 200.000.

15. A város jelképei: a város címere és zászlója

A címer bizonyos szabályok szerint pajzsba, illetve pajzsszerű keretbe szerkesztett színes jelkép. A pajzson sisak helyezkedik el.

Sárospatak címere a település fontos jelképe, történelmének szimbóluma. A várost nemcsak más településektől különbözteti meg, hanem sajátos, egyedi, a történelmi hagyományokban gyökerező, a város múltjára és mai jellegzetességeire utaló összetett jelkép. A címerképek kifejezik a közösség vallási hovatartozását, megélhetésének forrását, őseinek emlékét és a természeti környezetet is, utalnak ezekre. A címerek változásai tükrözik a nagyobb nemzeti sorsfordulatokat, politikai változásokat.

Sárospatak címere középkori eredetű. Ezen a címeren balról és jobbról egy-egy lebegve térdeplő angyal háromágú

lebegő leveles koronát tart. A korona alatt két lebegő, szárny nélküli angyal kezét hajlítva egymás fölé emeli, közöttük egy és a lábuknál további egy-egy lebegő csillag van. A korona fölött jobbra hatágú csillag, balra a holdsarló lebeg.

Sáros-Kis-Patak 1386-ban külön vált Sáros-Nagy Pataktól s címere egy 1616-ban készült pecsétnyomón maradt fenn. Ezt a címert az Anjou liliom díszítette. Felvételét a címerbe bizonyára az ösztönözte, hogy Nagy Lajos kiváltságos szabadságjogokat adományozott a településnek.

Az 1903-ban kialakított címerpajzsfőbe Sáros-Kis-Patak címere, a pajzsmezőbe pedig Sáros-Nagy-Patak címere került. A pajzsmezőben lévő korona a város királyi-királynői fennhatóságára, a négy angyal pedig a település középkori pezsgő vallásos életére, a hat kolostor működésére utal.

Az 1970-es évek első felében a törvény engedélyezte, hogy a települések a történelmi múltukra és mai jellegzetességeikre utaló helyi címert alkossanak, s a település zászlóján, hivatalos iratain, kitüntető oklevelein díszítő funkcióként használjanak. A település címere azonban nem helyettesítheti az állami címert. A város címerét 1974-ben Béres Ferenc készítette el. Ez a címer is pajzs alakú, aranycsíkokkal keretezett. Uralkodó két színe a város színe: a piros és a kék. A meggypiros és az ultramarin kék volt a Rákócziak színe s ebből lett a piros és a kék a város színe. A piros mezőben a pajzsfőben elhelyezett 3 ezüst heraldikai rózsza a munka hármas egységét (mezőgazdaság, ipar és tudomány) szimbolizálja. A rózsza a város történelmi múltjára utaló jelkép: A vár Sub Rosa termében folytak a Wesselényi-féle összeesküvés megbeszélései. A két főszint elválasztó hullámos ezüst sáv a Bodrog folyót jelképezi, a rajta nyugvó vörös csillag pedig a szocialista rendszer jelképe. Az alsó kék mezőben a Vár, a Vöröstorony heraldikailag szépen stilizált arany tömege látszik a Naptól (arany) és a Holdtól (ezüst) kísérvé. A címert és valamennyi díszítő elemét fekete vonal keretezi.

Az 1990-es rendszerváltás után Sárospatak Város Képviselőtestülete a város jelképeit újabb rendelettel határozta meg. Ennek megfelelően a település jelenlegi címerének leírása a következő:

“A címer csücskös talpú pajzs, vörössel vágott mezőben, pajzsfőben két lebegő, ötszirmú (aranymagvú, zöldkelyhű) ezüst rózsza között arany lilium lebeg. A pajzs kék mezőjében két fehér ruhás lebegő angyal leveles (vörösbélésű) arany koronát tart, alattuk két egymással szemközt térdeplő imádkozó fehér ruhás angyal lebeg, közöttük a pajzstalpban ötszirmú (pirosmagvú, zöldkelyhű) lebegő arany rózsza van. A pajzs felső jobb sarkában nyolcágú arany csillag, bal sarkában emberarcú fogyó ezüst félhold ragyog. A címerpajzson ráhelyezett leveles aranykorona nyugszik”.8/

A rendelet intézkedik a címer használatának lehetőségéről és köréről is. Használható többek között a város zászlóján, a Polgármesteri Hivatal helységeiben, házasságkötések alkalmával, városi kitüntetésekben, a város történetével, fejlődésével foglalkozó kiadványokon stb. és polgármesteri engedéllyel más esetekben is.

A címerrel együtt a Képviselőtestület rendelkezett a város zászlójáról is: “A város zászlója: Vörös és kék színű fekvő téglalap, középen a város címerével”. A város zászlója használható a képviselőtestületi ülések idején, jelentős helyi események alkalmával, az állami zászló elsőbbsége mellett a helyi intézmények, vállalatok rendezvényein stb. A nemzeti zászlónk színeinek jelentéséről Losontzi Hányoki István “Hármas Kis Tükör” c. könyvében, amelyet több mint 100 évig használtak az iskolában tankönyvként s amely 1771-től 71 kiadást ért meg, a következő olvasható: “A piros a vitézséget, a fehér az állandóságot, a zöld a reménységet jelenti”.

Az, aki a város címerét engedély nélkül vagy az engedélytől eltérő módon felhasználja, szabálysértést követ el és pénzbírsággal sújtható.

16. Várostörténeti adalékok

Nevezetesebb események, jellemzőbb adatok

Arany János: 1855 nyarán **Tompa Mihállyal** együtt meglátogatta **Erdélyi János** kollégiumi tanárt, a kollégium történetének kiemelkedő alakját. Akkori lakása, a kollégium filozófiai tanárának lakása falán (Rákóczi út 5.) emléktábla örökíti meg a nagy eseményt.

Bábagödör: Mély árok, mely a Nagymocsár vizét vezetve, az Iskolakert északkeleti sarkánál megy át a Kazinczy úton s a Kazinczy út és a református temető között folyó Suta-patakot magába fogadva jut el a Bodrogba. A Bábagödörön, a Kazinczy úton kőhíd volt, melyen sorompó zárta el az utat. A település és a kollégium előljárósága régen itt fogadta a neves vendégeket, kiknek érkezését ágyúlövés jelezte. Itt tisztelegtek a Magyar Szent Korona előtt is, amikor 1806-ban Napóleon elől a koronát Budáról Munkácsra menekítették, majd onnan visszafelé szállították.

Bagolyvár: Patakon két épületet is neveztek így: 1. A Vörösmarty utca 2. sz. alatt az Imre István kollégiumi tanár által későbarokk stílusban a XVIII. század végén épített házat, az Imre-kastélyt s 2. A Szent Erzsébet utcán a Vízikapuzhoz levezető út sarkán álló épületet, (Rozgonyi-ház, egy időben Rozgonyi József kollégiumi tanár lakott benne).

Bankok: A településen sokféle bank működött. 1868-ban megnyílt a Sárospataki Takarékpénztár, 1904-ben a Sárospataki Hitelbank, 1922-ben a Forgalmi Bank. Jelenleg a következő bankok állnak a lakosság szolgálatában: ABN-AMRO Bank, Országos Takarékpénztár, Postabank, Takarékszövetkezet, továbbá a Postahivatal is végez banki szolgáltatásokat.

Bányák, bányászati anyagok: Településünk határában az alábbi bányákban a következő anyagokat bányászták:

Czinege-hegy: félopál, kaolin, alunita üledék-közet, alunit, berit; Királyhegy: hidrokvarcit; Nagyszava: trachit-közet; Nyilazóbánya: Riolit-tufa; Megyer: malomkőbánya, riolit-tufa. Több hegy anyaga: andezit.

Balassi Bálint 1577-ben a Gombos hegyi szőlőben fejezte be Euryalus és Lukrécia c. széphistóriáját. – 1584-ben kötött a vártemplomban titokban házasságot unokatestvérével, Dobó Krisztinával.

Béketárgyalás: 1537-ben János király és Ferdinánd király követei Patakon folytattak béketárgyalásokat.

IV. Béla Patakról írt 1251-ben levelet IV. Ince pápának, melyben azt is bejelentette, hogy hazánk és Európa védelmében kővárakat építtet. (“Mongol levél”)

Berna-sor, küldöttségi szállás: a Református Kollégium belső udvarának jobb kéz felőli emeletes épülete, mely az 1770-es években épült. Jelenleg múzeum; iskola- és egyháztörténeti kiállítás van benne.

Bethlen Gábor erdélyi fejedelem két alkalommal volt Patakon: 1619-ben a ferihegyi csata után és 1620-ban a Rákóczi Zsigmond és Lorántffy Mária lakodalma alkalmával.

Bocskai István erdélyi fejedelem hajdúi 1605-ben elfoglalták Patak várát s Bocskai itt fogadta a török szultán követeit, s vette át a fejedelmi méltóságát elismerő török fermánt.

Bodrog folyó szabályozása: A Latorca, Ung, Laborc, Ondava és Tapolc összefolyásából keletkező folyó szabályozása 1863-1898 között történt. Ennek során a magyarországi szakaszon 10, az egész folyón összesen 21 kanyarulatot szüntettek meg, vágtak át. Az átmetszések által a folyó 25,5 km-rel rövidült meg. Azóta a Bodrogon a következő években voltak nagy árvizek: 1888, 1970, 1980, 1998, 1999, 2000.

Bodrog-híd: A Bodrogon régen a jelenlegi hídtól kissé feljebb cölöpökre épített híd vezetett át. Feljegyzés szerint Rákóczi György 1627-ben fahíddal kötötte össze Sáros-

Nagy-Patakot Sáros-Kis-Patakkaal. 1858-as adat szerint a Bodrogon 34 öl hosszú, kőlábakon álló fahíd volt.

Az 1890-es években vashíd épült, amelyet 1944 őszén a visszavonuló német katonák felrobbantottak. 1945 tavaszán a települést megszállva tartó orosz-román katonák ponton hidat építettek. Később a vár alatt keskeny fahíd készült. A jelenlegi vashidat 1961-ben építették s a híd közelében az utat mindkét oldalon kissé megemelték.

Bodrogpárti Athén: Athénben a görög nevelés leghatékonyabb s az egész görögségre ható formája valósult meg. Comenius a sárospataki iskolát Rákóczi Athenacumnak nevezte. "A három osztályú latin iskola" tervezetét, melyet Rákóczi Zsigmondnak ajánlott, a következők szerint egy kívánsággal fejezi be: "Athént egykoron Görögország Múzsza - otthonának mondták: én azt kívánom, hogy a Te iskolád, mely akaratodból máris magasabban hordja a fejét, a pannóniai Latin Athén nevet viselje, és Neked utódoknál hírnevet, az utódoknak Általad gyönyörűséget, Hazádnak a dicsőség mellett végtelen hasznot hozzon."⁹ Comenius hatására keletkezett később a Bodrogpárti Athén elnevezés, mely a pataki iskolának a tudományszeretetére, a nevelésben, tanításban, művelődésben betöltött fontos szerepére utal.

Bodroγκözi csatorna: I. Rákóczi György velencei és németalföldi mérnökök segítségével a Bodroγκözben szállításra alkalmas csatornát építtetett, mely Tárkánynál ágazott ki a Tiszából és Tokajnál tért vissza abba. A csatorna azonban a XVIII. századra eliszaposodott.

Ellenséges támadások: Történelme során többször támadták ellenséges hadak a települést:

⁹ Comenius: *A latin írók folyékony olvasásához és helyes megfejtéséhez vezető rövid és kellemes út, vagyis a három osztályú latin iskola* = Kovács Endre: *Comenius Magyarországon. Comenius Sárospatakon írt műveiből.* Budapest, 1962. 190.o.

1285-ben a tatárok dúlták fel a várost, felégették a domkos kolostort és sok embert elhurcoltak.

1310-ben Csák Máté végez nagy pusztítást.

1440 után a cseh husziták többször is kifosztották a várost. Mátyás seregei Rozgonyi Sebestyén vezetésével 1458-ban a Botkónél verték meg őket.

1566-ban a portyázó török seregek megtámadták és felgyújtották a várost és sok foglyot ejtettek.

1603-ban Basta osztrák generális kifosztotta a települést.

1849. júl. 27-én a császár által behívott cári seregek elfoglalták és megsarcolták a várost.

1919. május 1-én a csehek, majd aug. 1-én a románok szállták meg Patakot.

1944. dec. 17-én orosz-román katonák foglalták el a várost.

Fellegvár: Háromemeletes toronyszerű épület (Comenius u. 3.), melyet Vay Ábrahám kir. kamarás építtetett az itt tanuló fiai számára, majd utána a kollégiumnak adományozta. Tanári lakás céljaira használták.

Források: Patak határában, környékén sok bővizű forrás található. Ilyenek: Cifrakút, Nyúlkút, Pogánykút, Szarkakút, Forrókút stb.

Füzdők: - **Strandfürdő:** A Bodrog-hídtól lefelé, délre, a folyó bal partján 1915 óta áll fenn. 1924-ben 70 kabinból álló kabinsor épült. Az utóbbi évtizedekben a Bodrog vize nagymértékben szennyeződött, s emiatt ma kevesen használják a strandot.

Termálfürdő: A város végardói részén 1960-ban létesült. A 49 C°-os meleg vize különböző ásványi anyagokat tartalmaz s gyógyító hatású a mozgásszervi és a nőgyógyászati betegségekre.

Gólyavár: Híres kollégiumi internátus (Rákóczi u. 6.) Magánlakásnak épült. A kollégium megvásárolta és emeletet épített rá. Pataki diákként benne lakott az 1832-1844 években Tompa Mihály, az 1874/75. tanévben pedig Gárdo-

nyi Géza. 1981-től az épület falán emléktábla örökíti meg a nevüket.

Görög-magyar szótár: Hazánkban az első görög-magyar szótárt pataki tanárok készítették és adták ki 1857-ben. Soltész Ferenc és Zsarnay Lajos szerkesztették, Bakó Dániel, Finkey József, Kálniczky Benedek, Molnár István, Somossi István, Somosi János "közremunkálásával".

Gyáarak: I. Rákóczi György európai hírvű ágyú- és lőpor-gyárat létesített és üzemeltetett Sárospatakon. 1642-ben 21 ágyú volt 4.038 golyóval, 36 tarack 4.527 golyóval, 806 puská 274 mázsa puskaporral. A várat őrző egyik ágyú felirata magyarul így szólt: "Én vagyok a fülemile, ki uramnak, tekintetes és nagyságos I. Rákóczi Györgynek parancsára születtem, kinek lakását védem, ellenségét Isten segítségével elijesztem. 1627".¹⁰

1810-től posztógyár, 1840-től papírgyár, 1851-től "híres jóságú gyufagyár" működött Patakon. 1871-ben a hordógyár részesült elismerésben. Az 1910-es években tetőlemez-gyára is volt. A gőztégla-gyár munkája 1918-ban kezdődött.

Az 1920-as években indult kerámiagyár egyik alapítója, fő részvényese dr. Kun Zoltán főiskolai orvos volt, aki a főiskolában létre hozta az Ifjúsági Betegségélyző Egylet kórházát a kollégium udvarán a gimnáziumi bejárattal szembeni épületben s aki sokat tett a hegyaljai kénes fürdők népszerűsítése érdekében. A kerámiagyár helyén ma a Sárospatak Manufaktúra Kft. üzeme működik.

Héce: A Szemere utcától északkelet felé eső városrésznak a neve. Régen: Felsőhóstát.

¹⁰ Comenius: *A latin frók folyékony olvasásához és helyes megfejtéséhez vezető rövid és kellemes út, vagyis a három osztályú latin iskola* = Kovács Endre: *Comenius Magyarországon. Comenius Sárospatakon írt műveiből.* Budapest, 1962. 190.o.

Hegyek: Patak környéki dombok, hegyek: Mandulás (150 m), Szent Vince (Szemince, 151 m), Gombos (172 m), Páncélhegy (179 m), Királyhegy (316 m), Megyer (303 m), Cirókatető (299 m), Hosszúhegy (276 m), Somhegy (320 m), Nagy-Som (494 m), Szavahegy (418 m), Papaj (414 m), Nagy Papaj (532 m), Sinkatető (476 m)

Hild érem, Hild tér: Mint "a város fejlődésében a hagyományost és a modernet mesterien ötvöző település"-t a várost 1987-ben Hild-éremmel tüntették ki. Az előző években épült városrész tere akkor kapta a Hild tér nevet.

Homerosz Iliászát Vályi Nagy Ferenc kollégiumi tanár fordította le először magyarra 1813-1817 között. Fordításával elnyerte a Marczibányi-jutalmat is. A könyv 1821-ben jelent meg Sárospatakon.

Horthy Miklós kormányzó két alkalommal volt Patakon: 1923-ban vitézi avatáson s 1931-ben a református kollégium 400 éves jubileumi ünnepségén. Ez utóbbi jövetele előtt készült el az Iskolakert melletti utca, a Mudrány utca, az utca kiegyenlítésével s az addigi keskeny utcai rész kiszélesítésével.

Hotyka-patak: Bodroghalász mellett ömlik a Bodrogba, a Radványpatak vizét is hozva.

Hustác: A vártól délre eső városrész. Régen Alsóhóstát volt a neve.

Ispitály, Ispotály: A Fazekas-sorra vivő utca északi oldalán található a Régi Ispitály, melynek telkét Perényi Gábor adományozta 1561-ben Kopácsi Istvánnak, aki házat építtet rá. Kopácsi veje, Czeglédy Ferenc pataki református lelkész kórház gyanánt a református egyháznak hagyta, s ezt a szegény házat Báthory Zsófia a római katolikus egyháznak adta.

Iskolaorvos: A református kollégiumnak 1791-től van iskolaorvosa.

Járványok: Sárospatakon a következő években voltak sok áldozatot szedő járványok: 1575-ben pestisjárvány, 1622-ben, 1831-ben és 1872-ben kolerajárvány.

Jegyzőinternátus: (József Attila u. 10.) 1914-ben épült a jegyzőknek a pataki kollégiumban tanuló gyermekei számára. 1932-ben az állam megvásárolta s határőr-laktanya volt benne. Az 1950-es évek közepétől szociális otthon céljára használják.

Jezsuiták: Báthory Zsófia, II. Rákóczi György erdélyi fejedelem özvegye 1663-ban telepített jezsuitákat Patakra.

Jogakadémia: Az első magyar protestáns jogakadémia munkája 1792-ben a sárospataki kollégiumban indult meg s 1923-ig működött.

Jogállás: Sárospatak jogállása történelme folyamán az alábbiak szerint alakult: Először királyi, királynői város volt. – 1390-től 1835-ig földesúri mezőváros. – 1836-ban a város örökösen megváltotta magát 300.000 Ft-ért a földesúri kötelezettségek alól s szabad mezőváros lett, a földesúri jogok a közbirtokosságra szálltak.

Városi rangját 1883-ban elvesztette s nagyközség lett. 1968-ban nyerte vissza városi jogállását.

Kiránduló helyek: Kedveltebb kiránduló helyek: Botkő, Megyerhegy, Szélmalom-domb, Mandulás, Gomboshegy, Királyhegy, Radvány-völgy, Nyúlkút, Pogánykút, Szemince domb (Szent Vince domonkos kolostor volt itt. A "vörösök" 1919. Június 4-én innen lőtték ágyúval a várost s űzték ki a cseheket).

Kollégiumi ifjúsági egyesületek: A kollégiumban 1832-ben alakult meg az "esküdt diákok" szervezete. A tagdíjából a korszerű közművelődés intézményeinek szolgáltatásban könyvtárat létesítettek tudományos és szépirodalmi művekből.

1832-ben Szemere Bertalan kezdeményezésére megalakult a "Sárospataki Ifjú Egyesület", mely 1843-ban

“Szépmű Egylet” elnevezést kapott s elődje lett a későbbi önképzőköröknek.

A későbbiekben a pataki diákok számára az önkifejlődés lehetőségét, az önképzést a következő fontosabb ifjúsági egyesületek biztosították (az alapítás évével): Főiskolai Énekkar (1782), Magyar Irodalmi Önképző Társulat (1854), Akadémiai Ifjúsági Olvasó Egylet (1854), Főiskolai Jogász Egylet (1862), Petőfi Sándor, majd Erdélyi János Önképző Kör (1863), Főiskolai Betegsegélyező Egylet (1864), Hittanhallgatók Egyesülete (1871), Sárospataki Akadémiai Torna Egylet (1874), Sárospataki Gyorsíró Kör (1879), Főiskolai Ifjúsági Egylet (1897), I. Rákóczi György Egyesület (1916)

Kollégiumi Nagyporta: A Rákóczi u. 1. Sz. alatti kollégiumi főbejárat. Az épület 1806-1846 között épült. A kollégium főbejárati, nagyportai falán emléktáblák vannak elhelyezve az iskola történetéből: 1. Kopácsi István, az iskolaalapító. 2. Lorántffy Zsuzsanna és Comenius. 3. Bujdosó pataki diákok. 4. Gályarab diákok. 5. A kollégium megvédelmezése, 1714. 6. Kövy és Kossuth 7. Az 1848/49-es szabadságharcban hősi halált halt diákok emléktáblája. 8. Az első világháborúban hősi halált halt pataki diákok emléktáblája.

Kőbánya: A Várszély Testvérek kőbányáját 1917-ben alapították. A kutyahegy és szentvinciei (szemincei) hegyek kőanyaga útépitésre alkalmas.

Krucik-gödör: A várat körülvevő víziárok nyugati – várkerten kívüli – része, melyben néhány lakóház is van. Nevét egyik lakójától kapta.

Liga: Néhány főúr 1542-ben érdekeik védelmében Patakon ligát alapított. Ferdinánd elfogatta, tömlöcbe csukatta Perényi Pétert s csak 1548-ban szabadult ki.

Malmok: Régen a Bodrogon és a Hotyka-patakon több vízimalom működött, Szárazmalmok is voltak. A Gomboshegyen lévő szélmalmot az 1920-as években bontották le. Az első hengermalomban 1882-ben indult meg az őrlés.

Gőzmalom 1892 óta volt Patakon (Eötvös u. 7., illetve 9.), mely 1999-ben leégett.

Móricz-ház: Móricz Zsigmond szülei az 1880-as években gyermekeik taníttatása céljából Sárospatakra költöztek, s a Dobó Ferenc u. 6. Sz. alatti házban laktak. Emléktábla van elhelyezve rajta.

Mudrány-terem: A kollégium az épületet tápintézet céljára Mudrány András földbirtokos adományából 1907-ben építtette (Mudárny u.)

Művészotthon: A várbán létesített Művészotthon 1948-1950-ben híres művészeknek biztosított az alkotáshoz és pihenéshez megfelelő környezetet, feltételeket. Többek között pihentek s alkottak itt a következő művészek:

a/ Írók: Áprily Lajos, Barabás Tibor, Devecseri Gábor, Dobozy Elemér, Geréb László, Hubay Miklós, Koroda Miklós, Karinthy Ferenc, Keszthelyi Zoltán, Palotai Boris, Szabó Ede, Cs. Szabó László, Tersánszky Józsi Jenő.

b/ Zenészek: Farkas Ferenc, Kadosa Pál, Ránki György, Sárközy István, Szabolesi Bence, Unger Ernő.

c/ Képzőművészek: Ferenczy Béni, Pátzay Pál.

A Művészotthon Vendégekönyvét a Református Kollégium Nagykönyvtára őrzi. Ebben sok bejegyzés olvasható. Kettő ezek közül: Geréb László "Sárospataki emlék" címmel ír szonettet, melynek utolsó sorai így hangzanak: "Patak, hol nagy múlt emlékei járnak, A régi fényből óvd mi még melenget, S gyújts új tüzet világul új világnak!" – Ránki György Kis Emlékező Versének befejezése: "Legyek bár agg már s roskatag: Nem feledlek Sárospatak!"

Nagykönyvtár: A Sárospataki Református Kollégium ősi könyvtára, melynek díszterme Pollack Mihály tervei alapján 1827-ben épült.

Németh László: Az író többször is járt Patakon. 1942 tavaszán volt először, de felkereste Patakot 1943-ban is. 1946 nyarán Illyés Gyulával együtt volt Patakon s a partikulák alakítása, szervezése ügyében tárgyaltak a kollégium veze-

tőivel. 1947-ben ötödször látogatott Sárospatakra. Cs. Varga István: Utak és távlatok, Miskolc, 1987.c. munkájában Németh László és Patak kapcsolatáról szólva idézi az író vallomását: "Sárospatak nekem nagyon megtetszett!"

Népeség alakulása: A honfoglaló magyarok szlávokat találtak ezen a tájon. A XI. században Németalföldről vallok telepedtek le s segítették a város felvirágzását. II. Géza (1141-1162) flamandokat telepített ide, majd németek jöttek. A tatárjárás után, 1245-ben IV. Béla olasz szőlőmunkásokat hozott, akik az addig is meglévő szőlőtermelést továbbfejlesztették.

1530-1531-ben Perényi Péter horvátokat telepített Kis-patakra. A XVIII. Század második felében Galíciából és Sziléziából zsidók telepedtek le. 1785-ben II. József svábokat telepített a Hustác és Bodroghalász közti területre. Eleinte ez Józseffelva, illetve Újpaták névvel önálló település volt, majd 1912-ben csatlakozott Sárospatakhoz, s lett annak része.

Nyomda: Sárospatakon a kollégium számára Lorántffy Zsuzsanna és fia, Rákóczi Zsigmond 1650-ben, Comenius idejüvetelekor létesített nyomdát, amely a református iskolának Patakról 1671-ben történt elűzetésével megszűnt s csak 1807-től kezdve működött ismét tovább.

ONCSA Internátus: Az Országos Nép- és Családvédelmi Alap támogatásával a kollégium 1941-42-ben a gimnázium számára falusi gyermekek internátusának építtette. (József A. u. 9.)

Petőfi Sándor: 1847. Július 9-én látogatta meg a kollégiumi ifjúságot. A Tudományos Gyűjtemények Múzeumában őrzik azt a tülköt, melyből Petőfi az ifjúsággal való találkozásakor ivott.

Országgyűlés: II. Rákóczi Ferenc 1708-ban Sárospatakon, a Várban tartotta az országgyűlést, mely kimondta a hadba szálló jobbágyok felszabadítását, továbbá árulásért

halálra ítélték és lefejezték Bezerédi Imre kuruc brigadéros és Bottka Ádámot.

Pataki ABC: E néven ismert Szombathy János kollégiumi tanár "ABC könyvecské"-je, mely 1796-ban Sárospatakon jelent meg, s többszöri kiadással a múlt század közepéig használták.

Pataki Graduálok: A kollégiumi Nagykönyvtár két kéziratos református graduált őriz: A XVI. Század végén keletkezett a **Csáti-graduál**, mely 114 ivrét alakú levél, kótás énekes könyv s az 1570-1580 között keletkezett **Patay-graduál**, a 109 levélből álló csonka kódex. Ez a két kódex a magyar kéziratos graduálok között értékre, jelentőségre nézve a Batthányi-kódex után következnek.

Pataki mágus: Simándi István kollégiumi tanár a pataki mágus, akit a néphit fizikai kísérletezései miatt ördögösnek tartott. Hazánkban kísérleti alapon a fizikát ő tanftotta először. Ilyen munkásságával négy évtizeddel megelőzte a "debreceni mágus", Hatvani István hasonló munkásságát. Simándi a kísérleti eszközöket 1708-ban hozta külföldi tanulmányi útjáról, s az egészséget a kollégiumra hagyta. Ezzel megvetette a kollégium fizikai szertárának – múzeumának alapját. Ezeket az eszközöket egyébként a feljegyzések szerint a várban II. Rákóczi Ferencnek is bemutatta.

Pataki Névtelen: "Euryalusnak és Lukrécianak széphistóriája, melyben megfrattatik egymáshoz való nagy szerelemek, mely szerelemből végre Lukrécianak következék szörnyű halála" c. széphistória 1592-ben Kolozsvárott jelent meg. Keletkezésének körülményeiről az utolsó verssorokból tudunk: 1577-ben "Éneás Szilviusz írásából szerzék ez éneket versekben, Bodrog vize mellett Patak városában az úr Gombos kertében". Szerzője valószínűleg Balassa Bálint volt, aki akkor Dobó Ferencnél, rokonánál, későbbi sógoránál tartózkodhatott Patakon.

Pletykadomb: Az Iskolakert keleti, a kollégium felé eső kapujának környéke, a diákok gyakori tartózkodásának, beszélgetésének helye.

Pityergődomb: A várostól délre fekvő Szent Vince (Szemince) hegytől délkeletre, az országút melletti domb, ahonnan a Patakról eltávozó diákok még visszanéztek Patakra s könnyezve búcsúztak itt hagyott barátaiktól, az iskolától, a várostól.

Posta: 1808-ban Szentes József postaközvetítő állomást létesített Patakon, melyből 1856-ban kiadóság (postafiók), 1858-ban önálló postamesterség lett. Jelenlegi épületében a posta 1939 óta működik.

Rákóczi Zsigmond esküvője: I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna fiának, Zsigmondnak az esküvőjét Frigyes pfalzi fejedelem, cseh király Henriette lányával 1651. június 26-án fényes ünnepek közepette tartották. Eskető lelkészük Comenius volt. A házasság rövid életű lett: Henriette pár hónap múlva, 1652. február 4-én meghalt, majd néhány hónap múlva, 1652. szept. 28-án Zsigmond is elhunyt.

Sárospataki Madonna: A hazánkban ismert egyetlen komolyabb művészi igénnyel készült gótikus, kerek agyag-szobor-töredék, mely a sárospataki plébániai templom 1968. Évi műemléki ásatásai során került elő.¹¹

Sárospataki Magyar Krónika: Így nevezte el Toldy Ferenc azt a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeiben őrzött feljegyzést, kéziratos krónikát, amelyet Satzszai István készített az 1523-1615 évek nevezetesebb, feljegyzésre méltó eseményeiről.

Sub Rosa szoba: A Rákóczi Várban a Perényi szárny északi saroktornya erkély-szobájának a neve, melynek kupolaszerű mennyezetén, középen a zárókövén festett rózsá-

¹¹ Gömöri János: *A sárospataki madonna.* = *Művészettörténeti Értesítő*, 1995. évi 1. sz. 56.o.

látható. A hagyomány szerint a Wesselényi-féle összeesküvés, továbbá a Thököly és Rákóczi-féle szabadságharc idején a vezetők az itt tartott gyűléseken hozott határozatokat "Datum Sub Rosa" jelzéssel küldték el a távollévőknek, azzal a jelentéssel, hogy a levélben frottak titkosak, mással nem közölhetők. A Sub Rosa jelzés eredete: 1552-ben a pápa rózsákat küldött Angliába azzal, hogy a gyóntató székre tűzzék ki, s ezzel jelezzék a papi hallgatást, titoktartást. -

Szent Erzsébet: II. Endre és Gertrud leánya, a későbbi Szent Erzsébet 1207-ben Patakon született. Háromalakos lovas bronz szobra (Varga Mihály alkotása) a római katolikus templom előtt áll.

Szentnegyed: A vártemplom és a vár közti terület neve, ahol a római katolikus egyházi központ található. Itt volt a templom, a paplak, az iskola, a szerzetes házak, az Irgalmas nővérek zárdája.

Széchenyi István: 1845. Szept. 28-án Patakon járt, hogy a Bodrogköz ármentesítéséről, a Bodrogközi Tiszaszabályozó Társulat életre hívásáról tárgyaljon. Látogatását 1976 óta emléktábla örökíti meg a római katolikus plébánia melléképületének a falán, a Vízikapuhoz vezető úton.

Széldomb: A Héce északkeleti részében, a Fazekas sor és a Dobó Ferenc utca közti domb.

Szerzetesi rendek: A középkorban hat szerzetesrendnek is volt zárdája Patakon: Domonkosok, pemontreiek, minoriták, ferencesek, klarisszák és ágostonrendiek működtek itt.

Szinyei-ház: Az épület (Kazinczy u. 23.) Szinyei Gerzson kollégiumi tanárnak volt a lakása, aki a kollégium és Sárospatak történetének szorgalmas kutatója, feltárója, publikálója volt. Az épületben jelenleg a Sárospataki Képtár Domján József Gyűjteménye van elhelyezve és ott működik a Sárospataki Népfőiskola is.

Természetvédelmi terület: Helyi természetvédelmi értékek, területek:

- A trinitárius kolostor borostyánja, melyet 1730 körül ültettek (Szent Erzsébet u.), a Várkerttel együtt
 - Az Iskolakert (Rákóczi u. 2.) az 1980-as évek első felétől
 - a Mandulás 1980-as évek második felétől.

Tompa Mihály: Pataki diák volt, aki diákkorában a Gólyavárban lakott. Később 1855-ben Arany Jánossal együtt meglátogatta Erdélyi János kollégiumi tanárt. Itt volt Patakon 1860. július elején is a főiskola 300-ados fennállásának kései nagy emlékűnnepén, amikor Lorántffy Zsuzsanna mellszobrának leleplezésekor felolvasta az ez alkalomra írt "Lorántffy Zsuzsanna emlékezete" című szép költeményét. Gólyavári internátusi lakását 1981-től, Erdélyi János látogatását 1958-tól örökíti meg emléktábla.

Trinitárius kolostor: A trinitárius rendet a pogányok fogságába esett keresztyének kiváltására alapították Franciaországban a XII. században. A sárospataki rendházat II. Rákóczi Ferenc építtette 1694-ben. Az épületet az 1960-as évek végén Makovecz Imre tervei alapján felújították s szállodát és éttermet üzemeltettek benne. 1999-ben a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonába került s helyet kap benne a városi zeneiskola is. (Szent Erzsébet u.)

Tűzvész: A településen különösen nagy tűzvész pusztított 1672-ben, 1737-ben, majd 1889-ben.

Uszoda: A kollégium a Bodrog parton uszodát építtetett s 1863-tól üzemeltetett. Úszómestert is alkalmazott benne.

Útépítés: A főutcát (Rákóczi út) 1913-ban kockakövel burkolták be, majd 1925-től más utcákat is kiköveztek, elsősorban makadám burkolattal láttak el. A járdák egy részét 1906-ban aszfaltozták, majd az aszfaltozást 1923-tól tovább folytatták. A 37. sz. út Szerencs-Sátoraljaújhely közötti szakaszát 1949-1951 között építették.

Városháza: A Városháza mai épülete (Kossuth u. 44.) az 1840-es években épült.

Városrészek: Sáros-Kis-Patak 1386-ban vált külön Sáros-Nagy-Pataktól és lett külön bírāja.

- Józsefalva, későbbi nevén Újpaták 1786-ban német telepesek által alapított község, mely 1912-ben lett Patak része.
- Kispaták 1883-ban egyesült újra Nagypatakkal.
- Az Újtelep a város vasúton túli nyugat felé eső területe az I. világháború után, 1930-tól épült ki.
- Bodroghalász 1950-ben csatlakozott Patakhoz.
- Végárdó 1965-ben lett a város része.

Vasúti közlekedés: A vasúti közlekedés Szerencs és Sátoraljaújhely között 1871 októberében indult meg. A vasút 1890-ben került állami kezelésbe.

- A Bodrogi Gazdasági Vasút építése 1912-ben kezdődött. A kisvasút Sárospatak és Cigánd között 1914-ben épült meg, s 1917-ben építették tovább Sátoraljaújhelyig, majd a balsai Tisza-hídon át összekötötték Nyíregyházával. 1980. május 31-én a forgalmat a közútra terelve megszüntették a kisvasutat.

Villanyvilágítás: Sárospatakon a villanyvilágítás 1918-ban kezdődött. Az első közcélú elektromos hálózatot (háromfázisú rendszerben, 210 voltos feszültséggel) Asbóth Aladár és Csajka Endre 1916-ban létesített "Furmint" szeszfőzdéjének áramfejlesztője látta el árammal. A városi villamosítás 1928-ban indult meg.

Vízikapu: A Szent Erzsébet utcáról nyíló Vízikapu 1541-ben épült. A bejárat fölött Perényi-címer volt s alatta a következő felírás latinul: "Boldog az a város, amelyben Isten igéjét hirdetik és megtartják!"

Zsidótemplom: Az izraelita hitközség (XVIII. század végén épített zsinagógája leégett s az új templom (Rákóczi u.) 1895-ben épült. Az épület az 1960-as évektől bútortüzet volt. – A hitközségnek 1885-ben épült iskolája az 1940-es évek elejéig működött, az Erdélyi János utca elején.

– Rituális fürdőjük a Szent Erzsébet utca és Rákóczi út sarkán álló épületben volt.

17. A város 1999. évi gazdálkodásának főbb mutatói

Egy év gazdálkodásának bemutatásával ahhoz szeretnénk konkrét adatokat szolgáltatni, hogy világos s kellően biztosított legyen: a város közössége érdekében az Önkormányzatnak milyen feladatokat kell megoldania, milyen intézmények és szervezetek működéséről, fenntartásáról kell gondoskodnia, hogyan milyen forrásokból történik a költségek biztosítása és a fontosabb közösségi feladatokra mennyit költenek. Az adatok felhasználása pl. a számtan órákon nagymértékben fokozhatja a tanítás nevelő hatását.

a) Sárospatak Város Önkormányzata 1999. évi zárszámadásának fontosabb adatai (bevételek és kiadások ezer forintban)

Bevételek:

1. Saját bevételek	467.667
Főbb tételek:	
- Intézményi tevékenységek bevételei	282.112
- ÁFA bevételek	85.255
- Helyi adók:	
a) Kommunális adó:	3.444
b) Idegenforgalmi adó:	2.102
c) Iparűzési adó:	92.979
- Környezetvédelmi bírság:	136
2. Átengedett, megosztott bevételek	300.744
- Személyi jövedelemadó:	284.598
- SZJA helyi része:	66.911
- SZJA kiegészítés:	120.468
- SZJA normatíva:	97.219

- Termőföld bérbeadása utáni adó:	1.132	
- Gépjárműadó:	15.014	
3. Felhalmozási és tőkejellegű bevételek:		78.746
Tárgyi eszközök, föld, immateriális javak értékesítés	78.746	
4. Átvett pénzeszközök:		401.482
- Működési célra átvett pénzeszköz:	302.953	
- Felhalmozási célra átvett pénzeszköz:	98.529	
5. Állami hozzájárulások és támogatások:		896.859
- Normatív állami hozzájárulás:	562.555	
- Normatív kötött felhaszn. támogatás:	14.615	
- Az Önhibáján Kívül Hátrányos Helyezetbe Került Önkormányzatok támogatása:	107.244	
- Egyéb támogatás, központi előirányzat	156.989	
- Területi kiegyenlítést szolgáló fejlesztési célú támogatás	22.033	
- Céljellegű decentralizált támogatás:	33.423	
Folyó bevételek összesen:		2.145.498
Előző évi pénzmaradvány:		3.643
Hosszúlejáratú fejlesztési hitel:		92.165
Forráshiány (működési hitel):		332.000
Bevételek összesen:		2.773.306

Kiadások:

1. Működési kiadások:		1.591.538
- Személyi jellegű juttatások:	679.753	
- Társadalombizt. és munkaadói járulék	286.065	
- Dologi jellegű kiadások:	625.723	
2. Felhalmozási és tőkejellegű kiadások:		354.264
- Tárgyi eszközök, föld és immateriális javak	214.379	
- Felhalmozás célú pénzeszköz-átadás	77.422	
- Nagyértékű tárgyi eszközök felújítása	62.463	
3. Támogatások, elvonások:		262.643
- Működési célú pénzeszköz átadás:	71.339	

- Társadalom- és szociálpol. juttatások:	191.304
4. Hitelek kamatai:	6.859
Folyó kiadások összesen:	2.215.304
Adósságszolgálat-hitel:	14.792
Adósságszolgálat-kamat:	8.459
Hitel visszafizetés (fejlesztési)	13.157
Hitel visszafizetés (működési)	514.000
Kiadások összesen:	2.765.712

Általános állományi létszám: 920

Ebből:

Közalkalmazott: 761

Köztisztviselő: 64

Közhasznú foglalkoztatott 95

**b) Sárospatak Város intézményeinek
bevételei és kiadásai
ezer forintban**

Az intézmény és a foglalkoztatottak száma	Saját bevétel	Finanszírozás	Összes bevétel	Kiadás
1. Carolina Óvoda Bölcsőde 32	5.779	41.036	46.815	45.850
2. II. sz. Óvoda 26	85	28.261	28.346	27.972
3. III. sz. Óvoda 28	11.624	30.687	42.311	42.131
4. Esze Tamás Ált. Iskola 46	749	63.831	64.580	64.397
5. Petőfi Sándor Ált. Iskola 58	13.046	77.061	90.107	90.107

Az intézmény és a foglalkoztatók száma	Saját bevétel	Finanszírozás	Összes bevétel	Kiadás
6. Erdélyi János Általános Iskola és Kollégium 43	517	58.123	58.640	58.529
7. Zeneiskola 22	1.516	33.303	34.819	33.816
8. Árpád Vezér Gimn. 53	2.479	82.420	84.899	84.723
9. Vay Miklós Szakképző Iskola 31	824	85.152	85.976	85.451
10. Móricz Zsigmond Kollégium 49	37.834	50.329	88.163	87.949
11. A Művelődés Háza 24	13.669	34.087	117.756	47.754
12. Városi Könyvtár 9	399	10.829	11.228	11.226
13. Családsegítő és Pedagógiai Szakszolgálat 13	9	27.393	27.402	27.402
14. Egyesített Szociális Intézmény 131	47.522	145.964	93.486	193.343

Az intézmény és a foglalkoztatók száma	Saját bevétel	Finanszírozás	Összes bevétel	Kiadás
15. Kommunális Szervezet 16	59.645	111.289	170.934	169.211
16. TÁVHÓ Kommunális Szervezet 18	81.660	23.671	105.331	105.054
17. Rendelőintézet 56	7.252	162.458	169.710	168.044
Intézmények összesen 738 (Ebből 48 közhasznú)	284.609	1.065.894	1.350.503	1.342.959

c) Szakfeladatok költségei

ezer forintban

1. Közutak, hidak üzemeltetése	48.360
2. Önkormányzat igazgatási tevékenysége	139.410
3. Kisebbségi önkormányzatok ig. tev.	2.189
4. Polgári védelmi feladatok	2.648
5. Települési vízellátás	1.103
6. Közvilágítási feladatok	19.916
7. Szennyvízelvezetés, kezelés	744
8. Vízkárelhárítás	65.455
9. Települési hulladékkezelés	2.730
10. Városgazd. szolgáltatás	194.480
11. Rendszeres pénzbenei ellátás	145.393
12. Eseti pénzbenei ellátás	57.096
13. Oktatási célok	1.573
14. Sportfeladatok	7.661

15. Sportlétesítmények fenntartása	1.875
16. Kulturális feladatok	19.992
17. Iskolai intézményi étkeztetés	28.281
18. Fürdő és strandszolgáltatás	111.200
19. Pedagógiai Szakmai Szolgáltatás	4.606
20. Utazásszervezés	2.848
21. Egészségügyi ellátás	863
22. Szociális ellátás	5.600

d.) A kisebbségi önkormányzatok bevételei és kiadásai

forintban

Önkormányzat	Támogatás		Összes bevétel	Kiadások
	Önkormányzat	Központ		
Cigány Kisebbségi Önkormányzat	250.000	535.000	785.000	778.000
Német Kisebbségi Önkormányzat	273.000	534.000	807.000	573.000.
Ruszin Kisebbségi Önkormányzat	273.000	535.000	858.000*	838.000
Összesen:	796.000	1.604.000	2.450.000	2.189.000

*Ebből működési célra átvett összeg: 50.000 Ft.

IV. SÁROSPATAK HELYE, JELENTŐSÉGE NEMZETÜNK TÖRTÉNETÉBEN

1. A város gazdasági szerepe

Természeti szépsége mellett Sárospatak és vidéke bővelkedik természetgazdasági kincsekben is. A város fejlődésének gazdasági alapját elsősorban értékes talaja biztosította. A hegyek sokféle bányakincset rejtegetnek. A Megyer malomkőbányáiban a riolit tufában pecten, cardium, arca, cerithina található. A Cinege-hegy kaolint, alunitos üledék-kőzete kénsavat is tartalmaz. A Királyhegy hidrokvarcit gejzirkúp, változatos kőzetanyag ritka ásványokkal, pl. higanytartalma cinnabarittal. A Botkő hármás gejzirkúp rendkívül kemény hidrokvarcittal s cinnabarittal rendkívül értékes földtani képződmény. Erre való hivatkozással az 1980-as években a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Idegenforgalmi Albizottság védetté, természetvédelmi területté nyilvánítását kezdeményezte, de akkor ez az ipari lobbifellépése miatt nem járt sikerrel. A Nagyszava angitrahit kőzete lenyúlik a Bodrogig.

A Zemplén-hegy a Bodrog és Hernád között fekvő észak-déli irányban hosszan nyúló vulkanikus eredetű hegység, melynek déli lejtőjén kialakult talaja, az erősebb napsütéssel párosulva, kiválóan alkalmas a szőlőtermelésre. A szőlőművelés és a vele kapcsolatos borkereskedelem, továbbá értékes bányakincsei, gazdag növény – és állatvilága révén neve a gazdasági életben is ismertté vált.

Mivel ennek a tájnak, a Hegyaljának s benne Sárospataknek a történetében, fejlődésében, a polgárosodásában a szőlőtermesztés és borkereskedelem fontos szerepet játszott, kissé részletesebben is szólnunk róla. A szőlőművelés Patakon már a XII. században is virágzott, a tatárjárás idején azonban a szőlőültetvények nagyrészt kipusztultak. Ezért

IV. Béla 1245-ben erre a vidékre, Olaszliszkára, Bodrogolasziba és Sárospatakra olasz szőlőműveseket telepített. Ezek az olaszok magukkal hozták hazájuk gazdag szőlőkultúráját s megvetették a további szőlőtermesztés alapjait. Az általuk betelepített szőlőfajták közül a furmint mindmáig a Hegyalja egyik legkedvesebb szőlője. Amikor IV. Béla 1251-ben Zemplén földvárában törvénytartást tartott, kíséretével felkereste az ide telepített olaszokat és az általuk felújított szőlőültetvényeket. Így járt ekkor Olaszliszkán, Bodrogolasziban és Sárospatakon is.

A letelepített olaszok munkájával a hegyaljai szőlőművelés nagy fejlődésnek indult, s a XVI. század végére a Hegyalja lett a magyarországi szőlőtermesztés legfontosabb tájegysége, a tokaj-hegyaljai bor volt a legjobb minőségű hazai bor. Ennek elismeréseként Ferdinánd király 1550-ben Zemplén vármegye címerébe az angyalok által tartott korona fölé egy szőlőfürtöt is rajzoltatott. A hegyaljai szőlőtermesztés a XVIII. században érte el igazi fénykorát s a táj a szőlőtermelés következtében gazdag, virágzó vidékké változott. A tokajhegyaljai bort ugyanis igen jól lehetett értékesíteni. Nemcsak a magyar gazdag embereknek volt a kedvelt itala, hanem sok külföldinek is. A XVI. századtól rendkívüli mértékben megnőtt innen a Lengyelországba irányuló borkivitel. A feljegyzés szerint a lengyel főurak között a következő szólás járta: "Nem is bor, ha csak nem tokaji!" Ezzel együtt jó felvevő piac volt Oroszország is. A hegyaljai borral egy időben a magyar földesurak is kereskedtek. Feljegyzés bizonyítja, hogy pl. Dobó Ferenc, Sárospatak földesura egy-egy nagyobb lengyelországi vásárra 300 hordónál több bort is kivitt eladni. Ebben az időben a Hegyalja a borexportja révén az ország egyik legfejlettebb gazdasági kiskörzete volt, sűrű mezővárosi hálózattal, és jelentős céhműves kézműiparral. A virágzó tokajhegyaljai borkereskedelem azonban a XVIII. század végén nagymértékben visszaesett. Ennek oka egyrészt a borkivitel megnehezítő hazai vámrendelkezések

életbeléptetése, másrészt a bor bevitele elé akadályokat gördítő orosz vámok, főleg pedig Lengyelország felosztása (1777, 1793 és 1795) voltak. Ennek következtében a Hegyalja fejlődése is megtorpant, bár még így is meghaladta több más közeli terület (Felső-Tiszavidék, Nyírség, Cserhát stb.) általános gazdasági szintjét.

Tokaj-Hegyalja világszerte ismert borvidék. Kiváló minőségű, egyedülálló íz-, illat- és zamatanyagú borai, a tokaji aszú, száraz és édes szamorodni különleges rangot vívtak ki a világpiacra. Ennél fogva érthető, hogy Tokaj-hegyljárt a királyi rendelet 1737-ben zárt kertté, védett területté minősítette. Ekkor 14 település tartozott a Hegyaljához. Az akkor kimaradt községek 1908-tól tartoznak a Tokaj Hegyaljai Borvidékhez. A Hegyaljai Borvidék az Abaújszántó-Tokaj-Sátoraljaújhely közti háromszög alakú, a Zemplén hegység déli részét magában foglaló 275 km²-nyi zárt országos borvidék, amelyhez ma 26 település tartozik. Ezek a következők: Abaújszántó, Bekecs, Bodrogkeresztúr, Bodrogolaszi, Bodrogszegi, Erdőbénye, Erdőhorváti, Golop, Heccegkút, Legyesbénye, Makkoshotyka, Mád, Mezőzombor, Monok, Olaszliszka, Ond, Rátka, Sáradsadány, Sárospatak, Sátoraljaújhely, Szerencs, Tarcfal, Tállya, Tokaj, Tolcsva, Vámosújfal.

A hegyaljai szőlőtermelést a múlt század utolsó éveiben rendkívül nagy csapás érte. Az 1880-as években a Hegyalján megjelent a szőlő veszedelmes ellensége, a filoxéra és az évszázadokon át virágzó és jól jövedelmező, a táj polgárosodását nagymértékben segítő szőlőkultúrát pár év alatt tönkretette: a Hegyaljára jellemző virágzó gazdasági élet nagymértékben összeomlott, a termőszőlő akkori területének (14.170 kat. hold, azaz 8,154,84 ha szőlőültetvénynek) 68,2%-a kipusztult, csak a magas területeken lévő szőlőknek egy része maradt meg. A szőlő levelei már a nyár elején elkezdtek sárgulni, s a nyár közepére le is hullottak. A szőlő a szőlő

lővesszőn zölden megfonnyadt s a vesszők a következő évben már ki sem hajtottak.

A kipusztult szőlők helyére hamar megindult az új telepítése, de ehhez már nem simavesszőt használtak az addigi gyakorlatnak megfelelően, hanem amerikai alanyra oltott szőlőoltványt, mert ez teljes mértékben ellenállt a filoxérának. 1925-ben a törvény úgy rendelkezett, hogy Tokaj-hegyalján csak furmint, hárslevelű és sárga muskotályos szőlőfajta telepíthető.

az 1950-es években újabb nagyarányú szőlőtelepítés indult el annak biztosítására, hogy a szőlőművelés géppel is végezhető legyen. Ez azzal járt, hogy a magasabb hegyoldal helyett az alacsonyabb részekre, még a sík területre is telepítettek közepes és magastörzsű kordonművelésű szőlőket. Több helyen a meglévő szőlőterületeket is átalakították gépi művelésűre. Ez azzal járt, hogy minden második szőlősort fel kellett áldozni, ki kellett vágni.

Tokaj-hegyalján 1940-ben 8804,6 kat. hold, azaz 5066,7 ha szőlőültetvény volt, 1970-ben pedig 12,167 kat. hold, azaz 7,002 ha.

A Tokaj-hegyaljai bort 136 literes gönci fahordókban tárolták a pincékben és szállították értékesítéskor. Az itteni pincék falát sajátos "nemes penész" (calospórium cellare) borítja, mely a bor lélegzetéből él és a bor minőségi borra fejlődésének, érlelődésének, "nevelkedésének" nélkülözhetetlen feltétele. Ez a nemes penész ugyanakkor csak az itteni pincékben található meg, másutt nem.

Sárospatakon a XVI. és XVII. században magasfokú volt a kertkultúra is. Bizonyítja ezt Perényi Gábor és Lorántffy Zsuzsanna sokat emlegetett híres "Gombos-kertje". Mindezzel együtt földrajzi helyzetéből adódóan településünkön az évszázadok során jelentős szántóföldi, rét- és legelőgazdálkodás is folyt.

Az itt található nyersanyagra települően a történelem során a Hegyalján jelentős manufaktúrális ipar indult fejlődés-

nek. Egyes települések, így Sárospatak is, fekvésüknél fogva a környék kézműipari s kereskedelmi központjává váltak. A pataki talaj sokféle értékes anyaga gazdag ipari tevékenység kibontakozását tette lehetővé. Különösen híres s nagy jelentőségű volt a fazekas és a malomkőipar.

A Cirókán lévő bányák kaolinja és a Berekháton ásott agyag híres fazekas kultúrát fejlesztett ki. Az agyagedények kezdetben főzésre és tárolásra szolgáltak. Mai használatuk a XV. századtól kezdődött. Ezek készítéséhez ugyanakkor már bizonyos szakértelemre volt szükség. Ennek megfelelően önálló kézműves iparágként Sárospatakon is megindult a fazekas munka. A fazekasság volt Patakon a legrégebbi s évszázadokon át a legismertebb ipari tevékenység. A pataki fazekas-céh 1572-ben elsőként nyert e tájon szabadalmi oklevelet. Ez azt is bizonyítja, hogy a pataki fazekasság az egyik legrégebbi magyar fazekas-góc, fazekas központ volt.

I. Rákóczi György 1645-ben Csejtéről telepített Sárospatakra, a Hécére habánokat, kézműipari mestereket, köztük fazekasokat is. A pataki fazekasipari munkára hatással volt a törökös kerámia és a habán fazekasság. A XIX. század közepétől a díszes úri edények stílusát a népi stílus váltotta fel s ez élt a polgári stílus kialakulásáig. A gyáripar versenye és a piac csökkenése miatt később a fazekas kézműipar hanyatlásnak indult, a fazekasok száma nagymértékben lecsökkent. A tartós kőedények kiszorították a törékeny cserépedényeket. 1850-ben még 33, 1880-ban 12 s 1951-ben már csak egyetlen fazekas dolgozott Patakon. A pataki fazekasok a háztartások mindennapi használati tárgyait, eszközeit állították elő. Tányéraik, kancsóik stb. a távolabbi vidékeken is keresettek voltak. A fazekasok tevékenységében előbb a fekete és a fehér volt az alapszín. A múlt század második felétől azonban már inkább a fekete, illetve a barna alapszínre kerültek az erőteljesebb folthatású díszítések, apró hullámvonalak, vaskos virágok (gyöngyvirág, tulipán, rózsza),

virágelemekből álló koszorúk és széles levelek. A fekete alapon a díszítés fehér és veres, fehér alapon pedig fekete és zöld. Az edények formája a fejlődéssel egyre tömörsébé vált.

A pataki fazekasoknak nagy volt a vásárcörzetük is. Szállítottak a Bodroghözbe, Nagykárolyig, Miskolc-Ónod vonaláig, a Bükk nyugati határáig.

A pataki fazekasok elsősorban edények gyártásával foglalkoztak, de készítettek cserépkályhákat is. Ezenkívül kőedénygyártás is volt városunkban, sőt az 1840-es években fekete pipákat készítő pipagyár is működött.

A jelenleg termelő Sárospataki Kerámia Manufaktúra üzem a pataki fazekasipar gazdag hagyományán alakította ki és fejlesztette tovább népművészeti termékeinket. A mai kor ízlésének megfelelően, az akvarell festészetre jellemző friss szín- és mintavilág alkalmazásával, házi festészetével készíti termékeit. Termelésének 80 %-a külföldre kerül s azok nagy része a világ távolabbi pontjaira, Amerikába, Ausztráliába is eljut. Gyártmányaik a ma fejlettebb konyhatéchnikai igényeknek is megfelelnek. A felhasznált anyagok és a gyártási eljárás fejlettsége, minősége következtében termékeik a konyhában, az étkezéseknél is felhasználhatók. Gyártott edényeik használhatók bármilyen sütőben, még a mikrohullámú sütőben is, s alkalmasak díszes tálalásokhoz is.

A fazekasság mellett igen fejlett volt Sárospatak **malomkő-ipara**. A pataki malomkőbányászat a XV. században kezdődött. Céhük azonban csak 1728-ban alakult meg. A bánya kapitalizálódása a XIX. század közepén történt. 1855-ben a malomkőbánya bányavállalattá szerveződött, s a céhes mesterekből ekkor lettek a bányászok munkásokká.

Malomkőbánya először a Megyeren nyílt. Itt nagyon kemény érdes trahitot bányásztak s a kiváló minőségű malomkövet egyetlen darabból s egy darabban vágták ki. Amikor ez a bánya 1855 táján kiapadt, előbb a Botkőn, később 1876-ban a Királyhegyen nyitottak malomkőbányát. Az itt

bányászott igen kemény, kopás álló, érdes kovakvarcitból is kiváló malomkövek lettek, de ezeket már több darabból állították össze, un. "francia malomkövekként" készítették. A pataki malomkövek a keménységüknel és a kopásállóságuknál fogva a gőzmalom megjelenéséig rendkívül keresettek voltak a határokon kívül, Nyugat-Európa távolabbi országaiban is. Településünkön a malomkőbányászat 1909-1911 között szűnt meg.

Ipari szerepköre ellenére a Hegyalja s benne településünk is a XVIII-XIX. században elsősorban mező- és erdőgazdasági terület volt, kiemelkedő jelentőségű szőlő- és borgazdasággal. A kapitalista ipar erősödésével a kézműipari műhelyek lassan megszűntek, mert nem bírták a versenyt a modern gyáriparral. Ennek megfelelően megváltozott területünknek a magyar gazdasági életben betöltött szerepe is: az élvonalból az átlag színvonalára került.

Sárospatak gazdasági, ipari tevékenysége, jelentősége ma is főleg e hagyományokon nyugszik. A mezőgazdasági munka, a kalászos, a szőlő és gyümölcsstermesztés, állattenyésztés mellett jelenleg is fontos szerepet kap a kerámiaipar, bár a malomkőbányászat után már a kaolinbányászat is régen megszűnt. Minthogy pedig a **gazdasági élet napjainkban nagy átalakulásban van** s a mezőgazdaság, az ipar és kereskedelem helyzetéről, működéséről időt álló megállapításokat jelenleg nem tehetünk, településünk gazdasági tevékenységének részletesebb ismertetését ezért mellőzzük. Bizonyos tájékoztatás biztosítása céljából a termelés-szerkezet megyei átalakulásának vázolásával mégis utalunk azokra a nehézségekre, melyek településünket is közvetlenül érintik, sújtják, majd röviden vázoljuk városunk gazdasági életének jelenlegi néhány fontosabb jellemzőjét.

A nehézipar, szénbányászat, kohászat és gépipar világméretű recessziója az 1980-as években alapjaiban rázta meg az egyoldalú termelési szerkezettel és korszerűtlen termelési eszközökkel bíró Borsod-Abaúj-Zemplén megye gazdasá-

gát. Az ennek hatására, különösen az 1990-es évek elején kialakult válsághelyzet még nem oldódott meg: az ipari termelés nagymértékben visszaesett, a munkanélküliség tömegessé vált. Ebben a helyzetben alakult ki a megyénk integrált szerkezetátalakítási és válságkezelési programja, mely elsősorban kormányzati pénzekkel, de helyben hozott döntésekkel kívánta a folyamatokat kedvezően befolyásolni: a társadalmi-gazdasági leszakadást megakadályozni, a gazdasági szerkezet átalakulásának alapjait lerakni.

Az integrált szerkezetátalakítási és válságkezelési program 1996-1998 közötti első lépésben a pályázóknak odaítélt 9,6 milliárd forint összegű támogatással 49 milliárd forint összegű fejlesztés valósult meg. A támogatások 30 %-a az ipar, 19 %-a az agrárgazdaság, 14 %-a pedig az idegenforgalom fejlődését szolgálta. A megvalósulás üteme azonban nagyon lassú. 1998 végéig a tervezett fejlesztési összegeknek mintegy negyedét használták csak fel, az elindított beruházások jó része még nem fejeződött be, illetve alig kezdődött el.

A megye területén a gazdasági fejlődés differenciáltan alakul. Miskolc, Tiszaújváros és Kazincbarcika kistérsége nemzetgazdasági mércével is jól fejlődött. A befektetett tőke 84 %-a itt működik, ahol a megye lakosságának csak 52,4 %-a él s ahol 1999-ben a bevallott személyi jövedelem 68,6 %-a realizálódott. A többi kistérség (Sátoraljaújhely, Sárospatak, Szerencs, Encs, Edelény, Szikszó, Mezőkövesd, Ózd) elmaradott kistérségek, melyek nem vonzzák a külső befektetőket. Ezek a kistérségek az 1998. év 57.373 millió forintos beruházásaiból is csak 13,1 %-ban részesedtek. Ezekben a gazdaságilag elmaradott kistérségeken a mezőgazdasági jelleg a meghatározó s a kereseti lehetőség is csak 57 %-a a kiemelt térségek egy főre jutó kereseti lehetőségének. E kistérségekben élő 47,6 %-os lakosság 1999-ben is a bevallott személyi jövedelemnek csak 31,4 %-ához jutott. A nagymérvű jövedelem lemaradást mutatja az is, hogy az 50

legnagyobb jövedelmet elérők közül 47 a három kiemelt kistérségben működik. Mindezek következtében az elmaradott kistérségeknek – így a mienknek is – a gazdasági fejlesztése és felzárkóztatása nagyon sürgős feladat, amely azonban csak külső források bevonásával és kiemelt központi kedvezmények nyújtásával oldható meg.

A nagy változás városunk, körzetünk életében is nagymértékben érzékelhető. Ugyanakkor ma még nem ismerjük kellően, széleskörűen azokat a vállalkozásokat, amelyek körzetünk gazdasági életét ezekben az években alakítják. Ennek oka nemcsak az, hogy általában még csak alakulóban vannak, termeléseik s szolgáltatásaik kellően nem tudatosultak, hanem az is, hogy a vállalkozások közül több hamar meg is szűnik, a nyilvánosságtól nagymértékben visszahúzódnak s munkájukról, eredményeikről mások számára tájékoztatást nem adnak. A könyvünkben történő felhasználásra a Polgármesteri Hivatal által mintegy 21 nagyobb termelő és szolgáltató vállalkozáshoz kiküldött tájékoztató kérdésre mindössze 3 válaszolt.

A város termelés szerkezete az elmúlt évtizedekben nagy változáson ment keresztül. A város ipara nagymértékben megerősödött, s rá az 1970-1980-as években jellemző volt az extenzív fejlesztés. A munkaképes korú lakosság 48 %-a az iparban dolgozott. Az 1980-as évek végétől a világgazdasági recesszió, a kieső külföldi piacok és a belföldi fizetőképes kereslet nagymérvű csökkenése több nagyobb ipari üzem felszámolásához, a mezőgazdasági termelési szerkezet átalakításához, több gazdálkodószerv megszűnéséhez vezetett. Nagymértékben megnőtt a munkanélküliek száma. Ebben a helyzetben nagyszámban alakultak vállalkozások, melyeknek eredményességét nagyban akadályozta a tőkehiány, továbbá a vállalkozáshoz szükséges megfelelő elméleti ismeret és gyakorlati tapasztalat hiánya. Térségünkben a vállalkozók számára szükséges ismeretek tanítását, tudatosítását, az elsajátított ismeretek továbbfejlesztését a Sátoraljaúj-

helyben létrehozott Zempléni Regionális Vállalkozásfejlesztési Alapítvány végzi.

Az 1990-es években végbement nagy változást mutatja az alábbi statisztikai kimutatás a városban működő nagyobb létszámot foglalkoztató gazdálkodó szervekről, a társas és egyéni vállalkozásokról.

Az 1989-ben és 1999-ben nagyobb létszámot foglalkoztató gazdálkodó szervek:

Gazdálkodó szerv

	1989. évi	1999. évi
	létszám	
Autójavító Kisvállalat	60	30
BEFAG Faipari Üzeme	166	22
Bodrogközi Állami Gazdaság	704	megszűnt
BOGYÜV	190	megszűnt
Csepel RUGÉV Gyáregység	950	megszűnt
ÉMÁSZ	229	140
Kerámia Üzem	204	182
Kossuth Mg. Tsz	605	átalakult
Malomüzem	59	4
MÁV Járműjavító	76	megszűnt
Ruházati Szövetkezet	369	300
Sárospatak és Vidéke ÁFÉSZ	554	52
Téglagvár	62	megszűnt
Foglalkoztatottak száma:	3.614	730

A város területén működő társas vállalkozások:

Betéti társaság	132
Korlátolt Felelősségű Társaság	121
Szövetkezet	10
Részvénytársaság	3
GMK	3
<u> Holding</u>	<u>1</u>
Összesen:	270

Egyéni vállalkozók száma szakmák szerint:

Ács, cipész, épületburkoló, fafaragó, fényképész, közúti személyszállító, szennyvízszippantó 1-1; cserépkályhás, gumiszerező-centírozó, háztartási gépszerező, kádár, kőműves, üvegező-képkerevező 2-2; címfestő, földmunkás géppel, kézi és gépi hurkoló, kőfaragó 3-3; épületlakatos-bádogos, kárpitos, kerámiakészítő, koszorúkészítő, víz-gáz-, központifűtés szerelő 4-4; esztergályos 5; lakatos-hegesztő, villanszerelő 6-6; női szabó, szobafestő 7-7; kozmetikus 9, asztalos-famegmunkáló-fűrészelő, autószerelő-ápoló, -karosszéria lakatos, műszerész 15-15, zöldség-, gyümölcs-, virágkereskedő 21, női-férfi fodrász 32, közúti árufuvarozó 44, vendéglátó tevékenység 54, ügynök-üzletkötő-termékforgalmazó 79, kiskereskedő (élelmiszer, vegyesipar-cikk) 92, egyéb 69. Összesen: 527

2. A város politikai jelentősége

Sárospatak, a pataki vár nemcsak egy uradalomnak volt a gazdasági központja, hanem jelentős szerepe volt a magyar történelemben, politikai életben is. Sokszor volt országos fontosságú politikai események színhelye vagy elindítója, illetve aktív résztvevője.

Településünk 1390-ig királyi város volt, amelyet árpádházi királyaink közül többen szívesen felkerestek, s

ahol udvartartásukkal együtt gyakran időztek. Itt született 1207-ben II. Endre lánya, Szent Erzsébet is.

IV. Béla a tatárjárás után 1251. nov. 11-én városunkból írt levelet IV. Ince pápának s jelentette be abban, hogy hazánk és Európa védelmében kővárakat építtet. Ennek megfelelően ezután sok vár épült az ország területén, köztük a pataki is, melyről 1261-ben V. István oklevelében történik említés. Ez a vár azonban nem a mai vár helyén állt, hanem attól kb. 10 km-re északra, a Sátoraljaújhely melletti Sátor-hegynek Várhegy nevű részén.

Zapolya János erdélyi és Ferdinánd Habsburg király követei 1537-ben városunkban folytatták a béketárgyalásokat.

Több földesura is aktív részese volt az országos politikának. Így a Pálóczyak, a Perényiek, a Dobó család, a Rákócziak.

A Pálóczy család birtokában 1429-1526 között volt Sárospatak. Ebben az időben továbbfejlődött s polgárosodott a város. A Pálóczy család utolsó férfi tagja, Antal a mohácsi csatában esett el s Patak uradalma 1526-ban Perényi Péter kezébe került. 1542-ben Perényi Péter és néhány magyar főnemes érdekeik védelmében Patakon ligát alakítottak. 1573-ban a Dobó család lett a földesura Sárospataknak. Egyik tagja, Dobó Ferenc sokat tett, áldozott a város fejlődéséért.

Különösen fontos szerepe volt Pataknak, a várnak a magyar szabadságért vívott küzdelmekben, a magyar függetlenségi törekvésekben. 1605-ben egy ideig Bocskai István is időzött Patakon: Itt fogadta a szultán követeit is s vette át tőlük a fejedelmi méltóságát elismerő fermánt. Nagyon sokat köszönhet Sárospatak, egész hazánk a Rákóczi családnak. Ennek különösen két tagja, I. Rákóczi György és dédunokája, II. Rákóczi Ferenc a Habsburg-ellenes politikai küzdelmek, a hazáért és vallásszabadságért folytatott harcok vezéregyéniségei voltak. Amikor I. Rákóczi Györgyöt erdélyi fejedelemmé választották, a család Erdélybe költözött

ugyan, de a hatalmas Rákóczi-birtok központja továbbra is Patak maradt. I. Rákóczi György és felesége nagy gondot fordított a pataki építkezésekre, a református kollégium fejlesztésére, a nevelő-oktató munka tárgyi és személyi feltételeinek javítására, biztosítására. I. Rákóczi György 1644-ben a svéd-francia szövetség tagjaként indított hadjáratot a vallásszabadságért. Az ezt követő 1645-ös linzi béke nagy eredménye, hogy a Habsburg-hatalom a Bocskai István és Bethlen Gábor által megszerzett jogokon túl a parasztság számára is biztosította a vallás szabad gyakorlatát.

Amikor I. Rákóczi György 1648-ban meghalt, felesége és Zsigmond fia visszaköltözött Sárospatakra. Zsigmonddal együtt, majd annak 1652-ben történt halála után Lorántffy Zsuzsanna egyedül, nagy gondot fordított Patak fejlesztésére, a vár további építésére és a kollégium munkájának támogatására. Az iskolai pedagógiai tevékenység továbbfejlesztésének munkálására meghívta Sárospatakra a nagy pedagógiai reformátort, Comeniust, akinek itteni 4 éves munkálkodása révén kerül fel Sárospatak s hazánk neve a világ művelődési térképére.

Az 1660-as évek második felében Wesselényi Ferenc nádor vezetésével néhány főúr szövetkezett, hogy a királyt az alkotmány megtartására kényszerítsék. A Wesselényi-féle szövetkezés egyik tagja volt I. Rákóczi Ferenc. Több megbeszélést Sárospatakon tartottak, a várban, a várkastély északkeleti sarokszárnyának Sub Rosa termében. E szoba boltozatának közepén festett stukkó rózsza van s a rózsza szirmai közül 6 lándzsa ágazik szét: inti hallgatásra a tanácskozókat. A megbeszéléseken résztvevők az ezzel kapcsolatos levelezésükben a hely megjelölése helyett S.R. (Sub Rosa) jelzést írtak, így jelezve, hogy az írás anyaga titkos, mással nem közölhető. Az összeesküvés is Patakon robbant ki, de hamar elbukott. Patak várát a császári seregek megszállták s a szövetség vezetőit elfogták és kivégezték. I. Rákóczi Ferenc számára a császárhű édesanya, Báthori Zsófia nagy vált-



II Rákóczi Ferenc

ságdíjért kegyelmet eszközölt ki. A császári csapatok garázdálkodásától a várost 1683-ban Thököly Imrének csak két évre sikerült megszabadítania.

A fogságból Lengyelországba menekült II. Rákóczi Ferenc 1703-ban jött haza a Habsburg-ellenyomás ellen fellázadt parasztság és nemesség hívására. 1708-ban Patakon tartotta az országgyűlést, amelyen kimondták a hadba szálló jobbágyok felszabadítását is. A fejedelem

még 1710 őszén is Patakon volt rövid ideig, s innen indult száműzetésbe.

A fentebb említett tények indították Petőfi Sándort arra, hogy a várost csodálva 1847. július 9-én *Úti naplójába* a következőket írja: "Szent föld! E város volt a magyar forradalmak oroszlánbarlangja. Itt tanyáztak a szabadság oroszlánjai!"¹² Ezért is hangoztatják gyakran a város jelentőségét valló, nemzeti szolgálatát elismerő kutatók, gyakorló pedagógusok, honismereti mozgalmi emberek, hogy Sárospatakon még a kövek is beszélnek, nevelnek. Ezért is lehet és lesz a pataki iskolai élet a diákok, az ifjúság számára egész életre szóló kitörölhetetlen emlékké, a város szeretetét

¹² *Úti levelek Kerényi Frigyeshez, XI. levél = Petőfi Sándor: Végyes művei. Budapest, 1956. 65.o.*

megőrző, Patakért, magyar nemzetiünkért cselekvésre ösztönző élménnyé.

1711-től kezdve századokon át nem érzékelhető a vár progresszív politikai szerepe a magyarság életében. A vár uradalma ugyanis a Rákóczi birtokok elkobzása után idegen családoké lett, s ezzel megszűnt a magyarság politikai védelmezője, a szabadságért folytatott küzdelmek élesztője, támasza lenni. Patak politikai jelentősége



Kossuth Lajos

azonban nem szűnt meg. A vár politikai szerepét átvette, folytatta a Kollégium. Ennek megvalósulásáról, érvényesítéséről a következő, "A város művelődési szolgálata" c. fejezetben szólok.

3. A város művelődési szolgálata

Gazdasági és politikai jelentősége mellett Sárospatak különösen fontos szerepet játszott a magyar művelődésben. A terület gazdasági életének központját alkotó és a magyar politikai életben is országos fontossággal bíró vár mellett - és ennek hatására is - létrejött Patakon egy másik központ, nevelési centrum, mely mély és sokoldalú hatást gyakorolt a magyar közművelődésre. E "szellemi vár" a nemzeti művelődés és haladó gondolkodás egyik fontos bástyája lett és nagy érdeme, hogy a magyar nép, első-

sorban - mint a vidék központja - az északkeleti országrész népe számára felemelkedési, művelődési lehetőséget biztosított, a táj népi kultúráját az európai kultúra részévé tette, ezzel együtt a külföldi, nyugat-európai művelődést a magyar nemzeti művelődés számára közvetítette, s munkásságával a magyarság fennmaradását is szolgálta.

A pataki szellemi központ kialakulásának lehetőségét több tényező is segítette, illetve biztosította. A táj ősrégi kultúrhely volt. A történelem előtti korban is élt itt ember. Patak határában, a Pogánykúton őseszközöket, ősemberi munkaeszközöket találtak, a Bodrog medre pedig cölöp-építményeket őrzött meg. A dominikánus és ferences városi kolduló-rendnek már 1261-ben kolostora volt Patakon. A 14. században megépült a klarissza apácarend zárdája, majd a 15. században a begina-ház is. A feljegyzések szerint a város első temploma, a körtemplom a 12. században épült. A 14. században 3 hajós gótikus plébániai templomot alakítottak ki, melyet Perényi Péter változtatott téglalap alaprajzúvá. A város fejlődésének körülményei arra utalnak, hogy már a 13. században is volt plébániai iskolája, mely a 15. század első évtizedeitől az egyetemre is előkészített.

a) A XV. század végi pataki iskola

Kedvező helyzete következtében Patak korán megindult a művelődésközponttá válás útján, s évszázadokon keresztül fontos hely volt, ahonnan messze áradt a kornak megfelelő ismeret, műveltség, olykor a kort megelőző tudományosság. Mezővárosi plébániai iskolájának működésére már az 1400-as évek második feléből közelebbi adataink, bizonyítékaink vannak. A pataki iskolában tanult Szalkai László, a későbbi esztergomi érsek és főkancellár, akinek az 1489-1490-ben készített jegyzetével a korabeli magyar iskolában tanított, egyetlen összefüggő, tananyagsorozat maradt ránk. A "Szalkai-kódex" Sárospatak gazdag művelődés-

történeti múltjának igen értékes dokumentuma, amely azt bizonyítja, hogy ez az iskola ebben az időben nagy tudású vezetővel rendelkezett, fejlett, az élet által kívánt korszerű s magas szintű ismereteket korszerű módon tanító, jelentős középfokú intézet volt, mely a többi hazai plébániai iskolával együtt fontos szerepet töltött be a korszak művelődés-történetében, s melynek tanítási anyaga és módszere "Európa vérkeringéséből" táplálkozott. Ez a Szalkai László által tankönyvként és iskolai füzetként használt jegyzetanyag arról tanúskodik, hogy az itt szerzett műveltség magas színvonalú volt. Aki ezt az iskolát elvégezte, képes volt különböző gyakorlati ügyintézésre és egyetemi továbbtanulásra egyaránt. Sárospatak nagy és szélesebbkörű művelődés-történeti jelentőségére utal Szűcs Jenő szerint az, hogy "ennek az iskolának köszönhető ez a forrás, mely európai viszonylatban is páratlanul éles fényvel világít bele a kor oktatásának módszereibe és mindennapjaiba."¹³

Hasonló megállapításra jut vizsgálódásai során Mészáros István is, aki szerint "a Szalkai-kódex nagy neveléstörténeti jelentősége, hogy segítségével rekonstruálni tudjuk egy középkor végi városi iskola belső életét, általa felvázolhatjuk ezt, a fejlődés folyamatát tekintve fontos, eddig kellenem ismert iskolatípus körvonalait." Ez a kódex a legjelentősebb ma ismert, hazai középkori tankönyvesalád, mely megbízható adalékot szolgáltat a tantárgytörténeti fejlődés korabeli szakaszának megismeréséhez is, amikor az egyes ismeretkörök feldolgozásában még érvényesül ugyan a szaktudományok hagyományos szerkezete, de már megjelenik a tantárgyszerűség néhány vonása (a szemléltetés alkalmazása, a gyakorlatok felvétele, a feladatok szerkesztése stb.) A kódex hat füzetben 516 oldalon a következő anyagokat tartalmazza: csillagászati- naptárszámítási- egészségügyi ismeret-

¹³ Szűcs Jenő: *A középkori iskolázás Sárospatakon = A Sárospataki Református Kollégium története*. Budapest, 1981. 8.o.

tek; két hosszú költemény, poétikai- etikai kommentárok-
kal; családjogi jegyzet; fogalmazás - írásműkészítés tudomá-
nya, zeneelmélet. S az a tény, hogy a feljegyzés a tárgyalt
tudományok nemzetközi szintű összegzését tartalmazza a
világról, a természetről és az emberről, azt is bizonyítja,
hogy Sárospatak "iskolájában szinte egész Európa iskolás
tudományossága képviselve volt".¹⁴

b) A református kollégium

A város az 1500-as évek második negyedében követte
földesurának, Perényi Péternek a példáját, a reformáció ol-
dalára állt s ez döntő hatással volt életére és vele együtt az
iskola fejlődésére. A protestáns, illetve református felfogás
érvényesítésével évszázadokon át sajátos módon formáló-
dott az iskola szelleme, nevelő munkája. S a kollégium - jó
munkája és támogatói révén - hamar nagy jelentőségre tett
szert nemcsak a táj életében, hanem a távolabbi magyar
reformátusság művelődésében is. Perényi Gábor temetésén
1567-ben Szikszai Fabricius Balázs már arról is beszélt, hogy
mivel "az állam jólétét és biztonságát az iskolák gondozása
és a tisztességes tudományok ápolása" nagymértékben elő-
mozdítja, Perényi lelkiismeretesen gondoskodott, hogy
fennhatósága alatt mindenütt virágzó iskolák legyenek, kü-
lönösen Sárospatakon, honnan mint trójai falóból mentek ki
a kegyes és tudós férfiak, kik most országszerte nagy dicsé-
rettel szolgálnak az egyházakban és iskolákban.¹⁵

A földesúri családoknak, különösen a
Rákócziaknak nagy gondjuk volt az iskola fenntartá-
sára és fejlesztésére. I. Rákóczi György és felesége,
Lorántffy Zsuzsanna sokat áldoztak a művelődésre, s "az

¹⁴ Mészáros István: *A Szalkai-kódex és a XV. század végéi sárospataki iskola*. Budapest, 1972. 326-327.o., továbbá v.ö. 11-16.o.

¹⁵ Szikszai Fabricius Balázs: *Oratio funebris dicta de vita... Gabrielis Perennii anno 1567* = Szombathy János: *A sárospataki főiskola története*. Fordította: Gulyás József. Sárospatak, 1919. 42-43.o.

iskolát a politika, a tudomány és vallásszabadság sasfészkévé építették ki”.¹⁶ Azért, hogy többen s a szegényebb gyermekek is tanulhassanak benne, a kollégiumot új épületekkel bővítették, különböző javadalmakkal látták el s a tanárok számát is növelték. Radácsi György szerint “I. Rákóczi György, Lorántffy Zsuzsanna és fiók, Zsigmond egy tudomány-egyetem felállításában akarták biztosítani Sárospatak-nak az országos jelentőséget s a központi jelleget.”¹⁷ Országos főiskolává történő fejlesztéséről egyébként a Bocskai István vezetése alatt álló nemzeti felkelés tanácskozásán a kelet-magyarországi rendek Kassán már ennél korábban, 1606-ban tárgyaltak s nemzeti szükségességnek ítélték, hogy “Sárospatakon főiskolát állítson az ország s annak megfelelő javadalmazásáról gondoskodjék”.¹⁸ Az iskola vonzásterülete ekkor már egész Észak-Magyarországot felölelte, de diákjai révén neve távolabbi területeken is ismert volt.

A pataki kollégium szellemiségében s törekvéseiben nem maradt meg egy tájnal, tevékenységét nem jellemezte vidéki lemaradás. Fontos központja volt a táj magyar művelődésének és a kelet-magyarországi függetlenségi törekvéseknek. Élt benne a tiszaháti antifeudális ellenállási szellem. Külföldet járt tanárai révén ugyanakkor kitekintése volt a művelt nyugati világra is, s így élen járt a korszerű műveltség birtoklásában és terjesztésében. Segítette munkáját, fejlődését az is, hogy értékes könyvtárral rendelkezett, s kiváló tanárai voltak.

¹⁶ *A sárospataki református főiskola főgimnáziuma tanárkarának előterjesztése a főtiszteletről tiszáninneni református egyházkerületi közgyűléshez a reformáció négy százados évfordulójának megünneplése tárgyában. Sárospatak, 1916. ápr. 12. (Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Levéltára (Továbbiakban: Lt)*

¹⁷ Radácsi György: *Sárospatak = Sárospataki Református Lapok, (Továbbiakban: SRL.), 1913. 309.o.*

¹⁸ *Magyar országgyűlési emlékek XI. kötet. 1605-1606. Budapest, 1899. 738.o.*

Lorántffy Zsuzsanna halála után, de különösen az 1670-es években rendkívül nehéz helyzetbe került a kollégium. A katolikus vallásra visszatért Báthori Zsófia, II. Rákóczi György özvegye, a Habsburg-ház iránti hűségét akarván bizonyítani, 1671-ben katonasággal elfoglalta a kollégiumot, s a jezsuitáknak juttatta, akik azt magánszemélyeknek adták bérbe. A református iskolának menekülnie kellett. A diákok két tanár (Buzinkai Mihály és Pósházi János) vezetésével, magukkal víve a nyomdát és a könyvtár egy részét, Kenézlőn, Debrecenen át Erdélybe vándoroltak. Itt Gyulafehérvárott, majd Marosvásárhelyen, később 1685-től másutt is, Göncön és Kassán is találtak menedéket. Az iskola csak 1703-ban, a kuruc szabadságharc megindulása után folytathatta újra Patakon a nevelő munkát, de még nyolc évtizeden át sokat kellett küzdenie fennmaradásáért. Majd amikor 1781-ben a türeلمي rendelet és az 1790/91-es országgyűlés 26. törvénycikkelye ismét biztosította a protestánsok szabad vallásgyakorlatát, vált lehetővé az iskola zavartalanabb működése és fejlődése.

Mivel megszűnt a Rákóczi fejedelmi család bőkezű gondoskodása, hogy fennmaradhasson és hivatását teljesíthesse, az iskolának új patrónusokat, fenntartókat kellett keresnie: Az iskola gondjait magukra vállaló világi és egyházi gondnokok közreműködésével Kelet-Magyarország református gyülekezeteihez, tehetősebb birtokosaihoz, kisembereihez, továbbá az ország távolabbi részein élő jótékonyokhoz fordult. S kérése meghallgatásra talált: az erősebb nemzeti és függetlenségi törekvések jegyében Patak szélesebb, demokratikusabb patrónusi kört nyert. Nagy hatása miatt a debreceni kollégiumot a patakival együtt évszázadokon át az egész magyar reformátusság a magáénak tartotta, 'áldozatot vállalt és hozott érte. A politikai és vallásszabadság korlátozása, az elnyomás, a kisebbségi sors összeforrasztotta a református egyházhoz tartozó embereket. Így került a kollégium közvetlenebb

kapcsolatba szélesebb körben az egyházközségekkel, a nemességgel, a szélesebb társadalommal, s így lett igazán az egész nép iskolája, melynek fenntartását a hitből fakadó adományok nagyrészt biztosították. A kollégium nemcsak a tehetősebb családok gyermekeinek intézete volt, hanem vállalta s következetesen nevelte-tanította a szegény emberek tehetséges fiait is. A gyülekezetekre támaszkodva évszázadokon át végezte a tehetségkutatót: A lelkészek és tanítók által kiválasztott s kollégiumba küldött kiváló szegény tanulóknak mindig lehetővé tette az iskolai művelődést. A tanulásukhoz szükséges anyagiakat - szem előtt tartva a munkára nevelést és a közösség iránti elkötelezést, közösség szolgálatát - általában két módon biztosították: A diákok részt vettek egyrészt a kollégium nevelő és egyéb munkájában, amiért bizonyos díjazásban részesültek, másrészt pedig az iskolának juttatott alapítványok jövedelméből kaptak ösztöndíjat vagy más címen anyagi támogatást. Ehhez járult még az az adomány is, melyet a karácsony, húsvét és pünkösd alkalmával a gyülekezetek az iskolából kiküldött nagyobb diákoknak, mint legátusoknak az istentiszteleti szolgálataikért, a kisebb diákoknak, mint medikánsoknak pedig a házakban mondott verselésért adományként adtak.

Bár az iskola sok nehézséggel küzdött, tanítványainak száma nem csökkent, sőt nagymértéken megnőtt. A 18. század második felében ezernél több diákja is volt. Kevés, csak 2-3 tanár tanított, munkájukban a nagyobb diákok segítettek őket. Tanáraikat az iskola a tanítványai közül nevelte. Ezek a tanárok azonban európai műveltséggel rendelkeztek, mert pataki tanulmányaikat befejezve, a kollégiumban szerzett nevelési-tanítási tapasztalataikat 1-3 éves külső iskolai gyakorlattal kiegészítve, külföldi egyetemeken 3-6 éves tanulmánnyal készültek fel a tanári munkára. Ezek a külföldi tanulmányok kedvező feltételeket teremtettek ahhoz, hogy az iskola lépést tartson az európai fejlődéssel,

bekapcsolódják a nemzetközi szellemi és tudományos életbe.

A kollégiumi nevelésben az akkori református fel fogásnak megfelelően fontos szerepet kapott a szigorú vallásosság, a puritán erkölcs, a léhaság megvetése. Különösen szépen nyilatkozik erről a nevelésről Bessenyei György, aki később, 1803-ban az iskolának küldött egyik levelében így írt: “Erkölcömnek tisztaságát érdemeknek, azaz kegyelmek nevelése módjának hálálom örökre”.¹⁹

A felvilágosodásnak, a protestánsok vallásszabadsága visszaállításának s ezzel a kollégium létét fenyegető veszély megszüntének hatására a pataki iskola a 18. század végén gyors fejlődésnek indult, és ismét az ország egyik vezériskolája lett. E fejlődést a társadalmi haladással együtt nagymértékben segítette az is, hogy a külföldön tanult diákok-tanárok magukkal hozták s itthon terjesztették a nyugati kultúra értékeit, a francia felvilágosodás fontosabb filozófiai és pedagógiai eszméit, és ezek - felerősítve a kollégiumi hagyományokat -, megfelelő alapot biztosítottak a magyar nyelvűség jogaiért, a humán-reál tárgyak egyensúlyának megteremtéséért folytatott harcokhoz. S az akkor végrehajtott reformok “egyszerre szolgálták a tanítás színvonalának emelését, a tudást, a társadalmi haladást és a nemzeti műveltséget”.²⁰

A kollégium kialakult haladó hagyományai megerősödtek, továbbfejlődtek. Tolnai Dali János a tanításban már az 1640-es években védelmébe vette a magyar nyelv jogait (a zsoltárokat is magyarul énekeltette!), s Csécsi János 1686-ban magyar nyelvtant tanított. A 18. század második felétől tantárgy lett a magyar irodalomtörténet, majd 1792-től a természettan tanítása és nyári évvégi vizsgája is magyar

¹⁹ Bessenyei György levele, Pusztakovácsi, 1803. aug. 14. l.l.

²⁰ Benda Kálmán: Sárospatak helye a magyar művelődésben – 450 éves a pataki kollégium = Köznevelés, 1981. dec. 25. 8.o.

nyelven folyt. A nevelésben érvényesülő erős nemzeti érzés hatására megalkották az első magyar nyelvű tantervet: **1796-ban, az országban elsőként**, amikor még más iskolákban kizárólagos volt a latin nyelv használata s a hazai törvény is csak 1844-ben rendelte el, **bevezették a magyar nyelvű tanítást**. A pataki kollégiumban ugyanis hamar rájöttek arra a nagy igazságra, hogy tudósokat lehet ugyan képezni idegen nyelven, de a nemzet tudóssá tétele, a nemzet minden rétegét átható műveltség biztosítása csak anyanyelven lehetséges. S az 1810-ben kiadott új tanterv Kornis Gyula szerint a 19. század első felében “a magyar középiskolák legsikerültebb s legmodernebb tanulmányi rendje, melyben a nemzeti érdek, a tárgyak humanisztikus és realiztikus művelődési értéke a legszebb összhangban egyesül” s a magyar nyelv minden osztályban önálló tárgyként szerepel.²¹ Az e korban készített pataki tantervek fontos szerepet játszottak a hazai szellemi élet továbbfejlesztésében és a magyar nyelvű tankönyvírás fellendítésében.

Patakon széles látókörrrel, az európai haladás érzékélésével, ugyanakkor a táji hagyományok továbbfejlesztésével folyt a magyar társadalom számára a nevelés, az életre felkészítés. Erről tesz bizonyosságot Szemere Bertalan is “Visszaemlékezései”-ben. “Itt ismerkedtem meg az ó- és újkor legnagyobb szellemeivel, itt kezdtem felfogni minden esodálatosságával a világot, itt tanultam meg imádni és szolgálni az emberiséget, itt gyulladtam szerelmére a szabadságnak, itt szegődtem papjává a hazának, mint oltárnak... Reggelenként a Páncél-hegyen én előbb zengtem Kölcsey Himnuszát, mint dalát a korán kelő pacsirta... s télben, a hóborította hideg mezőn, mint rózsakertben sétáltam, könyv nélkül tanulva Horác és Berzsenyi fölséges ódáit.”²²

²¹ Kornis Gyula: *A magyar művelődés eszményei, 1777-1848 I. kötet. Budapest, 1927. 322.o.*

²² Szemere Bertalan: *Szépíróadalmi dolgozatok és szónoklatok. Pest, 1870. 103.o.*

Az iskola a nehézségek ellenére is tovább fejlődött. A „Hitünkért és hazánkért!” jelszó tartalma tovább mélyült. **II. Rákóczi Ferenc elbujdosása után a vár politikai szerepét átvette, folytatta a kollégium.** „Az a nagy nemzeti, politikai és vallási gondolat, ami Patakhoz fűződött, a főiskolában élte tovább a maga halhatatlan életét. Fogalommal lesz a pataki diák és a pataki szellem”.²³ **A nevelés gyakorlatában továbbbővényszerűsültek a nemzeti szabadságharcos, demokratikus hagyományok.** Ebben az időben Debrecen egyházi tudósok képzésére törekedett, a pataki kollégium a polgári és egyházi társadalom szolgálatával sokat tett a közéleti emberek, a politikusok neveléséért. Eddig is közösségi emberekké, az egyház és haza javát szolgáló magyarokká igyekeztek nevelni tanítványaikat, most azonban Patak tudatosan a társadalmi közéletiség iskolája lett, és ilyen feladataikra is tervszerűen felkészítették a diákokat. E nevelő munkában nagy szerepet kaptak a diák-egyesületek, amelyek az önművelést szolgálva, rendkívül jó, ösztönző hatásúak voltak a tanulói aktivitás kibontakoztatására, megvalósítására, az életre nevelés segítésére, a közéleti-társadalmi feladatok vállalására és végzésére.

Ennek a nevelésnek az eredményei érzékelhetőek a 19. századi magyar reformkori mozgalmakban és szabadságkiüzdelmekben. Nem véletlen, hogy **a reformkor vezérkarának egy része a pataki kollégium tanulója volt.** A kor nagy haladó politikusai közül pataki diákok voltak többek között: **Kossuth Lajos**, a reformkor és 1848/49-es szabadságharc vezéralakja, Magyarország kormányzója, **Szemere Bertalan**, az első felelős magyar kormány belügyminisztere, az 1848/49-es szabadságharc kormánybiztosa, majd a debreceni trónfosztás után miniszterelnöke, **Teleky László** író, az 1840-es évek főrendi ellenzékének kiemelkedő

²³ Marton János: *A 400 esztendő sárospataki református főiskola = A sárospataki református főiskola. Szerkesztette: Mátyás Ernő. Budapest, 9. o.*

alakja, Fáy András, a reformkor irodalmi és társadalmi mozgalmainak, a nemzeti művelődésnek és anyagi előrehaladásnak nagy harcosa, az Első Magyar Takarékpénztár megalapítója, akinek hatására Széchenyi István is elindult a reformok útján, s akinek nagyságáról, jelentőségéről Mikszáth Kálmán is nagy elismeréssel szólt: “Ha Széchenyi nincs, őt illeti “a legnagyobb magyar” titulusa, ha Deák nincs, ő nevezhető a “haza bölcsének” -, így azonban maradt végig “a nemzet mindenese”.²⁴

Az 1848/49-es szabadságharcot követő megtorlás miatt ismét nehéz küzdelmek vártak a kollégiumra. Haynau 1850-ben eltörölte a magyarországi protestáns egyházak és iskolák autonómiáját, megtiltotta az egyházkerületek és világi gondnokok működését, gyűlések tartását. A megtorlás az iskolák modernizációja jelszóval igyekezett lehetetlen helyzetbe hozni azokat a szellemi centrumokat, amelyekben a függetlenségi törekvések bázisát látta.²⁵ A közoktatást egységesítő Entwurf ellentétben állt a magyar érdekekkel, életbeléptetése a behódolást s ezzel együtt a németesítést szolgálta. A pataki kollégium ilyen körülmények között is ragaszkodott a korábban megszerzett jogokhoz: A bécsi kormány rendelkezéseit nem hajtotta végre, a modernizálást igyekezett maga megoldani. A pataki kollégiumnak ezt a magatartását, ellenállását később Vay Miklós főgondnok az alábbiak szerint értékelte: “Korunk történetírója nem fogja feledni, hogy a megpróbáltatás napjaiban volt a kevés közt egy protestáns főiskola, mely elszakítva egy ideig magas pártfogóitól, elszigetelve nemes keblű igazgatóitól, egyenesen hagyományos hazafiságának, úgyszólván történelmi ösztönének köszöni a régi saját úton volt

²⁴ Mikszáth Kálmán: *Fáy András = Mikszáth Kálmán Művei*. 15. kötet. Budapest, 1970. 522.o.

²⁵ Bölcskei Gusztáv: *A Magyar Református Egyház történelmi vázlatja = “Tebenned bíztunk eleitől fogva” – A magyar reformátusság körképe, Debrecen, 1991. 16.o.*

megmaradását. Nem fogja feledni, hogy egyik kezében a helyét hitvallástétellel, másikkban a magyar nyelvtannal egy kis csoport ember - a tanár kar - egy-két elvbarát csatlakozása mellett vívott döntő csatát az állam ereje s a kormány tekintélye ellen, azon meggyőződésben, hogy hitét szívéből, nyelvét ajkáról senkinek senki el nem veheti, s e részben a legkisebb próbálkozás istenkísértés.”²⁶

Mivel ebben a korban a kollégium és az azt fenntartó egyház elnyomása az egész magyar nemzet szabadságának helyzetét tükrözte, az **autonómiához való ragaszkodás az egész magyarság érdekét, az ellenállás pedig a nemzeti szabadság ügyét is szolgálta.** A kollégium ellenállása így az egész hazában, szélesebb körben vonzó jelképpé vált, befolyásolta a közvéleményt, hatással volt a közélet alakulására. Ugyanakkor az iskolára nézve sok megpróbáltatást is jelentett: Az iskola nem fogadta el a kormány feltételeit s ezzel az állami támogatást sem, sőt egy időre még a nyilvánossági jogát is elvesztette.

1859-ben császári pátens szüntette meg a protestánsok autonómiáját, törölte el az egyházak szabadságjogait és önkormányzatait. Az egyházkerületek vezetői most egy emberként álltak ki a császári hatalom ellenében a törvényben biztosított jogaik védelméért. Erre az egységes ellenállásra éppen Sárospatakon határozták el magukat a református egyház küldöttei. S lassan fordult a kocka: a protestáns egyházak összefogása, továbbá egyes külföldi hatalmak közbenjárása és a Habsburg-birodalom egyre erősebben jelentkező nehézségei meghozták a kívánt eredményt: A protestánsok 1860 elején visszakapták egyházi önrendelkezési jogaikat. Ennek megfelelően “a pátens elleni harc nemcsak egyháztörténelmi, de politikai jelentőségű is volt, mert gátat

²⁶ Vay Miklós fögöndnök 1860. dec. 23-án kelt levele. Kézirat. I.1

vetett az abszolutisztikus hatalmi igények újbóli érvényesítésének.”²⁷

A harc diadalának örömmünnepeére Sárospatakon 1860. július 8-án került sor: Ekkor tartották a főiskola fennállásának 300-ados emlékűnnepét, mely 1831-ben a kolerajárvány miatt elmaradt. Az ünnepélyen hazánk egész területéről, a nemzet színe-java közül, felekezeti különbség nélkül kb. 26.000 ember vett részt. Az emlékűnnepség így országos állásfoglalás, véleménynyilvánítás volt: a protestáns egyházakkal és iskolákkal való szolidaritásvállalás kifejezése s tüntető tiltakozás az abszolutisztikus uralom ellen. Az ünnepűnnepsűnnegnek igen jelentűnnős nevelűnnő hatása volt: Nagyműrtűnnékben erűnnőstette az elnyomott magyarság hitűnnét a nemzet jűnnővűnnőjében. Az ünnepűnnelynek errűnnől a szerepűnnéről az egyik résztvevűnnő, Mentovich Ferenc erdűnnélyi írűnnő így beszűnnél: “Azon meggyűnnőzűnnődűnnést hoztunk el magunkkal, hogy amely nemzet ekkora lelkesedűnnésre képes, mint aminűnnőknek tanűnnői voltunk, jűnnővűnnője irűnnőnt nem lehet elcsűnnőggedve. Részeműnnőrűnnől elmondhatom, mikűnnépp a Sárospatakon tűnnőltűnnőtt két nap életem legeműnnőlékezetesebb napjai közűnné tartozik.” S arra a kérdűnnésre, hogy mi tette ezt az ünnepűnnelyt “oly keresettűnné, annyira közűnnérdeklűnnővűnné”, azt válaszolta, hogy “a sárospataki fűnnőiskola közűnnélebbi 10 év alatti magatartása, mely szerűnnint ez az iskola egyedűnnül az, mely a protestáns autonűnnómiát szeplűnnőtlenűnnül megvűnnődte.”²⁸ Mindezek alapján állapíthatta meg nagy elégtűnnettel a rendezvűnnény ki-gondolűnnőja és megszervezűnnője, Erdűnnélyi János is, mikor az ünnepűnnelyt ismertette, értűnnékelte, azt, hogy “a sárospataki fűnnőiskola megtette a magáét mint nemzeti és protestáns intűnnézet. Ennek elismerűnnése, tolmácsolása a háromszázados ünnepi

²⁷ Bölcseki Gusztáv i.m. 20.o.

²⁸ Mentovich Ferenc: Sárospataki ünnepűnnely = Marosvásárhelyi Füzetek, II. kötet, 1860. 436, illetűnnőleg 439.o.

nagyszerű nyilatkozás minden rendből, rangból és értelmiségből.”²⁹

Az 1850-es években a kollégium fennmaradásáért folytatott küzdelmekben az iskola további gyarapodásnak indult. Az egyházkerület vezetősége és a tanári kar az ésszerű haladásnak megfelelően tervszerűen fejlesztette tovább a szervezetében korszerűsítette az iskolát. Kiépült a nyolcosztályos gimnázium. Folytatta munkáját a bölcészeti, jogi és teológiai akadémia, noha a jogi képzés néhány éven át szünetelt. Új intézeti ággal is bővült: 1857-ben megindult a tanítóképző munkája. S bár a tanítóképző 1869-től 60 éven át állami tanítóképzőként működött, munkájában tovább élt a kollégium hagyománya, s érvényesült benne a “pataki szellem”. Ezért is volt jó kapcsolatban mindig a két intézmény, s segítette egymás munkáját. Nem valósulhatott meg azonban két szép terv: a kollégium egyetemmé fejlesztése és az addigi tudományszerkezet bővítése, a műszaki ismeretek terjesztésére politechnikai intézet létesítése. Ezek megvalósulását a következő évtizedekben kialakult nehézségek megakadályozták. Ugyanakkor nagy fejlődés tapasztalható az ifjúság öntevékenységében: Tovább erősödött a tanulók részvétele a képzésben, az ifjúsági egyesületek száma megsokszorozódott s a társadalmi, irodalmi törekvések mellett helyet kaptak a vallási, az önsegélyező gazdasági, a szociológiai és a néprajzi egyesületek is. A nagy kollégiumi közösségen belül ezek a kisebb közösségek is szerepet játszottak abban, hogy “az összetartozás és egymásrattaltság tudata” továbbberősödött s a pataki szellem nemes hagyományai tovább éltek.

Az 1920-as évek végén a pataki kollégium ismét nagyot lépett előre. Az 1923-ban megszűnt jogi képzés miatt a kollégium történelmi érdemeit elismerve a kormány

²⁹ A sárospataki református főiskola háromszázados ünnepe július 8-án, 1860. Emlékkönyvbe foglalta Erdélyi János. Sárospatak, 1860. 80.o.

kárpótlásul lehetővé tette a **magas fokú angol nyelvi képzés** megindítását azzal a céllal, hogy a kollégium “az angolszász világgal építsen ki eleven kultúrkapcsolatot, s végzett tanulói az angol felsőbb iskolák egyenjogú hallgatói és ott a magyar nemzeti propaganda értékes munkálói lehessenek.”³⁰ S ez a magas fokú képzés a gimnázium 1952-es államosításával megszűnt, majd a kétnyelvű gimnáziumi tagozat létrehozásával 1966-tól újra megvalósul. **Új internátusok épültek.** 1931-ben megépül az angolinternátus (Kossuth Kollégium, Kossuth Internátus) az angol tagozatos tanulók számára, 1938-ban megnyílik a Humán (Erdélyi János) Internátus a középosztály gyermekei számára s 1943-ban az ONCSA Internátus a tehetséges szegény falusi gyermekek elhelyezésére. A megszűnt jogakadémia helyett az egyházkerület pataki iskolája a tanítóképzéssel is bővült: 1929-ben a tanítóképzés ismét református egyházi kezelésbe került, majd 1947-ben a kollégium intézeti ága lett.

Ezekben az években a pataki kollégium más módon is igyekezett szolgálni a magyar szellemi élet erősítését, a közművelődést. Tervszerűbben, céltudatosabban fordult a falu felé s diákjait igyekezett jól felkészíteni a falu szolgálatára. Ennek hatásos formája volt a **faluszemináriumi munka**, mely részben megfelelő elméleti tájékoztatással, részben pedig művelődési feladatok végzésére, néprajzi és egyéb anyagok gyűjtésére szervezett faluszállásokkal segítette a diákok sokoldalúbb s hatékonyabb felkészítését. A faluszeminárium 11 vándorkönyvtárat hozott létre, s ezeket évente juttatta el a vonzáskörzet kisebb településeire. A falu művelődését szolgálta a **népfőiskola** megindítása, melynek célja: bővíteni azoknak a parasztfiataloknak a látókörét, akik fogékonyak, kik emberibb életre vágyva, a tanulás által önmagukat és társadalmi osztályukat magasabb

³⁰ *A Sárospataki Református Főiskola Gimnáziumának Angol Internátusa. Sárospatak, 1931. 8.o.*

szintre szeretnék emelni. Igyekeztek a fiatalok általános műveltségét és szakismeretét bővíteni, igényességiüket fokozni, az önképzésre őket felkészíteni. Patakról indult a **tehetségkutató és tehetségmentő mozgalom** is: A tehetséges szegény gyermekek számára igyekeztek biztosítani a továbbtanulás ingyenes lehetőségét, a magasabb kulturálódást. Ez a törekvése követőkre talált: Előbb néhány református gimnázium követte a példát, majd 1941-től állami szervezésben került sor több száz tehetséges gyermek középiskolai tanítására.

Az 1940-es évek második felében a kollégium **szervezetileg tovább terebélyesedett**. 1946 őszén megnyitotta két **partikuláját**, a cigándi és tokaji gimnáziumot, később mind a kettő önálló lett, de a cigándi az ötvenes években megszűnt! A tanítóképzőhöz kapcsolatosan megnyílt a **dolgozók tanítóképzője** és Riese székhellyel a **parasztdolgozók tanítóképzője** (később ez is Patakra került!) azzal az országos célkitűzéssel, hogy az önhibájukon kívül addig továbbtanulni nem tudó dolgozó fiataloknak lehetőséget adjon líceumi érettségi, továbbá tanítói oklevél megszerzésére, illetve magasabb tanulmányok folytatására. S ez a tevékenység továbbberősítette Patak kapcsolatát a közelebbi településekkel, a néppel s fokozta művelődési hatását a kevésbé iskolázott tömegekre. Az általános iskola államosításáig a **kollégiumnak általános iskolája** is volt s 1947-ben megindult a **kertészeti és szőlészeti szakközépiskola** munkája is, de az államosítással, azaz egy év múlva ennek működése is megszűnt.

1946-ban a kollégium **lett a Rákóczi vár felelős gazdája** is, azzal a vállalással, hogy régebbi célkitűzésének megfelelően a várban népfőiskolát, népegyetemet, írók, művészek otthonát s történelmi múzeumot létesít. A rendelkezésre álló rövid 3 év azonban nem volt elegendő e munkák kellő kibontakoztatásához.

A pataki református főiskola intézeteinek államosítása 1948-ban nem következett be, csak általános iskolája lett állami intézet. A teológiai akadémia 1951-ben megszűnt, illetve Debrecenbe került át. A tanítóképző-intézet 1950-ben, a gimnázium 1952-ben lett állami. Így vált az addig egyházi intézmény állami intézménnyé. A kollégium számos önálló gyűjteménye megmaradt egyházi kezelésben s 1952-től a Tiszáninneri Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei (Nagykönyvtár, Levéltár, Múzeum, Adattár) elnevezéssel működik. Helyben való kutatási lehetőség biztosításával segíti a tudományos fejlődést, s kiállított anyagok bemutatásával szolgálja a nagyobb tömegek művelődését.

A pataki iskola az utóbbi évtizedekben is lépést tartott a fejlődéssel. A nemzetközi megértésre nevelés segítésére a Rákóczi Gimnázium 1964-ben UNESCO asszociált, az UNESCO tevékenységét segítő intézet lett. Nyári szünetekben évtizedeken át egyhónapos tanfolyamokon fogadta a külföldön élő magyarok középiskolás korú gyermekeit nevelésük, magyarságtudatuk, az óhazához kötődésük erősítése céljából.

Az állami élet demokratizálódása lehetővé tette, hogy a pataki kollégium újra egyházi intézményként folytassa szolgálatát: a gimnázium 1990 őszen már református egyházi gimnáziumként nyitotta meg kapuit, a teológiai akadémián pedig 1991-ben indult meg a lelkészképzés.

c) A pataki tanítóképzés

Sárospatak történeti értékét, művelődéstörténeti jelentőségét nagymértékben növeli a tanítóképző tevékenysége. A tanítók képzésének a középkorban s még hosszú ideig később sem volt külön sajátos iskolája, szakintézete, mivel a társadalom a tanító munkájával kapcsolatban nem kívánt különös pedagógiai és módszertani képzettséget. A tanító-

nak csak annyit kellett megtanulnia s tudnia, amennyi tudásanyag átadására az iskolában szüksége volt. Ennek megfelelően az általános képzéssel a tanítóképzés is megvalósult. Így bárki lehetett tanító, aki írni, olvasni, számolni stb. tudott. Külön módszertani ismeretre nem volt szükség: a nagyon lassan változó tananyagot úgy kellett a tanítónak tanítania, megtanítania, ahogyan őt is tanították.

A kollégiumi nevelésnek fontos vonása volt, hogy az alsó- közép- és felsőfokú képzés szerves egységben valósult meg, a kisgyemekkortól a felnőtté válásig ugyanabban az intézményben a különböző korú tanulók együtt nevelődtek s így az intézmény nevelő hatása jobban érvényesülhetett. S mivel a kollégiumban magasabb képzettséget szereztek a tanulók, továbbá a nevelésben aktívan részt is vettek, azaz a tanítási-nevelési feladatok megoldásában gyakorlatot is szereztek, ezért a kollégiumból kikerült tanítók magasabb ismereteket tudtak elsajátíttatni s a szerzett gyakorlatra támaszkodva hatékonyabban is tudták megtanítani az ismereteket, mint a csak írni, olvasni, számolni tudó tanítók.

A tudományok fejlődése s a társadalmi igények növekedése következtében Patakon 1857-ben indult meg a kollégium keretében, annak egyik intézeti ágaként a tanítóképzés önálló szakintézetének, a tanítóképzőnek a munkája, 12 évvel megelőzve az állami tanítóképzők szervezését. A tanítóképző megalapítója, megszervezője s 12 évig igazgatója volt az az Árvay József, akinek a nevét a képző gyakorló általános iskolája viseli.

A tanítóképzés 1857-1869, továbbá 1929-1950 között református egyházi, 1869-1929 között, továbbá 1950 óta állami intézményként működik. Megalapítása után nagy fejlődésen ment keresztül. 1857-1883 között három éves, 1883-1923 között négy éves, 1923-1950 között öt éves volt. 1938-tól megindult a líceumi oktatás, mely egyrészt érettségivel zárult, másrészt a líceum III. osztálya után a tanulók a tanítóképző IV-V. osztályában folytatták tanulmányaikat, s ezu-

tán tettek tanítóképesítő vizsgát. 1950-1959 között négy éves elméleti képzéssel, mely érettségivel zárult s egy éves gyakorlati munkával történt a képzés. 1959-től érettségire épülő 3 éves felsőfokú tanítóképző intézetben folyik a képzés, majd 1976-ban az intézet főiskola (Comenius Tanítóképző Főiskola) lett s 1995-től négy éves a főiskolai képzés. 1971-től óvónői képzés is van az intézményben.

A pataki tanítóképzés szerves része a magyar művelődésnek. Értékét, hatását több tényező bizonyítja. Jelentőségét jelzi minőség szerint az a sajátos szellem, amely története során kialakult, megerősödött, a képzésben és a kikerült tanítók munkájában pataki haladó hagyományként élt, évszázadokon át megvalósult és a szélesebb tömegek, a nép életére, fejlődésére hatással volt.

Sok tanító került ki Patakról, de az itt végzettek számát pontosan megállapítani nem lehet. Az általános képzéssel megvalósult képzés során ugyanis a kollégiumban sokáig nem tartották folyamatosan nyilván azokat, akik tanítókká lettek. Sok adatból arra lehetett következtetni, hogy - bár egy részük rövid időt töltött a katedrán - az általános képzéssel, illetve lelkészképzéssel történő tanítóképzés idejében, tehát 1857-ig, a külön tanítóképzés szakintézetének megalapításáig, kb. 300 év alatt ez a szám mintegy 6000-re tehető. A középfokú tanítóképzőben 1857-től 1959-ig 2.608 jelölt szerzett tanítói képzettséget. S ha ehhez azt is hozzávesszük, hogy a szakképzés megindulása után még kb. 25 évig az alsóbb osztályokból kimaradtak közül is sokan lettek tanítókká, akik az egyházi vizsgáló bizottság előtt tettek képesítő-vizsgát, akkor ez a szám még mintegy 300-zal tovább növelhető. Ezenkívül pedagógus lett 85, azoknak a tanulóknak nagy része is, akik 1947-1950-ben líceumi érettségi bizonyítványt szereztek. Így a középfokú tanítóképzőben végzettek száma kb. 3000-re tehető. Ezenkívül a képző az 1950-es évek végén 700 gimnáziumi érettségivel rendelkező fiataalt is felkészített a tanítói pályára. 1959-től az érett-

ségre épülő felsőfokú tanítóképző intézetben és az 1976-tól működő tanítóképző főiskolán 1995-ig bezárólag a nappali tagozaton 1839, a levelezőn 1871, összesen 3710 tanuló kapott diplomát és a nappali tagozaton 419, a levelezőn pedig 1133, összesen 1552 óvónő, illetve óvodapedagógus szerzett képesítést. Fentieknek megfelelően a **pataki tanítóképző 15-16.000 tanítót, 1552 óvónőt-óvodapedagógust s 700 líceumi érettségivel rendelkező fiatalot, azaz több mint Sárospatak városnyi tanítót, s ezenkívül másfélezer óvónőt, óvodapedagógust adott a hazának.** S ha ehhez azt is hozzávesszük, hogy egy-egy tanító 35-40 évig tanított és még 50 évvel ezelőtt is sok volt az egytanerős iskola, érzékelhető jobban, hogy milyen jelentős szerepet töltött be a pataki tanítóképző a magyar művelődésben. A Patakról kikerült tanítók megszámlálhatatlan gyermek művelődését alapozták meg, illetve számtalan sok tanulót indítottak el a magasabb műveltség megszerzése felé.

d) Az iskola és társadalom kapcsolata

A kollégiumi nevelésnek - a tanítóképzésnek is - fontos vonása, tényezője a társadalommal való szoros kapcsolat. A nehéz időkben ez volt fennmaradásának alapja, biztosítéka. E közvetlen viszony művelődéstörténeti jelentősége nemcsak abban van, hogy általa hatékonyabbá vált a társadalmi életre, a közéletre való nevelés, hanem abban is, hogy a diákok segítségével folyamatosan s közvetlenül hathatott az iskola a távolabb élő emberekre, a külső gyülekezetekre is. A kollégium működését az első időkben a gazdag pártfogók tették lehetővé, akik biztosították a tanárok szerény bérét és a szegény diákok tanulását, megélhetését. S amikor Báthori Zsófia, II. Rákóczi György özvegye 1660 után ezt a támogatást megszüntette, a világi és egyházi gondnokok segítettek, biztosították a fennmaradást. Hatásukra a patrónusok, akik az államnak adót nem fizettek, önkéntes adófizetői lettek a pataki főiskolának. Példaadásukkal, gondos

szervező munkájukkal nemcsak a legszükségesebb anyagiakat sikerült így előteremteni, hanem közbenjárásukra 1671-től sok tehetős ember nyújtott a kollégiumnak - bizonyos kockázatot is vállalva - az anyagi segítség mellett erkölcsi támogatást: állt ki az uralkodó világi politikai, katolikus egyházi hatalommal szemben a kollégium igazáért. S megfelelő összefogással sikerült is megvédeni az iskolát, biztosítani a fennmaradását.

Különösen jó alkalmat szolgáltatott ehhez az összefogáshoz s ezzel együtt az iskola társadalmi kapcsolatának erősödéséhez a nagy ünnepszámba menő nyári (aratási) vizsgák, amelyekre a szülők egy részén kívül messziről eljöttek az előljárók, Sárospatak és a tanügy barátai, a "tisztos világi és egyházi állásokban lévő öreg pataki diákok", sőt hosszú időn át püspökével képviseltette azon magát a tiszántúli (debreceni) egyházkerület is. Ilyen alkalmakkor az ide jövők nemcsak az iskola életét, tanításának-nevelésének eredményeit figyelték meg, helyzetét, sorsát, fejlődését vizsgálták, problémáit elemezték és a teendőket megbeszélték, a feladatokat egymás között szétosztották, hanem az iskola fenntartására pénzt is gyűjtöttek. Ezek az összejöveleltek az iskola iránti szeretet kifejezői voltak, évenkénti "megpecsételése annak az igazságnak, hogy a sárospataki főiskola az egész hazai református egyház drága kincse. A diák, aki egész évben abban a hitben élt, hogy a kollégium az övé, az aratási vizsgákon arról győződött meg, hogy a régi pataki diákoké, a magyar társadalomé is."³¹

A pataki kollégiumnak a társadalommal való kapcsolata nem merült ki abban, hogy a református gyülekezetek, patrónusok, a szélesebb társadalom - ha szífkös mértékben is - biztosították az iskola működésének gazdasági alapjait, és a kollégium ellátta az egyházközségeket, továbbá sok állami

³¹ Radácsi György: *Régi pataki diákélet = Sárospataki Református Lapok* 1906. 496.o.

hivatalt szakképzett emberekkel. A folyamatos kapcsolattartást, annak erősítését az egyházkerületi gyűléseken s az aratói vizsgákon túl más szervezeti alkalmak is biztosították. Ezek közül különösen fontos eszköze volt a jó viszony fenntartásának a diákok 1-3 éves tanítói működése, munkavállalása, továbbá a szuplikációba, legációba, mendikációba járása.

1872-ig gyakorlat volt a kollégiumban, hogy a nagyobb diákok közül sokan kimentek 1-3 évre tanítani külső iskolákba, rektóriákra (academica rectoria), hogy továbbtanulásukhoz pénzt gyűjtsenek, s utána folytassák tanulmányaikat Patakon, főleg pedig külföldi egyetemeken. A rektórián a diákok általában lakást és teljes ellátást, "sorkosztot" is kaptak s így fizetésüket teljes egészében félre teheték, összegyűjthették továbbtanulásuk céljára.

A kollégiumból nemcsak az akadémiai ifjak közül mentek ki tanítani, hanem az alacsonyabb osztályok tanulói közül is - megszakítva tanulmányaikat - többen vállaltak a kinti iskolákban - még Sárospaktól igen távoli településeken is - 1-2 évre preceptorságot, segédtanítóságot. Ezek a fiatalok utána vagy folytatták Patakon tanulmányaikat, vagy továbbra is tanítókként működtek, s az egyházmegyei vizsgáztató bizottság előtt tanítói vizsgát tettek. A tanítók és segédtanítók közvetlen kapcsolatba kerültek az egyházközségek, települések vezetőivel, a gyermekek szüleinek, s az iskola vezetőitől kapott működési bizonyítványok tanúsága szerint általában kiérdemelték a gyülekezetek megbecsülését. Így töltött egy évet preceptorként a Dunántúlon Tompa Mihály is, akinek működéséről a sárbogárdi református egyház protokollumában, jegyzőkönyvében a következő bejegyzés olvasható: "A pataki Collegiumból kijött legutolsó preceptor, Tompa Mihály betűletesen az egész Ekklesiának megelégedésével elvégezvén esztendeig tartó

tanítói hivatalát, tudománya öregbítése végett visszament a S.Pataki Anyaiskolába.”³²

A rektórijárás nemcsak a diákok számára volt hasznos (pénzgyűjtésre, tapasztalatszerzésre adott lehetőséget), hanem a gyülekezetek számára is. A rektorok általában végzett diákok, vagy akadémisták voltak, a segédtanítók pedig a felsőbb osztályok tanulói közül kerültek ki. Ennek megfelelően magasabb képzettségű s eredményesebb munkát végző tanítók voltak, mint a csak írni-olvasni tudó, kézműves vagy kiszolgált katona. A magasabb tanítói képzettség, általános műveltség hasznára vált a református népoktatásnak.

A rektoriák évszázadokon át igen szoros kapcsolatban voltak az anyaiskolával, a kollégiummal. Azok az iskolák, amelyekben a tanulmányaikat megszakító vagy befejező diákok tanítottak, “részei voltak nemcsak az egész református műveltség egyetemének, hanem a műveltséget teljes összefüggésében közvetítő anyaiskoláknak, a kollégiumoknak is - állapítja meg Fináczy Ernő -. Mintha csak a debreceni vagy sárospataki iskolának tanárostul együtt kitelepített párhuzamos osztályai voltak volna... Az anyaintézetek neveltjei valahol csak megfordultak, szakasztott abban a szellemben hirdették az Isten igéjét s teljesítették tanítói tisztöket, mint amely szellemet a Mater kötelékében magukba szívták, sőt formai eljárásuk is a tanítás minden ízében az ősmintára vallott. Amit ott láttak, igyekeztek kicsinyített mértékben önálló hivatásuk folyamán is megvalósítani.”³³ S mindez nemcsak azt jelenti, hogy a tanítványok igényesek voltak önmagukkal szemben s igyekeztek jó és

³² *A bogárdi és tonordi egyesült reformata sz. Ekkllésia Protocollum, melyben az Ekkllésia kezdetét és az abban megtörtént dolgokat feljegyezni kezdette Somodi István 1.p. 1791. Az 1838-ik esztendő december 28-án tartott presbiteri gyűlés.*

³³ *Fináczy Ernő: A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. I. kötet. Budapest, 1899. 209-210.o.*

eredményes munkát végezni, hanem azt is, hogy a kollégium élő hagyományait, művelődési törekvéseit, tanítási-nevelési eljárásait átplántálták a központból, Sárospatakról, a "mintaiskolából" a vidékre, a külső iskolákba is.

Erősítette a társadalomnak a kollégiummal való kapcsolatát, mélyítette a kollégium iránt érzett felelősségét a szuplikációs tevékenység. A szuplikálás alkalmával a diákok az iskola részére gyűjtöttek adományokat. Utjuk során a kollégiumért felelősséget érző tehetősebb embereken kívül felkeresték az ország különböző vidékein a községi, városi református gyülekezeteket, s a készpénzadományokkal együtt összegyűjtötték a kollégium, a szegény diákok részére adott terményeket (búzát, rozsot, krumplit, babot, lencsét stb.) is. Az időnként rendszeresen visszatérő szuplikáló diákokat a gyülekezetek önként s szívesen segítették. Egy időben, pl. az 1940-es évek második felében, kisebb csoportokban mentek ki gyűjteni a tanulók, és a gyülekezetekben istentiszteletek tartásával s kulturális esték szervezésével szolgáltak.

A külső társadalommal való kapcsolattartás szokásos s fontos formája volt a diákok legációba-mendikációba járása. A 17. század első felétől évente háromszor, a sátoros ünnepek (karácsony, húsvét, pünkösöd) alkalmával a nagyobb diákok a kollégium legátusaiként, "küldötteiként" kimentek a vonzaskörzet, az egyházkerület református gyülekezetébe, ahol ilyenkor ők végezték az ünnepi istentiszteleteket és a kollégium írásos üzenetével, a "pátens"-sel felkeresték a gyülekezetek felelős vezetőit. Velük mentek követségbe mendikánsokként a szegényebb kisebb tanulók, akik házról házra járva alkalmi verssel köszöntötték a családokat.

A legációba-mendikációba járás évszázadokon át nagy hatással volt a diákok erkölcsi-szellemi életére, fejlődésére, s anyagilag segítette a szegény tanulók tanulását. A Habsburgok tiltó rendelkezése folytán a 18. században egy időben nem mehettek legációba a diákok, továbbá a teológiai

akadémia megszűnése után 1951-től, az akadémia újra indulásáig, 1991-ig is szünetelt ez a gyakorlat.

A legációba-mendikációba járás a gyülekezetekkel való kapcsolattartás mellett más szempontból is fontos szerepet játszott a kollégium nevelési rendszerében. Nagy értéke, haszna volt, hogy a jövőbeni lelkipásztorok, tanítók, világi tisztviselők mint legátusok, a kollégium képviselőiként már diákkorukban találkoztak a gyülekezetekkel s a gyülekezetek is találkoztak jövőbeni lelkipásztoraikkal, tanítóikkal. A gyülekezetek, azoknak tagjai mindig szeretettel várták a kollégium küldötteiként érkező diákokat, s tehetségükhöz mértelenül különböző pénzüsszegekkel segítették őket. Az így összegyűlt pénz igazi "társadalmi ösztöndíj" volt, amely sok segítséget adott a rászoruló diákoknak. A szegény családok előre kikészítették adományait s a diákokat megvendégelték. Zempléni Árpád költő, aki tanuló korában maga is megkapta, élvezte ezt a támogatást, későbbi írásaiban hálásan így vallott erről: "Szó, ami szó, ez a tanítási rendszer nem hiába, hogy már vagy 300 esztendő, de nagyon bölcsen is van kifundálva. Az iskolai alapítványok fizetik a jótanuló fiúkért a tandíjat, meg a konviktust, a közönség pedig ellátja őket könyv- és ruhapénzzel. Mendikás korától kezdve mindaddig, míg végzett teológus vagy jogász el nem hagyja az iskolát, megél a szegény diák az egyházkerület jóvoltából. Hejh! be sokan köszönhetjük ennek az ezerszer áldott rendszernek mai egzisztenciánkat!"³⁴

A szuplikációba, legációba, mendikációba járás az iskola és a szegény diákok számára nagy segítséget jelentő anyagiak mellett igen hasznos volt nevelési szempontból is. A kevés társadalmi érintkezési tapasztalattal bíró falusi szegény tanulók feladatuk végzése közben idegen emberekkel találkoztak, sok családot felkerestek, különböző emberek között forgolódtak, számos emberrel kapcsolatot létesítettek,

³⁴ Zempléni Árpád: *A mendikás = Szövevények*, 1911. dec.15. 90.o.

barátságot kötöttek. Közben elsajátították a társadalmi érintkezés megfigyelt alapvető formáit is. S a gyülekezetekkel, emberekkel való közvetlen érintkezés nagymértékben segítette a népért, nemzetért felelősséget érző, tevékeny társadalmi emberekké formálódásukat. Igazolják mindezt azok az öregdiákok, akik sokszor tettek bizonyosságot arról, hogy a legációba járás az anyagi segítség mellett számukra rendkívül nagy lelki-erkölcsi-szellemi haszonnal is járt.

Fentiekkel együtt hatással volt ez a gyakorlat a gyülekezetekre is. A diákok nemcsak kaptak, hanem adtak is. Hírvivők voltak, akik feladatuk végzése közben más szolgálatot is teljesítettek. Volt idő, amikor a könyvtárból kölcsönkönyveket is vittek és hoztak magukkal. Voltak, akik énekeket, dalokat tanultak a diákoktól. Sok távolabb lakó ember éppen rajtuk keresztül szerzett friss híreket Patakról, tájékozódott a tanulók életéről s az iskola eredményeiről, nehézségeiről. A kiküldött diákok így ébren tartották s ki is elégtették a külső társadalomnak, a vidéknek a főiskola iránti érdeklődését.

A kollégium nemcsak a gyülekezetekkel és azok népis-koláival volt kapcsolatban, hanem a magyar református egyház más kollégiumaival is. Ezek a főiskolák kölcsönös hatással voltak egymásra. Egyetlen pataki hatásra külön felhívjuk a figyelmet. Amikor a debreceni református kollégium 1657-es törvényeit megalkották, a készítőik feljegyzése szerint ehhez a wittenbergi egyetem, a sárospataki főiskola törvényei és a régebbi debreceni törvények szolgáltak forrásul. S az új törvények hatására a debreceni főiskola nagy fejlődésnek indult. "Igy tehát - írja Békefi Remig - szinte a szemünk láttára megy végbe az a nagyszerű hatás, melyet a

sárospataki református főiskola Debrecenre s ennek révén (is) a hazai református oktatásügyre gyakorolt.”³⁵

A kollégium társadalmi kapcsolatának egyéb eszközei, formái, megnyilvánulásai, bizonyítékai is vannak. A tanárai közül többen voltak szakmai és országos irodalmi társaságok (Magyar Tudományos Akadémia, Természettudományi Társulat, Kisfaludy Társaság, Petőfi Társaság, Kazinczy Társaság, Fáy Társaság, Magyar Pedagógiai Társaság stb.) tagjai, akiken keresztül Patak hatása - felerősítve az ott működő más pataki öregdiákok hatásával - e szervezetekben is érvényesíthetett és érvényesült.

Ezen túlmenően a kollégium tudatosan törekedett arra, hogy mint "világító torony" ne csak messzire mutassa fényét, hanem a torony tövében is világítson. A tanárok és tanulók helyi kulturális, közművelődési tevékenysége mellett ezt szolgálta többek között 1934-től a "Péntek Esték" előadás-sorozat is, melynek programját a városi és környékbeli érdeklődők számára évenként szervezték. Ezek az előadások elsősorban irodalmi, társadalmi, művelődéstörténeti, pedagógiai, művészeti stb. témákat dolgoztak fel. Ezt a célt szolgálták a kollégium és tanítóképző hagyományos, a városi nagyközönség számára nyitott rendezvényei, irodalmi estjei, hangversenyei, tornabemutatói stb. is.

A társadalommal való kapcsolattartásnak új szervezeti formája alakult ki századunk első felében. A kollégium mindig igyekezett kapcsolatot tartani a volt tanítványokkal is. Az első világháború után, 1928-ban létrejött az öregdiákok sajátos szervezeti kerete, a "Pataki Diákok Országos Szövetsége", amely a volt diáktársak közti baráti szellem ápolása mellett fontos feladatának tekintette az Alma Materrel való kapcsolat szorosabbra fűzését, szervezettebbé tételét s a volt diákok bevonását a főiskola életébe, felada-

³⁵ *Békefi Renig: A debreceni református főiskola XVII. és XVIII. századi története. Budapest, 1899. 3.o.*

tainak megoldásába. A szövetség tudatosan igyekezett mozgósítani tagjait, hogy szellemi és erkölcsi erőikkel, anyagiakkal segítsék az iskola munkáját, támogassák a szegény sorsú tehetséges falusi gyermek továbbtanulását.

A második világháború után a megváltozott körülmények között, a hivatalos előírás miatt a szövetség működését meg kellett szüntetni. Az öregdiákokban azonban továbbra is erősen élt a pataki szellem s ezzel együtt az együvé tartozás tudata. Ennek megfelelően évek múlva, a lehetőség kialakulásával, az összetartás újabb formáit hozták létre. Egyes nagyobb településeken "Baráti Kör"-öket szerveztek, amelyekbe természetesen bekapcsolódott a környéken élő öregdiákok egy része is. Az első ilyen közösség Budapesten kezdte meg a működését, majd a megalakulás sorrendjében: Miskolcon, Debrecenben, Sárospatakon, Nyíregyházán és Ózdon. Újabban, 1997-ben megalakult a Pataki Diákok Szövetsége, mely összefogja a baráti köröket s az Amerikában működő Patak Baráti Kört is. A baráti közösségek általában a pataki szellem fenntartására, értékes hagyományainak továbbadására törekuszenek. Igyekeznek ápolni az öregdiákok egymás iránti baráti kapcsolatait, erősíteni, hatékonyabbá tenni az alma materhez és az otthont adó városhoz fűződő kötődéseiket, őrizni, felhasználni a pataki szellem progresszív hagyományait. Ezzel együtt, amikor van rá lehetőség, sajátos eszközeikkel segítik is volt iskolájuk és diákvárosuk feladatmegoldásait, fejlődését. Mindez azt mutatja, hogy a pataki diákok későbbi életük során sem szakadnak el Pataktól, s ragaszkodásukat, hálás szeretetüket nemcsak az ötévenként szervezett osztálytalálkozókon juttatják kifejezésre, hanem bizonyítják, átélik munkás életük minden napjaiban is.

e) A pataki nevelés fontosabb jellemzői, értékei, hagyományai

A kollégiumi nevelés a megelőző nevelés folytatásaként indult s a vár és város hatásával kiegészülve erősödött, hosszú évszázadok során alakult, fejlődött s fontosabb vonásai haladó hagyományként érvényesültek. A pataki nevelésben megvalósuló szellem mélyen beivódott a diákokba, szellemiségük részévé vált. Ezt a Patakon élő és ható, éltető szellemet a diákok kivitték magukkal az életbe, s ez később is hatással volt rájuk, egész életükben meghatározta tevékenységeiket, magatartásukat.

Mivel a kollégiumi nevelés része volt a magyar református nevelésnek, az iskola igyekezett érvényt szerezni az egyház művelődési törekvéseinek. Móricz Zsigmond megfogalmazása szerint arra törekedett, hogy neveltjei "talpig emberekké" váljanak. A feldolgozott műveltség tartalmát és szellemét a vallás határozta meg, de nyugat-európai hatásra már a 18. század elején szerepet kaptak benne a természettudományok. **A kollégiumi nevelésben "szerencsésen ötvöződött a magyarság és európai-ság",** s ez a törekvés általában mindig érvényesült.

Mint ahogy a keresztyén hit és szolgálat szorosan összetartoznak, **a nevelésben a hitbeli megerősítéssel együtt fontos szerepet kapott a küldetéses magatartás kialakítása, a haza, az egyház, az emberi haladás szolgálatára való felkészítés.** Patakon évszázadokon át élt és hatott a nép, a haza iránt elkötelezett protestáns szellemiség. A kollégium ennek megfelelően következetesen harcolt az emberek, a nép felemelkedéséért, s tudatosan vállalta a nép művelődésének szolgálatát. "Sárospatak nagy gondolata az, hogy a műveltség, művelődés olyan emeltyű, amely öntudatára ébreszti az egyént, mozgásba hozza legjobb képességeit, s a szó szoros értelmében is anyagi erővé válik, felvirágoztatja a gazdaságot, a tájat, élteti, működteti (demagóg szó-

lamok nélkül) a demokráciát.”³⁶ S ez a szolgálat ösztönözte a kollégiumot az 1930-as években is a falusi nép műveltségének sajátos módon történő emelésére. Az itt szervezett népfőiskolának ugyanis “a célja nem a későbbi értelemben vett káderképzés volt, azaz nem kiemelni akart, hanem föl- emelni: az egyént, a közösséget, a falut, az országot... Köl- csey, Ady, József Attila stb. és az agrokultúra vagy a főzési, háztartási és egészségi ismeretek nagyon is megfértek egy- mással, sőt! A hangsúlyt a teljes személyiségre, az emberre helyezték, aki - miután felismerte - birtokolja és tudatosan kamatoztatja képességeit. Önmaga boldogulására természe- tesen, de nem önző módon, hanem a közösségben, a közös- ségért, társaival együtt.”³⁷

A pataki iskola nagy feladatok megoldását vállalta: Szolgált a hit és magyarságtudat őrzését, erősítését s ezzel együtt az anyanyelvi műveltség terjesztését, a nemzeti érzés fenntartását, mélyítését a török és Habsburg elnyomás idején is. Nem lehet véletlen, hogy a hitükért gályarabságot szenvedett 41 predikátor közül 22, s a gályarabságra eladott 19 református rablelkész közül 12 a pataki kollégiumban nevelkedett, s az sem, hogy a nemzeti felvilágosodás irodalmi elindítója, Bessenyei György, a magyar nyelv megújításának nagy harcosa, Kazinczy Ferenc s a magyar függetlenségi törekvéseknek, az elnyomott nép fel- szabadításának nagy alakja, Kossuth Lajos Sárospatak diákja volt.

A pataki kollégium a humanizmus, az emberszere- tet sajátos nevelőműhelye, megvalósítója volt. Arra tö- rekedett, hogy a “főiskola ne izolált tudományosság, hanem a közműveltség érdekében fennálló tanintézet” legyen, amely alkalmas arra, hogy a nép felemelkedését segítse, s “a

³⁶ Horpácsi Sándor: *Homonnayné dr. Jób Klára: A sárospataki református népfőiskola hatása a zemléni szabadművelődésre, 1931-1949 = Borsodi Szemle, 1988. 1.sz., 93.o.*

³⁷ Horpácsi Sándor i.m. 93.o.

magasabb műveltség gyökereit a nép lelkéig lebocsássa.”³⁸ Zászlajára a lelkiismeret, a vallás, a tudomány szabadságát, a felvilágosultság, “a haza és haladás” eszméjét írta, s ez minden időben meghatározta tevékenységét. Haladó és református jellegéből adódóan nyitott volt a más vallású és nemzetiségű fiatalok előtt is.

Az iskola az életre, a társadalom leendő szolgálatára nevelte tanítványait. Tanárai nemcsak arra törekedtek, hogy a tanulók megfelelő képzettséggel kerüljenek ki az életbe és sikeresen meg tudják oldani feladataikat, hanem arra is, hogy éppen ezért munkájuk során készek és képesek legyenek önmaguk továbbképzésére, iskolai képzettségük továbbfejlesztésére. Az életre való felkészítésnek fontos része, eszköze volt a tudatos önképzésre, a szerzett általános műveltség és elsajátított szakképzettség munkaközbeni továbbfejlesztésére nevelés. Árvay József az 1850-1860-as években a tanítóképzés problémáit elemezve ma is korszerű elveket vall e tekintetben is. Szerinte a tanítói pálya “az örökös készület és tanulás, a bevégezhetetlen öntökéletesítés pályája”. Az iskola ugyanis nem adhat annyi és olyan ismeretanyagot, amely a tanítónak, a szakembernek később, évtizedek múlva is elegendő s megfelelő lenne munkája korszerű végzéséhez. “Nincs olyan tanintézet - hirdeti -, melyben a tanítvány előtt mind azt el lehessen mondani, mire neki egész tanítói pályáján, egész életén keresztül szüksége lesz, s már csak azért sincs és nem is lehet, mert az egyes tanszakok minden tekintetben nagy változáson, illetőleg tökéletesedésen mennek keresztül. A képezde az iskolán túl nem kíséri az embereket s aki ma igen jeles készültséggel lépett ki abból, ha magát folyvást nem tökéletesíti, egy évtized múlva nem fog az elsők közé tartozni; ha ő megtartotta is helyét, de a tudomány elébbment s ő hát-

³⁸ Árvay József akadémiai tanár székfoglaló beszéde a nevelés fontosságáról, Sárospatakon, szept. 14. 1863. Sárospatak, 1864. 22.o.

rább maradt. Hogy ez ne történjen, az ifjúnak már benn a képezdében az irodalomba be kell vezetnie, hiszen az irodalom útján terjed a tudomány, nélküle nincs előmenetel, elparlagosodnak az elmék.”³⁹

S Árvay József felfogása a kollégium általános nevelési elvét, eljárását tükrözte. Ezért volt nagy becsé Patakon a könyvnek, a könyvtárnak s volt gyakorlat az irodalom tanulmányozásába bevezetés, a könyv, az olvasás megszeretése.

A pataki kollégiumban az életre nevelésnek más eszközei, segítői is voltak. Ennek egyik legfontosabb gyakorló területe, eszköze volt az ifjúság szervezeti élete, igazi önkormányzata. Mint általában a kollégiumokban, a patakiban is a tanárok és diákok egységes közösséget, „coetust” alkottak. Kevés tanár, sok diák volt. Ennek megfelelően a tanulók is részt vettek a nevelésben-fegyelmezésben és tanításban, továbbá a gazdasági ügyek intézésében. Tanították egymást, s ez az egymást tanító rendszer a pataki diákságnak nagy erőssége, tanulói becsületének egyik sarkköve volt. Egymás segítése szokássá vált, s „jaj lett volna annak, aki megtagadja a gyengébbek szolgálatát, az ilyet eltaposta volna az osztály közszelleme.”⁴⁰

A coetus nemcsak önfegyelmező, öngazdálkodó szervezet volt, hanem hatékony szellemi műhely is, melyben a tanítást a tanulók tudatos önművelő tevékenysége egészítette ki. Az iskola egy gyülekezet, belső társadalmi életter volt, mely környezete formálására ösztönözte tanítványait, s amelyben jól megtanulták és kellően begyakorolták a közösségi életet, a közösség szolgálatát. **A kollégium a küldetését vállaló ember alakításának, a közösségre nevelésnek kiváló gyakorlóiskolája volt.** Pedagógiai tevé-

³⁹ Árvay József: *A képezde = Protestáns Népiskolai Közlöny*, 1866. 175., 177.o.

⁴⁰ Radácsi György: *Régi pataki diákélet i.m.* 460.o.

kenysége ezért is lehetett eredményes, elismerésre méltó. Ebben a közösségben mindenkinek - tanárnak és diáknak - egyaránt megvolt a maga feladata, melyet a gyakorlat alakított ki, az iskola törvényei szentesítettek és a továbbiakra nézve kötelezőkké tettek. A törvény jogokat és kötelességeket írt elő a nevelésben-figyelmezésben, a tanításban és az anyagi ügyek intézésében egyaránt. A tanárok és diákok részrehajlás nélkül igyekeztek megvalósítani a szigorú törvényeket. Őrizték a demokratikus hagyományokat s a születés joga helyett a szorgalom, a tudás, a képzettség jogainak érvényesítésére, a munka intenzitása és eredményessége szerinti értékelésre törekedtek. Ebben a közösségben a coetus minden polgára, nemes és nem nemes diákja (bármilyen méltósággal és ranggal is bírtak a szülők!) egyenjogú tag volt: Eleget kellett tenni a törvény előírásainak. Ezt a közösséget részrehajlást nem tűrő szigorú igazságosságra való törekvés jellemezte: "Nem tűrték a közösséget veszélyeztető előretörést, a kivételezést, a protekcionizmust" s "a kollégiumban nevelkedett főrendi gyermekeknek, úrfiaknak is be kellett simulniok ebbe a közösségbe. Anyagi helyzetük, kosztjuk, ruhájuk, lakásuk jobb volt, de nem voltak előjogaik" a közösségben - írja a nagyenyedi diákokról Juhász István ⁴¹ s ez a megállapítás a pataki kollégiumra is érvényes.

A coetus alkotmányos köztársaság volt, melyben a törvény s nem egy-egy ember szeszélye uralkodott. A törvények, azok végrehajtása, a közös cél és feladatmegoldás a diákságot közösséggé formálták, önállóságra nevelték, előkészítették jövő feladataik megoldására. A közösségi életre, a közéletiségre, az értelmiségi feladatok megoldására nevelésben a 19. század elejétől fontos szerepet játszottak az ifjúsági egyesületek (Páncél vármegye, Nándor vármegye,

⁴¹ Juhász István: *Diákélet a Bethlen Kollégiumban = Jakó Zsigmond - Juhász István: Nagyenyedi diákok, 1622-1848. Bukarest, 1970. 24.o.*

gye, Sárospataki Ifjú Egylet, Szépmű Egylet stb.), amelyek egyben szélesebb körben segítettek a közművelődés magyarrá válását is.

A pataki kollégiumban az önkormányzat magas szintű megvalósításával, az ifjúság sokoldalú részvételével történt az iskolai feladatok megoldása. Az ifjúság jelentékeny részt vállalt az iskola tevékenységéből s ennek következtében jogot is formált az iskolához. Mivel a kollégium rendjének, fegyelmének fenntartásában, biztosításában fontos szerepe volt a diákságnak, ez segítette az önként vállalt belső fegyelem kialakulását és hozzájárult az eredményesebb erkölcsi nevelés megvalósulásához. A képzés munkájában való tevékeny részvétel, az önkormányzat hatására munkatársi kapcsolat alakult ki a tanárok és diákok között, s ez hatalmas ösztönző erőt jelentett a fiatalok fejlődésére, munkájára, ugyanakkor jó hatású volt a diákok egymás közti viszonyának, a tanuló és tanulótárs kapcsolatának, az irányító tanító (tanuló) és irányítást elfogadó tanuló jellemző vonásainak alakulására is.

Más hatása is érzékelhető a pataki nevelés gyakorlatának. A tanulók közül sokan már 7-8 éves koruktól kezdve távol éltek családjuktól, s a napi feladataik megoldásában nélkülözniök kellett a szülők közvetlen gondoskodását, irányítását. Mégha az iskolai munkát szervező és vezető néhány tanár igyekezett is pótolni a szülőket, a gyermekeknek a diáktartó házaknál, továbbá az internátusban maguknak kellett gondoskodniok önmagukról, szervezniök munkájukat, s be is kellett illeszkedniök a kisebb közösségekbe. Természetesen ez is hozzájárult ahhoz, hogy magas fokon valósult meg az önállóságra nevelés, kifejlődött az önálló gondolkodás, kibontakoztak a tehetségek s ezzel együtt megerősödött bennük a mások iránti felelősség. A huzamos ideig tartó állandó együttlét, a társadalmilag hasznos s felelősséggel végzett közös munka, a játék, a közös gond és nélkülözés, a közös reménység, a puritán erkölcs, a szigorú

fegyelem és rend úgy összeforrasztotta őket, mintha testvérek, egy család lennének.⁴²

Ez a pataki nevelési szellem valódi közösségben érlelődött ki és igazi közösséget teremtett. A jól működő diákönkormányzat, az egymásért és iskoláért érzett, megélt felelősség érvényesülése következtében megszokták a közösségért végzett munkát s későbbi életünkben is törekedtek arra, hogy műveltségük, képzettségük megfelelő hasznosításával sikeresen szolgálják környezetüket, a nagyobb közösség, népiük, nemzetiük, egyházuk ügyét, a rájuk bízottak fejlődését. A megvalósuló közösségi nevelés, a közösségért végzett feladatmegoldások a diákok nagy többségét a társadalom, a nemzet számára hasznos, tevékeny, közösségi emberekké formálták. Comenius és Fáy András szép vallomása, hogy egész életükben “használni”, “segíteni” akartak, a közösséget szolgálni, nemcsak őket jellemezte, hanem fontos hatása, eredménye volt ez a pataki nevelésnek is.

A kollégiumban a tanárok és diákok együtt neveltek. A coetus “iskolaközösséget” jelentett. A kisebb csoportok, a gárdák, egyesületek stb. a nagy közösség javát, erősítését, nevelési-tanítási feladatainak hatékonyabb megoldását szolgálták. A nevelő munkában részt vett a város, annak lakossága is: nemcsak példaadással, hanem az egyes gárdákban a huzamosabb időn át nélkülözött otthoni családi légkör pótlásával, illetve a diákok jó szándékú következetes szemmeltartásával, a diáksággal szembeni kisvárosi elvárással, követelménytámasztással. Erről a nevelésről, erről az erős közösségi szellemről s ennek hatásáról szépen vall Kazinczy Gábor, Kazinczy Ferenc unokája, aki szerint “sehol egy iskolában sincs oly összetartás tanárok és diákok között, mint itt. Sehol nem szereti jobban tanár a tanítványát és a tanítvány a tanárát, mint itt. Sehol sem szövődik az egész

⁴² V.ö. Lőrinczy György: *Pataki diákok* = Lőrinczy György: *Gerblyém alól*. Budapest, 1906. 34.o.

életre kihatóbb barátság diák és diák között, mint itt. Sehol sem szereti a közönség jobban a diákot, mint itt. Sehol sem szebb a diákélet a maga örömeivel és bánatával, mint itt!”⁴³

Mindezek következtében a pataki diákok igen erős szállal kötődtek egymáshoz, az iskolához, a városhoz: pataki családot alkottak s innen kikerülve, későbbi életük során is beletartozónak érezték magukat ebbe a nagy családba, a pataki diákok közösségébe. Így vall erről a kollégium egyik öregdiákja: “A sárospataki főiskola tanítványait ősidőktől fogva jellemezte az egymás iránti testvéri szeretet mellett az Alma Materhez, ehhez a második szülői házhoz való hűséges és hálás ragaszkodás... Alig tudunk még példát arra, hogy valamelyik iskolánál az iskola iránti ragaszkodás, valamint a tanárok és tanítványok közti összetartó érzés oly erősen ki lett volna fejlődve, mint a patakinál.”⁴⁴ Aki Patakon nevelkedett, annak szívében élete végéig megmaradt az iskola iránti szeretet, tisztelet, a hála érzése. Az innen kikerült diák adósnak érezte magát s ezért figyelte az iskola életét és amikor lehetősége volt rá, segítette annak munkáját. 1928-ban alakult meg a Pataki Diákok Országos Szövetsége. Elnökének Kazinczy Ferenc unokáját, a 77 éves Kazinczy Gábort választották meg, aki megköszönve a bizalmat, többek között a következőket mondta: “A pataki diákszövetség elnöki székébe való emelés nekem igen nagy örömet okozott. Különösen azért, mert alkalmam lesz... a kollégiumot hatályosabban szolgálni, mely kollégiumnak én a nekem és őseimnek több, mint 3 századon át

⁴³ Emléklapok 1928. október 6-ról, a hősi halált halt sárospataki diákok második emléktáblájának leleplezése ünnepélyéről és a Pataki Diákok Országos Szövetségének megalakulásáról. Összeállította: Novák Sándor. Sárospatak, 1928. 26.o.

⁴⁴ Előszó = A pataki diákvilág anekdotakincse. Komáromi János közreműködésével szerkesztette: Panka Károly. I. kötet. Budapest, 1927. 3.o.

szakadatlanul adott szellemi kincsért és jóságért kimondhatatlanul adósa vagyok.”⁴⁵

Sokat tett a pataki kollégium a sokoldalú nevelés megvalósításáért is. Barczafalvi Szabó Dávid a 18. század végén már összhangzatos éneklést tanított. A kollégiumi énektanítás eredményeiről, annak közművelődési hatásáról tesz hitet a krónikás a Sárospataki Füzetekben az önálló tanítóképző munkájának megindításakor: “Csalatkoznék, ki hinné, hogy régebben nem volt tanítóképezdénk. Hát hol vették magokat azok a jeles énekvezérek, kik a falusi iskolákban is harmóniás énekléssel élénkítették az iskola virágzását. Hol vették magukat a tanítók, kik magok után olyan jól író, számoló, olvasó, diákul értő tanítványokat hagytak? Nem volt-e tanítóképezdénk akkor, mikor az akadémiai osztályokban tanuló ifjakra fejenként 5-6, 10-16 magántanítványok osztattak, hogy ők azokat középiskolai leckékből kikérdezzék, azokból nekik magyarázatokat tartsanak, írásait javítgassák, az elmondottakat velük újra felmondassák, mikor az iskolások nem úgy, mint most 50-60 tanítványból kiválasztott 15-20 énekkari tag, hanem általában, hangjegyek szerinti összhangzatos éneklésre tanítottak, s azok azután később a falusi iskolákba kiképzetten bocsátattak ki.”⁴⁶ 1830-tól orgonatanítás is volt Patakon s a magyar református templomokban akkoriban kialakított orgonákhoz “az első orgonászokat” innen vitték.

A protestáns iskolák között Patakon szervezték meg először a rajztanítást, a rajziskolát.

Patakon a sport érdekében Comenius már a 17. század közepén felemelte a szavát, s a 18. században a tanulóknak a szabadban hetenként itt is tervszerű közös, együttes játékorákat tartottak, amelyek előfutárai voltak a

⁴⁵ *Emléklapok 1928. október 6-ról i.m. 23-24.o.*

⁴⁶ *Edes Albert: A sárospataki tanítóképezde = Sárospataki Füzetek, 1958. 883-884.o.*

későbbi sportfoglalkozásoknak. Az iskola fontos feladatának tartotta a tanulók testi nevelését. Már 1838-ban játékkeret alakítottak ki. S bár hazánkban a szertornázás kezdetét csak 1868-tól számítják, Patakon már 1854-ben használták a gimnasztikai szereket. A kollégium a "testgyakorda" építésével a 19. század közepén (1858) megelőzte a Pesti Nemzeti Tornaegylet megalakulását. 1868-ban uszodát is építettek. A nehéz helyzetben lévő iskola vezetői az uszoda építésének gazdasági alapjait, költségeit a ma is jól ismert s gyakorlatban sokszor alkalmazott módon biztosították: A rendelkezésre álló szerény összeg kiegészítésére 10 Pft értékű részvényeket ("téglaajegyeket") bocsátottak ki. Aki vásárolt egyet, az 10 éven át egy-egy diákot, úszómester vezetésével, ingyen taníttathatott benne. A kollégium alsóbb osztályaiban a testgyakorlat már 1853-tól rendes tantárgy volt, amit az állam csak 1868-ban tett kötelezővé. 1880-tól év végén nyilvános tornavizsgát rendeztek, amit a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium csak 1892-ben rendelt el. Más szempontból is **gondoltak az egészségvédelemre, az egészséges életmódra nevelésre.** A kollégiumnak 1791-től külön iskolaorvosa volt, s itt létesült 1863-ban az első magyar iskolai kórház is.

A kollégiumban magas fokú általános műveltséget biztosítottak a tanítványoknak. Kutatásai alapján Fináczy Ernő is arra a következtetésre jut, hogy a pataki és debreceni református kollégiumok "a betűk ismeretétől a teológiáig felkarolták az összes ismereteket és tudományokat, amelyek a református egyház felfogása szerint a magasabb művelődést és benső lelki képzést megadhatták. Az egyetemek nemzetközi kiváltságai, jogai nélkül, igazi református egyetemek, alma materek voltak ezek a szellemi hatáskörnek rendkívüli nagyságával, az ország jelentékeny területére kiható befolyással: anyaiskolák, melyeknek méhéből az ősi szellemtől ihletett nemzedékek megszámlálha-

tatlan tagjai rajzoltak széjjel. Büszkeséggel tekintett rájuk, ki reformátusnak vallotta magát.”⁴⁷

⁴⁷ *Füvészy Ernő: i.m. 209.o.*

V. SÁROSPATAK ÉRTÉKEI, TÖRTÉNELMI EMLÉKEI

Sárospatakon sok olyan nemzeti érték, történelmi emlék van, mely az idők folyamán kialakult, melyet az ember az elmúlt évszázadok során létrehozott, a város megőrzött s a tudományos és gyakorlati élet ritka kincsévé tart számon. Sárospatak jelentőségét azonban nemcsak a helyben található értékek jelzik. Számos olyan szellemi kincs, irodalmi, művészeti alkotás, emlék kialakulását is ösztönözte, segítette valamilyen módon, melyeknek tárgyasult, kézzel fogható eredménye nem itt, hanem másutt érzékelhető.

1. Területek

a) Iskolakert

Sajátos nemzeti érték az 1980-as években természetvédelmi területté nyilvánított iskolakert (Rákóczi u. 2.), mely történelmi múltjával, eredeti rendeltetésével (a tanulók egyéni tanulása és a szabadtéri tanítás lehetőségének biztosításával) egyedül álló az országban. A kert a biológia tanításának élő szertára s egyben természet- és környezetvédelmi gyakorlóterület, de értéke iskolatörténelmi és kultúrtörténelmi szempontból is jelentős.

Az iskolakert egy része 1785-től temető volt. Ezt a területet a sárospataki közbirtokosság 1835-ben, másik részét pedig a felsőhatár tagosításakor 1866-ban ajándékozta a kollégiumnak, az iskolakerthez tartozó harmadik részt, a Kossuth Internátus telkét a kollégium 1912-ben vette meg internátus céljára. A kert területe több mint 9 k. hold, azaz 15.396 m², mintegy 55 hektár. A kert fásítására az 1840-es években, illetve 1876-ban került sor. Az 1910-es évek első felében a természetrajzi tanítás segítésére és a kert flórájának gazdagabbá tételére újabb fákat ültettek, melyek között

ma is több értékes, védendő fa található. A park délkeleti részén lévő öt hársfa egyike a kislevelű és ezüstlevelű hársnak olyan "fajvegyülete", mely egyedül itt fordul elő. A kert egyik igen értékes fája a Tompa szobor melletti közel 100 éves tiszafa. Kár, hogy a villanyvezeték építéskor csúcsát levágták.

A Rákóczi úttól a Comenius utcáig terjedő részen régen a Mudrány utca területe is az iskolakerthez tartozott s az úttest közvetlenül a Gólyavár és a Mudrány-terem mellett vezetett. Az iskolakertnek ezen a részén az 1878/79. tanévben Buza János gimnáziumi tanár "főiskolai növénykeret" alakított ki azzal a céllal, hogy az ifjúság a fontosabb hazai növényeket, továbbá a nem honosak közül is a legfontosabbakat közvetlenül megismerje, a különböző növények közti rokonságot vizsgálja s ezek segítségével "képes legyen felfogni a természet nagyszerűségét". A kertben 304 fűvel szegélyezett földágy volt, melyekben konyhakerti, gyógy-, ipari és dísnövények voltak. A növények mellett névtáblákat helyeztek el, melyeken olvasható volt a növény magyar és latin neve, továbbá a növényrendszertani helye. Hasonló jelzőtáblákat helyeztek el az iskolakert fái is. A kertet a tanulók gondozták, a magvakat összegyűjtötték és a környékbeli népiskolák rendelkezésére bocsátották.

1904-ben az új középiskolai tanterv életbeléptével a kertet díszkertté alakították át, mely 1931-ig állt fenn. Ekkor épült meg ugyanis a kollégium 400 éves fennállásának megünneplése előtt a Mudrány utca, amikor is a főiskola az iskolakert egy részét, a díszkert helyét is, átengedte a községnek útépités céljára.

Az iskolakertben építették meg 1878-ban a kollégium tornacsarnokát, melyet az ország legrégebb tornacsarnokának tartanak. Talaja eredetileg földes, illetve homokos volt s 1931-től beeresztett hajópadlós. A csarnok előtt 1973-ig torna- és játszótér volt. A terület az ott elhelyezett szabadtéri tornaszerekkel nemcsak a szervezett testnevelési órák

szabadban való megtartására, hanem a diákok szabad időben történő sportolására is lehetőséget biztosított. E tornatér helyén ma park van. Helyette 1973-ban a Kazinczy utcai telkek végéből történő kisajátítással a tornacsarnok mögötti területen alakítottak ki új szabadtéri tornateret.

b) Temetők

Vitathatatlan, hogy a pataki temetőnek nagy történelmi, művelődéstörténelmi jelentősége van. A temető ugyanis nemcsak szereteteink nyugvóhelye, sírdombok összessége, hanem örök értékek hordozója is. Gyűjtőhelye azoknak az értékeknek, amelyeket egy-egy közösség magából kitermelt, vagy amely értékek ebben a közösségben találták meg hordozóikat, megvalósítóikat. A közösség eltemetett emberei által felfedett, megmutatott értékeknek a tükre, emlékeztetője a temető. Ezenkívül a síremlékek (fejfák, kopjafák, a Nyilas-bányából kihalászott kövek stb.) is tükrözik, kellően érzékeltetik a sírhelyek megjelölésének változásait, fejlődését, a családok anyagi hátterét, az életszínvonal alakulását. Sokak szerint a pataki református temető hangulata hasonlítható a kolozsvári Házsongárdi és a budapesti Kerepes-úti temetőéhez, s az országban e tekintetben utánuk következnek.

A középkorban a külsővár északi részében elhelyezkedő körtemplom, majd a mögötte felépült gótikus csarnoktemplom köré temetkeztek. Ezenkívül a XII-XIII. századból találtak sírokat a Szent Vince dominikánus kolostor, tovább 1770-ig a ferences kolostor körül is. A földesurak s előkelő családok a templom padozata alatti kriptákba temették halottaikat.

A II. Rákóczi Ferenc által 1705-ben összehívott szécsényi országgyűlés úgy rendelkezett, hogy az akkor katolikus kézen lévő templom maradjon a katolikusoké, a reformátusoknak pedig templomépítés céljára a kollégium közelében jelöljenek ki helyet, s temetőjük is az iskolához

közel, a "töltésen", a mai Iskolakertnek a volt játszótér és a Rákóczi-Kazinczy utcák közti téglalap alakú részén legyen. Innen a temető 1783 után került a jelenlegi helyére. Ennek a bejárata kezdetben a Héce felől, a mai Dobó Ferenc utca felől volt. Először a bejárati részen, a jelenlegi pusztás területen temetkeztek. A temető rendezése s az Iskolakerthez hasonló fásítása, az utak gesztenyefasorral szegélyezése 1896-ban kezdődött.

Társadalmunk életét, fejlődését eredményesen szolgáló számos ember sírhelye következtében rendkívül sor, marandó értéket sugároz a pataki **református temető**. Sokan vannak itt eltemetve, akik kiemelkedő teljesítményeikkel, főleg nevelő-tanító és irodalmi tevékenységükkel országos nevet, elismerést szereztek maguknak és a településnek is.

A református temetőben található a következő nevesebb emberek sírja: Árvay József (1823-1879), Bálint Dezső (1850-1922), a temető mai alakja kialakításának, parkszerű fásításának egyik szervezője. Buza János (1848-1912), a temető rendezésének, fásításának másik szervezője. Darányi Lajos (1905-1971). Dezső Lajos (1847-1904). Deseő László (1893-1948) Szovjet hadifogságban halt meg vezérőrnagyként s hamvait gróf Bethlen István volt magyar miniszterelnök hamvaival együtt hozták haza és temették katonai díszpompával szülei mellé 1994. június 11-én. Ellend József (1866-1921), Emődy Dániel (1819-1891), Erdélyi János (1814-1868). Finkey Ferenc (1870-1949). Gulyás József (1885-1954). Harsányi István (1874-1928). Hegedűs László (1814-1884). Hodossy Béla (1864-1943). Ivánka Sámuel (1826-1886). Jakó János (1903-1992) orvos, iskolaorvos. Kiss Elek (1858-1945). Kovács Dezső (1881-1964). Lázár Károly (1889-1959). Lengyel Endre (1821-1902). Marton János (1879-1955). Mátyás Ernő (1888-1950). Molnár István (1801-1873). Molnár János (1857-1927). Nagy Barna (1909-1969). Nagy Ernő (1871-1947). Novák Lajos (1855-1917). Novák Sándor (1877-1960). Palágyi Deák Geyza (1870-1931).

Pálkövi Antal (1816-1862). Panka Károly (1882-1970). Pásztor Sámuel (1859-1903). Rác István (1864-1934). Radácsi György (1846-1928). Soltész Ferenc (1821-1915). Somosi János (1783-1855). Cs. Szabó László (1905-1984) Író, esszéíró, kritikus, műfordító, Szabó Zoltán (1903-1965). Szathmáry Ferenc (1904-1992). Szeremley Gábor (1807-1867). Szinyei Gerzson (1836-1919). Szívós Mihály (1840-1914). Újszászy Kálmán (1902-1994). Várkonyi Hildebrand Dezső (1888-1972). Egyetemi tanár, ifjúság-lélektan kutató, szakíró. Vass Imre (1790-1863). Az aggteleki cseppkő barlang egy részének feltárója, az első barlangkutató szakíró. Wurga Lajos (1835-1900). Zsindely István (1829-1891). Zsoldos Benő (1847-1919).

1775 után a **római katolikus temetőt** is távolabbi területre helyezték át a vártemplom mellől. Ekkor került a jelenlegi helyére. A római katolikus temetőben van eltemetve: Budavári Csaba (1935-1988), a város díszpolgára. Gróf Bombelles Lajos (1817-1909) cs. és kir. kamarás, m. kir ezredes. Gleviczky Sándor (1827-1902) szabadságharcos százados. Gruska Lajos (1865-1923) plébános, pápai prelátus, c. apát. Jónás József, 1945-ben Debrecenben újjászervezte a honvédséget s parancsnoka volt. Klaeskö Béla (1896-1977) pedagógus, tanügyi író, énekszerző. Salacz Tibor (1893-1947) orvos. Szekerák Kálmán (1841-1900), plébános, római c. apát, szentszéki ülnök. Tömök József (1930-1988) matematikus, matematikai szakíró. Tóth Mihály (1889-1964), pedagógiai író, tanítói vezérkönyvíró, pedagógus.

(Akiknél megjegyzés nem szerepel, lásd a "Sárospatak híresebb emberei" c. részben!)

A temető nemcsak általában, hanem konkrét módon is segítheti az iskola nevelő munkáját, erősítheti annak humán, erkölcsi hatását. Az ott nyugvó emberek közül soknak nincs leszármazottja, soknak kései utódai másutt, messze élnek s ezért sírjuk gondozatlan. Mivel a jelen a

múltra épül, tisztelnünk, becsülnünk kell a múlt alkotóit, akik munkájukkal megalapozták jelenünket. Nevelési szempontból fontos, szükséges, hogy köszönetünket, hálánkat kifejezzük, bizonyítsuk is. Kedvező lehetőséget szolgáltatna ehhez az is, ha egy-egy iskola, osztály, ifjúsági közösség vállalná egy-egy gondozatlan sír rendbentartását, s évente rendszeresen, legalább két alkalommal (tavasszal és ősszel) rendbe tenné azt az elhagyott sírt, melyben a közösséget kiváló eredménnyel szolgáló ember földi maradványai pihennek. Ez a munka nemcsak a temető rendbentartásához, gondozásához nyújtana segítséget, hanem igen hasznos, nevelő hatású lenne a tanulók szempontjából is: Az erkölcsileg tovább romló világunkban segítené az ember megbecsülésére, tiszteletére, a rászorulóknak segítségére, a közösség szolgálatára nevelés eredményességét, hatékonyságát is. Kívánatos lenne felkészíteni és úgy irányítani egy-egy gyermekközösséget, hogy kapcsolódják be ebbe a munkába s a temetőt fenntartó egyházzal egyetértésben vállaljon sírgondozást. Még nagyobb lenne a nevelő hatása ennek a tevékenységnek, ha a sírban nyugvó ember életét, munkásságát a tanulók megfelelő irányítással és segítséggel közelebből is megismernék, feldolgoznák.

Ezzel kapcsolatban itt hívom fel a figyelmet egy másik ilyen értékes nevelési lehetőségre is. Napjainkban sok esztelen rombolást, károkozást tapasztalhatunk. Fontos lenne a terek virágainak, az utakon elhelyezett tárgyaknak, a házak falának, csatornájának s egyébeknek a védelmére, állapotának figyelemmel kísérésére, a rombolók eltiltésére, a rombolás elleni küzdelemre gondosan felkészíteni a gyermekeket.

c) Megyerhegyi "Tengerszem"

A Megyeren lévő "Tengerszem" valójában egy bányató, az ott megszűnt bányában összegyűlt csapadékvíz. Ez a bánya fontos ipartörténeti műemlék, melyet idegenforgalmi

szempontból hirdetni és hasznosítani lehetne, kellene. A bánya középkori eredetű. A kovasavval átítatott riolitufából kifaragott malomkő a keménységénél és kopásállóságánál fogva évszázadokon át messze földön híres volt, külföldre is szállították. A malomkő bányászása 1909-1911 között szűnt meg.

A bányát és környékét az 1970-es években védetté nyilvánították. A Rudabányai Ércbányászati Múzeum úgy tervezte, hogy a bányát, mint ipartörténeti műemléket, régi működő állapotába visszaállítják, s tájékoztató feliratokkal és vezető berendezésekkel ellátva hazánk egyik igen szép és értékes idegenforgalmi helyévé, bányamúzeummá alakítják. A terv megvalósulására azonban - bizonyára az anyagiak miatt - eddig még nem került sor, de a terület így is szép kiránduló hely.

2. Műemlék- és egyéb épületek

Városunkban számtalan műemléképítmény és egyéb alkotás található. Ezek mint hiteles történeti kútfők őszintén vallanak az elmúlt korok társadalmáról, fontos tárgyi bizonyítékkul szolgálnak a település s ezzel együtt az ország gazdasági, társadalmi, kulturális fejlődésére, és bizonyos (építészeti, képzőművészeti, történeti, régészeti stb.) szempontból igen jelentősek. Ezek az emlékek mint a történelem színhelyei, néma tanúi felhívják a figyelmet népünk múltjának sok nagy eseményére és nemzeti életünk, küzdelmeink több nagy alakjára. A legjelentősebb magyar műemlékek közé tartozó Rákóczi-vár, a római katolikus templom, továbbá a Nagy-Kollégium épületével együtt Sárospatakon **21 műemléképítmény** található (várfalvonulatok, sarokbástyák, városfalvonulatok, lakóházak stb.), s ezért a városunk Borsod-Abaúj-Zemplén megye műemlékekben leggazdagabb települése. Ezenkívül van még Patakon **31 műemlék-**

jellegű építmény és egyéb alkotás (elsősorban lakóházak, középületek, templomok, kőkapuzat stb.)

a) A Rákóczi-vár

“Sárospatak vára legbecsesebb és legkedvesebb műemlékeink egyike - írja Détshy Mihály -. Nemcsak gyönyörű fekvése, építészeti szépsége és művészi értéke teszi azzá, hanem az is, hogy történelmünk legrokonszenvesebb alakjai lakták, és függetlenségi harcaink, forradalmi mozgalmaink egész sorának volt bölcsője vagy éppen színhelye.”⁴⁸

S mindezt megerősíti s egyben a vár értékét, népünk életében betöltött jelentős szerepét mutatja az is, hogy a Nemzeti Örökség Bizottsága a “Sárospatak Várkastély” történeti épületet, építményt, együtttest 1990-ben a Nemzeti



A Rákóczi Vár

⁴⁸ Détshy Mihály – Galgócics Géza: *Vezető a sárospataki Rákóczi Múzeumban.* Budapest, 1969. 5.o.

Örökség részévé nyilvánította a következő indoklással: "Hazánk történeti múltjának jellegzetes, pótolhatatlan és építészeti történeti, képzőművészeti szempontból kimagasló jelentőségű olyan ingatlan emléke, mely az ország történelmének, gazdasági-társadalmi és kulturális fejlődésének meghatározó tárgyi bizonyítékául szolgál, ezáltal mintegy nemzeti létünk megtestesítője, nemzeti azonosságtudatunk forrása, s mint ilyen az állam és társadalom részéről, feltétlen védelemre, kiemelt gondoskodásra tart számot."⁴⁹

A külső vár területe a mai kastélyparknál jóval nagyobb volt, egészen a vártemplom északi faláig terjedt. A területet várfal vette körül, amelyen hat védő (sarok) bástya volt. A bejáratot a keleti várfalnál ma is látható díszes városkapu, a Vízi-kapu biztosította. A vár belsejében boltozatos kazamatafolyosók és termek vannak. A várkastély épületében nagy művészettörténeti értéket képviselő építőelemek, építődfszek találhatók: körcerkélyek, köztük a Wesselényi-féle szövethkezés titkát őrző "Sub Rosa" elnevezésű erkélyszoba és a Lorántffy-erkély, a fejedelemasszony kőbe vésett címerével, a 17. századi derűs, árkádos lépcső és loggia, reneszánsz kőfaragványok, ablakok, kandalló, ajtószárny stb. Az ötszintes lakótorony, a Vörös-torony is számos értékes alkotást őriz: reneszánsz nyílászervezések, gótikus kőkeretű ajtók, Perényi-címer, védőfolyosók ágyulőrészekkel, figyelőtornyok, 22 m mély sziklakút, fiókos dongaboltozatokat tartó változatos faragású reneszánsz gyámkövek, a "bokályos" ház (török fali csempékkel díszített fogadószoba) maradványai, Pálóczy Mihály és Antal 1519-ben faragott vörös márvány sírlapja, mely a plébániai templomból került ide.

A fentiekben túl a vár nemzeti történeti értékeinek szélesebb körű jelzései, bizonyítékai is vannak: "Alig van korstílus, mely nyomot ne hagyott volna a vár épületnégszögén. A középkori Verestorony a román stílus, a tatárjárás utáni

⁴⁹ Nemzeti Örökség Bizottsága, 1990. dec. 7-én kelt levele. Kézirat, Vármúzeum.

világi építészet egyedülálló értékes emléke. Híven tükrözi a Muhi csatához vezető és utána fellángoló feudális anarchiát. A Perényi-szárny Mátyás király nagy művészeti kezdeményezésének, a reneszánsz ritka szépségű együttese hazánkban. Azt a szellemi irányt képviseli, melyet Engels az emberiség eddigi életében lezajlott legnagyobb szabású haladó átalakulásnak nevezett. A Lorántffy-szárny egyszerű díszével, tömör építészeti formáival, a magyar függetlenség és szabadság mécses lángjait őrizgető Erdély 17. századi építészetét hozta ide.”⁵⁰

A kastélypark természetvédelmi terület.

A vár környéke is műemléki jelentőségű terület, amely őrzi a település szerkezetét, mutatja a történelmi változást, fejlődést és az ott látható értékes építmények jellegzetes városképet alkotnak.

Gazdaságtörténeti szempontból fontos a kastélypark alatt húzódó kb. 1 km hosszúságú pincerendszer is, melyet bortárolásra használnak. A Rákóczi pince 14 m mélyen Tokaj-Hegyalja egyik legszebb és legnagyobb pincéje. A pince Perényi Péter idejében készült s mai nagyságát a XVIII. század végére érte el. A vulkanikus kőzetbe vájt állandó klímájú pince hőmérséklete 12 C°, páratartalma pedig 96%. Ezek következtében rendkívül alkalmas a kiváló minőségi és magas élvezeti értékű szamorodni és aszú borok érlelésére. A pincében csoportot pincelátogatásra s borkóstolásra is fogadnak. A II. világháború idején légoltalmi óvóhelyül is használták.

⁵⁰ *Deersényi Dezső – Gerő László: A sárospataki Rákóczi-vár. Budapest, 1953. 3. o.*

b) Templomok

- *A római katolikus templom*

Sárospatak első temploma az a kis - 9 átmérőjű - kör alakú kápolna (rotunda) volt, amelyet I. Endre királyunk építtetett a királyi család és az udvartartás részére, melynek maradványai a mai római katolikus templom előtt a nyugati bejáratnál láthatók. Később a rotunda közelében nagyobb templomot építettek, majd a román stílusú templomot 1350-ben gótikus stílusban átépítették. Az 1377. évi tűzvész után háromhajós, bazilikás szerkezetű templommá, majd a XV. század végén csarnok-templommá alakították át. Magyarországon szokatlan módon a templomhajó északi oldalán is vannak nagy csúcsíves ablakok. 1526 után a törökök elleni harcra készülve Perényi Péter a várat védőfállal erősítette meg s ennek a védőfalnak a templom északi fala is része volt.

Mivel a reformáció után a törvény kimondta, hogy "akié a föld, azé a vallás", ennek megfelelően amikor a vár kegyura református volt, a reformátusok, amikor pedig a kegyúr katolikus volt, a katolikusok tartottak a templomban istentiszteletet. Az 1670-es Wesselényi-féle szövetség után a várat megszálló császári zsoldos hadsereg a várba vezető kapukat befalaztatta, a templom északi és déli



A római katolikus templom

falába nagy boltíves kaput vágattott, s 12 évig csak ezen keresztül lehetett a várba bejutni.

1737-ben a nagy tűzvész a templomot megrongálta, az oratórium feletti tornyot lebontották s helyette csak 1787-ben építettek tornyot a nyugati főhomlokzat elé.

A főoltár fából készült márványutánzattal, melyet a budavári karmelita templomból hoztak ide a rendnek II. József által történt feloszlata után. A két mellékoltár barokk fafa-
ragás, mindkettő a trinitárius kolostorból került a templomba a rend feloszlata után.

Az északi fal bemélyedésében 1975-től 4 m magas hársfa dombormű látható.

A vár több ura a templomba temetkezett. Az 1964-1970 közti restaurálás során a templom alatti kriptarendszert is feltárták, s az ott talált maradványokat a Rákóczi Múzeum őrzi.

A déli bejárat melletti csigalépcső az oratóriumba vezet, ahol a Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény kincseiből nyílik időnként kiállítás. A keleti falnál lévő szekrényben Szent Erzsébet ereklye van elhelyezve.

Az orgona a XVIII. század végén épült. Egy ideig az ország legszebb hangú hangszereként tartották számon.

A toronyban 3 harang van. A nagy harang Szent Lajos és Szent Károly tiszteletére 1889-ben, a kis harang pedig 1938-ban Szent Don Bosco János tiszteletére készült. A középső harangot Szent Erzsébet tiszteletére öntették 1938-ban, s rajta a következő szöveg is olvasható: "Szegényeknek hű gyámola, Magyar anyák pártfogója, Árpádházi Szent Erzsébet, Földed népe áld s kér Téged, Hódolatát hozza Néked."

A műemlék-templom Észak-Magyarország egyik legnagyobb gótikus csarnok-temploma. A nyugati homlokzata előtt félig földbe süllyesztett épület bizonyára a középkori plébániai iskola maradványa.

- *A református templom*

Abban az időben, amikor a vár kegyurai reformátusok voltak, a református hívők a mai római katolikus templomban tartották az istentiszteletet. A vártemplomot 1671-től - néhány év megszakításával - a római katolikusok használják. A reformátusok magánházaiknál, majd amikor a protestánsoknak megtiltották a vallás szabad gyakorlását, egy ideig Hótykán, illetve a református kollégiumban tartották istentiszteleteket. 1714-től Sárospatak "partikuláris hely",

ahol a protestánsok, így a reformátusok is építhettek templomot. Így építettek a hívek 1714-ben egy kis fatemplomot, majd 1726-ban egy nagyobb fatemplomot a mai templom telkén, amelyben már a kollégium diákjai is elfértek.

Mivel a fa idővel korhadásnak indult, a gyülekezet elhatározta, hogy a református egyház tagjait és a kollégiumi diákokat is befogadó nagyságú kőtemplomot és hozzá 3 haranghoz való tornyot épít. A templom építéséhez királyi engedélyre volt szükség. A kérelmet 1770. május 20-án a Patakon járt II. Józsefnek adták át. Sokféle vizsgálódás, gáncsoskodás után 1775. december 12-én engedélyezték az építést. Az alapkövet 1776. március 27-én tették le, s az építés 5 esztendeig tartott. Mivel 1824-ben a szélvihar a zsindeletet



A református templom

megrongálta, a templom palafedést kapott. Megemelték a tornyot is s 1827-ben bádoggal fedték be. 1834-ben a föld-rengés a templom boltozatát megrongálta, s azt kijavították. 1895-96-ban nagy renoválásra került sor. 1917-ben a tornyot újra bádogoztatták.

A tornyon kezdettől fogva volt óra, de azt többször fel kellett újítani, javítani.

A templomban 1871-től van orgona.

A toronyban két harang van. A nagyobb, mely eredetileg 30 q súlyú volt, I. Rákóczi György erdélyi fejedelem 1642-ben öntette, a hagyomány szerint a pataki ágyúgyárban. Meghibásodása miatt a harangot 1783-ban, majd 1923-ban újra kellett önteni. A harang hangja a régi harangéval azonos s rajta ma is olvasható az eredeti felírás, I. Rákóczi György jelmondata: “Non est volentis, neque currentis, sed miserentis dei” (“Nem azé, aki akarja, sem nem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené”) és “Si deus nobiscum, quis contra”? (“Ha Isten velünk, kicsoda ellenünk?”)

A templom a barokk építészet egyik érdekes emléke.



A görög katolikus templom

A görög katolikus első templom fából készült. Felszentelésére a XVIII. század 2. vagy 3. évtizedében került sor. A mai kőtemplomot az előző helyén 1797-ben kezdték építeni. 1944 őszén a templom déli tetőzetét aknatalálat érte s ez a bolthajtásban is kárt tett. A javítása 1949-ben fejeződött be. A mennyezeti képek hazánkban első ízben az egyházi liturgiát jelenítik meg. Az Oszlopos Szent Simon ikonosztáz 1904-ben készült s újrafestésére 1991-ben került sor.

A templomnak két harangja van.

c) A Nagykollégium

A kollégium főépülete, a Nagykollégium a Rákóczi út északi végén 1806-1814 között korai klasszicista stílusban épült. Szép ráccsal ellátott, háromíves nyílású kapuzat vezet be a "nagyportá"-ba, amelyet két sor vaskos pillér három hajóra oszt. Két oldalt a falakon az iskolatörténet néhány fontos eseményének, a kollégiumi nevelés nagy alakjainak bronz dombormű ábrázolása látható. Az épület manzárdtetős középső részének második emeletén van a díszterem, az egykori "nagy auditórium", az istentiszteletek, iskolai



A Nagykollégium

ünnepélyek, előadások, nagyobb rendezvények színhelye.

A nagyportáról balra a Teológiai Akadémia, jobbra pedig a Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek (Nagykönyvtár, Adattár, Levéltár) a bejárata nyílik. A könyvtár első emeleti dísztermének belső kiképzését a magyar klasszicizmus nagy mestere, Pollack Mihály tervezte. Az iskola udvarán balra a Teológiai Akadémia folytatásaként, egészen a Kossuth utcáig, a gimnázium kétemeletes épülete áll. Jobbra az udvar déli oldalán található a legrégebb, ma még meglévő kollégiumi épület, - Berna-sor, Küldöttségi szállás -, mely az 1770-es évek provinciális építkezésének szép emléke s amelynek földszinti termei a Tudományos Gyűjtemények gazdag múzeumi anyagának raktározására, az emeleti helyiségek pedig az állandó kiállítás, iskolatörténeti és egyházművészeti kiállítás céljaira szolgálnak. A főépülettől és Berna-sortól délre van a Repozitórium, amely Makovecz Imre tervei szerint 1985-1986-ban épült a Tudományos Gyűjtemények raktárainak bővítésére. Ennek földszintjén időszakos kiállításokat rendeznek. A Repozitóriumban van elhelyezve Cs. Szabó László hagyatéki könyvtára, Halmi Róbert volt pataki diák angol nyelvű könyvtára és Bérés Ferenc hűséges pataki diák ének-zeneművészeti gyűjteménye is.

d) Tanítóképző

A nem műemléki és műemlékjellegű építmények között is több olyan található a városunkban, amely kiemelkedő építészeti alkotás, kultúrtörténeti emlék. A Comenius Tanítóképző Főiskola épületét Lechner Jenő és Varga László budapesti műépítészek tervezték s 1911-1913-ban építették, a nyugati szárny kivételével, amely az 1840-es években ulánus laktanyának készült. Sajátos felsőmagyarországi reneszánsz stílusával az épület beilleszkedik a vidék történelmi keretébe, s a korabeli feljegyzés szerint "az



A Tanítóképző Főiskola

ország legszebb, építési szempontból legművészeibb tanítóképző intézete.”⁵¹ Művelődéstörténeti értékét fokozza, hogy ez volt a magyar tanítóképzők első olyan épülete, amely eredetileg is a tanítóképzés céljaira, a tanítóképzés igényeit, követelményeit figyelembe véve terveződött és épült.

e) A Művelődés Háza

A tanítóképző épületével szemben helyezkedik el “A Művelődés Háza”, mely 1983 óta szolgálja a város és környéke lakóinak kulturálódását és segíti a tanítóképző főiskola népművelési képzését. Az épületet a népművészet és szellemtudományok aktivizálásával Makovecz Imre építész tervezte, amelyet azóta sok hazai és külföldi turista, szakember látogatott, ismert és csodált meg, s amelyet a magyarországi szerves építészet kiemelkedő alkotásaként tartanak

⁵¹ *A sárospataki királyi állami elemi népiskolai tanítóképzőintézet XVIII. Értésítője az 1913/14. évről. Szerkesztette: Hodossy Béla igazgató. Sárospatak, 1914. 7.o.*



A Művelődés Háza

számon. Az épület művelődéstörténeti értékét, hatását fokozza a tervezőnek az a törekvése, hogy “ég és föld között építészeti kapcsolatot teremtsen, mely értelmezi és kifejezi az ember mozgását és helyét, mégis legyen, környezetére rejtett hatással legyen” s építészete az emberhez, a helyhez, a tájhoz, Európához, a Földhöz kötött épületet jelentsen.”⁵² Szakmai sikerére jellemző, hogy az építőművész nagy nemzetközi sikerét az akkori – Kairóban megrendezett – építészvilágkongresszuson érte el s az építményt ma a világ 11 kiemelkedő művészi építménye között tartják számon. Szakmai és közönségsikerét az is jelzi, hogy az épületet, különösen az első években, számos szakember és sok ezer hazai és külföldi turista látogatta, ismerte és csodálta meg.

Az épületben három kulturális intézmény van elhelyezve: a városi művelődési központ, a közművelődési könyvtár és a filmszínház.

⁵² Makovecz Imre: *Előszó = A magyar élő építészet első hazai kiállítása: Szerkesztették a "Bercsényi 28-30" Építészhallgatók Lapja munkatársai. Budapest, 1985. 4.o.*



A polgármesteri hivatal

f) Egyéb épületek

A fentiekben túl sok más épület is hozzá tartozik Patak sajátos arculatához. Az iskolakertben lévő tornacsarnok, melyről az iskolakertről szólva már történt említés. A Vay család által építtetett Fellegvár, a trinitárius kolostor, a római katolikus plébánia, az újabban épültek közül az Árpád Vezér Gimnázium, továbbá új színfoltot jelent városunkban a Hild téren épült "patika-ház" is.

3. Szobrok

Jelentős történeti, széleskörű művelődéstörténeti értékeket képviselnek azok a szobrok és emléktáblák, amelyekkel a városban járók gyakran találkoznak, s melyeknek nagy része településünk közvetlen hatásának fontos bizonyosságai. Sok szobornak ad helyet az iskolakert, amelyben a város és kollégium nagy támogatóinak, jótevőinek, továbbá országunk fejlődésében, politikai, irodalmi, művészeti életében fontosabb szerepet játszó neves tanítványoknak állf-

tanak emléket. A Lorántffy Zsuzsanna és II. Rákóczi Ferenc szobor (mindkettő Horváth Géza alkotása) mellett megtalálható itt Pálóczi Horváth Mária és Simon kollégiumi jótévő testvérpár emlékműve (Vay Miklós), a tudomány múzsájának ábrázolásával, kezében könyvvel s benne a Verulami Bacon-i mondás, "A tudomány hatalom" felírással. A nagy tanítványok közül a következők emlékét örökíti meg itt szobor: Bessenyei György (Somogyi József), Csokonai Vitéz Mihály (Vilt Tibor), Egressy Béni (Kelemen Kristóf), Erdélyi János (Gyöngyössy Berta), Fáy András (Szathmári György), Harsányi Zsolt (Péterfy László), Kazinczy Ferenc, Kazinczy Gábor, Kazinczy Lajos (mindhárom Maugsch Gyula alkotása), Komáromi János (Balázs István), Kossuth Lajos (Marton László), Móricz Zsigmond (Andrássy Kurta János), Pécsi Sándor (Marton László), Tompa Mihály (Holló Barnabás), Tóth Ede (Ugray Gábor)

Tanári szoborgaléria kialakítása kezdődött 1987-ben a Református Kollégium udvarán. Az első szobor, mely ott elhelyezést nyert, Urbán Barnabás gimn. tanár szobra (Borbás Tibor munkája). 1997-ben újabb szobor került a Küldöttségi szállás és a Repozitórium közti részre: Újszászy Kálmán teológiai tanár, a Tudományos Gyűjtemények igazgatója szobra (Pál Mihály).

Fentiekén túl sok szobor található a város más területein is. A vármúzeum kertjében van elhelyezve "A bujdosó fejedelem szobra" (Somogyi József), a Szent Erzsébet utcában Bartók Béla (Kárpáti Éva), Antonio Vivaldi (Kárpáti Éva), a Szent Erzsébet téren a római katolikus templom előtt "Szent Erzsébet lovasszobra" (Varga Imre), vele szemben a Galéria épülete előtt egy lovasszobor (Andrássy Kurta János). A Petőfi Sándor Általános Iskola előtt (Petőfi u. 1.) "Petőfi Sándor szobra" (Kelemen Kristóf), az Eötvös utca 3-5. sz. közti kis parkban az "Olvasó nő" szobra (Kucs Béla), a Comenius utcában az orvosi rendelőintézet bejárata előtt az "Anya gyermekével" szobor (Andrássy Kurta János), az Eöt-

vös utcában a művelődési ház előtt két oszlopos szobor, a "Csodaszarvas" és a "Prometheus" (mindkettő Péterffy László alkotása), a művelődési háztól nyugatra, az Ady téren a "Fafaragó táborok emlékműve", továbbá a "Naposzlop" vagy "Totemoszlop" (Samu Géza), a Rákóczi utcában a Nagy-Kollégium épületével szemben (Rákóczi u. 2.) található "Az első világháború hőseinek emlékműve" (Medgyessy Ferenc). A vasútállomás előtti téren van elhelyezve "Táncvirág", öt táncos lábú lány (Csikai Márta) szobor. A Comenius Tanítóképző Főiskola udvarán is látható két szobor: az egyik a főépület előtt, Comenius mellszobra (Pátzay Pál), a másik a kollégium és tornaterem közti területen, a "Pedagógusnő" (Ispánky József) két-állóalakos szobor. A Móricz Zsigmond Kollégium udvarán (Arany János u. 5-7.) van Móricz Zsigmond szobra (Lavotha Géza) s az Árpád Vezér Gimnázium mellett "Árpád fejedelem emlékműve" (Németh Ágnes, Üveges Gábor és Szilágyi Attila).

A református temető kertben található a II. világháború és az 1956-os forradalom áldozatainak emlékét őrző, a református egyház által 1997-ben állított emlékmű.

Az utóbbi években a Bodrog partján, a strandon kezdődött térplasztikák elhelyezése. Eddig a következő alkotások kerültek oda: Implosion (Éwerdt Hilgemann), "Megszakított gondolat" (Maria Troglia), "Lenyomat" (Mihail Baculei), Ayrton Senna (Liptai Gábor), "Alfától az ómegaig" (Ingo Glass).

4. Emléktáblák

A városban sok olyan emléktábla található, amely a nagy elődöknek, nemzetünk nagyjainak, a fejlődés segítőinek, a hitért és szabadságért küzdőknek s valamilyen módon Patakhoz kötődő embereknek állít emléket. Helytállásukkal kiérdemelték városunk, országunk háláját. Ezek az emléktáblák az utókor hálájának kifejezői. A Nagy-Kollégium

épületének főbejáratánál (Rákóczi u. 1.) két oldalt az iskola címere és a névtábla (*Féljétek az Istent és néki adjatok dicsőséget!) bibliai ige felírásával) mellett van elhelyezve egyrészt Perényi Péter, az "Iskolaalapító", másrészt I. Rákóczi György és felesége, Lorántffy Zsuzsanna "a főiskola fejedelmi pártfogói" domborműve (mindkettő Vaszary László alkotása). A bejárat fölött a homlokzaton is van emléktábla a kollégium telkének gyarapodásáról. Bent a nagyporta falán a következő domborművek láthatók: Kopácsi István (Dózsa Farkas András), Comenius (Dózsa Farkas András), a "Bujdosó pataki diákok" (Dabóczy Mihály), "A sárospataki főiskola gályarab diákjai" (Dabóczy Mihály), "A kollégium megvédése a zsoldosok ellen" (Szabados Béla), Kövy-Kossuth (Szabados Béla), "Az 1848/49-es szabadságharc" (Medgyessy Ferenc) és "Az 1914-18-as világháború hősi halált halt pataki diákjai"-nak emléktáblája. Az épület udvari falán van elhelyezve Dókus Ernőnek, az iskola tanítványának, majd gondnokának, jótévőjének márvány domborműves emléktáblája (Nagy S.J.), a református egyházi gimnázium újra indulását, továbbá a koreaiak támogatását megörökítő "Sáros Misszió" emléktábla.

A Berna-sor északi falán látható Finkey Ferenc koronaügyész, Szabó Zoltán és Újszászy Kálmán népfőiskolát szervező professzorok, továbbá a XX. század nagy teológiai tanárnemzedéke emléktáblája. A gimnáziumi szárny emeleti folyosójának a falán található Bessenyei György emléktáblája.

A tanítóképző épületének belső falán van elhelyezve "A tanítóképző hősi halált halt diákjai"-nak első világháborús emléktáblája (Szódy Demeter). - Az angolinternátus (Kossuth Kollégium) előterében látható az internátus építését megörökítő emléktábla.

A fentieken kívül is sok emléktábla található a város különböző részein, részben az utcák névadójának, részben pedig az egyes házakban lakott híresebb személyeknek a

megjelölésével: Utcanévadó táblák: II. Rákóczi Ferenc (Rákóczi u. 47. - Kelemen Kristóf), Kossuth Lajos (Kossuth u. 43.), Szemere Bertalan (Szemere u. 8., Andrassy Kurta János), Comenius (Comenius u. 27. - Mladonyiczky Béla). - Egyéb emléktáblák: Erdélyi János (Rákóczi u. 5.), Arany János és Tompa Mihály (Rákóczi u. 5.), a Gólyavár (a jogászok és teológusok internátusa volt), Tompa Mihály és Gárdonyi Géza volt pataki diákok (Rákóczi u. 6.), Trócsányi Zoltán (Rákóczi u. 6.) emléktáblája, Petőfi Sándor (Rákóczi u. 17.), Árvay József (Bartók Béla u. 4.: Takács Erzsébet, és Rákóczi u. 12.), Patay István (Rákóczi u. 32.), Fáy András (Kossuth u. 22.), Kövy Sándor és a tipográfia (Kossuth u. 25.), H. Bathó János (Kossuth u. 8.), "A hősi halált halt iparosok emléktáblája" (Rákóczi u. 29.), Novák Sándor emléktábla (Rákóczi u. 44.), Hild tér emléktábla, Széchenyi István emléktáblája (Szent Erzsébet tér 7. - Andrassy Kurta János), Móricz Zsigmond emléktábla (Dobó Ferenc u. 6.) és Móricz Zsigmond domborműves emléktábla (az Arany János u. 5-7. sz. alatti Kollégium előterében, mindkettő Andrassy Kurta János alkotása), Mudrány András emléktábla (Comenius utca 1. sz. alatti Mudrányterem keleti bejáratának előterében), Szabó József emléktábla (Comenius u. 2.) - A vasútállomás épületének kijáratí falán van elhelyezve a "Patak városabló" bronz dombormű, tájékoztató városjelkép - plasztika (Stremeny Géza).

A Kossuth Kollégium előtti területen, a "Collegno-park"-ban található egy emlékjel, mely Pataknak a Kossuth Lajost száműzetésében befogadó Collegno testvérvárosi kapcsolatát jelzi.

5. Képzőművészeti gyűjtemények

Sárospatak a fentiekén túl is jelentős értékű képzőművészeti alkotásnak, festménynek, grafikának, kisplasztikának szolgál otthonul.

Hosszú, tudatos gyűjtőmunkával a **kollégiumban** gazdag képzőművészeti anyag (kép, szobor, kisplasztika stb.) alakult ki. Különösen nagy előrelépés történt e tekintetben 1806-ban, amikor megvásárolták Kazinczy Ferenc 30 kötetből álló igen értékes metszetgyűjteményét, amely arcképeket, címereket, városokról, várakról, csatákról készített képeket és különféle térképeket tartalmazott, összesen 1081-et. Ez utóbbiak egyikét, a törökök 1556-i magyarországi hadjáratát ábrázoló térképet Kazinczy is Magyarország "legrégibb abrosza"-ként tartotta nyilván.

A Sárospataki Képtár alapját Béres Ferenc énekművész, hálás pataki öregdiák vetette meg 1967 végén, Sárospatak várossá nyilvánítására készülve: az évek során szerzett s összegyűjtött értékes képzőművészeti anyagát szeretett diákvárosának, Sárospataknak adományozta azzal, hogy ez alapját képezze egy létrehozandó galériának. Az anyag akkor Sárospataki Galéria névvel a Rákóczi Múzeumban nyert elhelyezést.

A gyűjtemény anyaga azóta nagymértékben megnőtt. Ebben nagy szerepe volt Béres Ferencnek, aki további szerzeménnyel, újabb alkotásokkal gazdagította a Galériát. Ezenkívül az ő révén, az ő közreműködésével több élő művész adományaként is gazdag anyag került Patakra. A városnak adományozta alkotásainak nagy részét Domján József Amerikában élt grafikus művész és teljes életművét Adrássy-Kurta János. Más egyéni adományozással és vásárlás útján is gazdagodott a gyűjtemény. A Képtárban van elhelyezve az az értékes anyag is, melyet Klinkó József, aki 1923-ban szerzett tanítói oklevelet a pataki tanítóképzőben, egész élete során vásárolt, összegyűjtött és a tanítóképzőre hagyott.

A Sárospataki Galéria anyaga szervezetenként 1980-ban került a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeum kezelésébe, s ekkor lett a neve Sárospataki Képtár. A Rákóczi Múzeumban tárolt anyag 1982-ben nyert elhelyezést a jelenlegi

épületben (Szent Erzsébet u. 14.). Minden művészi alkotás itt van elhelyezve. Egyedül a Domján József hagyománya található a Kazinczy úti Domján-házban (Kazinczy u. 23.).

A **Rákóczi Múzeum** birtokában is értékes képzőművészeti gyűjtemény, főleg történelmi portré van, de rendelkezik képzőművészeti anyaggal a **Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény** is.

A városunkban található **képzőművészeti alkotások** sok neves magyar művésztől igen gazdag anyagot képviselnek. Ezek a művek a ma élő alkotók anyagaival együtt a **Vármúzeumban**, a **Sárospataki Képtárban**, a **Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeiben**, a művelődési házban, a **Comenius Tanítóképző Főiskolában** és az **Árpád Vezér Gimnáziumban** részben állandó, részben időszakos kiállításokkal szolgálják a városiak és az idelátogató idegenek művelődését, vizuális, esztétikai nevelését.

6. Muzeális értékek

a) Rákóczi Múzeum

Városunkban gazdag muzeális értéket őriz a várban a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma. Múzeumi anyagának állománya 28.439 db, melynek több, mint a fele régészeti (15.956). Jelentős a néprajzi (6.289), a történelmi (3.264) és a numizmatikai (2.097) anyag. Ezenkívül van iparművészeti (968) és képzőművészeti (865) anyag. Fentiekén túl kéziratokból, meghívókból, kutatási dokumentációból is gazdag gyűjteménnyel rendelkezik az adattár (5.168).

A Rákóczi Múzeum a Rákóczi kultusz emlékhelye. Fontos feladatának tekinti a következő anyagok gyűjtését:

- A Rákóczi-család történetéhez, illetve a Rákóczi-szabadságharchoz kapcsolódó anyag;

- A vár késő reneszánsz kőfaragványainak, építészeti anyagainak feldolgozása;
- Zempléni néprajzi anyag (pataki kerámiák, zempléni üveghuták termékei, hegyaljai szőlészeti, borászati s népi földművelési emlékek, zempléni népi textíliák)
- Iparművészeti anyag a reneszánsztól kezdve a XIX. századig (különösen gazdag a bútor gyűjtemény)
- Kossuth Lajos és korának emlékei, melynek értékes része a Szathmáry Lajos volt pataki diák amerikai gyűjteménye.

A múzeum értékei között különleges értéket képviselnek a következők: a Sub rosa terem, a fogadó szobául használt "bokályos ház", a késő reneszánsz épületdíszítési faragványok.

A Rákóczi Múzeumnak a gyűjtés és megőrzés mellett fontos feladata az értékes anyagok bemutatása, a szélesebb körű közművelődés segítése. A vár, továbbá az állandó, illetve a külön szervezett kiállítások sok látogatót vonzanak hazánk területéről. Ugyanakkor konferenciák szervezésével a múzeum lehetőséget biztosít a kutatóknak eredményeik publikálására, de a szép történelmi környezet alkalmas s kedvelt helyül szolgál hangversenyek szervezésére is.

Sárospatakon e váron kívül a muzeális értékeknek két szervezett együttese található: a kollégium szertári-múzeumi gyűjteménye és az újabban létrehozott Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény.

b) Sárospataki Református Kollégium

A kollégium a lehetőségek kihasználásával, a szűkös anyagiak ellenére is, mindig törekedett a tanítási felszerelés, a taneszközök megfelelő s kellő biztosítására, bővítésére, korszerűsítésére. E tervszerű munka eredményeként az elmúlt évszázadokban az oktatás-nevelést segítő eszközökből értékes gyűjtemények alakultak ki. Ezeknek anyaga - a könyvtár állományával együtt - országos viszonylatban is

olyan nagy és jelentős volt, hogy Fináczy Ernő szerint egy kisebb egyetem céljainak is megfelelt volna. E gyűjtemények nemcsak a tanított anyag jobb megértését és elmélyítését szolgálják. Jelentőségük, hatásuk ennél sokrétűbb és szélesebb körű. Megőrzött anyagaikkal hozzájárultak a leűnt korok művelődésének, tanításának jobb megismeréséhez, s segítették, segítik a művelődés fejlődésének megértését és a múlt emlékeinek megőrzése mellett kiállításokkal a közművelődést, továbbá a kutatók rendelkezésére bocsátásával a tudományos munkát. Jelenleg a múzeum 22.357 db múzeumi egységgel rendelkezik.

A gyűjtemények között elsőként a **természettudományi szertár** jött létre, melynek anyaga a hazai együttesek között a legrégebb s ma is igen tanulságos. A Comenius patoki működésével meginduló szemléltető oktatás további sorsáról, alakulásáról, a 17. századi megvalósulásáról nincsenek adataink. Az iskolaüldözés s ezzel együtt az 1671-ben kezdődő bujdosás és a több mint három évtizedig tartó száműzetés miatt az írásos emlékek nagyrészt elpusztultak. A későbbi feljegyzésekből az állapítható meg, hogy a fizikai szertár alapjait 1709-ben Simándi István vetette meg azzal, hogy "nyugat-európai tanulmányútján a holland reformátusok segítségével, értékes bemutató és kísérleti fizikai eszközöket vásárolt és hozott haza az iskolának."⁵³ Hasonlóan értékes és nagy mennyiségű anyagot (12 q taneszközt és könyvet) hozott haza Szathmáry Paksi Pál is nyugat-európai tanulmányútjáról az 1750-es években. A gyűjtött anyag nagymértékben segítette a gimnáziumi oktatás hatékonyságát. Muzeális darabjai (laterna magica = bűvös lámpa, azaz egyszerű gép álló képek vetítésére 18 üveglapra festett képpel; panoráma kandi szekrény: képekkel térhatás érzékeltetése; Kézy Mózes tanszerkészítő tanár által tervezett és

⁵³ Szentimrei Mihály: *A kollégium Tudományos Gyűjteményei = A Sárospataki Református Kollégium története i.m. 289.o.*

készített villamosgép, amely “a millenniumi kiállítás történeti csoportjának egyik érdekessége volt” stb.) Ezek, továbbá a régi fizikai eszközök egy része 1936-tól az iskolatörténeti múzeum állományában vannak s kiállításokon szerepelnek.

A 19. század elején alakult ki az önálló **természetrajzi gyűjtemény ásvány- és kőzettani, továbbá növény- és állattani részleggel**. Az állományban különösen értékesek a következő anyagok: Komjáthy Ábrahám kagyló- és csiga-gyűjteménye, Bethlen Imre erdélyi ásvány- és kőzetgyűjteménye, Szabó József tokaj-hegyaljai kőzetgyűjteménye stb. A gyűjtemény fejlesztését az iskola **Értesítőjének** 1872. évi tudósítása szerint azért tartják fontosnak, hogy “segítse az iskolai oktatást s egyben a felső-magyarországi táj állat-, növény- és ásványvilágának gazdag tára legyen.”⁵⁴ Az anyagot a gimnáziumi oktatásban ma is használják s időnként kiállítást rendeznek belőle.

A kollégiumnak 1726 körül már **éremtára** is volt, melynek állománya a diákok, a tanárok és mások adományából nagymértékben megnőtt. A szakszerű rendezés 1890-ben 3190 emlékérem és forgalmi pénz meglétéről ad számot s az egész anyag ekkor más darabokkal 5040 egységből állt. Sok római pénz, régi magyar és külföldi érem volt benne. Kár, hogy ennek néhány legértékesebb darabja, melyet a kollégium a második világháború alatt, 1938-ban a könyvritkaságokkal együtt megőrzésre, bombabiztos helyre, Budapestre felszállított, a háború idején eltűnt s azóta sem került vissza.

A **szépművészeti múzeum** 1880-tól működik. Gazdag anyagában antik és újabbkori művészettörténeti reprodukciók, az iskola életében fontosabb szerepet játszó emberek arcképei és szoborportréi, történelmi személyek képei, Izsó Miklós-alkotások (2 eredeti vázlat, domborművek, szobrai-

⁵⁴ *A sárospataki református főiskola Értesítője az 1872/73. tanévről. Sárospatak, 1873. 80.o.*

nak gipszmásolatai, a Székely Bertalannak Izsó Miklósról készített rajzportréja) stb. találhatóak. Vannak állományában néprajzi munkák, népi szöttesek, hímzések, Rákóczi-szabadságharci emlékek, Fáy András személyes használati tárgyai stb. is.

Fentieken túl a szépművészeti múzeum rendkívül gazdag - úrvacsoraosztáskor évszázadokon át használt - egyházművészeti anyaggal rendelkezik. E kincset nagyrészt az utóbbi 50 év alatt a tiszáninneni református egyházkerület gyűlekezeteiből gyűjtötték össze. Az anyag fontos részét képezi kb. 200 ódon ónedény boroskanna s kb 100 db aranyozott, ezüstözött ötvösmunka kehely. Az egyházművészeti gyűjtemény másik részét alkotja az a 600 úrasztali terítő, melynek darabjai a különböző tájegységek hímzési motívumaival vannak kiegészítve s közülük több, mint 260 úgynevezett úrihímzéses terítő. Ezek között az úrasztali terítők között különösen nagy értéket képviselnek a Lorántffy Zsuzsanna pataki várbeli hímző műhelyében készült darabok, különösen pedig az a két szép munka, melyet Lorántffy Zsuzsanna saját maga hímzett ki. Ezek a textilművészeti remekművek mennyiség- és művészeti pompázat tekintetében az egész magyarországi református egyháznak egyedülálló nagy kincsei, szép értékei.

A református kollégium a természetrajzi múzeumhoz hasonlóan a szépművészeti múzeum anyagának gyűjtésével is arra törekedett, hogy a gyűjtemény "az archeológiai, műipari és képzőművészeti törekvéseknek" egyik vidéki központjává váljék. Ezért "az általános műérdek" mellett a táj emlékeit, törekvéseit is igyekeztek képviselni, gyűjteni, hogy ezáltal az anyag a vidék múltjának és jelenének hű tükre legyen.⁵⁵ Ennek megfelelően az iskolai felhasználáson túl a

⁵⁵ A sárospataki református főiskola Értéktája az 1880/81. iskolai évről. Sárospatak, 1881. 43.o.

gyűjteménynek fontos "közművelődési értéket és társadalmi jelentőséget" is tulajdonítottak.⁵⁶

A Tudományos Gyűjtemények legfiatalabb részlege a faluszemináriumi gyűjtemény, mai nevén: Adattár. Az anyag gyűjtése a teológiai akadémián 1931-ben megindult faluszemináriumi munkával kezdődött. A szeminárium segítségével a kollégium nemcsak a falu népének szolgálatára, a falusi nevelő munkára igyekezett felkészíteni diákjait, hanem bevezette őket a szellemi és tárgyi néprajzi értékek gyűjtésébe is. A falukiszállásokon és egyéb módon az évek során értékes helytörténeti, gazdaságtörténeti, egészségügyi, művelődési és néprajzi anyag gyűlt össze, főleg a Bodroghköz, Hegyalja és Hegyköz területéről. Az anyag művelődéstörténeti értékét és hatását fokozza a jelzett területtel kapcsolatos újságcikkgyűjtemény. A szellemi néprajzi anyag mellett fontos a tárgyi néprajzi is, amelyet igen értékes gyűjteménnyel gazdagított Bodnár István. Nagyon jelentős az Adattár fényképgyűjteménye is. Ennek nagy művelődéstörténeti értéke többek között az, hogy az utókor számára megőrzi és átörökíti egyrészt a Tiszáninneni Református Egyházkerület egyházi jellegű műemléképületeinek, eszközeinek képeit, másrészt az 1970-es évek állapotának megfelelően Sárospatak minden épületét. S mindez nem holt anyag! Felhasználásukkal lehetővé válik, hogy az egyes épületek felújításakor a régi egyházi és pataki építészeti sajátosságok, hagyományok fennmaradjanak, tovább éljenek.

Értékét, mennyiségét tekintve figyelemre méltó az Adattár kisnyomtatvány-gyűjteménye. A kollégium korábban megkezdett ilyen gyűjtését folytatva ebből is gazdag együttes jött létre. Az állományban sok apró nyomtatvány (meghívó, műsor, röplap), plakát, képeslap és gyászjelentés található.

⁵⁶ *Szentimrei Mihály i.m. 293.o.*

Az Adattárnak nagyobb és értékes együttese a faluval és tájjal foglalkozó irodalom. Az Adattár művelődéstörténeti jelentőségét bizonyítja, hogy könyvanyaga ma Észak-Magyarország egyetlen olyan tudományos, de szépirodalmat is tartalmazó szakkönyvtára, amelyben általában teljes mértékben megtalálhatók s együtt kutathatók a faluval, a parasztsággal, a Bodroghközzel, a Hegyközzel, Hegyaljával foglalkozó magyar nyelvű művek.

Egyediségét, sajátosságát tekintve hasonlóan nagy értéket képvisel a külföldi magyar vonatkozású sajtóanyag. Ennek különösen jelentős együttese az 1966 óta egyre terebélyesedő Amerikai Magyar Református Gyűjtemény. Ehhez hasonló csak egy van a világon: az észak-amerikai pennsylvániai Ligonierben, az amerikai magyar reformátusság legjelentősebb egyházépítői, szeretetszolgálati és művelődési intézményeinek székhelyén.⁵⁷ Ez a gazdag anyag elsősorban az észak-amerikai magyar reformátusság gyülekezeti és egyháztársadalmi életének, magyar szokásainak, hagyományainak írásos emlékeit, az óhazához ragaszkodásuk, magyar életük tanúságait tartalmazza. Ezt az együttest főleg évkönyvek, emlékfüzetek, értesítők, jelentések, naplók, folyóiratok, prédikációk alkotják, amelyek a kivándorlás után szerveződött magyar reformátusság közel 100 esztendő történetének beszédes dokumentumai.

Ezen túlmenően az Adattár gyűjti és féltve őrzi a dél-amerikai, ausztráliai magyar református és más egyházak, sőt a magyar világiak irodalmi életét is. A gyűjtemény egyébként tartalmazza mindazt a magyar vonatkozású anyagot, irodalmi és tudományos jellegű, bármilyen nyelvű sajtóterméket is, mely a kivándorolt magyarság életével, problémáival, törekvéseivel, történetével foglalkozik. Az anyag így elsőrendű, rendkívül hasznos forrást, adatot szolgáltat a kül-

⁵⁷ *Czine Mihály: Három Jáklya = Reformátusok Lapja, 1988. nov. 20. 4.o.*

földön élő magyarság történetének, életének kutatásához a hazai és külföldi kutatóknak egyaránt.

1997-ben az Adattár állománya 189.345 adattári egység.

Fentieknek megfelelően a Tudományos Gyűjtemény 612.451 gyűjteményi egységet s 663 fm. levéltári anyagot őriz, gondoz és hasznosít.

c) Egyházi muzeális értékek

A városunkban felhalmozott nemzeti kincs értékét növelik, Patak művelődési szerepét, hatását erősítik, színezik az egyházaknál őrzött emlékek, értékek.

A *Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény* az Egri Főegyház-megye tudományos gyűjteményeként 1967 óta nemcsak Sárospatak, hanem a zempléni és abaúji egyházközségek muzeális és történelmi értékeit is gyűjti, ápolja, továbbá végzi a kezelt anyag közművelődési hasznosítását. Kutatja és őrzi az egyház tulajdonában lévő muzeális értékű könyveket, iratokat, használaton kívüli liturgikus tárgyakat. Könyvtárában számos ritkaság található. Így Petrarca műveinek 1496-os bázeli kiadása, az 1506-os velencei kiadású cseh biblia, a XVII. századi kassai és nagyszombati nyomdák eddig csak címükben ismert graduális könyvecskéi mint unikumok. A levéltári részlegben őrzött pataki plébániái anyakönyvek 1666-tól szolgáltatnak adatokat, forrásanyagokat a kutatók számára. Hasonlóan jelentős értéket képvisel a Rákóczi-család okirat- és a Jezsuita Rend levéltára, a plébániák iratanyaga.

Az egyháztörténeti és egyházművészeti adattár gyűjti, nyilvántartja és védetté nyilvánítja a plébániák muzeális értékű egyházi tárgyait. E tárgygyűjtemény sok templomi belsőt, régi művészeti alkotást, liturgikus felszerelést, korabarokk oltárképet és szobrot, óngyertyatartót, zománcdíszes kelyhet, miseruhát és tartozékait őrzi. Megtalálható itt II. Rákóczi Ferencnek, mint erdélyi fejedelemnek a portréja, továbbá Báthori László pálos bibliafordító képe.

A Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény a külön is idegenforgalmi látványosságként ismert műemlék vártemplom emeleti gótikus oratóriumában rendez időszaki kiállításokat, s 1997 óta a Sárospataki Képtárban "Házad ékessége" címmel a XVII-XVIII. századi anyagból állandóan is látható áttekintés.

A gyűjtemény állománya 1997-ben 1279 műtárgy, melyből 423 képzőművészeti és 856 iparművészeti tárgy s mintegy 2000 db grafika és festmény. A könyvtár állománya mintegy 20.000 könyv és 500 különféle szakfolyóirat.

A *református egyház* is őriz muzeális értékeket. Különös értéket képviselnek a következők: Gyűjteményében vannak finom hímzésű úrasztali terítők a XVI-XVII. századból s köztük Lorántffy Zsuzsanna-féle is. Vannak arany, illetve ezüst tárgyak, úrasztali edények, tálak, kelyhek, ónedények. Így őrzi az egyház I. Rákóczi György és felesége által elsőszülött fiúk, Zsigmond keresztelőjére 1618-ban adományozott ezüst tálat is.

A *görög katolikus* templomban muzeális érték a XVIII. századi oltár és az Oszlopos Szent Simon ikon.

7. Könyvtári anyag

a) A Református Kollégium Nagykönyvtára

Fokozza Sárospatak nemzeti értékét, művelődéstörténeti szerepét az a rendkívül gazdag irodalmi anyag, amelyet a kollégium évszázadok során a könyvtárában felhalmozott, az utókor számára gondosan megőrzött. Mindezt tudatosan s azért tette, amint ezt Horvát Cyrill is megfogalmazta, hogy az összegyűjtött kincsek "a nagy egyetemes szellemi munka és haladás szolgálatában álljanak", tehát a fejlődést segítik.⁵⁸

⁵⁸ Horváth Cyrill: *Programunk = Sárospataki Füzetek, 1904. 1. füzet 2.o.*



A Nagykönyvtár

Régen az volt a könyvtár fő feladata, hogy a tanárokat és diákokat a megfelelő szak- és szépirodalommal ellássa. Ez az iskolaszolgálati funkció a református kollégiumi nevelés 1952. évi megszűnte után is nagyrészt megmaradt: az egyházi Nagykönyvtár az állami gimnázium és tanítóképző érdeklődését, szakigényeit is segítette kielégíteni. A pataki gimnáziumi és akadémiai szakigények kielégítése mellett gazdag szak-

tudományi és szépirodalmi anyagának hasznosítása céljából fontos feladatának tekintette s tekinti a tudományos munka segítségét, a kutatók kiszolgálását. Kutató-olvasó termeiben sokféle vallásos és világi irodalmi, szaktudományi folyóirat, újság is áll az érdeklődők rendelkezésére. A könyvtár hatása különösen érzékelhető a teológiai, szépirodalmi, nyelvtudományi, művelődés-, nevelés- és iskolatörténeti, tájtörténeti, honismereti kérdésekkel foglalkozó kutatók, egyetemi és főiskolai szakdolgozatot készítő hallgatók, különböző helyi, országos pályamunkák írására vállalkozók munkáiban. A könyvtár kisugárzása azonban ennél szélesebb körű: gyakran keresik fel és használják külföldi látogatók, kutatók is.

A könyvtár állománya: 400.749 könyvtári egység, melyből 261.953 mű, 20.117 folyóirat-évfolyam, 73.458 kézirat egység, 5.076 db iskolai értesítő-évkönyv, 2.276 db térkép a 37.869 kisgyűjtemény (gyászjelentés stb.).

A könyvtár fontos feladata az állomány őrzése, gyarapítása, a feldolgozás, az olvasók és az egyre növekvő számú kutatók kiszolgálása, továbbá tájékoztató és közművelődési szolgálat, a Nagykönyvtár dísztermének bemutatása könyvtár- és iskolaismertetéssel, továbbá a múzeum állandó és időszakos kiállításainak a bemutatása (ezt 1997-ben 34.104 látogató nézte meg). 1997-ben kiköleszönzött otthoni használatra 2.014 művet, s olvasótermi használatra forgalmazott 39.949 művet, folyóiratot s 10.212 kéziratári egységet.

A Nagykönyvtár sok értékes kultúrtörténeti kincs (régiritka magyar könyv, nyomtatvány, kézirat stb.) őriz. Megtalálható itt többek között a legelső, teljes szövegében magyar nyelven kiadott nyomtatvány (Komjáthy Benedek: *Az Zenth Paal leuceley magyar nyelven* Krakkó, 1533), a legelső Magyarországon nyomtatott magyar nyelvű-könyv, az újszövetség fordítása (Sylvester János: *Testamentum Magarnelwen, Újsziget* 1541.), a legelső magyar református agenda (Méliusz Juhász Péter: *Válogatott predikációk*, Debrecen, 1563.)⁵⁹, a magyar nép számára írt első magyar nyelvű történelemkönyv, amely tartalmazza a magyar múlt mondai elemeit is (Heltai Gáspár: *Chronica az Magyaroknak dolgairól*. Kolozsvár, 1579), az első teljes magyar nyelvű bibliafordítás (Károli Gáspár: *Szent Biblia*. Vizsoly, 1590.), amely annak idején Széchy Máriaác volt), régi szólásgyűjtemény (Baranyai Decsi János szólásgyűjteménye görög-latin-magyar nyelven, 1598.) Őrzi a könyvtár Kazinczy Ferenc első könyvét, amelyet pataki diák korában, 1775-ben írt és adott ki (Magyarország geográfikái, azaz földi állapotjának lerajzolása. Kassa, 1775.)

⁵⁹ A könyv második részében található "A keresztelés, úrvacsoraszentség, esketés stb. igaz módjának leírása"

Megtalálható a könyvtárban sok értékes régi könyv első kiadása.⁶⁰ Vannak bőven ősnymtatványok, 16-19. századi hazai nyomású magyar és idegen nyelvű unikumok. A könyvtár őrzi a kollégiumi tanárok és diákok irodalmi alkotásait, kéziratos s nyomtatott formában egyaránt. Igen gazdag, a magyar református egyházra, a protestanizmusra, teológiai kutatásokra, Sárospatakra, a tájra, a Rákócziakra, Kosuthra, Comeniusra stb. vonatkozó, főleg tervszerűen gyűjtött, tudományos és szépirodalmi anyag, továbbá a Patakon megjelent művek gyűjteménye. Ezek a munkák nemcsak az iskola tevékenységének, fejlődésének értékeléséhez szolgálnak rendkívül fontos és sok adatot, hanem az egész hazai művelődés alakulásának elemzéséhez is. Ebből az anyagból külön is kiemelünk néhány értéket: A pataki ének-dalanyagot őrző nagyszámú diárium, az ifjúsági egyesületek irodalmi próbálkozásainak emlékei, a nagy tudós tanárok (Szombathy János, Erdélyi János, Zsarnay Lajos, Árvay József, Szinyei Gerzson, Tüdős István, Radácsi György, Rácz Lajos, Harsányi István, Finkey Ferenc, Mátyás Ernő, Gulyás József, Újszászy Kálmán stb.) alkotásainak kéziratos s nyomtatott anyagai.

A könyvtár fontos történelmi értéként őrzi és gyarapítja a folyóiratokat és iskolai Értesítőket. Nagy kincs a huzamosabb időn át tervszerűen összegyűjtött protestáns folyóirat és újság, továbbá a magyar nyelvű társadalom-, irodalom-, történettudományi és egyházi-teológiai szakfolyóirat állománya. Iskolai Értesítő gyűjteményében megtalálható a történelmi Magyarország közép- és főiskolai értesítőinek mintegy 80-85 %-a. Mind a folyóiratok, újságok, mind pedig - a főleg 1895-1949 között évenként rendszeresen megjelen-

⁶⁰ Ilyen pl. Balassi Bálint: *Betegh Lelkeknek való füves kertecske. Krakkó. 1572. vagy Sárospataki keresztény katechizmus. A keresztény hitnek ágazatai. Sárospatak, 1656.*

tetett - iskolai Értesítők rendkívül gazdag forrásanyagul szolgálnak a kutatók, az érdeklődők számára.

Mivel a kollégium olyan egyházi intézmény volt, ahol a nevelés-tanítás legmagasabb célja a lelkészképzés volt, a könyvtár természetesen nagy gondot fordított a "könyvek könyvének", a **bibliának** a beszerzésére és gyűjtésére. A könyvtárban 40-nél több nyelven olvasható a biblia, vagy annak egy-egy része (az újszövetség, a zsoltárok könyve). A gyűjtemény a világ számos országából csaknem 900 bibliafordítást őriz, melyből 399 a magyar nyelvű, különböző időkben megjelentetett kiadás, az újszövetség 1541-es kiadásától kezdve egészen a napjainkig kinyomtatott bibliáig. A magyar nyelvű fordítások közül 304 a Károli Gáspár fordításában jelent meg. Ezenkívül az alábbi nyelveken található itt bibliafordítás: német nyelvű: 106, angol: 73, latin: 54, héber: 31, görög: 23, cseh: 24, francia: 22, orosz: 16, holland-szerb: 10-10, román: 9, olasz: 7, lengyel, svéd: 6-6, kínai, portugál, török: 4-4, horvát, szlovák: 3-3, arab, eszperantó, japán, perzsa, spanyol, ukrán: 2-2, bulgár, dán, észt, finn, görög-török, jiddis, kanuri, koreai, moldován, norvég, rutén, szanszkrit, szír, tanahaq, zulu, permi: 1-1, poliglott (több nyelvű): 5.

A levéltáron kívül a könyvtár kéziratárában is felbecsülhetetlen értékű **kéziratos anyag** maradt fenn. Nagy nemzeti értéket, forráskincset képviselnek a népünk történetére, a magyar kulturális és protestáns egyházi életre vonatkozó, főleg a felső-magyarországi tájhoz kapcsolódó kéziratok, levelek egyaránt. A gyűjtemény történeti értékét jelzi többek között az is pl., hogy itt található az Árgirus-mese legrégibb kéziratos szövegtörredéke a 17. század elejéről. A könyvtár őrzi a Satztzai István által leírt, megbízható forrásként számontartott krónikát: "Emlékezetre való dolgoknak rövid megjedzései, melyek a magyar nemzetet, kiváltképpen pedig a magyar keresztyén státusokat jó vigyázásra serkentetik, mind az idegen nemzet, s mind az haza

gonoszakaró fiai ellen igen igycyfogyott állapotjában”, mely 1523-tól 1615-ig időrendben, rövid tömör leírásban tartalmazza a nevezetesebb eseményeket.⁶¹ Történelmi értéket képvisel az 1620-i pozsonyi országgyűlés törvénycikkeinek Bethlen Gábor erdélyi fejedelem és Péchy Simon kancellár aláírásával hitelesített példánya. Igen becses művelődéstörténelmi emlék a fejedelmi Rákóczi-család könyvtárának kéziratok katalógusa, amely többek között 10 olyan könyv címét is megőrizte, amelyből ma egyetlen példány sem ismert. Ezeket kívül megtalálható itt a II. Rákóczi Ferenc elfogatására 1701-ben kiadott királyi parancs, Csécsi János havi krónikája a kuruc háborúról (1703-1709). Olvasható a könyvtárban az egyik legrégebb népmese-gyűjtemény, 1789-1801-ből, továbbá Szemere Bertalan Utazás külföldön c. művének cenzúrai példánya. Sok levél, okiratgyűjtemény van a Bátorhoryak, Boeskai István, Bethlen Gábor, a Rákócziak idejéből. Számos kézirat található nagy íróinktól, költőinktől: Bessenyei Györgytől, Szemere Bertalantól, Arany Jánostól, Petőfi Sándortól, Kemény Zsigmondtól, az 1849-es debreceni függetlenségi okirat megfogalmazójától: a mártírhalált halt Szacsвай Imrétől, továbbá Gárdonyi Gézától, de különösen gazdag kézirati anyaga van Kazinczy Ferencnek, Dayka Gábornak, Tompa Mihálynak, Fáy Andrásnak stb.

A könyvtárban egyéb értékes anyagok is találhatóak. Sárospatak szerepet játszott a magyar néprajzi gyűjtés elindításában is. Gulyás József szerint a pataki diákok és tanárok “bőségesen kivették részüket a népdal kultiválásából és a néprajz támogatásából”⁶², Sárospatak néprajzi jelentőségét elemezve Janó Ákos két fontos dolgot hangsúlyoz: “Az első magyar népmese-gyűjtemény és világi nótákat tartalmazó kéziratos énekeskönyvek a 18. század végén Sárospatakon

⁶¹ Ezt a krónikát Toldy Ferenc 1857-ben “Sárospataki Magyar Krónika” címmel megjelentette.

⁶² Gulyás József: *Dalkultusz a pataki iskolában. Sárospatak, 1932. 9. o.*

keletkeztek... A múlt század közepén ide került Erdélyi János munkássága nagy lendületet adott a népköltészeti anyag gyűjtésének.”⁶³

A 20. század második évtizedétől lelkes tanárok irányításával a kollégium és tanítóképző diákjai a környékről igen gazdag népköltészeti és szokásanyagot gyűjtöttek össze. A Néphagyomány-kutató Nemzetközi Tudományos Szövetség Magyar Osztályának első vidéki csoportjaként 1912-ben megalakult a Sárospataki Néphagyomány-kutató Szövetség, s a központi Magyar Osztály által meghirdetett gyűjtési pályázatokon szép sikerrel szerepelt. A főtítkári beszámoló szerint 1912-1915 között a 11 hazai városban működő ifjúsági szövetségek között a pataki végezte a legeredményesebb munkát: 94 pályamunkát küldött be. Folytatása volt ennek a két világháború között az a faluszemináriumi gyűjtőmunka, amelynek eredményeként a környék településeiről gazdag helytörténeti, gazdaságtörténeti, egészségügyi, művelődési és néprajzi anyag gyűlt össze. Ezeknek a gyűjtéseknek egy része a pataki Tudományos Gyűjtemények Adattárában, más része pedig a Néprajzi Múzeum adattárában található.

Művelődéstörténeti szempontból is nagy kár, hogy a könyvtár féltve őrzött kincsei közül a második világháború idején megőrzés céljából néhányat elszállítottak "bombabiztos" helyre, Budapestre, ahonnan ezeket a szovjet katonák a Szovjetunióba vitték. A legutóbbi években többször esett szó ezek visszaadásáról, de erre eddig még nem került sor. Ennek megfelelően ezek jelenleg hiányznak a Nagykönyvtár anyagából, így: a kéziratos lengyel biblia (1390-1455), mely a lengyelek második nyelvemléke volt, továbbá a Codices duo Kazintziani 1500 előtről, két kéziratos református graduál, a Patay-kódex és a Csáti-kódex, mindkettő a 16. század második feléből, Kótás énekeskönyv 1602-ből stb.

⁶³ Janó Ákos: *A Bodroghöz néprajzi irodalma. Sárospatak, 1986. 74.o.*

b) Comenius Tanítóképző Főiskola Könyvtára

A diákváros Sárospatak másik nagy könyvtára a Comenius Tanítóképző Főiskola Könyvtára, amely az állami tanítóképzés megindulásával, **1869-ben jött létre**. Az 1857-ben alapított szakintézet, "tanítóképezde" a kollégium egyik intézeti ágaként a kollégium épületében indította meg munkáját s működött. Ennek megfelelően tanárai és diákjai a kollégium könyvtárát használták. Amikor az 1868. évi XXXVIII. népoktatási alaptörvény végrehajtása során az állam Patakon is létesített tanítóképzőt a református képző jogutódjaként a mai helyén, vált szükségessé az intézmény sajátos céljainak megfelelően a külön könyvtár kialakítása. A könyvtár állománya ma 150.000, mely 70.000 féle dokumentumot tartalmaz. Idegennyelvű állomány 10.000, melyből angol nyelvű: 5.500, német: 2.500, orosz: 1.000 és vegyes nyelvű: 1.000. Audiovizuális dokumentum: 1711.

A könyvtár **regionális pedagógiai szakkönyvtár**. Hatóköre: Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, továbbá Szabolcs-Szatmár-Bereg megye. Feladata a főiskolai képzésnek, a főiskola oktató-nevelő tevékenységének, tudományos és művészeti munkájának a segítése, az ehhez szükséges szakirodalmi anyag biztosítása. Meg kell őriznie, feltárnia s hozzáférhetővé tennie a főiskolán létrejött hallgatói (záró-, Országos Tudományos Diákköri és a helyi főiskolai diákköri) dolgozatokat s egyéb kutatási anyagokat is. Szakmai módszertani felügyelettel segíti az Árvay József Gyakorló Általános Iskola Könyvtárának munkáját. **A könyvtár részt vállal a vonzáskörzet pedagógusainak és más felsőoktatási intézmények hallgatóinak, kutatóinak szakirodalmi ellátásából is.**

A könyvtár teljességre törekvő módon gyűjti a pedagógiai, lélektani, könyvtártudományi szakirodalmat, könyveket és szakfolyóiratokat, továbbá a tanító- és óvodapedagóg-

gus-képző főiskolai tankönyveket, jegyzeteket, az általános iskola 1-6. osztályainak tankönyveit, munkafüzeteit, segédkönyveit. Fentiekén túl szelektív jelleggel gyűjti a lexikonokat, enciklopédiákat, kézikönyveket, adattárakat, a tantárgyi követelményrendszerhez és műveltségi területekhez kapcsolódó szakirodalmat és szépirodalmat, helyismereti kiadványokat, bibliográfiákat, szótárakat, Cd-lemezeket, hang- és videokazettákat, hanglemezeket, kottákat.

A könyvtár állományában jelentős értéket képvisel Erdélyi János könyvtárának anyaga, amelyet a képző 1871-ben vásárolt meg az örökösöktől. Ez a gyűjtemény 543 művet tartalmaz 925 kötetben, melyben az 1600-as évekből származó dokumentumok is vannak. Sajátos értéke a könyvtárnak a tankönyvgyűjtemény. Különleges darabjai a könyvtár kottagyűjteményének Szotyori Nagy József zenetanár kéziratban fennmaradt munkája, továbbá Kovács Dezső volt zenetanár, igazgató hagyatéka.

A helybenolvasás és kölesönzés mellett a könyvtár fontos szolgáltatásai: könyvtárközi kölesönzés, bibliográfia készítése, irodalomkutató, audiovizuális anyag és reprográfiai szolgáltatás, számítógépes adatbázisok keresése.

A könyvtárral kapcsolatban egy sajnálatos eseményről is említést kell tennünk. Jelentős művelődéstörténeti s pataki értéket képviselt az a gazdag tankönyvgyűjtemény, amelyet a tanítóképzőben Dezső Lajos igazgató vezetésével a század első éveiben hoztak létre az addig használt magyar népiszkolai tankönyvek felkutatásával, összegyűjtésével. E gyűjtemény a tankönyvek változásával együtt jól mutatta a népiszkolai tananyag fejlődését, azaz a szélesebb közművelődés alakulását is. Nagy kár, hogy az 1950-es évek elején az iskola államosítása után az államosított intézet igazgatója (Zilahi Ferenc) azért, hogy megszüntesse, csökkentse a hagyományok hatását, illetve, hogy a múlt magyar és egyházi eszményeitől, alkotásaitól független "kommunista" tanítóképzőt

alakítson ki, "a helyre szükség van" indokolással a gyűjteményt sok más értékes könyvvel együtt előbb a zúzdába akarta szállíttatni, majd a felettes megyei szakhatóság rendelkezésére ömlesztve átadta a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának.

b) Városi Könyvtár

A Városi Könyvtár önkormányzati fenntartású, középfokú ellátást nyújtó nyilvános könyvtár. 1953-ban létesült. Dokumentumállománya: 75.347. Ebből könyv: 69.759, folyóirat: 1.209, hangzó dokumentum: 3.554, video: 238, diafilm: 592.

Általános gyűjtőkörű könyvtár. A helyben olvasás és a kölcsönzés mellett lehetőséget biztosít zenehallgatásra, nyelvtanulásra, továbbá Internet és CD-ROM-ok használatára is. Igény szerint tanórák, könyvtári foglalkozások tartására is van lehetőség. Térítéses formában zenei anyag átmásolását, illetve nyelvi tananyag másolását is vállalják, fénymásolással. Egyéb rendszeres szolgáltatások: Gyermekefoglalkozások, könyvkiállítások, író-olvasó találkozások, regionális, országos és nemzetközi rendezvények szervezése, tartása. A könyvtár az 1994-ben alakult Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zempléni Szervezetének bázis intézménye.

Helytörténeti gyűjteményében teljességre törekvően gyűjti a városban megjelent, a várossal kapcsolatos anyagokat, a városban élő és tevékenykedő írók munkáit, továbbá gyűjti és feldolgozza az országos folyóiratokban, napilapokban megjelent sárospataki vonatkozású tanulmányokat, híradásokat.

A Városi Könyvtár összekötő kapocs a különböző típusú városi könyvtárak között és tagkönyvtára a megyei ellátóközpontnak.

c) Rákóczi Múzeum Könyvtára

Értékes könyvtára van a Rákóczi Múzeumnak is. Ennek állománya: 12.608. Ebből történelmi: 3271, régészeti: 505, néprajzi: 1453, földrajzi: 289, irodalmi: 569, múzeumi kiadványok: 1946. A fő gyűjtőkör a XVI-XVIII. századi magyar történelem, továbbá a régészet és a néprajz. Nagyobb értéket képvisel a műtárgyként számontartott kb. 2000 db könyv. A múzeum helytörténeti, szakmai kutatókat kiszolgál, könyveket nem kölesönöz.

8. Levéltári anyag

a) Egyházi hivatalok

Városunk múltjára vonatkozóan gazdag irattári anyagot őriznek az egyházi hivatalok: a Római Katolikus Plébánia, a Görög Katolikus Plébánia és a Református Lelkészi Hivatal. Anyakönyvekben nemcsak a születések, halálozások és házasságkötések vannak megörökítve, hanem sok régi és értékes feljegyzés is található. Ennek megfelelően ezek hiteles forrásanyagokul szolgálnak a településre és a családok életére vonatkozóan. Különösen fontosak ezek az anyakönyvek az 1896 előtti időkre nézve, hiszen csak akkor kezdődött az állami anyakönyvvezetés, addig az egyházi anyakönyvvezetés volt a hivatalos és szolgáltatott ilyen vonatkozású hiteles adatokat.

Az egyházi anyakönyvvezetésről tájékoztatást nyújt az alábbi kimutatás:

	Róm.Kat. Egyház	Gör.kat. Egyház	Ref.ormátus Egyház
Mikortól vezetik?			
Születési anyakönyv	1666	1749	1735
Halálzási anyakönyv	1666	1749	1735
Házasságkötési anyakönyv	1666	1714	1735
Mely időtől vannak iratok, feljegyzések, jegyzőkönyvek?	1666	1749	1755

b) A Sárospataki Református Kollégium Levéltára

Az egyházi irattárak mellett különösen gazdag anyaggal, több mint 300.000 levéltári egységgel rendelkezik a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Levéltára. Ez a levéltár a **Tiszáninneri Református Egyházkerület és intézményei, elsősorban a Sárospataki Református Kollégium iratanyagát gyűjti, őrzi, rendszerezi és bocsátja az érdeklődők, tudományos kutatók rendelkezésére.** Felbecsülhetetlen értékű forrásanyaga az Észak-Magyarország egyház-, társadalom- és művelődéstörténetének. Megtalálhatók itt a kollégium matrikulái (anyakönyvei) 1615-től. Megvannak a kollégium intézeteinek, a teológiai, jogi és bölcsészeti akadémiának, a gimnáziumnak és a gimnáziumra előkészítő osztálynak (progimnázium) anyakönyvei, az egyes intézmények tanteszületeinek, továbbá a köziskolai székek (a kollégium minden intézetének tanárai voltak a tagjai) értekezleteiről készült jegyzőkönyvek és az intézményi iratok. Megfelelő

anyagot tartalmaz a levéltár az intézmények ifjúsági egyesületeinek munkájáról, továbbá az intézmények gazdasági tevékenységéről. A kollégium iratanyagában a legrégibb 1617-ből való. Az anyag nem tartalmazza az 1952-től kezdődő állami gimnázium iratanyagát. Őrzi a levéltár a Tudományos Gyűjtemények anyagát 1952-től.

A levéltárban található azok a tanítóképzős iratok is, amelyek akkor keletkeztek, amikor a tanítóképző egyházi jelleggel működött, tehát az 1857-1869 és az 1929-1950 közötti évek iratai. A képző többi iratanyaga a Zempléni Levéltárban (Sátoraljaújhely) található.

A levéltári anyag másik nagy része a Tiszáninneni Református Egyházkerület elnökségének, a püspöki hivatalnak, az egyházmegyék esperesi hivatalainak és az egyes egyházközségek lelkészi hivatalainak iratanyagát tartalmazza. Megtalálhatók ezek között az egyházkerületi elnökségi iratok, közgyűlések jegyzőkönyvei 1745-től 1988-ig, az egyházlátogatási jegyzőkönyvek 1767-től, az egyházmegyék iratai 1596-tól 1989-ig s az egyházközségek iratai, melyek közül a legrégibb 1570-ben keletkezett. Értékes anyagot tartalmaz az egyházkerületi helytörténeti kis gyűjtemény is az 1606-1941 közti időből. A Levéltárban van a Tiszáninneni Református Egyházkerület másik középiskolájának, a miskolci Lévy József Református Gimnáziumnak az iratanyaga is 1821-től 1948-ig, továbbá a Pataki Diákok Országos Szövetségének anyaga 1923-tól 1946-ig és a Fáy Múzeum iratanyaga 1839-től 1939-ig.

Városunk szempontjából különösen fontos része az anyagnak a sárospataki település anyaga, mely a kezdetektől 1902-ig tartalmazza Sárospatak város tanácsának (1366-1910), a céheknek (1569-1883), a közbirtokosságnak (1835-1902) iratanyagát. Ezt a sárospataki képviselőtestületi közgyűlés Zemplén Vármegye Törvényhatósági Bizottságának megerősítésével adta át 1908-ban megőrzésre a főiskolának. Az 1908 után keletkezett városi

iratanyag az állami levéltárban, elsősorban a Zempléni Levéltárban (Sátoraljaújhely) van elhelyezve. A levéltár legrégebbi anyaga egy 1294-ből származó latin nyelvű okmány, adománylevél.

A Levéltár sok család irattári anyagát is őrzi. Ezek a családok elsősorban az iskola jótéveői vagy tanárai voltak, de vannak olyanok is, amelyeknek az anyaga más ok miatt (pl. eszmei hasonlóság) került a levéltárba. A legrégebbi családi irat 1288-ban keletkezett.

A város egyes intézményeiben és gazdasági szerveknél keletkezett iratanyag egy része helyben, más része pedig az Állami Levéltárban van elhelyezve. Ennek megfelelően sok iratanyag található Patakon a Rákóczi Múzeumban, az iskolákban és a gazdasági szerveknél is.

9. Könyvnyomda

Mivel a nép nevelése, kulturálódása szolgálatában a kollégium tervszerűen törekedett a vallásos és tudományos ismeretek terjesztésére, tevékenységében fontos szerepet kapott a könyvnyomtatás is. I. Rákóczi György már 1634-ben tervezte a nyomda felállítását, de - nyomdász hiányában - csak Comenius Patakra jövetelekor, **1650-ben került sor a nyomda munkájának megindítására.** S a nyomda évszázadokon át eredményesen szolgált, segítette a magyar művelődést. Itt látott napvilágot Comenius több írása: 1671-ig 18 munkája, tankönyve, köztük a Janua is. Ez utóbbi hatásáról szólva Rácz Lajos a következőket állapította meg: "Az újkor felderülte, tehát jó 400 esztendő óta - a Bibliát és "Krisztus követését"-t leszámítva nem volt könyv, mely több nyelven és több kiadásban látott volna napvilágot, mely hosszabb ideig állott volna - részint eredeti szövegben, részint átdolgozott alakjában - az oktatásügy szolgálatában, és így nagyobb befolyást gyakorolt volna az általános művelt-

ség előbbrevitelére, mint Comenius Januája... Csak Magyarországon 31 kiadást ismerünk belőle.⁶⁴

A Comenius ösztönzésére létesített nyomda elsősorban az oktatás szolgálatában állt, kiadványainak nagy részét a tankönyvek alkották, de ezen túlmenően jelentős mértékben segítette a szélesebb körű művelődést is. Itt jelent meg "A-Be-Ce" címmel az eddig legrégebbnek ismert ábécés könyv. S évszázadok alatt sok teológiai munka, történelmi, irodalmi, természettudományi mű, különösen pedig sok tankönyv látott itt napvilágot. Az 1867/68. iskolai évben pl. a nyomdából 19 önálló kiadvány került ki közel 50.000 példányban.

Bár működése során a pataki nyomda sok viszontagságon ment keresztül, a magyar művelődésben szép szolgálatot teljesített. Lehetővé tette, hogy sok tudós tanár szaktudományi munkálkodásának eredménye napvilágot lásson, szélesebb körben is hasson. Ezen túlmenően azt is segítette, hogy a tanárok tollából megszámlálhatatlan sok kollégiumi és népiskolai tankönyv, kézikönyv jelenjék meg. A nyomda megléte következtében vált lehetővé, hogy az 1850-es években Erdélyi János vezetésével pezsgő irodalmi élet alakuljon ki Patakon. A nagyobb tömegek általános művelődését szolgálták a 17. és 19. században több alkalommal megjelentetett Sárospataki Kalendáriumok, népszerű naptárak s a 19. század közepe óta kiadott különböző folyóiratok, újságok.

Az 1950-es évek óta a nyomda művelődéstörténeti szerepe nagymértékben csökkent. A nyomdaipar koncentrációja gátolta a vidéki nyomdák fejlődését, visszaszorította a könyvek kiadásával kapcsolatos tevékenységét s munkájának nagy részét irodalmi nyomtatványok, kisnyomtatvá-

⁶⁴ Rácz Lajos: *A 300 éves Janua = Protestáns Tanügyi Szemle, 1931. 367-368.o.* – Az említett Kempis Tamás: *Krisztus követése* című könyv magyar fordításban 70-nél több kiadást ért meg.

nyok, meghívók, gyászjelentések stb. készítése tette ki. Ma már újra fellendülőben van a pataki nyomda munkája. Felszerelése, technikája tovább fejlődött. Hagyományos magasnyomással és korszerű ofszetnyomással egyaránt dolgozik. Az ügyviteli nyomtatványok mellett továbbra is foglalkozik meghívók, gyászlapok stb. készítésével és újságok nyomásával. Öröndetes, hogy a kezdeti céloknak megfelelően a könyvnyomtatásban is egyre nagyobb szerepet kap, többet vállal. Ezeken túl a nyomda 11 dolgozója kielégíti a könyvkötési igényeket, s foglalkozik ügyviteli nyomtatványok stb. árusításával is.

VI. SÁROSPATAK AZ IRODALOMBAN

Nemzetünk életében vállalt és betöltött politikai és művelődési szerepe következtében Sárospataknak gazdag irodalma van. A várossal és annak intézményeivel stb. foglalkozó történeti, elemző, tájékoztató munkák mellett Sárospatakkal kapcsolatban ismertetések találhatók sok tudományos munkában és más művekben, de sokszor szerepel városunk a magyar szépirodalomban is.

1. Tudományos, ismeretterjesztő irodalom

A városunkkal kapcsolatos fontosabb művek:

a) A város

- Gulyás József: Sárospatak (Megjelent: Sárospatak és Vidéke, Budapest, 1933.)
- Détsky Mihály: Sárospatak, Budapest, 1974.
- Ködöböcz József: Sárospatak a magyar művelődés történetében. Sárospatak, 1991.
- Balassa Iván: Sárospatak történeti helyrajza, Budapest, 1994.
- Balassa Iván - Kováts Dániel: Sárospatak határának helynevei, Budapest, 1997.

b) A vár

- Divald Kornél: A sárospataki vár, Budapest, 1902.
- Dercsényi Dezső - Gerő László: A sárospataki Rákóczi vár. III. kiadás, Budapest, 1963.
- Détsky Mihály - Galovics Géza - Janó Ákos: A sárospataki Rákóczi Múzeum, Budapest, 1983.

c) A XV. századvégi iskola

- Mészáros István: A Szalkai-kódex és a 15. századvégi sárospataki iskola. Budapest, 1972.

d) A református kollégium

- Szombathy János: A sárospataki főiskola története. Fordította: Gulyás József. A fordítást átvizsgálta, javította, és jegyzetekkel ellátta: Szinyei Gerzson. Sárospatak, 1919.
- Szinyei Gerzson: A sárospataki ev. ref. főiskola rövid története. (Megjelent: A sárospataki ev. ref. főiskola Értesítője az 1894/95. évről, Sárospatak, 1895. 1-48. o.)
- Gulyás József: A sárospataki református főiskola rövid története. Sárospatak, 1931.
- Marton János: A sárospataki főiskola története. I. r. sz. Sárospatak, 1931.
- Román János: A sárospataki kollégium, Budapest, 1956.
- A Sárospataki Református Kollégium története, Budapest, 1981.
- Kováts Dániel: Schola Patakina. Miskolc, 1981.
- Gulyás József: A sárospataki bölcsészeti akadémia története, Sárospatak, 1942.
- Finkey Ferenc: A pataki református jogakadémia története, 1793-1923. Sárospatak, 1942. Kézirat (Kollégiumi Nagykönyvtár)
- Orbán József: A sárospataki énekkar története, Sárospatak, 1882.
- Barsi Ernő - Szabó Ernő: A pataki kollégium zenci krónikája, Budapest, 1978.
- Hörsik Richárd: A Sárospataki Református Kollégium gazdaságtörténete, 1800-1919.
- Hörsik Richárd: A Tiszáninneri Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteménye Levéltárának története (1531-1986)

e) A tanítóképző

- Ködöböcz József: Tanítóképzés Sárospatakon. A kollégiumi és középfokú képzés négy évszázada (1550-1959) Budapest, 1986.

- Ködöböcz József: A sárospataki tanítóképzés irodalma. Sárospatak, 1992. (Sárospataki Pedagógiai Füzetek 14.)
- Fehér Erzsébet: Tanítóképzőnk története - Sárospatak 1857-1997. Budapest, 1997.

f) Az óvoda

- Sárospatak óvodatörténeti monográfiája. Szerkesztette: Szabó Béláné, Sárospatak, 1995.

g) A nyomda

- Takács Béla: A sárospataki nyomda története, Budapest, 1978.

h) Egyéb feldolgozások

A fent felsorolt művek mellett felhívom a figyelmet a következő pataki anyagfeldolgozásokra:

- Maller Sándor: Pataki századok, 1996.
- Tanúim lesztek. Emlékkönyv. Vallomások, megemlékezések Sárospatakról és a 465 éves Református Kollégiumról a magyar honfoglalás 1100. évében. Szerkesztők: Deák Gábor, Demeter Gyula, Simonné Gajda Edit, 1996.
- Stumpfne Oláh Etelka: Comenius irodalom a sárospataki közgyűjteményekben (Bibliográfia) Sárospataki Pedagógiai Füzetek 13. 1992.
- Fehér Erzsébet: Preceptorok és tanítók, 1995.
- Ködöböcz József: Dezső Lajos élete és pedagógiai munkássága (1847-1904). Sárospataki Pedagógiai Füzetek 8. 1984.
- Ködöböcz József: Finkey Ferenc élete és munkássága, Miskolc - Sárospatak, 1995.
- Ködöböcz József: Árvay József, a népoktatásügy sárospataki apostola. Sárospatak, 1997.
- Fehér Erzsébet: Sárospataki tanárok magyar nyelvű tankönyvei a Kollégium alsó és középső szintje számára (1793-1848) 1989.

- Fehér Erzsébet: Pataki diákhistóriák, 1996.
- Volt egyszer egy osztály - Egy tanítóképzős osztály életéből, 1951-1955. Szerkesztette: Ködöböcz József. Sárospatak, 1996.
- Visszapillantó tükör 1952-1997. A Sárospataki Református Gimnázium 1952-ben érettségizett IV/B osztálya diákjainak emlékezései 45 év távlatából. Szerkesztette: Benke István, Király Zoltán, Lázár Oszkár. Sárospatak, 1997.
- Fehér Erzsébet: Pataki nagyasszonyok, 1991.
- Tamás Erzsébet: A sárospataki Szentnegyed története, Sárospatak, 1997.

i) Sok konkrét pataki anyagot tartalmaznak az alábbi kiadványok is:

- A Pataki Diákok Miskolci Baráti Társasága kiadásában jelentek meg:
 - Újszászy Kálmán: Történelmi séták a sárospataki református temetőben 1988.
 - Barcza József: A pataki szellem 1990.
 - Szabó Csaba: Orando et laborando, 1990.
- A Magyar Comenius Társaság könyvsorozatában, a Bibliotheca Comeniana köteteként jelentek meg:
- Comenius és Magyarország, Sárospatak, 1990. Szerkesztette: Ködöböcz József
- Comenius és a magyar művelődés, Sárospatak, 1993. Szerkesztette: Ködöböcz József
- Comenius és a sárospataki iskola, Sárospatak, 1997. Szerkesztette: Ködöböcz József.
- Comenius és a magyar iskola. Sárospatak, 1999. Szerkesztette: Ködöböcz József
- Művelődésünk múltjából – Comenius, I. Rákóczi György és más tanulmányok. Sárospatak, 1999. Szerkesztette: Ködöböcz József

j) Iskolai évkönyvek, értesítők

Sok és sokféle városi intézményi forrásanyagot szolgáltatnak az oktatási intézményekben megjelentetett évkönyvek, így a Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiájának Évkönyvei, Gimnáziumának Évkönyvei és Tudományos Gyűjteményeinek Évkönyvei, továbbá az Árpád Vezér Gimnázium Évkönyvei, ezenkívül a Comenius Tanítóképző Főiskola könyvsorozata, a Sárospataki Pedagógiai Füzetek egyes kötetei. Hasonlóan sok történeti, művelődéstörténeti tanulmány, ismertetés jelenik meg a Kazinczy Ferenc Társaság Széphalom című évkönyveiben is.

Gazdag anyagot tartalmaznak az intézmények munkájáról a század első felében 1949-ig rendszeresen megjelentetett kollégiumi, tanítóképzős és polgári iskolai Értesítők is.

k) Turista kalauzok

Ezekon kívül megfelelő tájékoztatásokat, népszerű ismertetésekkel találunk Sárospatakról, a város történetéről, természeti kincseiről, kulturális és művészeti értékeiről, sajátosságairól a különböző turista kalauzokban, útikönyvekben is. Az első "Sárospataki Kalauz" címmel Harsányi István munkájaként 1926-ban jelent meg. 1957-ben Újszászy Kálmán - Balassa Iván - Román János írt "Sárospataki Vezető" címmel ismertetőt. Kováts Dániel "Sárospatak Túristakalauz" c. munkája 1979-ben jelent meg. Legutóbb "Sárospataki Útikalauz, Sárospatak, 1996." címmel jelent meg kalauz. Sárospatakot illetően kellő tájékoztatásul szolgál a turisták számára a pataki öregdiák, Cseke László "Észak-Magyarország fürdői és gyógyfürdői" címmel 1982-ben és "Észak-Magyarország, 1983." címmel megjelent útikönyve is.

l) Helyi újságok

Gazdag sárospataki forrásanyagot adnak, adatokat közölnek különösen a jelenre vonatkozóan a helyi újságok, így a

“Sárospatak és Vidéke” független közéleti lap, néhány éven át a “Sárospatak” közélet újság, a “Sárospataki Református Lapok” (ez a Tiszáninneri Református Egyházkerület és a Sárospataki Református Kollégium lapja), a “Kollégiumi Híradó” (a Református Kollégium lapja), a “Sárospataki Református Gyülekezeti Élet” c. lap. Sokszor olvashatunk Patakkal kapcsolatos anyagot, cikket országos lapokban, különösen pedig tájunk napilapjában, az “Észak-Magyarországban” is.

Városunk történelmére vonatkozóan gazdag forrásanyagot tartalmaznak a múltban megjelent pataki folyóiratok, újságok: “Sárospataki Füzetek” (1857-1869, 1904-1905), “Sárospataki Pedagógiai Füzetek” (1969-től), “Sárospataki Lapok” (1882-1905), “Sárospataki Református Lapok” (1905-1949), “Sárospataki Ifjúsági Közlöny” (1884-1948), “Sárospataki Krónika” (1970-1989), “Sárospatak” (1900-1903, 1911-1938), “Sárospataki Újság” (1907-1912, 1916-1922).

2. Szépirodalom

a) Sárospatak a szépirodalomban

Jelentős mértékben szerepel Sárospatak a szépirodalomban is.

Rendkívül szép emléket állított a fiatalságot jelentő Sárospataknak, a század eleji pataki diákéletnek a kollégium nagyon hálás öregdiákja, **Komáromi János**. Írásaiból árad az Alma Mater szeretete! “A pataki diákok” című ifjúsági regényében a diákélet egyetlen évének bemutatásával meghatóan örökítette meg a század eleji “pataki diák” (gimnazista, jogász, teológus) sajátos világát. Karácsony Sándor szerint Komáromi János a korabeli “magyar élet leggyermekibb alázatosságú és legőszintébb krónikása. Ezen a szomo-

rú jogon egyik legnagyobb író”.⁶⁵ Karácsony Sándor “A pataki diákok”-at az egyik legjobb ifjúsági regénynek tartotta. Komáromi egyéb regényeiben is lépten-nyomon megtalálható a pataki vonatkozás, diákkori emlék.

Sok pataki diákkori emléket dolgoz fel munkáiban Fekete Gyula is. A “Bodrog-parti szerelmeink” c. kötetében az 1930-as, 1940-es évek vonzó pataki diákéletének élményeiről, hatásáról, az iskolának egész életre szóló útravalójáról fogalmaz meg lírai vallomást. Az olvasó mélyen együttérz az iskolakert kétlábú fájánál örök szövetséget kötő két kisdíákkal, és őszintén kívánja, hogy barátságuk - fogadalmuknak megfelelően - örök legyen. S a későbbi öregdiák-osztálytalálkozó az bizonyítja, hogy a pataki 8 év alatt kialakult erős baráti érzés, osztályközösség, iskola- és városszeretet a diákok egész életének szép élménye marad.⁶⁶

Az 1940-es évek második felének diákéletébe nyújt betekintést Tóth-Máthé Miklós “Pecúrok” c. regénye. A könyv mélyrehatóan, sokoldalúan rajzolja meg a hazuról elkerült kisdíákok mindennapjait, szorongásait, kiszolgáltatottságát, bánatát és örömét, egymásra találásukat. Az író a pataki diákélményeit dolgozza fel, vonzóan, az olvasók együttérzését kiváltva, de írásával minden hajdani diákváros pecurjának akar maradandó emléket állítani. Ezért a várost nem is Sárospataknak, hanem a várhoz kapcsolóan Óváráljának nevezi, ezen túlmenően azonban minden konkrét helyi utalás, megnevezés (Rákóczi vár, Iskolakert, Angolinternátus, Humán Internátus, Lorántffy Zsuzsanna szobor stb.) Sárospatakot idézi.⁶⁷

⁶⁵ Komáromi János: *Pataki diákok. Regény a század elejéről*. Budapest, 1926. – *A Pataki Diákok Miskolci Baráti Társasága 1992-ben utánnyomással megjelentette.* – Karácsony Sándor: *Komáromi János = Karácsony Sándor: A könyvek lelke*. Budapest, 1941. 207.o.

⁶⁶ Fekete Gyula: *Bodrogparti szerelmeink*. Budapest, 1986.

⁶⁷ Tóth-Máthé Miklós: *Pecúrok. Regény*. Budapest, 1989.

Számos szép költemény írására ihlette Sárospatak, a diákváros **Képes Gézát**, aki a kollégiumnak nemcsak hűségese diákja, hanem egy időben tanára is volt. Tartalmilag is meg-
rázóan szép, mindenki számára, különösen a patakiak, pata-
ki diákok számára nagy élményt nyújt **“A templomépítő”**,
“A pataki iskola ünnepe” vagy a **“Valami indul”** c. költemé-
nye. Ő írta a sárospataki református főiskolában 1935-ben
rendezett első magyar nemzeti munkatábor indulójának a
szövegét. Önéletrajzi lírája, **“A pataki diák”** címmel 1989-
ben megjelent kötete elvezeti az olvasót **“Az álomba hullt
városba”** és **“A megébredt városba”**, Sárospatakra, s megis-
merteti az első világháború utáni évek sajátos pataki diák-
életével, és a pataki tanár korában - közvetlenül a második
világháború előtt - szervezett néphangversenyek sikerével.

Sok pataki hatás, emlék található Bessenyei György,
Kazinczy Ferenc, Fáy András, Szemere Bertalan, Erdélyi
János, Tompa Mihály, Kiss Áron, Berecz Károly, Zempléni
Árpád, Lengyel Gyula, Lőrinczy György, Móricz Zsigmond,
Harsányi Zsolt, Hegyaljai Kiss Géza, Szabó László, Sassy
Csaba, Szigethy Ferenc, Szabó Lajos, Lázár István, Balogh
Béni stb, továbbá a ma is élők közül Dobos László, Király
Zoltán, Kóncsol László, Mács József, Mészöly Dezső stb.
volt pataki diákok munkáiban.

Patak azonban másokat is megihletett: Szentmihályiné
Szabó Mária, Victor Gabriella, Fehér Gábor, Koroda Miklós,
Áprily Lajos, Vas István, Káldi János stb. is sokszor dolgoz
fel Patakkal kapcsolatos témát.

b) Népi szólások, anekdoták

Sárospatak nemcsak az írók műveiben kap helyet, Pa-
tak, a pataki kollégium fellelhető a népi szólásokban, anek-
dotákban is.

- A pataki diákok a legáció, mendikáció és szuplikáció al-
kalmával sok helyütt megfordultak, sok családot felkeres-
tek. A rendelkezésükre álló rövid idő miatt azonban egy-

egy helyen nem időzhettek sokáig. A családok nagy szeretettel fogadták a szegény pataki diákokat, s vendégül is látták őket. Mivel azonban sok családot meg kellett látogatniuk, évés után hamar tovább kellett menniök, nem jutott idő a beszélgetésre. Így alakult ki s hosszú időn át élt egy szólásmondás Patak vonzásokörzetében a nép ajkán: “Éttünk s megyünk! Úgy teszünk, mint a pataki diákok!”⁶⁸

– “A pataki diákvilág anekdotakincse” c. könyvben olvasható a következő történet: Kossuth Lajosnak Patakon tanára volt Kövy Sándor, a hírneves magyar jogász, aki Kossuth visszaemlékezései szerint magyar nyelvű tanításával “tölcserrel öntötte az ember fejébe a jogtudományt”, s lehetetlen volt meg nem tanulni. Kossuthnak, meg egy társának, Deresényinek mindjárt az első félévi vizsga alkalmával, miután abból is kifaggatta őket, amit még nem adott elő, de amit ők a könyvből már megtanultak, a vizsgán jelen volt felügyelő hatósághoz fordulva, a következő “bókot” tette: “Éz a két fiatalember itt jobban tudja a törvényt, mint az egész királyi tábla, melyet holmi tudatlan prelátusokból, bárókból, vicispányokból szednek össze anélkül, hogy megegzaminálnák; mind a kettő stante pede bízvást elmehetne Perszonálisnak”⁶⁹

– Egyik alkalommal Kövy nagyon belemelegedett a magyarázatba, s kicsengetés után is sokáig folytatta az előadást. A diákok mély csendben hallgatták, de az egyikük, nem tudni, hogyan, véletlenül vagy szándékosan, Kossuth közelében megsúrolta csizmatalpjjával a padlót. Kövy kissé nyers ember volt, odafordult a hang irányába, és ezt mondta: “Hitvány gazemberek!” - majd elrohant. Kossuth erre azt mondta társainak: “Aki elég hitvány, hogy zsebre

⁶⁸ V.ö. Dr. Harsányi István: *Sárospatak a magyar nevelésügy szolgálatában, Sárospatak, 1943. 6.o.*

⁶⁹ *A pataki diákvilág anekdotakincse i.m. I. kötet 57.o.*

tegye a gazember címet, ám tessék, én nem teszem; ha ezt a sértést jóvá nem teszi, én előadására többé nem jövök; elmegyek Kassára, leteszem ott a vizsgát”. Ezt a többiek is helyeselték, s három napig nem mentek be Kövy előadásaira. A tanórákat a kollégium előtt ülve töltötték, s egyik jogász fennhangon olvasott fel a többieknek Kövy tankönyvéből. Végül is Kövy magához hívatta Kossuthot. “Hát domine fráter” - micsoda bolondságot csinálnak maguk?” - kérdezte. “Nem bolondság az, tekintetes uram! hanem a megsértett becsületézés méltó neheztelése” - felelte Kossuth. “Mi tanulni jöttünk ide, nem meggyaláztatni. Büszkéek voltunk rá, hogy a nagyhírű Kövy professzor tanítványai lehettünk, de becsületünkre is büszkéek vagyunk; a tekintetes úr tudja, hogy én akár 24 óra hosszát is szívesen elhallgatom, így mások is. Ki adott alkalmat arra a kellemetlenségre? - nem tudom; lehet, hogy véletlen volt, jobb is volna annak tekinteni, s észre sem venni, de mi sem betyárok, sem gyerekek nem vagyunk; pár hónap múlva ... az iskolából kilépünk az életbe, nem vihetjük magunkkal homlokunkon a gazember bélyegét. Méltóztassék a dolgot bölcsessége szerint elcsinálni, különben országos skandalum lesz belőle, ha azt tudja meg a világ, hogy Kövy professzort tanítványai elhagyták” – “Jól van, no - felelte - jöjjenek fel holnap, majd elcsináljuk.” Másnap a diákok bementek az órára. “Egy kis kellemetlenség fordult elő a múlt napokban - mondta Kövy, - sajnálom, a dolog onnan eredt, hogy szándékos rossz akaratot gyanítottam, de utánajártam, s meggyőződtem, hogy nem az volt! Hát feledjük el, ne vesztegessük a drága időt, menjünk tovább! Hanem (Kossuthra mutatva) a dominus Kossuthból országháborító lesz!”⁷⁰

⁷⁰ A pataki diákvilág anekdotakincse i.m. I.k. 57-59.o.

3. Patak és a tankönyvirodalom

Sárospatak nemcsak általában tudományos és szépirodalmi művekkel erősítette, szolgálta nemzetünk művelődését, hanem jelentős volt a tankönyvírói tevékenysége is. Azért, hogy eredményesebbé tegyék az iskola munkáját, segítsék a tanulókat és a pedagógusokat, a tanárok közül a **XVII. század óta sokan vállalták a szaktudományok tantárgyszerű feldolgozását és módszertani útmutatók készítését, a tankönyv- és tanítói kézikönyv-vezérlőkönyv írását és kiadását.** Kellő ösztönzést adtak erre a tanárok hivatásszeretettel végzett munkáján túl a gyakorlati tanítás közben szerzett tapasztalatok, a tankönyvhiány miatti tanítási-tanulási nehézségek s a külföldi tankönyvkészítő egyetemi oktatók példái. S mivel a kollégium az egész tájnak, a tiszáninneri református egyházkerületnek a központi intézete, "vezériskolája" volt, a felsőbb egyházi vezetők azért, hogy a többi iskola munkáját is segítsék, ösztönözték a tanárokat a tankönyvek írására, s egyben igyekeztek is biztosítani ahhoz a legfontosabb feltételeket. Kedvezően befolyásolta ezt az irodalmi tevékenységet az is, hogy Patakon 1650-től kezdve működött "tipográfia", könyvnyomda, melynek fontos feladata volt az iskolai munka segítése s ezzel együtt a tankönyvek kinyomtatása. Csak akkor, amikor a nyomda nehézségekkel küzdött, vagy a működése szünetelt, adták ki a pataki tanárok által készített könyveket másutt, legtöbbször Kassán, Pozsonyban, Budán, Győrött. Mivel az iskola nyelve sokáig a latin volt, a tankönyvek hosszú ideig latin nyelven íródtak. A 18. század végi felvilágosodás, nagy nemzeti öntudatosulás indította el szélesebb körben a magyar nyelvű tankönyvirodalmat. Patakon sok magyar nyelvű tankönyv megjelentetését tette szükségessé az 1796-tal induló iskolareform s ettől kezdve a szabadságharcig kb. 70 magyar nyelvű teológiai, filozó-

fiai, jogi, nyelv-, természettudományi, pedagógiai stb. könyvet adtak ki.

1848 és az utána következő önkényuralom ráirányította a figyelmet a népoktatás fejlesztésére. A protestáns egyházban érvényesülő magyar nemzeti ellenállásnak egyik fontos központja éppen a sárospataki kollégium, Sárospatak volt: az a város, amelyet az 1850-es évek elején itt letelepedő Erdélyi János is alkalmasnak tartott arra, hogy "a hirtelenül schwartzgelbbé vedlett Pestet ellensúlyozó szellemi központ legyen, amely - folytatva a Rákócziak hagyományait - fészke lehet a hazai tudományosságnak."⁷¹ Ennek megfelelően Patakon erős nemzeti mozgalom bontakozott ki, amely a magyar nyelvű és szellemű iskolázás fejlesztésére törekedett. Ezért a kollégium tanárai elhatározták, hogy megfelelő magyar népiskolai tanrendszert dolgoznak ki és "az osztrák zsarnokság ellensúlyozására, a magyar nyelvű oktatás megteremtésére s az ifjúság magyar szellemének megvédésére"⁷² a protestáns egyházi és iskolai autonómia érvényesítésével összeállítják és kiadják az egyházkerület népiskolái, majd pedig a gimnázium számára a legszükségesebb tankönyveket. Tervük megvalósítására szövetkeztek, s "Népiskolai Könyvtár" névvel tankönyvírói és kiadói munkaközösséget hoztak létre.

A munka megindításának kezdeményezője Erdélyi János és Hegedűs László s támogatója Somosi János alszózempléni esperes volt. A konkrét feladatok megoldásában, a tankönyvek elkészítésében Hegedűs László mellett Árvay József, Soltész Ferenc, Soltész János, Somosi István, Orbán József és Pálkövi Antal vállalt szerepet. Arra törekedtek, hogy a népiskolákat a minden módszer nélkül s rossz magyarsággal írt könyvektől megóvják, a gyermekek kezébe

⁷¹ T. Erdélyi Ilona: *Erdélyi János Sárospatakon.* = *A Sárospataki Református Kollégium története* i.m. 235.o.

⁷² Czeglé Imre: *A sárospataki Nagykönyvtár történeti áttekintése.* = *Borsodi Könyvtári Krónika, Miskolc, 1981.* 35.o.

korszerű tankönyveket adjanak, s a tanítók munkáját jól használható vezérkönyvekkel segítsék. Arra törekedtek, hogy a népiskola tevékenységét továbbfejlesszék s ezzel együtt a hazafias, református szellemben való nevelést szolgálják, és főleg a vonzáskörzetben, a népiskolai tanügyet magasabb színvonalra emeljék.

A Népiskolai Könyvtár kiadásában az elemi iskolában tanított minden tantárgyhoz (hittan, írás-olvasás, nyelvtan, beszéd- és értelemgyakorlat, számtan, történelem, földrajz, természetrajz, természettan) jelent meg tankönyv s több tárgy tanításához tanítói vezérkönyv is. Amennyiben a tankönyvhöz nem adtak külön vezérkönyvet, akkor a tankönyv előszavában közöltek módszertani utasításokat. Felfogásuk ma is helytálló: A tanító számára megfogalmazott módszertani útmutatásokat csak ajánlásoknak szánták, s óvták a tanítókat azok betűihez való göresös ragaszkodástól.⁷³ Azért, hogy minél használhatóbb, tanulhatóbb **tankönyveket** adjanak ki, annak **anyagát előzőleg a gyakorlatban ki is próbálták**⁷⁴, továbbá minden újabb kiadás előtt "tudományi tekintetben" javították".⁷⁵ A munkaközösség által kiadott tankönyvek elterjedtek, s közülük több, így Árvay József valláskönyve még sok évtized múlva is használatos volt. A vállalkozás szükségességét s sikerét bizonyítja, hogy ezek a tankönyvek nagy számban jelentek meg. Volt idő, amikor ezeket nemcsak a vonzáskörzet iskoláiban használták, hanem közkedveltek voltak hazánk távolabbi területein is. Ezekben az években egy időben Sárospatak

⁷³ Hegedűs László ezt így fogalmazta meg: "Nálunk ily útmutatóra különösen szükség van. Ez azonban nem azt teszi, hogy a tanító annak betűihez tapadjon, a betűtől, a szellem, ami elevenít, hanem ez csak bizonyos útmutatás arra, miképp kezelje a tanító a kiszabott tárgyát" – Hegedűs László: *Elemi oktatás beszéd-, írás- és olvasásban. Vezérkönyv. Sárospatak. 1853. Előszó. V.o.*

⁷⁴ Hegedűs László ABC-könyvét a pataki református iskolában Csécsi Nagy Pál tanító, Kossuth Lajos volt irodisztyje próbálta ki s a gyermekek az írás-olvasást palatáblán tanulták

⁷⁵ *Számvevőszék jegyzőkönyve, 1853. jan.24. 71.o. I.t.*

mint tankönyvkiadó központ az országban versenytárs nélkül állt. Azt jelenti ez, hogy a pataki tankönyvek nagymértékben befolyásolták a magyar oktatásügy fejlődését s a hazai oktatásügy történetében előkelő helyen állnak.

1873-ban megalakult a **Sárospataki Irodalmi Kör** s ezután ez szervezte a pataki tankönyvkiadást. Előbb népiskolai, majd a középiskolai törvény életbelépte, 1883 után nagymértékben gimnáziumi tankönyveket adott ki. A népiskolai tankönyvek 10-20.000, a gimnáziumiak pedig 1000-2000 példányban jelentek meg. Az Irodalmi Kör 1924-ig 100-nál többféle népiskolai és gimnáziumi tankönyvet adott ki.

Patak a két világháború között is szerepet vállalt a tankönyvírásban, főleg pedig a tanítói vezérkönyvek írásában. Különösen nagy kedveltségnek örvendtek Tóth Mihálynak az ismétlő iskolai osztályok számára írt "Búzakalász" c. tankönyv kötetei, Lázár Károlynak a tanítóképzők számára írt tankönyve. A tanítói vezérkönyvek közül rendkívül keresettek voltak az osztályok tananyagát külön-külön kötetben feldolgozó "Szántás-vetés" tanítói vezérkönyvek, melyekben Tóth Mihály gyakorlóiskolai tanító feldolgozta az egyes osztályok tananyagát, s melyeket Lázár Károly adott ki, továbbá az "Aranykapu" vezérkönyv-sorozat kötetei, melyekben a tananyagokat szaktanárok dolgozták fel s melyeket Szathmáry Ferenc adott ki. Mindkét sorozat kötetei rendkívül kedveltek voltak. Ezeket a tanítói vezérkönyveket az egész ország területén használták a tanítók, s ennek megfelelően nagy hatással voltak a tanítók munkájára és rajtuk keresztül a tanítványaik művelődésére, a magyar népoktatás fejlődésére.⁷⁶

⁷⁶ A tanítóképző művelődési hatásának részletesebb ismertetését lásd: Kődöböcz József: *Tanítóképzés Sárospatakon. A kollégiumi és középfokú képzés négy évszázada.* Budapest, 1986. Összefoglalóban: 330-336.o.

VII. SÁROSPATAK ÉS AZ ÉNEK- ZENEMŰVÉSZET

Kiemelkedő sajátos helyet foglal el Sárospatak az énekzeneművészetben is. Mivel a képzésben fontos szerepet kapott a pap- és tanítóképzés s ezzel együtt a gyülekezeti éneklés vezetésére és az énektanításra való felkészítés, a kollégium működésében magas fokú volt az énekkultúra. A feljegyzések szerint a főiskola egyik "műveltségi tényezője" az összhangzatos énekkar, mely az egész ifjúság büszkesége, féltett kincse volt. Sokszor s rendszeresen szerepelt az iskolai rendezvényeken, nyári vizsgákon, különböző külső egyházi és világi-társadalmi öröm- és gyászünnepélyeken, hangversenyeken, országos dalárda-ünnepségeken, főként pedig temetéseken. Az énekkarnak nagy híre volt. Fáy András szerint "vetélkedett" Európa leghíresebb operai chorusaival"⁷⁷ Berecz Károly író 1846-ban arról írt, hogy "a pataki ifjúság éneklő karánál a maga nemében jelesebbet, meghatóbbat alig képzelhetni", s hogy "mi az ügyes cigány a magyar népdalok eljátszásában, az a pataki diák azoknak eléneklésében."⁷⁸ Az énekkar sokfelé eljutott, bár a vasúti közlekedésig szekeren vagy gyalog kellett megtennie az utat. A távolság érzékeltetésére az énekkart fogadó települések közül felsorolunk néhányat: Arad, Beregszász, Debrecen, Egerlövő, Kassa, Kisvárd, Kolozsvár, Miskolc, Nagyhalász, Nagykálló, Nagyvárad, Nyíregyháza, Putnok, Rimaszombat, Szatmárnémeti, Tokaj, Ungvár, Vásárosnamény stb. Az énekkarnak nagy a jelentősége, szerepe a magyar református egyházi éneklés fejlődésében: "Egyik legelső úttörője volt a magyar protestáns énekügy reformálásának egyrésztől azáltal, hogy összhangzatos énekegyületet alapítván, ott működése fő súlyát legelsőbb az egy-

⁷⁷ A pataki diákvilág anekdotakincse i.m. I.k. 85.o.

⁷⁸ Berecz Károly: Úti tárcsa = Életképek, V. kötet, Pest, 1846. 337.o

házi énekek kidolgozására fektette, másrésztől azáltal, hogy énekeink dallamait eredeti alakjukba visszaállította, különböző hangszólamok szerint kidolgozta, s gyakori szereplésével a szép ízlés terjedését előmozdította.”⁷⁹ Az énekkar vezetői s tagjai sok halotti éneket és dalt szerettek és terjesztettek, a melodáriumba beírtak. **A halotti énekekkel együtt Patak a legkedvesebb eredeti dalok, “népdalok” gyűjtője, megőrzője és terjesztője is volt.**

Közel 40 kéziratos melodárium, daloskönyv maradt fenn s ezek igen gazdag ének-dal anyagot tartalmaznak elsősorban a 18. század második és a 19. század első feléből. A pataki kótatári anyagot Kacsóh Pongrác “az ébredő magyar zeneművészet örökbecsű dokumentumának” tartja. A pataki diákok az egyházi énekeken kívül műdalokat, népies dalokat, népdalokat is énekeltek s népdalformájú énekeket is írtak és terjesztettek. Kacsóh Pongrác azt is megállapítja, hogy a kuruc nóták mellett a pataki diákdalok mutatják a legigazibb népdalstílust, s Szabolcsi Bence szerint a pataki stílusból lett a magyar népdalstílus.”⁸⁰ A kutatók azt is megállapították, hogy a pataki diákság, az összhangzatos énekkar nagy szerepet játszott a magyar nemzeti, népies dal terjesztésében, s azok lejegyzésével az énekelte műdalok, népdalok zene- és kultúrtörténeti szempontból fontos megőrkítésében. Szabolcsi Bence a pataki kórusirodalom nagy értékének tartja, hogy itt “már magyar kórusirodalommal kísérleteztek, elsőnek a magyar zene történetében”, s “a magyar muzsika, magyar népi dallamvilág itt először szólal meg az európai többszólamúság nyelvéen.”⁸¹

A kollégium ének-zenei szerepe a két világháború között is erős volt. Megindult a regősmunka a magyar népi

⁷⁹ Orbán József: *A Sárospataki énekkar története. Sárospatak. 1882. 3. o.*

⁸⁰ V.ö. Szabolcsi Bence: *A XVIII. század magyar kollégiumi zenéje = Zenei Szemle, 1929. III-IV. kötet. Budapest, 163.o.*

⁸¹ Szabolcsi Bence *i.m.* 137.o.

ének- és zenekultúrák szélesebb körben való tudatosítására, a népdalok gyűjtésére, megszerettetésére, terjesztésére. Érdekes színfolt volt a néphangversenyek megszervezése is Patak és környéke népe zenei kultúrájának fejlesztésére. Ennek a pataki zenei nevelésnek volt egyik tehetséges s hálás tanítványa Béres Ferenc, aki értékes képzőművészeti adományával megteremtette a Pataki Képtár alapját s akit nemzetszolgálatáért a város díszpolgári címmel tüntetett ki. Sárospatak ének-zenei életében fontos szerepe volt a tanítóképzőnek is. Az ének-zene tanárai zeneművészek, zeneszerzők voltak. Két igazgatója zeneszakos tanár s hatásuk rendkívül sokrétű volt. Hodossy Bélának a zeneszerzés, összhangosítás, tankönyvírás mellett fontos munkája volt az 1940-ben Sárospatakon megjelent "A magyar nemzeti ritmus" c. könyve. Kovács Dezső a Zeneakadémián Kodály Zoltán évfolyamtársa volt s az ő szellemében rendkívül eredményesen történt az intézeti ének-zene tanítás, a tanulók ének-zenei képzése. A diákok szerették a zenét, s a délutáni, esti szabadidejükben a képző internátusából messzire hallatszott az ének-zene.

A tanítóképző nemcsak a tanulók kiváló felkészítésével s azok későbbi eredményes munkájával hatott a magyar művelődésre, hanem más módon is. Tanárai közreműködésével az intézet rendszeresen tartott a közönség számára hangversenyeket, melyeken Sárospatak és a környék zeneszerető emberei közül sokan vettek részt. A képzős énekkar és zenekar nemcsak az intézeti rendezvényeken szerepelt, hanem sokszor lépett fel különböző külső, egyházi és világi társadalmi rendezvényeken. A falukiszállások alkalmával távolabbi területeken is szerepeltek. Ilyenkor is, meg a hetenkénti rendszeres tanyamisszió alkalmával nagy gondot fordítottak arra, hogy a résztvevő közönséget népdalokra is tanítsák.

VIII. A PATAKI SZELLEM

Sárospataknak egyik jellegzetes s fontos művelődéstörténeti értéke, sajátos kincse a "szelleme". A magyar nyelv értelmező szótára szerint "a szellem az emberek egy csoportjának magatartását meghatározó elvek, gondolkodás- és érzésszelmi sajátosságok összessége."⁸² A pataki szellem, szellemiség tehát olyan egységes felfogás, gondolkodás- és szemléletmód, amely nagymértékben jellemzi és irányítja általában a patakiak, ezzel együtt a pataki iskolákban tanult, nevelkedett öregdiákok életét, magatartását, tevékenységét. Ez a szellem jelentős szerepet töltött be - és tölt be ma is - a település általános hatásrendszerében, ezen belül művelődési kisugárzásában. Természetesen minden településnek van bizonyos szellemisége, de a "génusz loci", a "hely szelleme" nem fejlődik ki és nem érvényesül, nem hat mindenütt azonos mértékben s eredményességgel. Sárospatak e tekintetben is szerencsés város volt. Itt a táj, a hely, a történelem, a fejlődés, az adódó helyzetek, a sajátos körülmények évszázadok alatt különös szellemi arculatot alakítottak ki, amely a különböző korokban - a településen élő vagy ahhoz kötődő emberek, a város tevékenységét befolyásoló események s az elért eredmények hatására bővült, színeződött, árnyalódott ugyan, de a lényegét illetően megmaradt, tovább élt, mélyült, erősödött.

Erről a pataki szellemről a múltban is, ma is sokszor esik szó. Különösen gyakran hivatkoznak rá a város volt tanulói, az öregdiákok, akik egymással találkozáskor, négy szemközt, kisebb közösségekben, "baráti körökben", a szokásos öregdiák-találkozókon egyaránt gyakran tesznek hitet a meglétéről, meg(át)éléséről s hatásának érvényesüléséről. A pataki diákok és sok más ember szemében ez a szellem - "fogalom", sokrétű eszme, nagy összetartó erő, melynek

⁸² *A magyar nyelv értelmező szótára. VI. kötet. Budapest, 1962. 155.o.*

lényegét éppen sokszínűsége miatt röviden alig lehet meghatározni. A következőkben a pataki szellemnek néhány lényegesebb jegyére, értékesebb vonására hívom fel a figyelmet.

A pataki lélek sajátossága elsősorban a diák- és tanártípusban öltött testet. Itt fontos elv volt, hogy a nevelés viszonyban élés, a nevelő és diák szoros kapcsolata, viszonya, melyben mindkét fél hangsúlyos. Itt a város kicsiny volta, a nevelői módszerek közvetlensége, melegsége, a fenti igazság ösztönös sejtése vagy tudatos látása és a hagyomány talaja jobban teret adott ennek a szoros viszonyoknak, az igazi nevelésnek, mint másutt. Ezért is lehetett Patakon "széles gyakorlótere az autonómiának, ami a vezetni és szolgálni tudó szellem repítőfészke, a demokrácia iskolája".⁸³ S mindez fontos ösztönzője, meghatározója a pataki szellem alakulásának.

A pataki szellem egyik szép és nagyon kifejező megfogalmazása 1860-ból való. Amikor a kollégium nagy jubileumi ünnepségét tartották, az ország különböző területeiről ide zarándokló nagy tömeget az iskola nemzeti színekkel átvilágított címere alatt, a főbejárat fölött - bizonyára Erdélyi János megfogalmazásában - a következő vallomás, önjellemzés fogadta:

**"Három fáklyám ég:
Hit, haza, emberiség!"**

Ez a találó felirat a lényegét kiemelve, röviden összefoglalta a pataki iskola múltját, történetét, de ugyanakkor vallomás is volt a kollégium akkori jelenének, tevékenységének igazi értelméről, fő törekvéseiről, s ezzel együtt elkötelezés is a magasztos feladatok további, jövőbeli szolgálata, megvalósítása mellett. Ez a tömör összefoglalás éles fénnel

⁸³ Szabó Zoltán: *Sárospatak szerepe a magyar nemzeti életben = Határőr, 1942. febr. 18. 2.o.*

világítja meg ezeket a tartalmi jegyeket, amelyek a pataki szellem lényegét jelentik. Ebből eredeztethetők tulajdonképpen mindazok a jellegzetes vonások, történések, események, cselekmények, amelyekben ez a szellem realizálódik.

E hármasszolgálat vállalása mellett **fontos vonása ennek a szellemnek a magas fokú progresszív társadalmi tudat és felelősség.** Következik ez a meginduló hazai reformáció lényegéből, törekvéseiből. Ennek a véleménynek ad hangot Barcza József pataki öregdiák, aki szerint "a magyarországi reformáció a társadalmi és politikai felelősségtudat és felelősségvállalás jegyében indult gyors térhódításnak Mohács után. Reformátoraink úgy keresték a maguk számára - Luther szavaival - "a kegyelmes Istent", hogy Őt az ország számára is megtalálják."⁸⁴ S ennek a közösségi, nemzeti felelősségnek a vállalása, megvallása, érvényesítése, "megélése" a reformáció vallásában, követőiben később is megmaradt, s a protestáns felfogásnak, törekvésnek, művelődésnek mindig sajátos vonása volt. A pataki szellem ennek a valláserkölcének a talaján fejlődött ki. A kollégium megőrizte a reformáció biblikus örökségét, s a református vallás puritán erkölcsének érvényesítésével e szellemi hagyaték örököséivé, küldetéses tudatú emberekké, a magyar kultúra hasznos és tevékeny munkásaivá formálta, a kisebb-nagyobb közösségek, az iskolaközösség, a magyar nép, a magyar nemzet és haza, az egyház és haladás, az emberiség szolgálátára nevelte és készítette fel tanítványait.

Ezt a sajátos jegyet, a patakiságnak ezt a jellemző következményét hangoztatta a fentebb említett 1860-as nagy ünnepek igehirdetése is, amely az alábbi alapigéjével együtt "megragadta a közfigyelmet", kifejezte, meghatározta az egész ünnepség légkörét: "Jézus pedig előszólítván őket, monda: Tudjátok, hogy a pogányok fejedelmei uralkodnak azokon, és a nagyok hatalmaskodnak rajtuk. De ne így le-

⁸⁴ Barcza József: *A pataki szellem = Pataki Füzetek 3.sz. 9.o.*

gyen közöttetek; hanem aki közöttetek nagy akar lenni, legyen ti szolgátok; és aki közöttetek első akar lenni, legyen ti szolgátok!”⁸⁵ Ebből a szellemből árad a hit és szabadabb gondolkodás bátorsága, az ember megbecsülése, szeretete, az ember segítése. Fontos megnyilvánulása továbbá a nemzet fennmaradásáért, alkotmányos jogaiért, függetlenségéért, az embert megillető szabad vallásgyakorlatért való bátor kiállás. E társadalmi felelősség kialakulására nagy hatással volt a Rákócziak példája s nagymértékben erősítette a kollégium nevelési eljárása. A diákok részvétele az iskolai feladatok megoldásában, a kapott nevelési-tanítási-szervezési megbízatásuk, tevékenységük segítette, hogy a mások iránti felelősség, a “használni akarás” szokásukká váljék.

Az egymásért, az iskolai közösségért, a társadalomért érzett felelősség erősítésére más tényezők is hatottak. Az iskola benne élt a társadalomban, szerves része volt annak. Nevelésében a társadalom hatása mindig érzékelhető volt, érvényesült. Patakon a diákok nemcsak az iskolában, hanem a számukra szállást adó családoknál s a város által is nevelődtek. A régi pataki diákvilágnak az akkori társadalmi rendszer “velejárójaként” megvoltak a maga feudális formái, kötöttségei. Ennek megfelelően a diáktársadalom akkor három rétegből tevődött össze: úrfiakból, közrendűekből és inas- vagy szolgadiákokból.⁸⁶ Az előkelő főnemesi családok saját gyermekeik mellé két jól tanuló szegény diákot fogadtak: egy nagyobb diákot, aki irányította az úrfi életét, segítette a tanulását és nevelte, továbbá egy kisebb diákot, aki kiszolgált az úrfit és nevelőjét. A család a nevelőtől kellett szigort, az inasdiáktól pedig ösztönző, példamutató szorgalmat kívánt meg a tanulásban is. Egy-egy taníttató gazdag

⁸⁵ *Szent Biblia, azaz Istennek ó és új testamentumában foglaltatott egész Szentírás. Magyar nyelvre fordítatott Károli Gáspár által. Pest, 1859. Máté 20:25-27.*

⁸⁶ *V.ö. Hegyi József: Régi diákélet Sárospatakon = Neveléstörténeti Füzetek. 7. Budapest, 1988. 29.o.*

család így saját gyermeke mellett két szegény diák tanulási lehetőségét is biztosította. Ugyanakkor a két szegény diákban ez az anyagi függőség nem szolgálalkúséget váltott ki, hanem - mivel munkájukkal biztosítani tudták saját maguk továbbtanulását, sőt szellemi vezetőkké vagy példáká is lehettek, lettek, - önbecsülést, öntudatot, megfelelő önállósodást eredményezett, s erős felelősségérzést fejlesztett ki.⁸⁷

A kisnemes-, polgár- és hivatalnokcsaládokból származó közrendű diákok, a zacskós, batus vagy tarisznyás diákok magukkal hozták Patakra az ennivalót. Többen összefogva béreltek szobát ("kamrát") s a "gárdákban" magukra és egymásra utaltan kis közösségekben éltek. A közösen biztosított nyersanyagból a természetbeniek fejében a háziasszony főzött számukra. A tanulók maguk vásárolták meg a tűzifát és petróleumot, s a takarítás, fűtés, a diákok ruháinak és csizmáinak rendben tartása a szolgáló feladata volt. Ő gondoskodott a vízről stb. is. S ez a munka, szolgálat lehetővé tette számára a tanulást, a továbbtanulást. S ebben az együttélésben erős közösségi szellem, felelősség érvényesült. Nem engedték, engedhették meg egymásnak a visszaélést, a pazarlást, felelőtleniséget, hiszen ez sértette volna a többiek, az egész közösség érdekeit. Ennek megfelelően vigyáztak egymásra, igényesek és igazságosak voltak, megtanulták az anyagiak beosztását. S ezeknek a kisebb közösségeknek a nevelő hatása azért érvényesülhetett fokozott mértékben, mert a sok évi együttélés során kialakult bennük az összetartozás és egymásrautaltság tudata, s ez egészséges közszellemet, közösségi felelősséget fejlesztett ki.

A kollégiumi nevelés hatása az iskolán kívüli életbe is elkísérte a diákokat. A tanulók mint az iskola küldöttei, sokszor távoztak el Patakról szuplikációba, legációba, mendikációba. Szünidőre is sokszor mentek haza, tanulmányaik befejeztével pedig végleg búcsút mondtak Pataknak.

⁸⁷ V.ö. Barcza József: *A pataki szellem i.m. 3-4.o.*

Az igazgató, a tanárok minden eltávozáskor következetesen a lelkükre kötötték: ne feledjék soha, hogy a pataki kollégium diákjai, tanítványai, s mindig és mindenütt "pataki diákhöz méltóan" viselkedjenek. S a diákok a követelmények érvényesítését szívügyüknek tekintették. Egymás iskolai és iskolán kívüli életét figyelemmel kísérték, számon kérték, a pataki mivoltnak ellentmondó magatartást elítélték, megtorolták. Ezért is alakulhatott ki Patakon igazi közösség a diákok között!

A fentiekén túl sok más módon kereste a kollégium a társadalmi felelősség formálásának, erősítésének lehetőségeit, hatásos eszközeit. Egyik ilyen sikeres módja volt ennek a Kövy Sándor tanársága idejében kibontakozott jogásznevelési eljárás. Kövy 1793-tól 1829-ig a hazai jog elméletét tanította Sárospatakon. Az életre nevelés, a társadalmi felelősség erősítése, hatékonyságának fokozása céljából a hazai jogi ismereteket a gyakorlatban is igyekezett elsajátíttatni. Abban az időben, amikor a bécsi abszolutizmus nem engedte összeülni a diétát, az országgyűlést, a tanítványokból jelképes vármegyei szervezetet, királyi táblát választott. A diákok igyekeztek megélni az ország alkotmányos és a megye politikai életét: megyei bírósági, országgyűlési tárgyalásokat tartottak, s jogilag kellően megalapozott beszédekkel, egymást cáfoló érvelésekkel védték a reformokat. Ennek megfelelően már az iskolában gyakorolták a különböző megyei tisztségviselők és küldöttek szerepét, elsajátították a törvénykezési eljárást, megszokták a politikai feladatmegoldásokat. A jelképes megyét a Sárospatak melletti Páncélhegyről nevezték el. Már maga az elnevezés is politikai állásfoglalás volt. Erről a hegyről ágyúzták ugyanis annak idején a labancok a Rákóczi-várat, ezeken a gyűléseken pedig "a kuruc szellemű ifjúság ágyúzott ékes szavakkal

és erős érvekkel a labancok ellen.”⁸⁸ S Páncél vármegye nevelő hatását nagymértékben biztosította, növelte, hogy “egyszerre volt az igazgatási, jogi és politikai munka tanulóköre, pezsögő vitaklub és valódi társadalmi szervezet.”⁸⁹

Természetes, hogy a császári besúgók figyelemmel kísérték a diákok tevékenységét, s amikor az egyik megyei gyűlésen az ifjúság az újoncozást is megtagadta, a Helytartótanács 1823-ban betiltotta a jelképes vármegye működését. 1832-ben Szemere Bertalan kezdeményezésére, ösztönzésére azonban újra megindult a gyakorlati képzésnek ez a formája: megszervezték Nándor vármegye és a királyi tábla munkáját. Országgyűlést is tartottak, s ezen éppúgy megtárgyalták a diéta, az országgyűlés dolgait, témáit, mint a képviselők Pozsonyban. Ennek a mozgalomnak a célját, törekvéseit egyébként rendkívül kifejezően jellemezte a jelképes vármegye pecsétje is. Ezen egy vár látszott, melynek omladozó falát a fiatalok kezükkel támogatják, s melynek tornyán zászló leng. S a vár fölött ez volt olvasható: “Dőlni ne hagyd!” A vár alatt pedig ez: “Munka és egyetértés kell”. A pecsét alján toll és buzogány volt látható.⁹⁰ Ez a pecsét is bizonyítja, hogy a pataki ifjúság a “vár”, a haza, a nemzet, az alkotmány, a reform stb. védelmére készült, s feladatát erős összefogással, egyetértéssel, aktív munkával, szerep- és résztvállalással kívánta teljesíteni.

Lényegét, jellegzetes jegyeit kutatva s az iskolára vonatkoztatva, Jánosi Ferenc öregdiák a pataki szellemnek négy jegyét emeli ki. Szerinte a kollégium nagy hatását az tette lehetővé, illetve az biztosította, hogy tanítványaival az iskola mindig a szellemet láttatta: **“A pataki kollégium élete századokon át négy örök vonást hordoz: magyar-**

⁸⁸ *Adalékok a Kövy tanári és írói jellemképéhez. Sárospataki Lapok, 1893. 1040.o.*

⁸⁹ *Lászlár István: Kiált Patak vára. Budapest, 1974. 206.o.*

⁹⁰ *Nándor kir. tábla jegyzőkönyve. 1832. május 31., illetve Sárospataki Füzetek, 1905, 214-224.o.*



Lorántfy Zsuzsánna

ságot, református hitet, a faluval való kapcsolatot és ha lassú is, de céltudatos elébe menetelést minden igaz szellemi tavasznak. Ezt a négy örök vonást mutatja az Alma Mater alapítása, üldöztetésekben és bujdosásokon át vezető életútja, ezt hordozza patrónusainak, professzorainak és tanítványainak serege, a benne folyó nevelői munka, a jellegzetes diákélet, a falai közt kivirágzó szellemi tevékenység és irodalmi törekvés.⁹¹

Rózsai Tivadar, a másik öregdiák saját életének, nevelkedésének tapasztalatai

alapján elemzi a fejlődő pataki szellem fontosabb jegyeit, alakulásának, érvényesülésének főbb tényezőit. Szerinte meghatározza ezt a szellemet a kollégium erős asszimiláló képessége. Aki belekóstolt ebbe a "lenyűgöző" légkörbe, nem tudott szabadulni annak hatása alól, nem tudta feladni pataki voltát. Ezzel együtt fontos jellemzőjének tartja a jövővel való lépéstartást. A pataki diák előre igyekezett jól felkészülni a későbbi feladatok megoldására. A tanár és diák közti közös munkát is az a törekvés hatotta át, hogy egyidejűségben éljenek a tudomány, a teológia, a nyugati művelődés fejlődésével. Szerepe volt szerinte a pataki szellemiség alakulásában a társadalmi tényezőknek, melyek hatásában nagymértékben érvényesültek a puritanizmus

⁹¹ Jánosi Ferenc: *A sárospataki református főiskola irodalmi élete 1800-tól 1868-ig*. Debrecen, 1941. 6. o.

eszméi. Ennek megfelelően az osztályok munkájában, a tanárok és diákok felfogásában egyaránt az életkor és tudás számított tekintélyformáló erőnek. E hatás eredményeként a kollégiumi "ifjúsági gyülekezet" sokféle módon végezte az evangéliumi szolgálatot. Itt olyan életelv alakult ki és érvényesült, amely megbecsülte a lelkiismeretes munkát, és amely az egyházi életet nem választotta el a keresztyén ember világ szerint való tevékenységétől, mert az a meggyőződés uralkodott, hogy mindegyik, illetve minden - Isten dicsőségére történik. A pataki szellem Rózsai szerint nemcsak asszimilált, hanem együtt is tartott, s ez az együtt-tartás a közösségi fegyelem gyakorlásában valósult meg, melynek az is célja volt, hogy a közösségbe beleszerkesztődjék mindenki, aki oda tartozik.⁹²

Szerves jegye a pataki szellemnek - a fentiek szerint is - a nyitottság, amely sokféleképpen érvényesült a város életében. A vár nyitott volt a nemzeti lét kérdései iránt, s hosszú időn át bástyája volt a magyar függetlenségnek, a haza és a vallás szabadságának. A kollégium nyitott volt a társadalmi élet problémái iránt, a fejlődést előrevivő, a társadalmi haladást, a népi felemelkedést segítő eszmék iránt, fogékony a tudományos eredményekre s az irodalom új irányzataira. Ez a nyitottság kizárta az újtól való félelmet, a konzervativizmus egyeduralmát, s nem ismerte az önteltséget, az egocentrizmust. Ez a nyitottság azonban nemcsak befogadást jelentett, hanem törekvést is arra, hogy segítse az új kialakulását, befolyásolja, alakítsa a fejlődést. Révész Imre tiszántúli egyházkerületi püspök a pataki és debreceni szellemet összehasonlítva találóan állapítja meg, hogy a pataki diák elébe megy a tavasznak, a debreceni pedig kipipál az ablakon és megvárja, amíg a tavasz érkezik el hozzá. A pataki kollégiumnak a magyar nevelésügy

⁹² V.ö. Rózsai Tivadar: A "pataki szellem" = *Reformátusok Lapja*. 1990. június 17. 7.o.

szolgálatában betöltött szerepét vizsgálva Harsányi István is ezt a nyitottságot emeli ki. Szerinte “a pataki diák nem marad sokáig egy helyben. Élménye volt, megpihent, felállt, megy tovább. Megy oda, arrafelé, ahonnan a kor eszméit, mozgató erőinek morajlását jobban hallhatja. A pataki diák a jövő elé megy. Egy kicsit maga csinálja a jövőt. A pataki szellem nem vár addig, míg ajtaján kopogtatnak az új gondolatok: a reformáció, a korszakos irodalmi ébredés, a nyelvújítás, a magyar nyelvi mozgalom, az új didaktikai módszerek, a korszerű nevelési áramlatok. A pataki szellem elébük megy, első kézből szerzi be az eredményeket, vagy ösztönösen ráérez a társadalom, a nevelés csirázó gondolataira.”⁹³

A nyitottsággal együtt fontos jellemzője, életetője ennek a szellemnek “a századok által megszentelt örökség”, az élő és életető hagyomány, a tradíció. “A pataki iskolának becses hagyományai vannak - írja Horváth Cyrill -, melyekhez foghatókkal kevés iskola rendelkezik ebben az országban: Erős magyarság- és szabadságszeretet, a meggyőződéshez való szeghetetlen ragaszkodás, mely harcol, bujdosik, szenved, de nem enged és utoljára is győzelmet arat; hála és lelkesedés a nevelő “alma mater” iránt, lobogó lelkesedés ennek dicsőségéért, büszkeség és önértzet, amely nagyra tartja, hogy valaki a pataki iskolának lehet a növendéke;... továbbá: többek közt az erkölcsösségnek ama puritán tisztasága, melynek a magyar nemzet megújulásában oly dicsó rész jutott; a mintaképek sokasága, kik ezek között a falak között vetették meg nagyságuk alapját, vagy éppen innen osztották a világba lelköknek fényét. Mennyi emberé, akik egy-egy emberöltővel megelőzik korukat, kimagaslanak századok fölött és kortársaik élén küzdenek akár a szabadság és hitért, akár a haladásért. Mert ez az iskola a haladás iskolája volt és

⁹³ Dr. Harsányi István: *Sárospatak a magyar nevelésügy szolgálatában i.m. 6.*

mikor naggyá lett, a haladás szelleme, mondjuk a haladás hagyománya által vált naggyá.”⁹⁴

Barcza József öregdiák értékelése szerint a pataki hagyománytisztelet és - szeretet magában hordozza a történelem, a múlt és jövő iránti érzékenységet, s megóv a múlt elfogult magasztalásától és a jövő álmainak, vonzásainak kritikátlan elfogadásától, a minden irányban áldozatul eséstől. A pataki tradíció nem merev hagyomány megőrzést jelent, a hagyományok eredeti formája szerint, hanem „A bennük rejlő impulzív erőekkel élt a mában, arccal a jövő felé. Múltja szerint asszimilált és múltja szellemében asszimilálódott. Tág perspektívájával éberren figyelte mindazt, ami számára új vagy idegen. Mindent átültetett, ami talaján meg tudott foganni, - a lényénél fogva idegen pedig elhervadt, vagy elment. Kívülről nem lehetett rákényszeríteni az újat, azt mindig önmaga termelte ki önmaga számára.”⁹⁵

Elfogadva a fenti elemzéseket, megállapítható, hogy a pataki szellem fontos jegyei: Az ember szeretete, megbecsülése, „a lángoló nemzeti érzés” és az európai látókör, a nemzet, a magyarság, a nép, az ember szolgálatára, az evangéliumi hit és kegyesség élésére törekvés, az egymásért, a környezetért, a kisebb és nagyobb közösségekért, az alma materért és Sárospatakért vállalt felelősség, a „szerénységben és serénységben” is megnyilvánuló puritán erkölcs, a hagyománytisztelet és a jövő iránti érzékenység, a fejlődés és haladás segítése, a becsületes munkavégzés, a tiszta emberség és igazi emberi helytállás, a küldetéstudatos magatartás s ezzel együtt a „használni, segíteni akarás”, az asszimilálás és összetartás stb. Ezek a felsorolt jellemző vonások azt bizonyítják, hogy a pataki szellem tartalmában

⁹⁴ Horváth Cyrill: *Hagyományok = Sárospataki Ifjúsági Közlöny*, 1903. dec. 40.o.

⁹⁵ Barcza József: *A pataki szellem i.m.* 12.o.

igen értékes, progresszív, emberi, keresztyén erkölcsiséget érvényesít. Volt diákjainak vallomásai ezzel együtt azt is igazolják, hogy e szellem hatása magas eszmeiségű, erkölcsi magatartásukban, tevékenységükben egész életük során érzékelhető. Mindezek kellő alapot szolgáltatnak annak megállapításához, hogy Sárospatak, a pataki nevelés nagy szolgálatot vállalt és teljesít nemzetünk történetében.

IX. SÁROSPATAK HÍRESEBB EMBEREI, NEVELTJEI

Sárospatak jelentős szerepet töltött be a magyar nemzet történetében, a művelődésben. Köszönheti ezt annak, hogy a pataki szellemet, gondolkodást, érületet nemcsak Sárospatak állandó lakói élték, hanem a Patakon iskolába járó diákok is, akik itt készültek fel az életre, s későbbi életük során is vallották kötődésüket Patakhoz, a pataki szellemhez. Ennek megfelelően, amikor Sárospatak nevesebb embereiről szólok, nemcsak az életük nagy részét Patakon töltő, itt tevékenykedő emberekről szólok, hanem azokról is, akik a pataki szellemben szolgálták életük során a közösséget s sajátos értékekkel gazdagították nemzetünket, s tevékenységükkel szélesebb körben szereztek elismerést.

1. **Almási Balogh Pál** (1794-1867) pataki diák, orvos, "hasonszenvi orvostudor", a homeopata gyógyítás terjesztője. Nagy szerepe van az orvosi műnyelv megmagyarosításában. MTA tag. Széchenyi István és Kossuth Lajos háziorvosa. 1836-tól a Tudománytár szerkesztője.
2. **Antalfi János** (1828-1885) pataki diák és tanár. Pedagógiai író, iskolapolitikus, a kollégiumi tápintézet és uszoda megszervezője.
3. **Árvay József** (1823-1879) pataki diák és tanár, a tanítóképző megszervezője, igazgatója, Zemplén vármegye tanfelügyelője, a MTA tagja. Pedagógiai író, tantervkészítő, tankönyv- és tanítói vezérkönyvíró, újságíró és szerkesztő.
4. **Balásházi János** (1797-1857) pataki diák, történetíró, gazdasági szakíró, a magyar agrártudomány egyik úttörője, a MTA tagja, a zempléni reformkori liberális nemesség vezéregyénisége.

5. **Ballagi Géza** (1857-1907) kollégiumi tanár, jogi író, a politikai irodalom történetének feldolgozója, újságíró és szerkesztő, az MTA tagja.
6. **Barczafalvi Szabó Dávid** (1755-1828) pataki diák és tanár, író, műfordító, nyelvújító, akinek kb. 100 nyelvújítási szava él a nyelvünkben pl. mondat, tudat, szerep, álm stb., aki Patakon behozta az összhangzatos éneklést, elkészítette a kollégiumi énekkar (societas harmonica) első szervezeti és működési szabályzatát, s aki hat éven át szerkesztette a pozsonyi Magyar Hírmondót.
7. **Béres Ferenc** (1922-1996) pataki diák, a magyar dal énekművésze, a Honvéd együttes egyik alapítója, szolista, s az Országos Filharmónia szolista. Művészi fellépésével hazánk csaknem minden lakott helyén megfordult, de a magyarság követeként eljutott minden föld-

részre s erősítette az óhazához kötődést. 1967-ben értékes képzőművészeti gyűjteményét Sárospataknak adományozta, s ezzel megalapozta a Sárospataki Képtárat. 1970-ben a Városi Tanács a város díszpolgárává választotta.



Bessenyei György

8. **Bessenyei György** (1747-1811) pataki diák, nemzetébresztő író, a magyar felvilágosodás első szakaszának vezéralakja, filozófus, művelődéspolitikus, a nemzeti művelődéspolitika első rendszerének kidolgozója.

9. **Bokor József** (1843-1917) kollégiumi tanár, bölcsészeti és neveléstörténeti író, a Magyar Filozófiai Társaság megalapítója, a Magyar Filozófiai Szemle és a Pallas Nagy Lexikon szerkesztője.

10 **Comenius** (1592-1670), a kollégium tanulmányi vezetője, korszerűsítője 1650-1654 között, az újkori pedagógia nagy alakja, pedagógiai reformátor, pedagógiai és teológiai író, tankönyvíró. Világhírű munkája többek között a Patakon írt



COMENIUS

Comenius

Orbis pictus, melyben a képeket először használja szemléltetés céljára. Világszerte nagyon elterjedt tankönyve volt a Janua is.

11. **Csokonai Vitéz Mihály** (1773-1805) pataki diák, a magyar felvilágosodás legnagyobb lírai, epikai és drámai költője.
12. **Darányi Lajos** (1905-1971) pataki diák, lelkész és tanár, püspök, egyházi, teológiai író, újságíró, nagyhatású predikátor.
13. **Palágyi Deák Geyza** (1870-1931) pataki tanár, tárgyi és szellemi néprajzi gyűjtő, író, grafikus, akinek sok rajza, tudósító rajza jelent meg újságokban.
14. **Decsy Sámuel** (1742-1816) pataki diák, püspök, egyházi író, a Magyar Kurír megalapítója s 27 éven át szerkesztője, a nemzeti műveltség, irodalom és nevelés fejlesztője.

tésének harcosa, a XVIII. századvégi haladó magyar művelődési program kidolgozója.

15. **Dezső Lajos** (1847-1904) pataki diák, a tanítóképző igazgatója, pedagógiai és tankönyvíró, tantervkészítő, Comenius kutatója s több művének fordítója, megírta Comenius magyarországi működését.
16. **Dóczy Gedeon** (1832-1911) pataki diák s a tanítóképző igazgatója. A debreceni református felsőfokú leányiskola, tanítónőképző intézet igazgatója, a magyar nőnevelés kiemelkedő egyénisége, a Debreceni Református Dóczy Leánynevelő-Intézet névadója, pedagógiai író, tankönyvíró, dalszövegíró.
17. **Dóczy Imre** (1849-1930) pataki diák, a debreceni ref. gimnázium igazgatója, író, pedagógiai író, tankönyvíró, az Országos Református Tanáregyesület megalapítója, a debreceni Tudományegyetem mellett 1925-ben felállított tanárképző intézet tervének kidolgozója.
18. **Dókus Gyula** (1849-1928) pataki diák, régész, író, újságíró és szerkesztő, múzeumalapító, iskolapolitikus.
19. **Duka Tivadar** (1825-1908) pataki diák, író, újságíró, az MTA tagja, Görgey segédtisztje. Kelet-Indiában angol seregben katona, innen a Magyar Nemzeti Múzeum természettajzi gyűjteményét több ezer értékes tárggyal gyarapította.
20. **Egressy Benjamin** (Béni) (1814-1851) színész, színműíró, fordító, zeneszerző, a "Szózat" ismert zenéjének szerzője, dalköltő, dalszövegíró
21. **Emődy Dániel** (1819-1891) pataki tanár, író, jogi író, költő, az 1848-as márciusi ifjak egyike, Petőfi és Jókai barátja. Újságíró, a Pesti Hírlap, Pesti Napló szerkesztője. Neve a vésztörvényszék áldozataiul kiszemelt 32 magyar író névsorában is szerepelt.

22. **Erdélyi János** (1814-1868) pataki diák és tanár, költő, író, kritikus, filozófus, esztéta, magyar népköltés-gyűjtő, a Nemzeti Színház igazgatója, az MTA tagja, az 1850-1860-as évek kollégiumi újjtásai, fejlesztései, alkotásai részben vagy egészben az ő nevéhez kapcsolódnak.



Fáy András

23. **Fáy András** (1786-1864) pataki diák, író, költő, politikus, nemzetgazda, a reformkor társadalmi mozgalmainak, a magyar nevelésügy kifejlesztésének nagy alakja, az első magyar társadalmi regény írója, az első magyar takarékpénztár megalapítója. Az MTA tagja.

24. **Finkey Ferenc** (1870-1949) pataki diák s tanár, egyetemi tanár, kuriai tanácselnök, koronaügyész. Büntetőjogász, szakíró, tankönyvíró, az MTA tagja.

25. **Fogarasi János** (1801-1878) pataki diák, nyelvész, az MTA tagja, az MTA első Értelmező szótárának társszerkesztője, jogtudós, író, történetíró, költő.

26. **Gárdonyi Géza** (1863-1922), pataki diák, író, újságíró, az MTA tagja.

27. **Geleji Katona István** (1589-1649) pataki diák, püspök, egyházkormányzó, író, teológiai író, nyelvész, a korabeli protestáns énekkincs összegyűjtője és kiadója, a Geleji-kánonok készítője.

28. **Gesztelyi Nagy László** (1890-1950) pataki diák, filozófiai író, újságíró, politikus, agrárközgazdász, a Duna-Tisza köze Mezőgazdasági Kamara megszervezője, a kecskeméti kertmunkásképző iskola létrehozója.
29. **Gonda Béla** (1851-1933) pataki diák, mezőgazdasági, vízepítési szakíró, az Adriai tengeri kutatásaival megteremtette a magyar oceanográfia alapjait, újságíró.
30. **Gulyás József** (1885-1954) pataki tanár, főkönyvtáros, irodalomtörténész, történész, kollégium- és egyháztörténész, a kollégium- és egyháztörténet, továbbá Sárospatak sokoldalú kutatója és ismertetője, író, költő, pedagógiai író, újságíró és szerkesztő.
31. **Gyöngyösi István** (1629-1704) pataki diák, a XVII. század egyik legnagyobb elbeszélő költője, aki lágy, könnyed nyelvezetével megalapította a mulattató irodalmat s végérvényesen polgárjogot szerzett a világi jellegű szépirodalomnak.
32. **Harsányi István** (1873-1928) pataki diák, kollégiumi tanár, irodalomtörténész, teológiai, egyházi író, egyháztörténész.
33. **Harsányi Zsolt** (1887-1943) pataki diák, író, költő, színműíró, műfordító, újságíró és szerkesztő, aki többek között így vallott Patakról: "Itt tanultam meg szépen írni magyarul".
34. **Hegedűs László** (1814-1884) pataki diák és lelkész, főiskolai gondnok, politikus, egyházjogász, történész, pedagógiai író, tankönyvíró, aki Erdélyi Jánossal együtt nagy szerepet játszott a pataki kollégium és a népoktatásügy 1850-1860-as fejlesztésében, az MTA tagja.
35. **Hegyí József** (1912-1995) pataki diák és gimnáziumi tanár volt. Újságíró, aki kb. 60 éven át írta előbb a Határőr, majd az Észak-Magyarország újság számára Sáros-

patakkal kapcsolatos cikkeit, tudósításait. Egy időben a Hazafias Népfront Sárospataki Bizottságának elnöke volt. A város érdekében kifejtett tevékenységéért díszpolgárrá választották.

36. **Hodossy Béla** (1864-1943) pataki tanítóképzős igazgató, zeneszerző, egyházzenei kutató, az énektanítás és református egyházi éneklés korszerűsítője, tanügyi író, tankönyvíró, újságíró és szerkesztő. A kortárs Kun Pál megfogalmazása szerint olyan dicsősége ő Sárospataknak a református egyházi éneklés terén, mint Erdélyi János a szépirodalom mezején.
37. **Ivánka Sámuel** (1826-1886) pataki tanár, református egyházi énektudós, a protestáns énekügy reformátora, énektanár, énekvezérkönyv és énektankönyv író, újságíró.
38. **Izsó Miklós** (1831-1875) pataki diák, szobrász, a magyar nemzeti szobrászat legnagyobb alakja.
39. **Kalassay Sándor** (1869-1950) pataki diák, író, teológiai író, történetíró, tankönyvíró, színműíró, az Amerikai Magyar Református Egyesület megalapítója, újságszerkesztő, az első amerikai magyar nyomda alapítója.



Kazinczy Ferenc

40. **Kazinczy Ferenc** (1759-1831) pataki diák, író, nyelvújító, a magyar irodalom re-

formátora, aki munkásságával, levelezésével irodalmat teremtett, kinek "irodalom- és művelődéspolitikai tevékenysége történelemformáló hatású nemzetpolitikai tett volt: általa lett magyar nyelvűségünk műveltté, moderné, európaivá, mert műveltségünk, modernségünk, európaiságunk magyar nyelvűvé tudott válni."⁹⁶

41. **Képes Géza** (1909-1989) pataki diák s tanár, költő, műfordító.
42. **Kiss Áron** (1845-1908) pataki diák s tanítóképzős segédtanár, pedagógiai író, "a magyar neveléstörténet Liviusa", tankönyvíró, újságíró és szerkesztő, létrehozta az első Magyar Pedagógiai Társaságot s annak titkára, a magyar népi kultúra jelentős értékeit (gyermekdalok, mondókák, játékok) gyűjtötte össze s adta ki: "Magyar Gyermekek Játék Gyűjtemény, Budapest, 1891)" címmel.
43. **Kiss Elek** (1858-1945) pataki tornatanár, Sárospatak környékének régészeti kutatója, a pogánykúti ősemlék település első feltárója, publikálója.
44. **Komáromi János** (1890-1937) pataki diák, író, újságíró, a pataki diákélet hűségese megrajzolója.
45. **Kossuth Lajos** (1802-1894) pataki diák, a reform nemzedék nagy alakja, politikusa, miniszter, Magyarország kormányzója, író, újságíró és szerkesztő (Országgyűlési Tudósítások, Törvényhatósági Tudósítások, Pesti Hírlap).
46. **Kováts Mihály** (1762-1851) pataki diák, orvosi, természettudományi író, orvostudományi műszótár-készítő (1845), az első magyar nyelven megjelent önálló kémiai (1807) és törvényszéki orvostan (1828) szerzője, az MTA tagja.

⁹⁶ Deme László: *Kazinczy Ferenc a magyar művelődésben = Neveléstörténeti Füzetek 7. Budapest, 1988. 13.o.*

47. **Kövy Sándor** (1763-1829) pataki tanár, iránytmutató, úttörő jogtudós, jogtudományi író, aki nagy hatást gyakorolt a magyar jogtudomány fejlődésére, tankönyvíró, újságíró, Kossuth Lajos jogtanára.
48. **Lázár Károly** (1889-1959) pataki tanítóképzős tanár, pedagógiai író, tankönyvíró, tanítói kézikönyvsorozat szerkesztője és kiadója.
49. **Lengyel Endre** (1821-1902) pataki diák, a pataki kollégiumi kórház és a Zemplén megyei orvostudományi egyesület megalapítója, orvosi író, orvosi poliglott szótárkészítő.
50. **Makkai Sándor** (1890-1951) pataki teológiai tanár, erdélyi püspök, író, teológiai író, pedagógiai író.
51. **Mátyás Ernő** (1888-1950) pataki teológiai tanár, teológiai író, újságíró, iskolapolitikus. Nagy szerepe volt a két világháború közti kollégiumi és városi fejlesztésekben.
52. **Mitrovics Gyula** (1871-1965) pataki diák és tanár, egyetemi tanár, esztétikai, pedagógiai író, az MTA tagja. Az Esztétikai Szemle alapítója és szerkesztője.
53. **Molnár János** (1857-1928) pataki diák, Sárospatak főbírája, agrárpolitikus, újságíró és szerkesztő.
54. **Móricz Zsigmond** (1879-1942) pataki diák, író, a magyar realista prózairodalom kimagasló képviselője, újságíró és szerkesztő.



Móricz Zsigmond

55. **Nagy Sándor** (1844-1918) pataki diák, gyorsírási rendszer kidolgozója, a Magyar Gyorsírók Egyesületének megalapítója, a Gyorsírászati Lapok szerkesztője, tankönyvíró.
56. **Nagyváthy János** (1755-1819) pataki diák, társadalompolitikai, gazdasági, mezőgazdasági szakíró, az első magyar mezőgazdasági kézikönyv írója, tőle származik a keszthelyi Georgikon és a csurgói gimnázium létrehozásának eszméje.
57. **Pálóczy László** (1783-1861) pataki diák, politikus, a reformkori országgyűlések népszerű vezérszónoka, az addigi német nyelv helyett ő kezdte meg a törvények magyar nyelvű szerkesztését. 1849. ápr. 14-én a debreceni nagy templomban ő olvasta fel a Függetlenségi Nyilatkozatot, a képviselőház 1861. április 19-i határozata szerint "a haza háláját kiérdemelte".
58. **Péchy Tamás** (1829-1897) pataki diák, politikus, miniszter, a képviselőház elnöke, író, újságíró, nagy érdeme a magyar vasutak ügykezelésének magyarrá tétele.
59. **Pósa Lajos** (1850-1914) pataki diák, újságíró és szerkesztő, ifjúsági író, költő, kinek költészete nagymértékben segítette a magyar gyermekköltészet fellendülését, dalköltő.
60. **Rác Lajos** (1864-1934) pataki diák s kollégiumi tanár, filozófiai és pedagógiai író, fordító, Comenius-kutató, tankönyvíró, újságíró és szerkesztő, a Sárospataki Ifjúsági Közlöny egyik megalapítója.
61. **Radácsi György** (1846-1928) pataki diák és tanár, történetíró, egyházi író, tankönyvíró, bibliafordító, újságíró és szerkesztő (Sárospataki Lapok, Sárospataki Református Lapok).

62. **Simándi István** (1675-1710) pataki diák és tanár, aki hazánkban elsőként tanította a fizikát kísérleti alapon.
63. **Somosi (Ködöböcz) János** (1783-1855) pataki diák és tanár, teológiai író, szótárkészítő, nyelvész, Kálniczky Benedekkel együtt sajtó alá rendezte és Sárospatakon kiadta Károli Gáspár fordításában az Újszövetséget, illetve a teljes bibliát, az MTA tagja.
64. **Szabó Zoltán** (1903-1965) pataki diák és teológiai tanár, teológiai és pedagógiai író, újságíró, politikus, nagy része van a két világháború közti kollégiumi kezdeményezésekben, fejlesztésekben.
65. **Szalkai László** (1475-1526) pataki diák, az első névszerint ismert pataki diák, esztergomi érsek és főkancellár, a "Szalkai-kódex" címmel ismert iskolai jegyzet leírója.
66. **Szemere Bertalan** (1812-1869) pataki diák, az első felelős magyar kormány belügyminisztere, az 1848-49-es szabadságharc kormánybiztosa, a debreceni trónfosztás után miniszterelnök, író, kortörténeti értékű naplói.
67. **Szeremley Gábor** (1807-1867) pataki diák és tanár, egy időben a bécsi protestáns teológia tanára, teológiai, filozófiai, pedagógiai, politikai író, tankönyvíró. Neveléstan könyve 1845-ben jelent meg.
68. **Szinyei Gerzson** (1836-1919) pataki diák és tanár, főkönyvtáros, a kollégium történetének szorgalmas kutatója, történetíró, egyházi, pedagógiai író.
69. **Szombathy János** (1749-1823) pataki diák és tanár, egyházi író, történetíró, a pataki kollégium történetének eredményes kutatója, feldolgozója, tankönyvíró.
70. **Tassonyi Ernő** (1881-1942) pataki diák, bányamérnök. Sok szakcikket írt a bányajogról, bányászatról, bányá-



Tompa Mihály

mentő szolgálatról. A "Szerencse fel!" kezdetű bányászhimnusz költője. Újságíró, költő.

71. **Tavasi Lajos** (1814-1877) pataki diák, pedagógiai író, az 1840-es évek nemzeti nevelésének harcosa, az első magyar nyelvű tanügyi folyóirat (Nevelési Emléklapok) megindítója, fontos szerepet vállalt az 1846-os első egyetemes tanügyi kongresszus megszervezésben, a "tudományos elvekre fektetett testgyakorlat meghonosítója".

72. **Tompa Mihály** (1817-1868) pataki diák, költő, "a nemzet költője", egyházi író, a MTA tagja.

73. **Tüdös István** (1866-1918) pataki diák, kollégiumi tanár, püspök, egyházi, teológiai író, tankönyvíró, újságíró és szerkesztő, a "Teológiai ismeretek tára" c. lexikonszerű mű egyik készítője.

74. **Újszászy Kálmán** (1902-1994) pataki diák, majd 1929-től két évig a tanítóképző s 1931-től a teológiai akadémia tanára. Fontos szerepe volt a két világháború közti kollégiumi nevelő munka fejlesztésében. A teológia 1951. évi megszűnte után is Patakon maradt s az általa megszervezett Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek vezetője, főkönyvtárosa volt A Gyűjtemények anyagát nagymértékben továbbfejlesztette. Sokat tett a város szellemi rangjának meg-

tartásáért és erősítéséért. Szolgálataiért a város díszpolgárává választotta.

75. **Warga János** (1804-1875) pataki diák, 1831-32-ben Szemere Bertalannal megalapítja a Sárospataki Nyelv-művelő Társulatot. 1833-tól Nagykőrösön tanár, filozófiai és pedagógiai író, tantervkészítő, tankönyvíró, 1840-ben kisdédóvót állít fel Nagykőrösön. 1855-ben tanítóképzőt szervezett. Az MTA tagja.
76. **Zsarnay Lajos** (1802-1866) pataki diák és tanár, püspök, egyházi, teológiai író, tankönyvíró, szótárkészítő, az MTA tagja.
77. **Zsoldos Benő** (1847-1919) pataki diák és tanár, latin irodalomtörténész, író, Thukididesz fordító, a kollégiumi levéltár eredményes rendezője.
78. **Vass Imre** (1790-1863) pataki diák, 1826-29 között az aggteleki barlangban addig ismeretlen, több, mint 15 km hosszúságban járatokat fedezett fel s róluk részletes térképet készített, az első barlangkutatói szakkönyv írója.
79. **Zempléni Árpád** (1865-1919) pataki diák, költő, esztétikai és társadalmi írások, elbeszélések szerzője. Jelentős műfordító.

X. SÁROSPATAK MŰVELŐDÉSI TEVÉKENYSÉGE AZ EZREDFORDULÓN

Az előzőekben leírtak azt bizonyítják, hogy Sárospatak értékes, nagy hatású szolgálatot tett a magyar művelődésnek. Nemcsak a város falai között születtek fontos kulturális értékek, folyt magas színvonalú művelődés, hanem végzett diákjai alkotásai által másutt, távolabbi területeken is. Az innen kirajzott diákok mint képzett szakemberek nemcsak a mindennapi munkájukban, az életben állták meg a helyüket, hanem sokan az irodalomban, a képzőművészetben, az ének és zeneművészetben s az élet más területein is értékes művekkel gazdagították nemzeti művelődésünket.

Sárospatak ma is tudatosan, következetesen, kitaratóan végzi magyar nemzeti művelődési szolgálatát. A következőkben ennek a tevékenységnek legfontosabb formáit, módjait mutatom meg. Annak vázlatos ismertetésére törekszem, hogy az egyes intézmények, a művelődésben is érdekelt szervek, szervezetek korunkban, az ezredfordulón hogyan, milyen módon segítik a táj, a nemzet művelődését.

1. Nevelési-oktatási-képzési intézmények

a) Óvodák

Carolina Óvoda-Bölcsoede (*Szent Erzsébet u. 16.*)

Az óvoda az első pataki óvoda jogutódja s 150 éves múlt-ra tekint vissza. Nevét egykori alapítójáról, Schwarzenberg Carolináról kapta. A jelenlegi helyen, rendezett, tiszta levegőjű környezetben 1876 óta működik. 1994 óta szervezetileg hozzátartozik a Bölcsoede (Kossuth u. 5.) is.

Az alapfeladatokon túl az óvoda kiemelt szerepet szán az egészséges életmódra, a természet szeretetére s védelmére nevelésnek. Ennek megfelelően következete-

sen törekszenek arra, hogy a gyermekek, amit lehet, természetes állapotában lássanak, cselekvés, tapasztalás útján ismerjenek meg. Nagy gondot fordítanak azoknak a szokásoknak a megalapozására, melyek a gyermekek helyes viszonyát az emberekhez, növényekhez, állatokhoz, az épített környezethez meghatározzák, és a testi-lelki egészségének megőrzéséért felelősséget érző ember jellemzői. Ennek érdekében egyrészt kihasználják az óvoda fekvésével kapcsolatos kedvező környezeti lehetőségeket, másrészt pedig nagy gonddal fejlesztik saját tárgyi felszereltségüket is (udvari játékok, sportszerek stb.). Évente több napos "Erdei óvodát" szerveznek a Zempléni hegységben.

Az óvoda másik sajátossága az angol nyelvvél való ismerkedés: a gyermekek két csoportban az óvodai élet keretein belül természetes helyzetekben, a napi foglalkozások közben saját óvónőjük vezetésével ismerkednek meg az angol nyelvvél.

Az óvoda külső gyakorló óvodája a Comenius Tanítóképző Főiskolának, s így végzi az óvodapedagógus főiskolai hallgatók gyakorlati képzését is.

Néhány fontosabb statisztikai adat az 1997/98. tanévről:

	1997	1998
Óvodapedagógusok száma	17	15
Egyéb dolgozók száma	15+7 bölcsődei dolgozó	16+7 bölcs. dolgozó
Óvodások száma	186	178
Csoportok száma	8	7
Könyvtári állomány	721	738

II. sz. Napköziotthonos Óvoda (*József Attila u. 31.*)

A II. sz. Napköziotthonos Óvoda 1973. szeptemberében az akkor átadott, az óvodai nevelési igényeknek figyelembevételével épült új épületben kezdte meg működését. Mivel azonban a férőhely-hiány miatt még a két óvoda sem tudta kielégíteni az igényeket, 1976. szeptemberében a város végardói részén a Borsi u. 73. sz. régi iskolai épületben újabb óvodai csoport létesítésére került sor.

Az óvodai közösség alapelve, felfogása szerint az óvoda a "mi óvodánk", a gyermekek, a szülők, a nevelők óvodája. Az Óvoda munkájának középpontjában a gyermek áll, minden a gyermek személyiségének sokoldalú fejlődését szolgálja. Nyugodt, harmonikus bizalomra épülő légkört igyekeznek teremteni, ahol a gyermek jól érzi magát. A nevelő munka fontos alapjának tartják a személyiségfejlesztő játékokat, melyek során megvalósul a cselekvő gyermek egészséges kíváncsisága és játékos ismeretszerzése.

Az Óvoda helyi programjának megfelelően tervszerűen érvényesítik azt az elvet, hogy a gyermek életkoronként változó testi-lelki szükségletekkel rendelkezik, egy időben egyedi és társas lény. S mivel az óvodának a gyermeket az iskolai életre is elő kell készítenie, tudatosan igyekeznek kialakítani a gyermekekben, megéreztetni velük az alkalmazkodás, önállóság, önfegyelem, kreatív gondolkodás, alkotás örömeit. A nevelő munkával és az értelmi fejlesztésre irányuló törekvéssel segítik a gyermekek alkotó tevékenységvágyának, egészséges kíváncsiságának és tudásvágyának erősítését s kielégítését.

Az óvoda helyi nevelési programjának gyermekképe: az egészséges, életképes gyermek, aki testi-lelki harmóniával rendelkezik. Fontos szerepet szánnak többek között a láb- és tartásjavító tornának, a vízhez szoktatásnak, illetve úszás előkészítésnek, a gyermeknéptáncnak, a népi hagyományokon alapuló szokások, ünnepek felelevenítésének.

A nevelésben nagy jelentőséget kap a természet- és környezetvédelem. S ez nemcsak a természet szeretetét, óvását jelenti, hanem a társadalmi környezet tiszteletét is.

Az óvodai nevelési tevékenységet, a tapasztalatszerzés folyamatát és az elsajátítandó ismeretanyagot az évszakok ritmikus változásainak megfelelően határozzák meg.

Az óvoda nevelő munkájában részt vesznek a szülők is. Évente többször munkadélutánokon segítik a különböző rendezvények előkészítését és lebonyolítását. Az 1997-ben létrehozott "A sárospataki II. sz. Óvoda Gyermekének Egészségéért Alapítvány" konkrét anyagi támogatással segíti az óvoda munkáját, a gyermekek jobb színvonalú ellátását.

Néhány fontosabb statisztikai adat:

Az 1999/2000. tanévben 175 gyermek nevelésével 7 csoportban 15 főiskolát végzett óvodapedagógus foglalkozik, akiknek munkáját 8 szakképzett dajka, 1 óvodatitkár s két egyéb dolgozó segíti.

A könyvtár állománya 600 db.

III. sz. Napköziotthonos Óvoda (Október 23. tér 1.)

Az óvoda munkája 1976-ban, az akkorára elkészült két csoportszobában indult. Folyamatos bővítéssel 1981-ben lett az intézmény 9 csoportos óvoda. 1985-től a tanítóképző óvónői szakos hallgatóinak gyakorlati képzését is ellátja.

Az óvónők szorgalmas önképzéssel, különféle továbbképzéseken való részvétellel igyekeztek lélektani ismereteiket és pedagógiai kultúráltságukat gyarapítani. Megismerkedtek a Waldorf pedagógia lényeges tanításaival s 1988-ban létrehoztak két csoportszobában gyermekközeli életteret, melyben a természetes anyagok nyugalmat sugallnak. Ma már 3 csoportban működik ilyen szellemben Waldorf óvónők vezetésével.

Az óvoda pedagógiai programja a Waldorf pedagógia elveinek érvényesítésével s a magyar hagyományok figyelembevételével készült. A gyermek nevelés-fejlesztése családias légkörben, szabad játékkal, tevékenykedéssel, mese, éneklés, mondókák alkalmazásával, a tárgyi környezet változtathatóságának megtapasztalásával történik.

“Az óvodai nevelés országos alapprogramjának” 1996-ban történt megjelenése után az óvoda elkészítette a saját programját: a **“Személyiségközpontú Óvodai Nevelés”**-t. Cél: a gyermeki alkotó vágy, fantázia, személyiség kibontakoztatásával, megfelelő készségek, képességek kialakításával iskolaéretté fejlesztés.

Feladatok:

- Egészséges életmódra nevelés naponta szabadban történő játékkal, hetente egy nap sétával, mozgás-készség fejlesztésével
- Személyes higiéniai igény kialakítása
- Érzelmi élet és az értelmi képességek fejlesztése

Fentiekén túl fontosnak tekintik a **szülőkkel való jó kapcsolat** kialakítását és tartását. Ennek főbb eszközei:

- az egyéni beszélgetés, a szülői összejövetelek, a nyílt napok, a játszó délután a leendő óvodások részvételével (Baba-mama csoport), kirakodó vásár advent előtt (Bazár), óvodai újság (Angyalkerti Krónika) a szülők számára.

1991-től **“Személyiségközpontú Nevelés Alapítvány”** segíti a nevelő munkát. Az óvodai felszerelés fejlesztését az óvónők továbbképzésének feltételeit pályázatok útján is igekezknek biztosítani.

Az óvodai nevelési program alapján **minden csoportnak van szakmai programja, csoportnaplója** a nevelési és ismeretnyújtási tervhez és az egyéni fejlődéssel kapcsolatos **feljegyzések a gyermekekről.**

Az óvoda felszereltsége jó. A berendezés és a játékok nagy része természetes alapú anyagból készült.

A gyermekek fejlődését logopédus és gyógytornász is segíti. A nagycsoportosok zeneóvodai, néptánc és drámajáték foglalkozásokon is részt vehetnek. **Az óvoda hitoktatásra is biztosít lehetőséget.**

Az 1999/2000. tanévben 6 csoportban 158 óvodás gyermek neveléséről 13 óvónő és 15 technikai dolgozó gondoskodik.

b) Általános iskolák

Árvay József Gyakorló Általános Iskola *(Bartók B. u.)*

Az Árvay József Gyakorló Általános Iskolának kettős feladata van: az általános iskolai nevelés-oktatás és a tanítóképző főiskolai hallgatók gyakorlati képzése. A jelenlegi új épületben 1979-től, a nemzetközi gyermekévtől működik.

1979-ben a gyakorló iskola 16 tanulócsoporttal zenetagozatú általános iskola volt. 1989-től 4-4 alsótagozatos s 1-1 felsőtagozatos osztály van.

A gyakorló iskola főbb törekvései:

- Olyan iskolai légkör kialakítása, megteremtése, amelyben a tanulók otthon érzik magukat.
- A tanulók korszerű ismereteinek, készségeinek kialakítása és bővítése, képességeik, személyiségük lehetőség szerinti maximális fejlesztése. Ennek során többek között fontosnak tartják a helyes emberi magatartás kialakítását, a nemzeti kultúra és történelem s ezen belül kiemelten a szülőhely, lakóhely fontosabb értékeinek, eseményeinek megismertetését, megszerettetését.
- Az iskola közvetlenül is és a szülőkkel ápolat kapcsolatok révén is folyamatosan részt kíván venni a település életében.
- Az iskola arra törekszik, hogy a közös családi és iskolai nevelés eredményeképpen a gyermekekben megalapozódjanak, megerősödjenek az emberi legfontosabb személyiségjegyek.

- **Kiemelt feladata** az iskolának – a városi középiskolák programját figyelembevéve – az idegen nyelv, a természetismeret, az informatika, a testnevelés és sport tanítása.
- A tantárgyi rendszeren keresztül törekszik az iskola a tehetség, a képesség kibontakoztatására, a szociális hátrányok enyhítésére.
- Sajátos céljának megfelelően olyan tanítók képzését munkálja, akik a jövő iskolájában rájuk váró feladataiknak jól megfelelnek.

Mindezek érdekében az iskola egészséges, szép, otthonos környezetben az egyéni érdeklődéshez és életkori sajátosságokhoz igazodva nagy gondot fordít a tanulók személyiségének széleskörű fejlesztésére, a legfontosabb készségek, képességek alakítására, az általános emberi és nemzeti értékek elfogadtatására, az **erkölcs és akarat tulajdonságok fejlesztésére**. Arra törekszik, hogy a tanulók egyéni képességeiknek megfelelően a legjobb szinten feleljenek meg az iskola követelményeinek.

Az iskolai nevelés és oktatás hatékonyságát a tanítási órákon a tehetséggondozás és felzárkóztatás eredményes módszereinek és szervezeti formáinak alkalmazásával igyekeznek biztosítani. **Előnyben részesítik az egyéni képességekhez igazodó munkaformákat**, különösen a gyakorlásnál, ismétlésnél. A tehetség fejlődését azzal is segíti az iskola, hogy a jó képességű tanulók számára lehetőséget biztosít az 1. osztálytól kezdve az idegen nyelv, számítástechnika, önvédelmi sport, zenés-mozgás meseprogram, néptánc s a 2. osztálytól pedig a sakk tanulására. Ezekon kívül a 8. osztályban heti egy órában magyar nyelv és irodalomból és matematikából képességfejlesztő órákat tartanak. A tanulók felzárkóztatását szolgálják az 1-4. osztályokban az egyes tantárgyakból gyenge teljesítményt nyújtó tanulók képességeinek fejlesztésére heti 2, továbbá a 8. osztályban a magyar nyelv és irodalomból tartott heti 1 felzárkóztató óra.

A szellemileg, erkölcsileg, testileg egészséges **tanulók személyiségfejlesztésének tanórán kívüli fontosabb alkalmazott formái**: az iskola névadója emlékének ápolása évenkénti diákönkormányzati nap tartásával, továbbá iskolai szintű ünnepek szervezése Mikulás-nap, szeretet-nap, anyák napja alkalmával s multság a farsang idejében. Osztályokban tartanak megemlékezést október 6-án, október 23-án, március 15-én. Részt vesznek a tanulók ősszel és tavasszal túrán, összekötve játékos környezetvédelmi és sportvetélkedővel. A tanulók által gyűjtött emlékekből és készített munkákból időszakos kiállításokat rendeznek.

A tanulók szabadidős tevékenységét nagymértékben segíti a diákönkormányzat.

A nevelők tanórán kívül sokféle tehetséggondozó és felzárkóztató foglalkoztatást szerveznek. Iskolai sportkör, az igényeknek megfelelően művészeti, technikai, szaktárgyi szakkörök működnek. Szaktárgyi, sport, művészeti versenyeken vesznek részt a szakmai munkaközösségek és szaktanárok szervezésével. Az iskolai alapítvány támogatásával évente tanulmányi kirándulásra mennek. A tanulók különböző szabadidős foglalkozásokon (táborozás, túra, színház-, múzeumlátogatás, klubdélután, táncos rendezvény, könyvtári foglalkozás) vehetnek részt. Az iskola létesítményeit, eszközeit a tanulók tanári felügyelet mellett használják. A hit- és vallásoktatás szervezéséhez lehetőséget biztosítanak.

A tanulók az **iskolai, városi, körzeti, területi versenyeken**, segítve a tehetséggondozást, évente eredményesen vesznek részt. Sportban (ökölvívás, birkózás), kémiában, matematikában országos döntőig jutottak és helyezettek lettek. Megyei versenyeken versmondásból, matematikából, kémiából, téli sportokból, helyesírásból, könyvtári ismeretekből, irodalomból értek el eredményeket. Részt vesznek sakkversenyeken is.

Az iskola kettős funkciójának megfelelően számon tartják a tanítójelöltek eredményeit is, akik az évenkénti orszá-

gos versenytanításokon ének-zenéből, testnevelésből, magyar nyelv és irodalomból s vizuális nevelésből jól szerepelnek, 1., 2., 3. helyezést is hoztak már el.

Fontosabb statisztikai adatok:

Év	Pedagógus	Egyéb dolgozók.	Tanulók száma	Osztályok száma
1985	46	13	507	19
1990	50	13	397	20
1995	43	11	390	19
1997/98	45	11	439*	20
1999/2000	46	11	499	21

*Ebből bejáró: 24

Könyvtári egység: 6046

Esze Tamás Általános Iskola (*Rákóczi u. 32.*)

Az Esze Tamás Általános Iskola jelenlegi formájában 1948-tól, az iskolák államosításától kezdve működik. Eredetileg a Református Gimnázium épületszárnyának földszintjén a gimnázium alsó négy (I-IV.) osztályából kialakult általános iskolaként kezdte meg oktató-nevelő munkáját, s a mai épület később, a Járásbíróság megszüntetése után lett az iskola épülete. Azóta Apróhomok, Dorkó, Királyhegy, Végardó általános iskolája s 1979-től a volt polgári iskola épületében működő Zrínyi Ilona Általános Iskola is csatlakozott hozzá. A tanítás a város több épületében folyt. Jelenleg is a felső tagozat a központi épületben (Rákóczi u. 32.), az alsó tagozat pedig a Szent Erzsébet út 12. és 13. sz. épületekben van elhelyezve. Egy-egy tornaterem van a Patikaközben és a Szent Erzsébet u. 12. sz. alatt. A technikai műhely és a korszerű háztartástan terem a Rákóczi u. 29. sz. alatti épületben van. Az iskola felszereltsége átlagos. Ki-

emelkedően jól felszerelt a számítástechnika terem. A tárgyi adottságok kissé kedvezőtlenek: a Szent Erzsébet úti épületben pl. egyedi (cserépkályhás) fűtés van.

Az alsó tagozatos osztályok egésznapos, iskolaotthonos formában működnek, a felső tagozatosok számára menza és egy napközis csoport áll rendelkezésre.

Az iskola "Pedagógiai programja" a "Tradíció-innováció" jegyében készült. Törekvése a gyermekközpontúság, az alapkészségek elsajátíttatása, a tehetség-gondozás és az esély-egyenlőség jegyében a felzárkóztatás biztosítása.

Az iskola fő profilja az idegen nyelvi és matematikai emelt szintű oktatás, továbbá az emelt óraszámú sport.

Az idegen nyelvet alapozó jelleggel már az 1. osztálytól kezdve tanítják, felsőbb osztályokban a tanítás emelt óraszámú szakosított osztályokban, csoportokban történik. Az emelt szintű osztályok tanulói közül évente több tanuló tesz sikeres alapfokú nyelvvizsgát németből és angolból. A nem szakosított osztályokban a szabadon felhasználható órakeret terhére csoportbontást alkalmaznak.

Matematikából a tehetségesebb tanulókat az 5. osztálytól emelt szintű osztályokban és csoportbontással tanítják. Az eredményre jó hatásúak a "Zrínyi Ilona" és "Hegyalja" matematikai versenyek, melyeken több tanuló is jó eredménnyel vesz részt.

A 7. osztálytól helyi tanterv szerint tanítják az informatikai és számítástechnikai ismereteket.

Felmenő jelleggel működik egy-egy alsós és felsős sportosztály. A tanulók ISK csoportokban futballal, atlétikával és kosárlabdával foglalkoznak s különböző versenyeken eredményesen szerepelnek. A gyermekek testi fejlődését szolgálja az iskola az úszásoktatással, nyári sporttábor szervezésével és az igénylő tanulók gyógytestnevelésének biztosításával is.

A tanulmányi eredmények fokozását segítik a különböző tantárgyi, életviteli ismeretek bővítését segítő többfordulós pályázati rendszerek. Ezek formái, területei:

- anyanyelvi: helyesírás, vers és prózaírás és mondás, ünnepélyhez műsorkészítés,
- matematika: feladatmegoldó pályázatok,
- környezetismeret, biológia, földrajz: természet- s környezetvédelem,
- ének-zene: dalversenyek , stb.
- rajz, vizuális kultúra: pályázatok,
- ügyes kezek: pályázatok, kiállítások rendezése,
- történelem: az iskola névadójával, városunk múltjával, évfordulókkal kapcsolatos pályázatok, vetélkedők stb.
- fizika, kémia: feladatmegoldó pályázatok, kísérletezés stb.
- A tanórai és pályázati lehetőségek mellett az ismeretbővítést és a szabadidő hasznos eltöltését a következő módokon segítik:
 - Szakköröket működtetnek (számítástechnika, énekkar, mazsorett, ISK)
 - Mozgósítják és felkészítik a tanulókat különböző versenyekre
 - Évente megszervezik az **Esze Napokat**, kiállításokkal, különböző versenyekkel, vetélkedőkkel, **GÁLÁ**-val.
 - Meghitt karácsonyi ünnepet tartanak, melyen minden tanuló könyvajándékot kap.
 - Kihhasználják a város más iskolái által adódó nevelési lehetőségeket: több tanuló tanul a Zeneiskolában is, a Táncművészeti Iskolában, az **STC** szakosztályainak tagjai.
 - Az iskola sikeresen képviseli a várost Rákóczi falván a volt Rákóczi-birtokon lévő iskolák tanulóinak versenyén.
 - Testvériskolai kapcsolatot tartanak a Sátoraljaújhelyi Esze Tamás Általános Iskolával.

Az iskolában kellően működik a diákönkormányzat, a Szülői Szervezet és az Iskolaszék.

Az iskolának alapítványa van, mely a tanulók tanulmányi, kulturális és sporttevékenységét segíti.

Az iskolában alsó tagozatos, humán, reál s természettudományi, továbbá osztályfőnöki szakmai munkaközösségek működnek.

Az iskolai vezetést segíti a **Szakmai Tanács**, melynek tagjai: az igazgató, igazgatóhelyettes, munkaközösség vezetők, továbbá a diákönkormányzat, a szakszervezet és a közalkalmazotti tanács képviselője. S mivel a kor elvárásának megfelelő ismereteket csak állandó szinten tartással és továbbképzéssel lehet biztosítani, nagy gondot fordítanak a pedagógusok továbbképzésére.

Szaktantermek: számítástechnikai, háztartástani, fizikai, kémiai.

Fontosabb statisztikai adatok:

	1985	1990	1995	1998
Pedagógus		53	46	46
Egyéb dolgozó		14	14	12
Tanulók száma		777	589	546
Osztályok száma		29	25	21
Tantermek száma				24
Tornaterem				2

Könyvtári állomány: 14.859 (Kölcsönzés: 3200)

Petőfi Sándor Általános Iskola (*Petőfi u. 1.*)

A Petőfi Sándor Általános Iskola 1971-ben a város bel- és külterületein szétszórta működő, kis létszámú iskolák összevonásával új központi iskolaként jött létre. Szervesen illeszkedik a város közoktatáshálózatába, de saját profilt s az évek során hagyományt teremtett. Arra törekszik, hogy az iskola Comenius megfogalmazásának megfelelően "a műveltség igazi műhelye, a bölcsesség aranybányája, a nyelvek

valódi munkaháza” legyen. Az 1. osztálytól kezdve nagy gondot fordítanak az anyanyelv tanítására. 1992-től emelt-szintű a **matematika** tanítása. A növendékek német, angol, francia nyelvet tanulhatnak. Az 1-2. osztálytól előkészítő jelleggel, a **3. osztálytól a német nyelvet tagozatos osztályokban magasabb óraszámokban tanítják**. A 8. osztályban a legjobb tanulók alapfokú nyelvvizsgát tesznek.

Különös gondot fordítanak a **számítástechnika** tanítására is. Ennek eredményeként a tanulók eljutnak a saját program írásáig. A **testnevelés** tanítása során minden gyermek megtanul úszni s sikeresen szerepelnek a futball, kézilabda, úszás, futás versenyeken.

Az iskola pedagógiai programjában fontos szerepet kap a **környezeti és az egészségre nevelés**, melyet gyakorlatias, életszerű tevékenykedtetéssel végeznek. Ebben a vonatkozásban beváltak s a nevelés hatékonyságát nagymértékben fokozzák az alábbi formák: az erdei iskola s a környezetvédelmi szakköri foglalkozás.

A **művészeti nevelés** eredményességét jelzik az ének-kar megyei kórustalálkozókon elért ezüst-helyezései, a színjátszószakkör sikeres szerepelései, az országos gálán történő különdíjas bemutatkozása.

A tehetséggondozás megvalósítását szolgálják a **szakkörök**, a magyar, matematika, környezetvédelem, földrajz, német, angol, színjátészó, informatika, kiskórus, sport szakkör. Megyei szaktárgyi versenyeket nyerve az országos döntőben is helyezést érnek el a tanulók.

A pedagógusok ösztönzésére, tehetséggondozás és felzárkóztatás segítésére “Az oktatás korszerűsítéséért Alapítvány”-t létesítettek.

Az iskola, a vezetés munkáját segíti a diákönkormányzat, a szülői munkaközösség és az iskolaszék.

Az iskola a tanulók nevelésén, tanításán túl **tanító- és tanárjelöltek szakmai gyakorlati képzését** is végzi.

A Petőfi Sándor Általános Iskola az **Apáczai Kiadó és a Dinasztia Kiadó** bázisiskolája s mint ilyen, a nevelők bemutató tanításokat tartanak, végzik a korszerű oktatási módszerek népszerűsítését, tapasztalatcserét biztosítanak a város és városkörzet pedagógusai számára.

Fontosabb statisztikai adatok:

	1985	1990	1995	1998
Pedagógusok száma	65	57	47	42
Egyéb dolgozók száma	12	17	20	17
Tanulók száma	850	690	569	567*
Osztályok száma	27	28	24	22
Tantermek száma				20

*Ebből bejáró: 122, kollégista: 38, napközis: 265.

Könyvtári állomány: 10.178

Kölsönzés: 1.453

Szaktantermek: rajz, számítástechnika, technika, fizika-kémia, földrajz, biológia, matematika, magyar, történelem, idegen nyelvi, ének-zene, testnevelés.

- Erdélyi János Általános Iskola és Kollégium

(Nagy Lajos út 10.)

Az iskola – korábban Kisegítő Iskola – és kollégium 1997-től működik a jelenlegi helyén (Nagy Lajos u. 10.) és épületben, melyet az Állami Gazdaság az 1980-as évek második felében irodaháznak épített s amelyet a birtokbavétel előtt az iskola és kollégium céljainak megfelelően átalakítottak.

Az intézménynek célja a gyermekek általános műveltségének megalapozása, a fejlettség és a tanulási akadályozottság figyelembevételével. Ezzel együtt a konfliktusmentes társadalmi beilleszkedés segítése érdekében fontos feladata a **tanulók szociális képességének, viselkedésének, magatartásának formálása**, az önálló ismeretszerzés kialakítása érdekében a **tanulási képesség**

fejlesztése. Az iskola tudatos törekvése a közösség által létrehozott értékek megismertetése, a szülőföld, a haza szeretetére nevelés.

Az iskola eltérő tantervű általános iskola, amely az enyhe- és közép súlyos értelmi fogyatékos gyermekek nevelésével, tanításával foglalkozik. 1992-től korrekciós osztályokat is működtetnek azoknak a gyermekeknek a nevelése, felzárkóztatás érdekében, akik valamilyen ok miatt kortársaiktól lemaradtak. Ezenkívül külön csoportban foglalkoznak autista gyermekekkel is és a halmozottan sérült, mozgás és értelmi fogyatékos gyermekekkel.

A tanulók fejlődését, az iskola nevelő munkájának eredményességét jelzi az is, hogy a tanulók különféle megyei sport és tanulmányi versenyeken sikeresen szerepelnek.

Az iskolába a Megyei Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői Bizottság javaslata alapján, a korrekciós osztályba pedig a helyi Nevelési Tanácsadó véleményével nyernek a tanulók felvételt.

Az intézmény néhány fontosabb statisztikai adata:

- A tanulók létszámának alakulása: 1985: 116, 1990: 96, 1995: 77, 1999: 110, 2000: 165
- Osztályok száma: 13
- A pedagógusok létszáma: 28
- Egyéb dolgozók létszáma: 26

c) Zeneiskola

A zeneiskolai oktatás a sátoraljaújhelyi Állami Zeneiskola sárospataki Főiskolájában 1959-ben indult 3 pedagógussal s 47 tanulóval. Amikor a település 1968-ban visszakapta városi rangját, utána 1969 szeptemberétől kezdve önálló zeneiskolaként működött tovább.

Az évek múlásával az iskolának két kihelyezett tagozata lett: A szerencsi az 1986/87. tanévben, a hercegkúti pedig

1997. szeptemberében kezdte meg a működését. A szerencsi tagozat 1992-ben önálló zeneiskola lett s ma is működik.

A zeneiskola célja, hogy az érzelmi és esztétikai nevelés eszközeivel segítse a sokoldalú érett, kreatív személyiség kialakítását, zeneileg kiművelt embereket neveljen. A hangszeres és vokális műveltség megalapozásával és továbbfejlesztésével arra törekszik, hogy képessé tegye a tanulókat amatőr muzsikálásra, amatőr kórusban és zenekarban való közreműködésre, továbbá a pályára alkalmasakat felkészítse a továbbtanulásra. A zenei pályára nevelés mellett az iskola fontos feladatának tekinti a zeneileg-érzelmileg művelt óvodapedagógusok, tanítók, énektanárok, zenei könyvtárosok nevelését is.

Az iskolában az alábbi tanszakok tanítása folyik: hegedű, gordonka, zongora, magánének, furulya, fuvola, oboa, klarinét, fagott, trombita, kürt, harsona, tuba, ütő, gitár, orgona, kamarazene hangszeres és elméleti előképző tanszak.

A zenetanulás a szabad idő hasznos eltöltése mellett sokrétű nevelő hatással bír: fejleszti a kreativitást, az akaratot, az érzelmi életet, emlékezetet, gondolkodási képességet, megismertet a siker-kudarckélményével stb.

Az iskola kezdetben igyekezett felzárkózni a város iskoláinak színvonalához s munkája az önálló működés óta fokozatosan fejlődött. A tehetséges tanulók kiválasztására és megnyerésére kiépítették az óvodáskorú kis- és haladó előképzőre épülő hangszeres oktatást. A zeneiskolai beiskolázás elsősorban az óvodákban és az általános iskolák I. osztályaiban végzett tehetségkutatással, továbbá felvételi meghallgatással történik. A hangszeres osztályok előtt hangszeres előkészítőt tartanak. Programozott szerepléseket szerveznek, melyek során minden tanuló az életkorának megfelelő környezetben s közönség előtt szerepel (óvodá-

ban, napközis csoportokban, hangszeres bemutatókon, nyilvános városi rendezvényen).

Rendszeres szerepeltetéssel vesznek részt a város és környéke kulturális életében, szülők jelenlétében félévenként bemutatókat tartanak.

Az iskola több **kamaracsoportot** működtet (vonós, fúvós). A tanulók megyei és országos találkozókra, versenyeken sikeresen szerepelnek s kétévenként a Zeneiskola rendezi meg a Megyei Rézfúvós versenyt.

Az iskola munkájának eredményességét jelzi, hogy végzett növendékei között sok művész (oboa, fagott-, gordonka-, hegedű-, fuvolaművész, zenetörténész stb.) található.

A végzett növendékeket hangversenyekre rendszeresen meghívják. Jó kapcsolatot tartanak több hazai és külföldi iskolával.

Az iskola beiskolázása elsősorban Sárospatakról és környékéről történik, de folytatják zenei tanulmányaikat számosan olyanok is, akik az ország más zeneiskolájában tanultak, s a Református Gimnázium, az Árpád Vezér Gimnázium, a Református Teológiai Akadémia és a Comenius Tanítóképző Főiskola diákjai lettek.

Az iskola elhelyezése nem megoldott. 1959-1980 között a város különböző iskoláiban szétszórtan folyt az oktatás. Négy év alatt a zeneoktatás igényeinek megfelelően átépítve, 1980-tól a Kisinternátus (Rákóczi u. 6.) épületében működött az iskola. A Tiszáninneri Református Egyházkerület, illetve a Református Kollégium tulajdonában lévő épületet az egyházi tulajdonok rendezéséről szóló XXXIII. sz. törvény 1991-ben visszaadta a tulajdonosának, s az épületben 1996 nyarán megszűnt a zeneoktatás. 1996 szeptemberétől két épületben, nem megfelelő körülmények között folyik a tanítás: A Comenius út 18. sz. épületben 6 tanterem, a Lorántffy utcai volt iskolaépületben pedig hét tanterem van. A zeneiskola céljára a város önkormányzata 1997-ben megvásárolta a Borostyán (Szent Erzsébet út 28.) sz. épületét,

melynek azonban zeneoktatás céljára történő átalakítására nem került sor. Az épületet 1999 szeptemberében a városi önkormányzat eladta a Magyar Nemzeti Múzeumnak azzal, hogy az épületben fog működni a zeneiskola is.

Az iskola működésének, fejlődésének fontosabb statisztikai adatai:

Tanév	Ped. száma	Egyéb dolg. sz.	Tanulók száma	Tanszakok száma
1959/60	3	-	47	3
1969/70	6	1	129	6
1980/81	12	3	286	15
1985/86	16	3	323	16
1990/91	16	3	362	16
1995/96	18	3	437	16
1998/99	20	4	433	18

Kihelyezett tagozatok adatai:

A szerencsi Kihelyezett Tagozat adatai:

1986/87-ben	3 tanszakon	30 tanuló tanult
1987/88	5	107
1988/89	8	162
1989/90	11	170
1990/91	12	229
1991/92	12	232

A herceggúti Kihelyezett Tagozat 1997/98 tanévben 38 tanulóval kezdte meg működését s jelenleg 46 tanulója van.

A zeneiskola könyvtára az alábbi anyaggal segíti a nevelő munkát:

- Zenei könyv: 517 db
- Kotta, partitúra: 4275 db
- Hanglemez: 719 db
- Zenei videokazetta: 17 db
- Összesen: 5.520 db

d) Középiskolák

Sárospataki Református Kollégium Gimnáziuma

A II. világháború után 1948-ban hazánkban államosították az iskolákat. Az állam és a református egyház közötti megállapodásnak megfelelően a pataki református gimnázium ekkor még megmaradt egyházi kezelésben, az államosítása csak négy évvel később, 1952-ben történt meg. A politikai helyzet későbbi változása, enyhülése, a pártállam gyöngülése következtében az 1980-as évek második felében a hazai Református Egyház, különösen pedig a Tiszáninneni Református Egyházkerület vezetői lépéseket tettek államosított iskolák visszaszerzésére. E törekvésben megfelelő anyagi támogatást is ígérve, segítséget kaptak külföldi egyházi vezetőktől, különösen az Amerikában élő Patak-barát Körtől. A rendszerváltozással, az egyháztól történő elvétel után 38 évvel sikerült az egyházkerületnek a pataki iskolát visszaszereznie, megkapnia. Az állammal történt megállapodás szerint a működő Rákóczi Gimnáziumot teljes egészében, a tanárokat és tanulókat vallásukra való tekintet nélkül átvette. A teljes egyházi nevelés az 1990-ben induló első évfolyammal felmenő rendszerben épült ki.

A gimnáziumban református vallásos nevelés folyik. Az iskola folytatja az ősi kollégium nevelő munkáját: a magas színvonalú szakmai képzést lelki gazdagítással, a Szentírást, mint az igazi emberi élet zsinórmértékét a tanulóknak elé emelve igyekszik megvalósítani. Patak ma is igaz emberségre, magyarságra nevel. Úgy ismerteti meg a keresztyén erkölcsöt és értékrendet diákjaival, hogy abból a világi szemléletű tanulók is gazdagodnak, épülnek. Az iskola hagyományos értékeket képvisel, igaz emberségre nevel. A tantestület eredményközpontú, kiemelkedő teljesítményekre ösztönző értékelési rendszerrel tanít, s fontosnak tartja az egyéni képességek kibontakoztatását. Ezeket a célokat a

tantestület megfelelő módszerek alkalmazásával és a munkafegyelem elfogadtatásával kívánja elérni.

Az iskolai vallásos nevelés eredményességét a tanórán kívül az alábbi alkalmak segítik: Hétfőn reggel hétkezdő istentisztelet, csütörtökön pedig hétzáró áhitat van. Évenként 5-7 alkalommal csendes hétvégét tartanak meghívott igehirdetők, előadók, ifjúsági csoportok szolgálatával. Az internátusokban bibliakörök vannak. Négy evangéliumi színjátszó csoport működik s ezek gyülekezeteket is látogatnak.

A gimnáziumba az oktatási törvényben és a tanév rendjében meghatározott módon tett felvétellel lehet bejutni. A vidéki tanulók számára az iskola internátusi elhelyezést biztosít. Hét internátusban 21 internátusi nevelő gondoskodik a diákokról.

A gimnáziumban ötévfolyamos két (magyar-angol) tanítási nyelvű oktatás, továbbá 4 évfolyamos és 1997-től 6 évfolyamos képzés folyik. Az ötévfolyamos képzésben résztvevők a 0. évfolyamon nyelvképzésben részesülnek. Az alapozó, 9. évfolyamon a következő tantárgyak tanítása szerepel: angol nyelv (heti 20 óra), magyar nyelv és irodalom, matematika, második idegen nyelv, rajz, ének, testnevelés, hit- és erköstan. A felsőbb évfolyamokban több tantárgyat (matematika, földrajz, biológia, angol s amerikai irodalom, történelem) is angol nyelven tanulnak. Ezek a tanulók az érettségivel együtt megszerzik a felsőfokú nyelvvizsgát is, és az egyetemi továbbtanulási eredményeik is kiemelkedőek. Ezen túlmenően speciális angol nyelvi tagozatos osztályok is vannak, továbbá emelt szintű német nyelvtanítás is folyik. Az iskolában angol nyelvi lektorok is tanítanak, akik a tanórákon kívül különféle programokkal segítik az érdeklődő diákokat az angol kultúra elmélyültebb megismerésében. Második idegen nyelvként választható az iskolában a francia, latin, német, orosz nyelv. – 1993-tól számítástechnikai osztály is indul, s ez iránt is rendkívül nagy a

fiatalok érdeklődése. Ezzel együtt természetesen általános tagozatú osztályban is lehet tanulni. – 1996 óta 6 osztályos oktatás is folyik. Ezekre a kisgyermekekre koruk miatt is különös gonddal vigyáz a tantestület.

Középfokú nyelvvizsgát valamennyi tanult idegen nyelvből tesznek a tanulók, a nyelvi osztályokban két nyelvből is. Sokan tesznek felsőfokú nyelvvizsgát is.

A kötelezően előírt tanórai foglalkozásokon túl igényeik szerint a **tanulók a következő tanórán kívüli foglalkozásokon vehetnek részt**: nyelvvizsga-előkészítő, az érettségi tárgyakból érettségire előkészítő, a művészeti nevelést kiegészítő szakköri foglalkozások (kórus, színjátszó kör, rajz szakkör, modern táncok), iskolai sportkör (torna, atlétika, vízisportok, labdarúgás, kosárlabda, kézilabda, aerobik), tehetséggondozó szakkörök, bibliai szakkör stb. Az érdeklődő tanulók télen sítúrán, nyáron vizitúrán (Sárospatak-Szeged között) vehetnek részt.

A hagyományokhoz híven az iskola fontos feladatának tekinti a **tehetséges gyermekek felkutatását, iskoláztatását, a velük való foglalkozást, tehetséggondozást**. Sok lehetőséget biztosítanak ehhez a délelőtti fakultációs órák, a kéttanítási nyelvű osztályok emelt szintű órái, a délutáni szakkörök, amelyek lehetővé teszik egy-egy tantárgy anyagának mélyebb megismerését, s segítik a tanulókat a különböző szaktárgyi versenyekre, az egyetemi felvételi vizsgákra, általában az életre való eredményesebb felkészülésben.

Segíti a tanulókat, a tehetséggondozást a **hűséges öregdiákok támogatása is**. Az 1941. I/A osztály alapítványa tanévenként 70-75 ösztöndíjat oszt ki a tehetséges diákok között. Más alapítványokból különdíjban részesül egy-egy osztályban a legjobb magyaros, biológus, latinus, a "jó tanuló, jó sportoló", a mindenkor IV/A osztály legkiemelkedőbb tanulója. Ezeken túlmenően s az iskola által nyújtott támo-

gatások mellett öt egyéb ösztöndíjban is részesülhetnek az arra érdemes tanulók.

A tanórákon és szakköri foglalkozásokon túl a tehetség-gondozásnak a következő fontosabb formái vannak:

- A 8. osztályosok számára előkészítő szakköröket indítanak.
- A 6 évfolyamos képzésben a 9. évfolyamtól kezdve az idegen nyelv tanítása emelt óraszámban folyik.
- A négy évfolyamos képzésben speciális angol, illetve német nyelvi, természettudományos, matematika, számítástechnika osztály van.
- Az egyéni foglalkozás segítésére az idegen nyelv és matematika tanítása osztálybontással történik.
- A természettudományi és társadalomtudományi tárgyak egy részének tanítása emelt óraszámban folyik.
- A 11. és 12. osztályban a tanuló a továbbtanulása irányának megfelelő 4 tárgy közül választhat, s e fakultációs órák száma tantárgyanként heti 2 óra.
- A tanulók matematika, biológia, kémia, nyelvi és számítástechnikai szakkörökben mélyíthetik tudásukat.
- A tehetséggondozásban fontos szerepet kap a versenyeztetés. A tanulók számára tantárgyi és komplex (több tárgyra kiterjedő) házi versenyeket szerveznek. Az országos versenyek második fordulójába jutott tanulók számára verseny-előkészítő tábor tartanak.
- Az idegen nyelvtanulást segítik a **diákcserék** is. Ennek során a tanuló a nyelvtanulás mellett bepillantást nyerhet egy másik kultúrába, életbe is.

Szép eredménnyel szerepelnek a tanulók a különböző versenyeken. A házi versenyeken túl részt vesznek az OKSZI, a Megyei Pedagógiai Intézet, a Református Pedagógiai Intézet, állami és egyházi iskolák által meghirdetett versenyeken is. A versenyzők közül sokan szép helyezéseket érnek el. 1999/2000-ben országos döntőig jutott 26 ver-

senyző, közülük több ért el I., II. és III. helyezést, illetve kapott arany minősítést, különdíjat. Latinból egy tanuló a nemzetközi verseny külföldi döntőjébe is eljutott. Karate versenyen elért eredményével egy tanuló Junior Magyar Utánpótlás Válogatott kerettag lett.

Az iskola működését jól felszerelt nyelvi szaktantermek, 2 biológiai, 3 fizikai, 2 kémiai, számítástechnikai előadóterem, rajzterem, ének szakterem, tornaterem, sportpálya, csónakház segítik.

Az iskola könyvtári állománya 43.000. Benne minden olyan könyv megtalálható, amely a tanulók ismereteinek bővítéséhez, mélyítéséhez szükséges. A diákok az olvasótermet szorgalmasan használják.

A gimnázium fontosabb statisztikai adatai:

	1990	1995	1998	1999
Tanárok száma	66	66	70	70
Tanulók száma	821	636	674	704
Ebből internátusban lakik	480	385	485	484
bejáró	73	44	53	58
IV. osztályos	176	222	127	109
Osztályok száma	25	22	23	24

A Gimnázium 1999. évi gazdálkodásának néhány fontosabb mutatója:

Bevételek:

Állami normatív támogatás:	165.765.968 Ft.
Állami egyéb támogatás:	66.321.474 Ft.
Dolgozók befizetései:	3.221.417 Ft.
Tanulók térítései:	17.463.574 Ft.
Egyházi támogatás, adományok, pályázatok:	12.990.898 Ft.
<u>Egyebek (vállalkozás, többletszolgáltatás)</u>	<u>10.242.232 Ft.</u>
Összesen:	276.005.569 Ft.

Kiadások:

Személyi kiadások:

Bérek, egyéb juttatások: 93.250.585 Ft.

Bérek járuléka: 34.601.399 Ft.

Tanulók ösztöndíja, egyéb juttatásai: 5.445.079 Ft.

Dologi kiadások:

üzemeltetés, karbantartás, szolgáltatás: 94.477.957 Ft.

Összesen: 227.775.020 Ft.

Árpád Vezér Gimnázium

Az 1980-as években a gyermeklétszám növekedése, az általános iskolai termek egy részének leromlása miatt több tanteremre volt szükség. Mivel azonban a város csak felsőbb támogatással tudott új iskolát építeni és azt csak középiskola építésére kaphatta, 16 tantermes szakmunkásképző intézet építését indította el. **Az iskola épülete 1989-1993 között készült el.** Az építkezés elhúzódása, továbbá az építkezési költségek drágulása következtében a 221 millió 100 ezer forint tervvel indult beruházás 67 millió 558 ezer forinttal került többre. Az építkezés befejezése előtt a városi önkormányzat megváltoztatta az iskola profilját, s 1993-ban (4 és hat évfolyamos) gimnáziumot indított benne.

Az iskola 10.500 m²-es telken épült, Makovecz Imre tervezésével. 18 tantermes s 550 tanuló befogadására képes. Tornacsarnoka 972 m², aulája pedig 442 m². Az épület atmoszférája a keresztyén gótikus templomhajó és az ősi magyar vonásokat egyesíti. Az iskola névadójának szobra Németh Ágnes, Üveges Gábor és Szilágyi Attila szobrászművész alkotása, s 1997-ben került az épület mellé. Az iskola jelvénye a város kék és piros színe, az ősi kultikus jelképek: a napot és a holdat, továbbá központban a "sárospataki életfát" (Baksa-tanyán talált honfoglaláskori aranyozott, ezüstből öntött, áttört hajfonatkorongpár) ábrázolja.

Az iskolát az első tanévnyitó ünnepélyen 1993. szeptember 1-én országos tanévnyitó beszédével dr. Mádl Ferenc művelődési és közoktatási miniszter avatta fel.

1993 szeptemberében az iskola 10 osztályban 223 tanulóval indult. 16 tanára és 10+6 egyéb dolgozója volt. Jelenleg 19 osztályban 510 tanuló, továbbá esti tagozaton 90 felnőtt tanul. Az iskolában 40 tanár s 18 technikai dolgozó munkálkodik.

A gimnázium az általános képzés mellett fontos feladatának tekinti a magyar nemzeti hagyományok ápolását, ezen belül a pataki hagyományokét. Hat- és négyévfolyamos rendszerben angol- és német tagozatos, emelt szintű informatika és humán, valamint testnevelés, továbbá általános tantervű osztályokban folyik az oktatás. Ezenkívül végzi az iskola a Zemplénben élő tanulók tehetséggondozását is.

A Sárospataki Körzeti Tehetséggondozó Központ közreműködésével segítik 87 település általános iskolájából érkező tanulók képességeinek kibontakoztatását elsősorban a számítástechnika, a vizuális nevelés, a matematika, a fizika, a történelem és a sport területén. A tanórai foglalkozások a differenciálás és csoportbontás alkalmazásával elsősorban az intellektuális képességek fejlesztésére alkalmasak. Ezért a tehetségek sokoldalú kibontakoztatásának nélkülözhetetlen eszközei a tanórán kívüli foglalkozások. A gimnázium ebben kívánja segíteni a térség tehetséggondozását. A segítség főbb eszközei, formái a következők:

- szavaló-, fizikai becslési s angol nyelvi versenyek évenként,
- diákvegyész napok, diákkonferencia négyévenként,
- történelmi vetélkedő általános és középiskolások részvételével,
- iskolagaléria működtetése,
- kosárlabda torna, kézilabda torna és edzőtábor,

- Mozgásstúdió működtetése a gimnáziumi tanulókon kívül a városi általános iskolai tanulók mozgáskultúrájának fejlesztésére,
- a számítógép tanításbani felhasználása s informatikai szakkör külső tanulók számára,
- énekkar,
- a tanulók részvétele nemzetközi környezetvédelmi projekteken.

Fentiekén túl a tanulókat megtanítják az **önálló eredményes ismeretszerzésre**. A 7.-es és 9.-es tanulóknak tanulásmódszertant tanítanak és a Sárospataki Nevelési Tanácsadó segítségével személyiségfejlesztő foglalkozásokat tartanak. A Sárospataki Közoktatási Ellátási Körzet keretein belül fejlesztő szakköröket szerveznek irodalomból, nyelvtanból, matematikából, angol és német nyelvből, kémiából, biológiából és testnevelésből a kézilabda, kosárlabda és aerobic sportágakban. A körzet tanulói számára tanulásmódszertani tréninget szerveznek. Tanulóikat a fizikai becslésre és a diákvegyész napokra felkészítik. A diákköltők, alkotó diákok tanulmányait, rajzait megjelentetik.

Az **ÁVG-nak két országos rendezvénye volt 1996-ban**: az Országos Fizikatanári Ankét és Eszközkiállítás, továbbá a Magyar Tehetséggondozó Társaság közgyűlésével egybekötött tudományos konferencia megrendezése.

A gimnázium diákjai eredményesen szerepeltek a különböző **tanulmányi és sportversenyeken**, matematikából, földrajzból, számítástechnikából országos versenyeken. Az **Aerobic Európa-Bajnokságon**, mint a hazai bajnokok képviselték 1999-ben Magyarországot. Az énekkar arany diploma minősítést kapott, a kézilabda csapat pedig az országos elődöntőben ezüst érmet szerzett.

Az érettségizett tanulók 85-90 %-a kerül be felsőoktatási intézménybe s sok rendelkezik közép- vagy felsőfokú nyelvvizsgával.



Az Árpád Vezér Gimnázium

Az iskola a tudatos képességfejlesztéssel eléri, hogy a diákok megismerik a tudományos kutatás módszerét, maguk végeznek ilyen munkát, kísérleteznek. Közben sokoldalúan fejlődnek képességeik, különböző kifejező képességük, gondolkodásmódjuk, erősödik önbizalmuk és felelősségérzetük. **A tehetséges tanulókat iskolai alapítvány segíti képességeik kibontatoztatásában.**

Fontos távlati cél: A tanulók – idegen nyelvismerettel és számítógép használatával felvértezve – korszerű általános műveltséget szerezzenek, jól felkészüljenek az érettségire és továbbtanulásra s a természetes környezetet szerető emberekké váljanak.

A tanulók tanulhatnak angol, német, olasz és orosz nyelvet. Járhatnak felvételit elősegítő fakultációs tantárgyi órákra, tehetséggondozó szakkörökre, énekkarra, utazás és turizmus órákra, sportkörre (aerobic, kosár-, kézilabda, futball).

A gimnáziumnak **testvériskolája** van a következő külföldi városokban: Kassa, Királyhelmece, Nagykapos, Munkács, Temesvár, München, Soest, Hythe (Anglia) s Gdynia (Lengyelország).

Az iskola éveként a következő osztályokban hirdet felvételt:

- hatévfolyamos (emelt óraszámú angolul és informatikával),
- négyévfolyamos speciális angol nyelvű,
- négyévfolyamos speciális német nyelvű,
- négyévfolyamos emeltszintű informatika,
- négyévfolyamos emeltszintű humán,
- négyévfolyamos speciális testnevelés osztály,
- négyévfolyamos általános tantervű osztály.
- A felvételre jelentkezők számára az alábbi tantárgyakból van felvételi vizsga:
 - magyar nyelv (írásban)
 - matematika (írásban)
 - általános tájékozottság (szóban)
 - a testnevelés osztályban alkalmassági vizsga.

Az írásbeli felvételi vizsga alól mentesülnek azok, akik az 5., 6., 7. osztályokban év végén s a 8. osztályban félévkor kitűnőek voltak vagy csak énekből, rajzból és testnevelésből volt jó osztályzatuk.

A hatévfolyamos osztályba jelentkezők számára csak szóbeli beszélgetés van.

A nem helybeli tanulók a Móricz Zsigmond Kollégiumban elhelyezést kapnak.

Vay Miklós Szakképző Iskola

A humán jellegű iskolázás mellett fontos szerepet tölt be a művelődésben a táj tanulóinak ipari képzését biztosító Vay Miklós Szakképző Iskola. Patakon az intézményes ipari szakember képzés 1913-ban indult meg a Községi Iparostanonc Iskolában s a gyakorlati képzés az iparosmesterek feladata volt. Az 1950-es évektől a gyakorlati képzés a megalakuló üzemekben, nagyüzemekben folyik. Az elméleti oktatás 1971-től a miskolci "10. sz. Szemere Bertalan Ipari Szakmunkásképző Intézet" pataki tagiskolájában történik.

Az iskola, 1976-tól működik jelenlegi helyén, az Arany János út 5-7. sz. épületében.

A szakképzésben a rendszerváltás után nagy változás történt. A vállalatok, üzemek nagy átalakulásával a nagyobb tanulólétszámot foglalkoztató gyakorló helyek megszűntek és a szakmák művelődéstartalmát az Európai Unió normáihoz és elvárásaihoz igazítva kellett kialakítani. Ennek megfelelően a képzésben fontos szerepet kapott az idegen nyelv, a vállalkozási ismeret, az informatika stb.

Mivel ma már egyre több szakma eredményes elsajátításához és végzéséhez középfokú végzettségre van szükség, az iskolában az erősen specializált szakképzésen túl megindult a szélesebb spektrumú, a későbbi pályakorrekcióhoz kedvezőbb alapot biztosító szakközépiskolai képzés az épületgépész technikus, a gépjárművezető és karbantartó szakmákban.



A Vay Miklós Szakképző Iskola

Mivel az új képzési jegyzékben a karbantartó szakma már nem szerepel, helyette a nagy hagyománnyal bíró autószerelő szakmára tért át az iskola. Az intézmény hagyományosan oktatott szakmái: a női ruha készítő, a kerámia formázó, a karosszerialakatos, a szobafestő-mázoló, az esztergályos és a bútorasztalos.

Mivel a tankötelezettség 16, négy év múlva 18 éves korig terjed, a középiskolában tovább nem tanulók az általános iskola utáni tankötelezettségi időt a szakközépiskolában fogják tölteni. Ennek során előbb az érettségihez hasonló alapműveltségi vizsgát, majd szakmunkásvizsgát fognak tenni. Az iskolának ennek megfelelően meg kell tanítania azokat az ismereteket, amelyekre a tanulóknak majd az életben szükségük lesz s egyben ki kell alakítani bennük az egész életen át tartó tanulás, folyamatos önképzés igényét, hogy a dinamikusan fejlődő és változó gazdaság szükségleteinek megfelelő szakmai képzettséggel mindig rendelkez-hessenek.

Fentiekén túl a művelődést szolgálja az iskola az évenként tartott pályaválasztási kiállítással és Nyílt Napok szervezésével, továbbá az épületgépész kiállítás és szakmai napok tartásával, melyen neves hazai és külföldi cégek mutatják be termékeiket és tartanak előadást a legújabb technológiai, műszaki eljárásokról.

Az iskola jó kapcsolatot tart a társintézményekkel s együttműködési megállapodást kötött a Debreceni Egyetem Műszaki Főiskolai Kar Gépészeti Intézetével azzal a céllal, hogy a továbbiakban felsőfokú akkreditált szakképzést is indít.

Az iskola képzési szerkezete:

- A Szakközépiskolában az általános iskola elvégzése után általános műveltséget megalapozó képzés folyik építőipari, közlekedési szakma orientációval, alapozással. A 12. évfolyam végén érettségi vizsga tehető, mely után

két éves épületgépész technikus és autószerelő szakképzés van.

- A Szakiskolában a 9-10. évfolyamban általános műveltséget megalapozó képzés folyik szakmai orientációval. A 10. évfolyam végén alapműveltségi vizsga tehető. A 11-12. évfolyamon az alábbi szakokban van képzés: női ruha-készítő, kerámia-készítő, esztergályos, szobafestő-mázoló és tapétázó, karosszerialakatos, villanyszerelő.

A túlkoros, tanulási nehézségekkel és beilleszkedési zavarokkal küzdő tanulók egy éves faipari gépmunkás és varrómunkás szakmai képzésben vehetnek részt.

Az iskola tanulói rendszeresen részt vesznek a Szakma Kiváló Tanulója, a magyar irodalmi és a "Kazinczy: Szép magyar beszéd" versenyeken, s sikeresen szerepelnek. Az évek során 1988/89-től 15 tanuló végzett az első 10 között, 3 kapott 1. helyezést. A tanulók az ökölvívó diákolimpiai és magyar bajnokságokon, a futballisták, atletizálók, kézilabdázók a körzeti és megyei bajnokságokon szerepelnek sikerrel.

Az iskola jogosítványt kapott az iskolarendszeren kívüli felnőttképzésre, illetve átképzésre a fémforgácsoló, női ruha-készítő, kerámia-formázó, asztalos, varrómunkás, esztergályos és marós szakmákban. Tervezik a vendéglátás és turizmus szakember képzésének megindítását is.

Törekszenek az iskola nevelő hatásának erősítésére. Ezért is vették fel Vay Miklós nevét, aki hadmérnök, a reformkor tudós előfutára volt, s akinek a személyisége, élete és munkássága példamutató.

Az iskola nagy gondja a gyakorlati képzéshez szükséges megfelelő műhelycsarnok hiánya.

Néhány fontosabb statisztikai adat:

	1985	1990	1995
Tanulók száma	579	579	547
Középiskolát végzett	13	11	16
Pedagógusok száma	39	40	35
Egyéb dolgozók száma	5	9	8
Osztályok száma	19	20	17

1995-ben 2 épületgépész technikus osztályban 67 s egy gépjárművezető és karbantartó osztályban 33 tanuló tanult.

Az 1997/98. tanév fontosabb adatai:

- A szakmunkásképzésben tanulók száma: 405, 11 osztályban s 31 szakmai csoportban.
- A szakközépiskolában épületgépész technikus 129, gépjárművezető 92, összesen 226.
- Kollégiumban lakó: 98, bejáró 285, helybeli 248.
- A tanított idegen nyelvek: angol, német, orosz.
- Tantermek száma: 17

Tornaterem: 1

Iskolai műhely: 3

Szakmai gyakorlati munkahely: 41

Könyvtári állomány: 7.968

Kölcsönzött könyv: 4.051

e) Felsőoktatási intézmények

Miskolci Egyetem Comenius Tanítóképző Főiskolai Kara

A sárospataki tanítóképző történetében 2000. január 1-től újabb korszak kezdődik. A regionális integráció következtében az intézmény a **Miskolci Egyetem egyik egységként** folytatja munkáját. Az egyetemmel való szorosabb kapcsolat kialakítása a közös pályázatok elnyerésével nagyobb lehetőséget biztosít a képzés tartalmi feladatainak hatékonyabb s a társadalom szélesebb igényeinek megfele-

lőbb megoldásához, s ezzel együtt a képzés nagymértékű infrastrukturális fejlesztéséhez. A jelenleg rendelkezésre álló épületek az Főtvös u. 5. sz. épület megvásárlásával történő bővítésével, továbbá a háromszintes könyvtári épület megépítésével az intézmény alkalmas lesz a több szintű különböző képzési forma hatékonyabb megvalósítására, az alapképzés mellett a pedagógusok továbbképzésére, a munkaerő-átképzések végzésére és az idegen nyelvi képzésre, vizsgáztatásra. Ezeken túlmenően a térség sajátos regionális helyzetéből adódó egyéb fontos képzési feladat megoldását is tudja vállalni az intézmény.

A tervezett fejlesztések megvalósulásával, a modern, minden igényt kielégítő infrastruktúra kiépítésével az eddig végzett munkát megerősítve, továbbfejlesztve az intézmény alkalmas lesz a hatékony oktatási-, képzési, továbbképzési, távoktatási rendszer kifejlesztésére és működtetésére. **Alapvető feladat** marad továbbra is a **tanítói és óvodapedagógusi alapképzés**, továbbá a diplomával rendelkező gyakorló **pedagógusok továbbképzése**. Jelenleg ennek két formája folyik: három féléves alapképzést kiegészítő szakképzés van azok számára a gyakorló tanítók számára, akik 1996 előtt hároméves képzéssel szerezték az oklevelet s az 5-6. osztályban tanítandó valamelyik műveltségi területre nem nyertek képesítést. Ezek a pedagógusok "Választott műveltségi terület" c. továbbképzésben (idegen nyelv, informatika, magyar nyelv és irodalom, matematika, ember és társadalom stb. témákban) szerezhethetnek képesítés kiegészítést. A gyakorló pedagógusok továbbképzésének másik formája a számukra hét évenként kötelező továbbképzés elvégzéséhez az igényelt és többféle témában indított továbbképző tanfolyam. Lehetőséget biztosít az intézmény másoddiploma szerzésére is.

A hazai iskolákban működő tanítók képzése s továbbképzés mellett végzi az intézet a Szlovák Köztársaság délkeleti régiójának magyar nyelvű iskolái számára is a kassai

kihelyezett tagozat szervezésével a tanítók képzését, s a Királyhelmecei Városi Egyetemmel együttműködve, a régióban dolgozó magyar nyelvű gyakorló pedagógusok továbbképzését is.

A fentiekben túl sok egyéb képzés is folyik az intézményben. Indítanak különféle szakmai képzést nyújtó tanfolyamokat a munkanélküli pedagógusok részére, átképzésére, a különböző cégek dolgozóinak különféle szaktanfolyamokon való tovább-, illetve átképzésére s folyik az előkészület az idegenforgalommal, a falusi turizmussal kapcsolatos többszintű képzés kialakítására, szervezésére is.

Az intézmény nemcsak a fentiekben ismertetett képzésekkel, továbbképzésekkel, átképzésekkel vesz részt a művelődési feladatok megoldásában, hanem más módokon is. Nyilvános iskolai ünnepélyeket, ének-zenei előadásokat, ünnepélyeket tartanak, az oktatók-hallgatók képzőművészeti alkotásait kiállításokon bemutatják. Évente bizonyos rendszerességgel tudományos konferenciákat, szakmai megbeszéléseket tartanak. Nyáron a fiatalok számára egy-egy központi témával kapcsolatban tanító és nevelő hatású táborokat szerveznek.

Az élő szó mellett könyvek kiadásával is segíti az intézmény a művelődést. Az oktatók számára publikálási lehetőséget biztosít a Sárospataki Pedagógiai Füzetek könyvsorozatának megjelentetésével. 1969-től kezdve 2000-ig a sorozatnak 19 kötete jelent meg.

A képzés szempontjából nagy jelentőségű a könyvtárral kapcsolatos terv megvalósulása. Az új könyvtári épület megépítésével nagyobb szerepet tud betölteni a könyvtár a képzésben, általában a művelődésben. A könyvtár pedagógiai gyűjtőkörű szakkönyvtár, melynek szolgáltatásait a régió pedagógusai közül is többen igénybe veszik. A bővítés lehetőséget biztosít az audio-vizuális részleg bővítésére, fejlesztésére, kulturális információs központ kialakítására, muzeális értékű különgyűjtemény elhelyezésére és egy

pedagógiai múzeum létrehozására is. Ez utóbbi megvalósulása azért is nagy jelentőségű, mert a kollégiumi iskolatörténeti múzeum csak a XX. század közepéig őriz régi iskolai, iskolatörténeti emlékeket, eszközöket. A képző számára szép szakmai feladat az elmúlt évtizedek nagy változásaival, az iskolák körzetesítésével, a gyorsanváltozó módszerekkel feleslegessé vált taneszközök, szemléltetési eszközök, iskolai felszerelések, tankönyvek, tanítói kézikönyvek, hivatalos iratok felkutatása, összegyűjtése, megőrzése s kiállításokon bemutatása, illetve az oktatás során való felhasználása.

A pataki tanítóképzőbe a felvétel és a benne folyó képzés az alábbiak szerint történik:

Ahhoz, hogy a megfelelő középiskolai tanulmányi és az érettségi eredménnyel a tanítói és óvodapedagógusi alapképzésre a jelölt felvételt nyerjen, eredményes **alkalmassági és felvételi vizsgát** kell tennie. Az alkalmassági vizsga ének-zenei, testi, egészségi és beszédalkalmassági vizsgát jelent. E vizsga célja annak megállapítása, hogy a jelölt alkalmas-e a tanítói és óvodapedagógusi pályára, a pálya gyakorlásához szükséges zenei ismeretek elsajátítására. A sikeres alkalmassági vizsga után írásbeli felvételi vizsga van magyar nyelv és irodalom tantárgyból.

A **tanítói szakon a képzés négy éves** s a szerzett diploma az általános iskolai oktatás 1-4. osztályaiban – az idegen nyelv kivételével – valamennyi műveltségi terület (tantárgy) oktatási-nevelési feladatának ellátására, továbbá az 5-6. osztályban egy műveltségi területen oktató-nevelő munkára jogosít. A hallgatónak egy műveltségi területi képzést is kell vállalnia a következők közül: magyar nyelv és irodalom, idegen nyelv, (angol vagy német), matematika, ember és társadalom, természetismeret, ének-zene, vizuális nevelés, informatika, testnevelés, háztartástan. Ezenkívül minden hallgatónak tanulmányai során egy fakultációt is választania kell a következő lehetőségek közül: eszmény és érték a pedagógiában, reform és alternatív pedagógia, család és iskola kap-

csolata, kisebbségek oktatásának pedagógiai kérdései stb. Szabadon választható fakultáció: - a tanítói szakon: szabadidő szervezés – szabadidős tevékenységek, médiapedagógia, szociológia stb. – A 3 éves óvodapedagógusi szakon: kötelező fakultáció: gyermektánc-néptáncoktató, hostess, gyermek- és ifjúságvédelem, környezetvédelmi munkatárs. Szabadon választható fakultáció: fotó, videoteknika, babysitter.

A főiskolán angol, német, olasz, orosz, francia és eszperantó idegen nyelv oktatása folyik.

Az intézmény a képzést a következő **technikai feltételek biztosításával** is segíti: nyelvi labor, számítástechnikai szakterem, pszichológiai labor, biológiai és környezetvédelmi labor, oktatástechnikai labor.

Az intézménynek 335 férőhelyes kollégiuma van.

Az intézmény **dolgozóinak létszáma:**

	1985	1990	1995	1999
Oktatók	54	61	51	48
Egyéb dolgozók		146	148	125
Összesen		207	199	173

A hallgatók létszáma:

Év	Nappali tagozat		Levelező tagozat		Összesen
	Tanító	Óvodaped.	Tanító	Óvodaped.	
1985	371	44	270	157	842
1990	399	34	168	6	607
1995	482	24	143	146	795
1999	546	23	303	84	956

Kollégiumban lakó hallgatók száma: 1985: 259, 1990:235, 1995: 328, 1999: 337.

Az 1999. évi gazdálkodás néhány fontosabb adata:

Bevételek:

Saját és egyéb bevétel:	61.543.000 Ft.
- Alaptevékenység bevétele:	23.305.000 Ft.
Kollégiumi díj:	9.909.000 Ft.
Napközisek, ellátottak térítése:	10.885.000 Ft.
- Alaptevékenységgel összefüggő bevétel:	25.223.000 Ft.
Vendégétkezés:	5.702.000 Ft.
Szálláshely kihasználás:	6.835.000 Ft.
Tanfolyambevétel:	12.686.000 Ft.
Központi támogatás:	376.752.000 Ft.
Programfinanszírozási pályázatok:	
Művészeti Nevelési Tanszék:	1.670.000 Ft.
Könyvtár:	900.000 Ft.
Összesen:	438.295.000 Ft.

Kiadások:

Személyi juttatás:	195.690.000 Ft.
Munkaadói járulék:	71.035.000 Ft.
Ellátottak juttatása:	47.896.000 Ft.
Dologi kiadás:	98.271.000 Ft.
Felújítás, felhalmozás:	20.566.000 Ft.
Összesen:	480493.000 Ft

Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiája

A pataki református kollégium egyházi jellegének felszámolása idején 1951-ben megszüntették a teológiai akadémia működését is. A református gimnázium munkájának megindítása után egy év múlva, 1991-ben a Sárospataki Kollégium intézményeként a Teológiai Akadémia is újra megnyitotta kapuit.

A Sárospataki Református Kollégium a református keresztyén egyház hitelveinek, erkölcsi felfogásának érvényesítésével a kisebb-nagyobb közösségek, a nemzet

és egyház életében felelősséggel szolgáló, teljes életet élő, igaz emberek nevelésére törekszik. E nevelő munkában a mai nemzedék számára ösztönző, felelősségerősítő az intézmény nagy és gazdag múltja, a református hitéletben és a magyar művelődésben betöltött fontos szerepe, az előző nemzedék hite, alkotó ereje, példája.

A Teológiai Akadémia államilag elismert hittudományi főiskola, mely református lelkészi szolgálatra képez teológus-lelkész szakon szakembereket. A képzési idő előbb 5 éves, majd 1999 szeptemberétől 6 éves. A hallgatóknak lehetőségük van arra is, hogy egy-egy félévet ösztöndíjjal nyugat-európai nagyobb egyetemen tanuljanak, illetve párhuzamos képzéssel egy hazai egyetem vagy főiskola hallgatói is legyenek.

Az akadémia felvételi jelentkezéshez szükséges: érettségi bizonyítvány, konfirmációi vizsga, lelkészi ajánlás, egyházi gimnáziumból jelentkezőknek vallástanári ajánlás, más egyházkerületből és a határon túlról jelentkezőknek az illetékes püspök ajánlása is.

A felvételi vizsga tárgyai: magyar nyelv és irodalom, történelem, bibliaismeret, református hitvallásismeret s egyházi ének. A felvételi vizsga írásbeli és szóbeli, illetve lelkészi szolgálatra alkalmassággal kapcsolatos beszélgetés. A felvételi döntés a középiskolából hozott pontszámok és a felvételi vizsgán szerzett pontszámok alapján történik. A hozott pontszámot a magyar nyelv és irodalom, a történelem és az idegen nyelv eredménye alapján számítják ki. A jelentkezést megelőző időben az akadémia "nyílt napot" tart az intézmény közelebbi megismertetése céljából. A jelentkezéssel és felvétellel kapcsolatban frásos tájékoztatót készít s azt meghirdeti a "Felsőoktatási felvételi tájékoztatóban" is.

A sajátos szakképzési stúdiumok mellett a hallgatók kötelezően tanulnak idegen nyelvet (angol, német, francia, holland), szociológiát, továbbá könyvtárkezelőt

ismereteket és számítógép-kezelő tanfolyamot is végeznek.

A teológusok életre nevelésében fontos szerepe van a diákönkormányzatnak. Az ifjúság egy gyülekezetet alkot, melynek vezetője a presbitérium. Ennek élén az ifjúság által választott szénior és esküdt diák áll. Ők szervezik a külső gyülekezetekkel a legációk kapcsolatát, a gyülekezeti gyakorlatokat, kiszállásokat, a Patakon töltött hétvégék programjait, a szakmai és kulturális előadásokat, foglalkozásokat a "Pateosz" címmel újságot is jelentetnek meg.

Az akadémia a hallgatókat a gyülekezetek szolgálatára ezzel együtt a társadalomban élésre, a társadalom életében is helytállásra készítik fel. Az intézmény szak- és általános művelődési hatásának érvényesítését, erősítését a tanórákon kívül különböző eljárások, módok is segítik. A teológusok már hallgató korukban oldanak meg gyakorlati lelkesítő feladatokat, részt vesznek gyülekezeti munkában, a fogadó gyülekezetekben istentiszteleteket tartanak felnőttek és gyermekek számára, gyülekezeti tagokat látogatnak meg, egy-egy alkalomra mozgósítják a gyülekezet tagjait. Szolgálnak a gimnazisták között, részt vesznek nyári gyermek- és ifjúsági táborokban, nyelvtanfolyamokon, különféle témájú hazai és külföldi konferenciákon. Az énekkar szolgál a gyülekezetekben, sőt már Amerikában is vendégszerepelt.

Az akadémia szélesebb körben is érezteti szak- és általános művelődési hatását. Országos, illetve nemzetközi (főleg az utódállamokból történő meghívásokkal) presbiteri konferenciát, teológiai tanárok részére tudományos tanácskozást stb. szervez. Rendezvényeire a város és környék érdeklődő embereit is meghívja.

Az intézmény magáénak vallja az ősi kollégiumnak azt a hagyományát is, mely szerint a pataki tanárnak nemcsak az a feladata, hogy neveljen, taníttson, hanem az is, hogy kultúrált környezetül szolgáljon, kultúrát teremtsen és terjesszen. Ennek megfelelően a szak- és általános művelődés élő-

szóbeli segítése, a lelkészképzés mindennapi feladatainak megoldása mellett nagy gondot fordít a teológiai és egyéb ismeretek írásban, könyv útján történő terjesztésére is. Az 1996-ban indított "Új sorozat"-ban már 24 kötet mű kiadására került sor. Vannak köztük a teológiai elméleti kérdéseket tárgyaló művek mellett igemagyarázatok, etikai, filozófiai, szociológiai, egyháztörténeti, történeti stb. művek is. A városi társadalom számára is példamutató az akadémiának az a törekvése, tevékenysége, hogy a már nem élő kiváló tanárok volt lakóháza és a kollégium udvari épülete falán emléktáblát helyez el.

Az akadémiának **szorosabb kapcsolata** van a debreceni, budapesti, kolozsvári, nagyszebeni, komáromi teológiai akadémiákkal. Ezekkel hallgatói cserelehetőség is van. Tanácsere és ösztöndíjas postgraduális képzés is lehetséges néhány külföldi egyetemen (Svájc, Németország, Hollandia, Amerika).

Az intézmény a szakképzésen túl a hallgatók általános műveltségének erősítésére felhasználja a városi könyvtár és a tanítóképző könyvtára szolgáltatásait, de elsősorban a kollégiumi Nagykönyvtár gazdag anyagára támaszkodik.

Az akadémiának két intézete van: A miskolci kihelyezett tagozaton levelező katechéta-képzés folyik. Sárospatakon az akadémia missziói tanszékének vezetésével működik a Kelet-Európai Református Missziói Kutatóintézet, mely a világon folyó missziói mozgalomba kapcsolja be hazánkat, s a tapasztalatok gyűjtésével, feldolgozásával s missziói munkások képzésével igyekszik segíteni elsősorban a hozzánk közeli keleti missziót.

A tanárok létszáma: 14. Tudományos fokozattal rendelkező tanár: 5.

A hallgatók létszáma: 1997. okt. 1-én: 146. Internátusban lakó: 139.

1998. okt. 1-én: 134. Internátusban lakó: 125.

Végzős hallgató: I. lelkészképesítő vizsgát tett: 1996: 23, 1997: 20, 1998: 30.

Lelkeszi diplomát szerzett: (II. lelkészképesítő vizsga): 1997: 16, 1998: 19.

A Teológiai Akadémia 1999. évi gazdálkodásának néhány főbb mutatója:

Bevételek:

Állami normatív támogatás:	39.913.000 Ft.
Állami egyéb támogatás:	14.667.726 Ft.
Dolgozók befizetései:	248.148 Ft.
Hallgatók térítései:	3.874.465 Ft.
Egyházi támogatás, adományok, pályázatok:	9.219.251 Ft.
Összesen:	67.922.590 Ft.

Kiadások:

Bérek, egyéb juttatások:	20.477.068 Ft.
Bérek járulékai:	5.372.872 Ft.
Tanulók ösztöndíja, egyéb juttatásai:	14.017.449 Ft.
Dologi kiadások (üzemeltetés, karbantartás, szolgáltatás)	17.315.543 Ft.
Összesen:	57.182.932 Ft.

2. Közművelődési intézmények

a) A Művelődés Háza

Az intézmény a városi civil társadalom számára a szabadidő kultúrált, hasznos eltöltésének és a közügyek fórumainak legfontosabb színtere. Fő feladata a kultúraközvetítés, azaz a társadalom- és természettudományok, illetve a művészetek (színház, film, képzőművészet stb.) eredményeinek, alkotásainak közvetítése a lakossági szükségletek, igények és az intézmény lehetőségei szerint. Ezzel együtt fontos feladata az öntevékeny alkotó közösségek támogatása, produkciók létrehozása és közkinccsé tétele.

A Művelődés Háza jelentős szerepet vállal a különböző lakossági csoportok szerveződésében és működtetésében. Ennek megfelelően alkotó művelődési közösségek (művészeti csoportok), különféle rendszeres művelődési formák (szakkörök, klubok) tartoznak az intézményhez. Ezek közül művelődési tekintetben és szélesebb körben is ismertebbek a következők: a Bodrog Néptáncgyűttes, a Kamarakórus, a 8KOR Színház, a Rajztanárok Zempléni Alkotó Köre, a Díszítőművészeti Kör, a Nyugdíjas Klub.

A város és környéke kedvező idegenforgalmi adottságait, lehetőségeit kihasználva szervezi az intézmény éveként augusztus második felében a Zempléni Művészeti Napok rendezvényeit, amelyek 1992 óta több nemzetközi hírű hivatásos zeneművész fellépésével a vidék legrangosabb komplex művészeti (hangversenyek, képzőművészeti kiállítások) eseményei s melyeknek nagy hazai és nemzetközi sikere van. Nagyobb rendezvényei még a Szent Erzsébet Ünnep pünkösdkor, a Nyáresték a Várnegyedben (1999. nyarán 9 hangverseny volt!), a Dixieland és a Blues Fesztivál, a Zsákomban a Bábom Nemzetközi Bábifestivál, a Zempléni Tárlat stb. Ezeket a rendezvényeket nemcsak az érdeklődő hazaiak, hanem a külföldiek is nagy számban látogatják.

Fentiekén túl nagy szerepet vállal az intézmény a különböző országos rendezvények szervezésében, a kongresszusi turizmus fogadásában, lebonyolításában is.

Az intézmény végzi az állami és társadalmi ünnepélyek, különféle városi megemlékezések szervezését s helyet ad minden olyan rendezvénynek, amely a lakosság művelődését segíti. Szerepet vállal a helyi kommunikáció fejlesztésében, az információk terjesztésében (kábeltevé, képújság). Működteti az Újhutai Ifjúsági Tábor és a kikötői szabadidős központot. Segíti más szervezetek kulturális s egyéb akcióinak, rendezvényeinek szervezését.

Sárospatak vonzáskörzetében központi szerepet is betölt: a körzet számára igyekszik megteremteni azokat a művelődési alkalmakat, amelyekre a kisebb településeken nincs lehetőség.

A Művelődés Háza szoros kapcsolatot tart a hazai társintézményekkel s részt vesz az ezeket képviselő szakmai körök tartalmi és módszertani munkájában. Ezzel együtt ápolja a kapcsolatot a szomszédos országok társintézményeivel is.

Mindezek azt mutatják, hogy az intézmény művelődési kisugárzó hatása sokrétű és a város határain túlra is kiterjed.

A Művelődés Háza feladatainak megoldása 22 dolgozó munkája, szívügye.

Az intézmény konkrét tevékenységének, eredményeinek értékelése céljából közlünk néhány fontosabb statisztikai adatot az 1998. év munkájából:

Működő kisközösségek száma: 12, taglétszám: 461.

Művészeti kiállítások száma: 10. Látogatók száma: 6447.

Ismeretterjesztő alkalmak száma: 5. Résztvevők száma: 1490.

Műsoros rendezvények száma: 91. Résztvevők száma: 1490.

Oktatás (tanfolyam): 3. Résztvevő: 35.ű

Táncos rendezvények száma: 7.

Játszóházak, bemutatók, politikai rendezvények, egyéb művelődési alkalmak: 33.

Nyitott formák, szolgáltatások: 2.546.

Az intézmény fenntartója Sárospatak Város Önkormányzata, melynek költségvetésében biztosítottak a bérek és az épület üzemeltetés feltételei. A tartalmi munka költségeit a működési bevételekből és a pályázatokon szerzett pénzekből fedezi.

b) Városi Könyvtár

A könyvtár önálló települési közkönyvtár általános gyűjtőkörrel s a tervszerűen fejlesztett dokumentum-

állományban megtalálható a könyv, folyóirat, hanglemez, videó, CD, CD-ROM.

A könyvtár fejlesztése saját forrásból, pályázatokon nyert pénzből, továbbá szerzők s országos intézmények adományaiból történik.

Az intézmény a következő művelődési lehetőségeket biztosítja: helyben olvasás, kutatás, zenehallgatás, zenei és nyelvi órák, foglalkozások korszerű feltételei, térítésmentes internetezés. Az internetezés nemcsak a könyvtárosok sokrétű tájékozódását, tájékoztató munkáját, a dokumentumok korszerű másolását, a más könyvtárakkal, intézményekkel való kapcsolatot teszi lehetővé, hanem a magasabb szintű információk fogadását, közvetítését, cseréjét is. E munka eredményes végzéséhez a könyvtár dolgozói az informatikai ismereteket tanfolyam keretében sajátították el.

Fentiekén túl a könyvtár a következő módokon segíti a közművelődést. Rendszeresen tart író-olvasó találkozót, előadói estet, különböző gyermekrendezvényeket. Jelentősek a könyvtárosok számára szervezett regionális vagy országos továbbképzések, konferenciák. 1999-ben a Magyar Olvasástársaság itt tartott 3 napos nemzetközi tanácskozásának anyagát meg is jelentette. Évente megrendezi a határon túli (Szlovákia, Kárpátalja, Erdély, Vajdaság és Szlovénia) magyar könyvtárosok nemzetközi konferenciáját. Ezzel együtt a könyvtár gondot fordít a környék kis települése könyvtárainak és a civil szervezeteknek a segítésére is.

A könyvtárban és a 3 fiókkönyvtárban **8 főhivatású és 3 tiszteletdíjas könyvtáros** dolgozik.

A könyvtár szolgáltatásait a környékbeliek is igénybe veszik. **Beiratkozott olvasó 4.069, könyvtárlátogató 1999-ben 40.200 volt.**

c) A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei

A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei református hitvallású intézményként végzi munkáját, figyelembevéve a Teológiai Akadémia, a Gimnázium, továbbá a városi intézmények, a magyar felsőoktatás és a humán tudományosság igényeit.

Az utóbbi években a gazdag gyűjteményi anyag iránt nagymértékben megnőtt a kutatók érdeklődése. Tudományos fokozatok elérésére törekvők, szakterületükön tanulmányokat készítő humán szakemberek, szakdolgozatot író főiskolai és egyetemi hallgatók egyre nagyobb számban igénylik a gyűjteményi szolgáltatásokat. A nem pataki kutatók számára öt fekvőhelyes két kutatószállást üzemeltetnek.

A Nagykönyvtár 1997-ben otthoni használatra 2.014 művet, olvasótermi és kutatószállási használatra 39.949 művet, folyóirat évfolyamot kölcsönzött s 10.212 kéziratári egységet forgalmazott.

Az igények minél jobb kielégítése, a kért szolgáltatás minél gyorsabb, pontosabb biztosítása érdekében a feldolgozó és adminisztratív tevékenységet elkülönítették az olvasótermektől. Az új rend kialakításával megtörtént a könyvtári kutatói termék teljes mértékű felújítása. Ezzel otthonosabbá vált a könyvtár légköre. A fentiek következtében a kutatók, az olvasók minden igényt kielégítő szép környezetben végezhetik munkájukat. A jól berendezett könyvtári szobákban a leggyakoribb kutatási témákhoz a legfontosabb alapvető művek a kutatók rendelkezésére állnak. A teológiai hallgatók részére kialakított olvasóteremben több, mint 2000 mű segíti a szakmai felkészülést.

A könyvtári állományt a vásárlás mellett jelentős mértékben gyarapítják a hagyatékok, a támogatók ajándékai. 1999-ben az állomány vásárlás útján 547, ajánlékozással 3.089, összesen 3.636 könyvtári egységgel gyara-

podott, s a teljes állomány 1999. év végén 412.017 könyvtári egység, melyben 272 magyar és több idegen nyelvű folyóirat évfolyam is található.

A Levéltár a kutatómunka színvonalas kiszolgálására törekszik. Szolgáltatásait egyre többen veszik igénybe. 1998-ban 69 hazai és 7 külföldi kutató munkájához szolgáltatott forrásanyagokat. A kutatók, főiskolai és egyetemi hallgatók, továbbá a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének munkatársai, családkutatók és helytörténészek. Az egyéni kutatók mellett csoportos látogatásokat is fogadott.

A Levéltár gondot fordít a veszélyeztetett egyházközségi iratanyag levéltári elhelyezésére és feldolgozására.

A Nagykönyvtárral együtt az elmúlt években felújult, jobb elhelyezést nyert az **Adattár**, de nagy felújítás történt a **Múzeumban** is. Itt sor került az emeleti kiállítóterem általános, teljes (padló, falak, ajtók, ablakok) felújítására, új vitrinek beállítására. Lorántffy Zsuzsanna születésének 400. évfordulója alkalmából Lorántffy Zsuzsanna, továbbá új iskolatörténeti és egyházművészeti állandó kiállítás nyílt meg. **Az állandó kiállítás mellett 2000-ben a Múzeum a könyvtárral és a levéltárral együttműködve több időszakos kiállítást is szervez** a Nagykönyvtárban és a Repozitóriumban. Ezek a következők:

A Nagykönyvtár dísztermében: - Szathmáry Lajos Amerikában élt öregdiák könyvhagyatékából bemutató. – Dr. Mátyás Ernő 1950-ben meghalt pataki teológiai tanár értékes hagyatékából kiállítás. – Pósa Lajos volt pataki diák, költő, meseíró születésének 150. évfordulója alkalmából emlékkiállítás. – Comenius emlékkiállítás Sárospatakra jövetelének 350. évfordulója alkalmából.

A Repozitóriumban: Rácz István Finnországban elhunyt fotóművész, műfordító, öregdiák emlékkiállítása. – Református iskolarendszerünk a XVI. századtól a XX. század közepéig. – Soest város (Sárospatak német testvérvárosa)

művészeti értékei az elmúlt száz évben. – Ősi magyar címerek kiállítása. – Sporttörténeti kiállítás.

A Múzeum a kiállításokkal sok látogató művelődését segíti. A látogatók egyben a könyvtár dísztermét is megtekintik. Az ingyenes látogató csoportokat nem számítva a Múzeum és a Könyvtár 1997-ben 11.720 felnőtt és 22.384 diák, összesen tehát 34.104 látogatót fogadott.

Fentiekén túl a Gyűjtemények könyvkiadással is segíti az egyház-, iskola- és művelődéstörténet jobb megismerését. Különösen a Levéltár fordít nagy gondot a gazdag forrásanyag feltárására, ismertetésére, a fontosabb forrásanyagok közzétételére. Így jelentek meg a következő kiadványok: “Balogh Judit – Dienes Dénes – Szabadi István: Rákóczi-iratok a Sárospataki Református Kollégium Levéltárában, 1607-1710. Sárospatak. 1999”, továbbá J. Dankó Katalin és Patay Pál: Régészeti leletek a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeiben” c. művek.

A Tudományos Gyűjtemények 1999. évi gazdálkodásának főbb mutatói:

Bevételek:

Állami támogatás:	24.351.000 Ft.
Dolgozók befizetései:	266.743 Ft.
Egyházi támogatás, adományok, pályázatok:	5.776.993 Ft.
<u>Egyebek (vállalkozás, többletszolgáltatás):</u>	<u>3.437.379 Ft.</u>
Összesen:	33.831.315 Ft.

Kiadások:

Személyi kiadások:	
Bérek, egyéb juttatások:	13.624.259 Ft.
Bérek járulékai:	4.246.886 Ft.
Dologi kiadások:	
<u>Üzemeltetés, karbantartás, szolgáltatás:</u>	<u>29.015.602 Ft.</u>
Összesen:	46.886.747 Ft.

d) A Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma

A Rákóczi Múzeumnak mint minden múzeumnak fő feladata az ember által létrehozott értékek gyűjtése, megőrzése és bemutatása segítségével a művelődés, közművelődés segítése.

A pataki Rákóczi Múzeum hazánkban központi kultuszhelye a Rákóczi családnak. Ennek megfelelően eddig állandó kiállításon mutatta be a család történetét és a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharcot. Mivel folyamatban van a kiállító teremsor felújítása, 2003-ig, a felújítás befejezéséig a felújított termekben időszaki kiállításokra kerül sor.

Ezen túlmenően a látogató az alábbi kiállításokat tekintheti meg:

A Vörös-torony kiállítási anyaga a reneszánsz bútorok segítségével a lakótorony tereit az eredeti funkciójuknak megfelelően mutatja be. – A gótikus és reneszánsz kőtár, a Beszélő kövek a vár értékes kőfaragványainak bemutatásával a vár építéstörténetét szemlélteti. – A szőlészeti-borászati, a népi földművelés és a kerámia kiállítás Sárospatak és a történelmi Zemplén ilyen irányú gazdag anyagára hívja fel a figyelmet.

Az állandó kiállítások mellett egy-egy évfordulóhoz, eseményhez kapcsolódva időszaki kiállítások is vannak. Ilyen a Lorántffy Zsuzsanna születésének 400. évfordulója alkalmával 2000-ben létrejött emlékkiállítás, melyben erdélyi múzeumokban őrzött tárgyak is láthatók.

A vár kazamatájában kialakított panoptikum az Árpád-házi királyokat mutatja be.

A múzeum más módon is segíti a művelődést. Igyekszik tudományos központi szerepet betölteni a környezetében. Dolgozói egyrészt a reneszánsz kastélykutatással, másrészt pedig a zempléni népesség és települések kutatásával foglalkoznak. Évente két nagyobb – országos, nemzetközi –

konferenciát szervez. Az egyik a reneszánsz művelődéstörténeti konferencia. Ebben az évben Lorántffy Zsuzsannával és korával foglalkozó kutatók számára szervezett publikálási lehetőséget. A másik konferencia a Zemplén népességével és településeivel kapcsolatos interdiszciplináris kutatásokat s ezek eredményeinek terjesztését, tudatosítását segíti.

Szakmai kiadványa a Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetek c. könyvsorozat, mely 1956-tól kezdve jelenik meg. 1999-ben kettő, 2000-ben pedig négy kötet látott benne napvilágot.

A művelődést segíti az 1990-ben – középiskolások számára – indított Rákóczi vetélkedő sorozat is, melyen 1994-től a határon kívüli magyar középiskolások is részt vesznek.

Fentiekén túl a múzeum sok más rendezvénynek is helyszínül szolgál. Árpádházi Szent Erzsébet pünkösdi ünnepén a XIII. századi kosztümös felvonulásnak, a népi mesterségek bemutatásának, továbbá az augusztus utolsó heti Zempléni Művészeti Napok Fesztiválnak, a “Nyáresték a Várnegyedben” rendezvényeknek. Az 1996-ban megnyílt reneszánsz konyha reneszánsz ételekkel és zenével ismerteti meg, szórakoztatja a közönséget.

Támogatja a múzeum a Bodrogközi Művelődési Egyesület és a Rákóczi Szövetség pataki szervezetének munkáját is.

A Rákóczi Múzeumnak 32 dolgozója van.

Látogatók száma 1999-ben:

Múzeumlátogató: 81.473, ebből 55.661 diák, 25.892 pedig felnőtt.

Rendezvénylátogató kb. 20.000 fő.

Az 1999. évi gazdálkodás néhány mutatója:

Bevételek:

Saját bevétel:	17.000.000 Ft.
Állami támogatás:	54.000.000 Ft.
Pályázatok:	14.000.000 Ft.

Kiadások:

Bérek s járulékai:	33.000.000 Ft.
Dologi kiadás:	23.000.000 Ft.
Fejlesztésre:	26.000.000 Ft.

A gazdasági adatok tájékoztató jellegűek.

e) Sárospataki Képtár

(Szent Erzsébet út 14.)

A Sárospataki Képtár gazdag anyagot őriz. Béres Ferenc adományaként 129 alkotás van a gyűjteményben a XX. századi nagy magyar művészek (Mednyánszky László, Iványi-Grünwald Béla, Tornyai János, Nagy István, Rippl-Rónai József, Gulácsi Lajos, Holló László stb.) műveiből. Domján Józsefnek, akit világszerte "pávás Domjának", a "színes fametszet mesterének" neveznek, tisztelnek, több, mint 600 darabból álló életművét (fametszetekkel, nyomódúccokkal stb.) őrzi a gyűjtemény. Domján József adományának értékes része a XIX. és XX. századi európai grafikusok műveit tartalmazó anyag is, továbbá azok a reneszánsz vagy reneszánsz utánzatú bútorok is, amelyek a Domján-gyűjteményt bemutató kiállító helyen láthatók.

A Képtárban van **Andrássy-Kurta János**nak, a népies szobrászat kiemelkedő alakjának anyaga, aki teljes életművét adományozta Pataknak azzal a feltétellel, hogy a város megfelelő kiállító helyet biztosít számára. A város a feltételt a volt polgári, majd a II. sz. általános iskola épületének átalakításával teljesítette s a kiállítás 1982-ben nyílt meg. Ez az anyag tartalmazza a plasztikai alkotásokat, az azokhoz



A Sárospataki Képtár

készített vázlatokat, továbbá az önálló festészeti, grafikai igényekkel készült lapokat. A plasztikai alkotások egy része állandó kiállításon látható a Szent Erzsébet út 14. sz. alatti épületben.

Gazdagítja a Képtár anyagát Medveczky Jenő festőművész 27 db festménye és 18 grafikai alkotása, melyet özvegye adományozott a városnak. Klinkó József letétként kezelt gyűjteménye 95 darabból áll s a századfordulónak, a század első felének művészetét reprezentálja. Más egyéni adományozás és vásárlás útján is számos alkotással gazdagodott a gyűjtemény. Ezek is jelentős művészek alkotásai: Szabó István, Mikus Sándor, Kisfaludi Strobl Zsigmond, Buza Barna, Kurucz D. István, Somogyi József, Szabó Vladimír, Bornemissza László, Kondor Béla stb. alkotásai. Értékes az az 1970-es évek avantgardját reprezentáló vásárolt egységes anyag is, amely jelenleg az ország egyik legjelentősebb ilyen jellegű műtárgy-együttese s amelyben e művészeti mozgalom szinte minden alkotója képviselteti magát, így Baranyai András, Kéri Ádám, Szenes Zsuzsa, Kele

Judit, Bakk Imre, Deim Pál, Fajó János, Heneze Tamás, Gályor Tibor, Mauer Dóra, Medján András, Pincchelyi Sándor és mások.

A Képtár fontos feladata a gyűjtemény anyagának őrzése, gondozása, feldolgozása és ezzel együtt kiállításokon bemutatása, továbbá más művészek alkotásaiból időszaki kiállítások rendezése. A Képtár időszaki kiállítóterme Kelet-Magyarország egyik legszebb bemutató terme, amely átfogó, nagyméretű képzőművészeti anyag bemutatására is alkalmas. Az állandó kiállítás mellett évente 3-4 ilyen kiállítás rendezésére kerül sor. Ezenkívül következetesen részt vesz az intézmény a város kulturális programjainak szervezésében, a művészeti jellegű programok lebonyolításában.

A Képtárnak három közalkalmazott dolgozója van: a népművelő-muzeológusi besorolású múzeumvezető és két teremőr. A béreket és a fenntartási költségeket (mintegy évi 3.500.000 Ft.) a Herman Ottó Múzeum biztosítja, a szakmai munka költségeit pályázatokból s támogatásokból szerzik meg (évente 300.000 – 1.000.000 Ft közötti összeg).

3. Családsegítő és Pedagógiai Szakszolgálat

A Családsegítő és Pedagógiai Szakszolgálatot Sárospatak Város Önkormányzata hozta létre 1997-ben a szülők és pedagógusok nevelő munkáját, a nevelési-oktatási intézmények feladatainak ellátását segítő, továbbá családsegítő és gyermekjóléti szolgáltatást ellátó intézményként.

Az intézmény főbb feladatai:

- A beilleszkedési zavarokkal, tanulási nehézségekkel, magatartási rendellenességgel küzdő gyermekek, fiatalok, szülők problémáinak megismerése, számukra megfelelő tanácsadás, rehabilitációs célú foglalkoztatás biztosítása, a szülő és a pedagógus bevonásával.

- **A családok mentálhigiénés problémáinak feltárása, tanácsadás, családterápia végzése.**
- **Gyermekjóléti feladatok végzése a gyermekek veszélyeztetettségének megőrzésére, a kialakult veszélyeztettség megszüntetésére, és a gyermek családból történő kiemelésének elkerülésére.**

Az ezredfordulón a Családsegítő és Pedagógiai Szakszolgálat a következő konkrét feladatmegoldásokat végzi:

- **A Családsegítő Szolgálat két családgondozóval Sárospatakon a krízisben (lelkileg vagy szociálisan nehéz helyzetben) lévő embereket, családokat segíti:** életvezetési tanácsadással, ügyintézés segítségével, családgondozói hálózat működtetésével, ingyenes jogi tanácsadással, továbbá család és párterápiás rendeléssel, pszichológiai tanácsadással, ruhasegélyezési adományok közvetítésével. Működtetik a nagycsaládosok klubját, a demencia-klubot az időskorú, szellemi leépülésben szenvedő betegeket ápoló családtagok számára és a videó-klubot generációs filmek elemzésével.
- **A Gyermekjóléti Szolgálat 3 családgondozóval Sárospatakon segíti a hátrányos helyzetű, illetve veszélyeztetett gyermekek megfelelő körülmények közti nevelkedését, törekszik a veszélyeztetettség megelőzésére, illetve megszüntetésére megfelelő tanácsadásokkal, ügyintézés segítségével, családgondozói hálózat működtetésével, tanulási és pszichológiai tanácsadással.** Az Árpád Vezér Gimnáziumban és a Vay Miklós Szakiskolában kihelyezett fogadó órákat tartanak. Tanulás-módszertani tréningeket szerveznek, önmagukat kipróbálni akaró fiatalok számára beszélgetéseket, tanácsadást tartanak, programokat szerveznek, túlkoros általános iskolások számára délutáni szabadidős tevékenységeket, korrepetálást biztosítanak.
- **A Pedagógiai Szakszolgálat Sárospatakon és a körzetben három fejlesztő pedagógus közreműködésével se-**

gíti a pedagógusok munkáját az alsótagozatosok tanulási nehézségei esetén, két logopédus munkálkodik a beszédhibás, a késett beszédfejlődés, az olvasás-írás és számolási zavar esetén. Három pszichológus segít a magatartási zavar és a beilleszkedési nehézségek (túlzott szorongás, túlmozgásosság, figyelemzavar stb.) leküzdésében.

Mindezekben túl öt gyógytestnevelő segíti a rászorult gyerekek fejlődését.

Fentiek szerint a Családsegítő és Pedagógiai Szakszolgálat munkája a családi és iskolai nevelés-tanítás hatékonyságának emelését, a család szociális, pszichológiai, nevelési nehézségeinek megoldását segíti. Mind a pedagógusok, mind a szülők gyermeknevelési ismereteinek bővítésével, mélyítésével, tudatosításával az általános műveltség emelését, a művelődést is szolgálja. S ebben a széles körű tevékenységben 5 családgondozó, 5 logopédus, 3 pszichológus és 5 gyógytestnevelő szakember vesz részt.

4. Keresztyén egyházak a művelődésért

A keresztyén egyház fontos szerepet töltött és tölt be a művelődésünk történetében. Az államalapítás, illetve a keresztyénség felvétele után évszázadokon át csak az egyház foglalkozott művelődéssel, a társadalom által igényelt mértékben a vallási és világi kultúra terjesztésével. A művelődés demokratizálására nagy hatással volt a reformációnak az a törekvése, hogy a nép kezébe adja a bibliát, mert annak olvasásához meg kellett tanítani az embereket, olvasni-írni. A művelődés, az iskola ügye 1777-ig kizárólag egyházi, felekezeti ügy volt. Az ekkor megjelent Ratio Educationis-ban jut kifejezésre az államhatalomnak az a felfogása, hogy az iskola "politika", az állam ügye. Az 1868. évi XXXVIII. népoktatási törvény teszi az állam felelősségévé, kötelességévé a népoktatást, s vezeti be a 6-

12 éves gyermekek tankötelezettségét. Az egyházak művelődési tevékenysége azonban azóta is meghatározó, bár 1950 és 1990 között szerepét a pártállam nagymértékben megcsökkentette, visszaszorította.

a) Római Katolikus Egyház

Az egyházközség a 2000. évben arra törekszik, hogy **szeretetközösség** legyen: Isten szeretetét akarja élővé tenni, az embereket bevezetni Isten szeretetébe. Ez az irányulás határozza meg a társadalomban vállalt feladatait a nevelés, művelődés, karitatív munka területén egyaránt.

Az egyházközségnek templomhoz, plébániához kapcsolódó közösségei:

- 1996 óta a római és görögkatolikus fiatalok **Katolikus Ifjúsági Köre**, mely a ker. életre nevelés fontos eszköze, formája. A 25-30 fős csoport hetente tartja foglalkozásait, hitelesítő alkalmait.
- Az 1994 őszen indult **felnőtt katekézisben** 6-8 ember vesz részt. Arra törekszenek, hogy a hitbeli tudásukat felelevenítsék, kiegészítsék mind a maguk, mind a családtagjaik érdekében.
- A **bibliakörben** 10-15 egyháztagnak foglalkozik heti egy alkalommal a szentírással.
- A **ministránsok elméleti és gyakorlati felkészítésében** 10-12 fiú vesz részt, hogy Isten népét méltóan, feyelmezetten és vonzó módon tudják képviselni a szentélyben. S mivel a gyermekek segítségével az egyház több szülőhöz is közelebb kerül, ez egyben evangelizáció is.
- Fontos tevékenység a **gyermekek felkészítése az első áldozásra**. Ebben az évben 52 gyermek vesz részt a felkészülésben.
- Az egyházközség **Rózsafüzér Társulata**, imádkozó közössége 9 úgynevezett imabokorban 135 taggal működik.

Az egyház fontosnak, s egyben nevelő hatásúnak tartja, hogy a vallás, a hívő életszemlélet a nevelési-oktatási intézetekben jelen lehet. Az egyház a Carolina Óvodában és a III. sz. Napköziotthonos Óvodában egy-egy 6-8 fős csoportban hitoktatást végez, a II. sz. Napköziotthonos Óvodában a szülők érdektelensége miatt ebben az évben hittanítás nem indult. Az Esze Tamás Általános Iskolában kb. 90, a Petőfi Sándor Általános Iskolában is kb. 90, az Árvay József Gyakorló Általános Iskolában 100 gyermek, az Erdélyi János Általános Iskolában kb. 20 gyermek, Bodrogolasziban 20-25 gyermek, Györgyartlón pedig 46 gyerek vesz részt hitoktatásban. A Sárospataki Református Kollégium Gimnáziumában 156 római katolikus, az Árpád Vezér Gimnáziumban mintegy 1015, a Vay Miklós Szakiskolában 4 tanuló tanul hittant.

A Tanítóképző Főiskolában 1990 óta az Egre Érsekséggel kötött megállapodásnak megfelelően Katolikus Hitoktatói Fakultáció működik, melynek ez évben 50 hallgatója van.

Jelentős az Árpádházi Szent Erzsébet kultusz. Ereklýjéjé a templomban őrzik s szentté avatásának évfordulóit, pünkösdi hétfőjén évente változatos, színes, vonzó programmal a város megünnepli. Patakon működik az Árpádházi Szent Erzsébet Történelmi Társaság és a pünkösdi ünnepség azt bizonyítja, hogy az egyházi örökség termékenyítőleg hat a művelődésre. Közéleti részvételével a római katolikus egyház szeretne még hatékonyabban és eredményesebben hatni, szolgálni.

Fentiekén túl más módon is részt vesz az egyház a közművelődésben. A Patakra látogató **turisták** közül sokan **felkeresik a vártemplomot**, amikor is a látogatók a szakavatott vezetőktől széleskörű ismertetést, tájékoztatást hallhatnak. Ezenkívül a **templom sokszor szolgál ismert művészek, zenekarok fellépésével ének-zenei előadások, hangversenyek, ünnepi rendezvények színhelyül.**

b) Református Egyház

A Református Egyház arra törekszik, hogy a hit- és közösségi élet erősítésével együtt művelődési értékekkel is gazdagítsa gyülekezeti tagjait. Maga az egyház léte, az istentisztelete is hatással van a művelődésre, hiszen a Szentírás bölcsességeinek magyarázata, az egyházi élet lényegének, fontos vonásainak, jellemzőinek, a hit alapjainak ismertetése a tanítás segítségével történik, az éneklés pedig kiváló közösségformáló erő, mely az éneklőkben minőségibb lelki világ kifejlődését, a teljesebb "emberség" erősítését segíti.

Az istentisztelet mellett a református egyház az alábbiak szerint vesz részt a művelődésben:

Az egyház fontos szerepet tulajdonít az **iskolai hitoktatásnak**, melyben a város kb. 200 általános iskolai tanulója vesz részt. A hittanórák tanításainak erősítése, hatásának növelése céljából a tanulók tanév elején és végén az istentiszteleten teljes számban műsoros szolgálattal örvendeztetik meg a gyülekezetet, szüleiket. Egyes osztályok, tehetségesebb gyermekek szereplésükkel (éneklés, versmondás) évközben is gazdagítják az istentiszteleti alkalmakat. Szép műsorral ünneplik a tanulók a szüleikkel, a gyülekezettel a karácsony estét.

Az istentiszteleten való részvétel és a gyermek hitoktatása mellett a **református gyülekezeti hitélet és tevékenység fontos formái a különböző feladatok végzésére létrejött kisebb közösségek**. A fiatal nemzedék számára mélyebb barátságok kialakulását teszik lehetővé s az életre való jobb felkészülést segítik. Az idősebbek számára a közösséghez tartozás gátolja a korra jellemző elmagányosodást s a végzett munka, az azzal kapcsolatos sikerélmény, a még használni tudás érzése erősíti az egyébként gyengülő önbizalmat.

A gyülekezet tagjai az alábbi kisebb közösségekben tevékenykednek:

- 1994 óta működik 15 férfitaggal a lelkész vezetésével a **Református Dalárda**. Egyházi és más ünnepeken, rendezvényeken, különböző kórustalálkozón szerepel vallásos és hazafias énekkel. Tagjai általában idősebbek, akik számára a közösség baráti társaságot és hasznos időtöltést, a szereplés pedig szolgálatot jelent. A közösségi együttlét, munka, az erős baráti kötelék jó hatású az öregkorban adódó nehézségek elviselésére.
- A mai **Református Vegyeskar** 1995-től kezdve működik. 35-40 tagja van. Az énekkar nemcsak a pataki egyházi ünnepeken, rendezvényeken szerepel, hanem kórustalálkozókon, hazai és határon túli gyülekezetekben, kis településeken, öregotthonokban is. A vegyeskari tagok összetartó közösséget alkotnak, számon tartják egymást.
- A **Lorántffy Zsuzsanna Nőszövetség** jelenlegi formájában 1995-től munkálkodik. Tagjai nagy szerepet vállalnak a gyülekezeti rendezvények szervezésében. Jótékonyági bált rendeznek, s ennek jövedelmét az idősek és nagycsaládosok támogatására fordítják.
- A gyermekek vallásos nevelését segíti a **vasárnapi iskola**, melyben pedagógus és lelkész végzettségű vezetők foglalkoznak a gyermekekkel. Ezekben az alkalmon 15-30 gyermek vesz részt.
- Az egyházközség tartja fenn a **763. sz. Sztárai Mihály Cserkészcsapatot**, mely 1994-ben indította újra munkáját. A csapatnak 25 tagja van. A foglalkozások s a táborozások a művelődés fontos alkalmai s tiszta életre, a természet, a haza szeretetére és a hitre nevelnek.
- Az **Ifjúsági Kör** a konfirmáció utáni korosztály közössége. A heti összejövetelek jó hatásúak nemcsak hitéletük erősítésére, hanem művelődésükre is. Évente bibliai témájú programmal szervezett táborozáson vesznek

részt, s ilyenkor a környező gyülekezetekben műsorral is szolgálnak.

- A téli időszakban **házi istentiszteleteket** is tartanak, melyeken a családon kívül a szomszédok is részt vesznek, s melyeken a szentírás-magyarázat mellett énektanulás s irodalmi műsor is van.

A fenti közösségi tevékenységek mellett fontos szerepet játszanak a gyülekezet életében az alábbi **rendezvények** is:

- A gyülekezet évenként többször tart **Nyílt napot** azzal a céllal, hogy az egyháztól távolabb élők is bekapcsolódhassanak a gyülekezeti közösségbe. Augusztusban a "hálaadás napján" a gyülekezet tagjai **kerti piknik** keretében is együtt vannak. Az **őszi evangélizáció szeretetvendégséggel fejeződik be**. A dorkói falunapon istentiszteletet s hangversenyt tartanak, vendéglátással összekötve.
- A református templom kitűnő akusztikája folytán alkalmas **hangversenyek** rendezésére. Az istentiszteleteken gyakran működnek közre ének-zeneművészek. A kórustalálkozók és orgonaversenyek mellett különösen magas színvonalú rendezvények a Zempléni Művészeti Napok rendezvényei.
- A gyülekezet a többi pataki egyházzal együtt évenként **ökumenikus imahetet szervez**. Ennek során a különböző egyházak tagjai egy-egy istentiszteletet egy-egy egyházközség templomában együtt tartanak. Ökumenikus szertartással történik október 23-án a református temetőben lévő hősi emlékmű megkoszorúzása is.
- **Fontos közösségerősítő és művelődési alkalmak a gyülekezeti kirándulások**, melyek hármas célt szolgálnak: a szép magyar tájaink, továbbá történelmi és egyházi műemlékeink megismerése és kapcsolatépítés gyülekezetekkel, szeretetintézményekkel.

- A templomba járó emberek műveltségének erősítésére és a turisták számára a templom művelődési értékeinek növelése céljából a templom karzatán 1996-ban galéria kialakítására került sor, mely évente 4-5 kiállításon festményeket, egyéb képzőművészeti alkotásokat, gyűjteményeket mutat be.
- A gyülekezet közösségépítő fóruma, fontos eszköze az évente 3-4 alkalommal minden egyháztagnak eljutó újság, a Sárospataki Református Gyülekezeti Élet, mely 1994 óta jelenik meg. A lap Isten szolgálatában igyekszik erősíteni a gyülekezeti közösséget, tagjaiban fokozni az egyházhoz tartozás tudatát, mélyíteni a családért, környezetért, egyházért, nemzetért érzett felelősséget. A lap egyházi újság, de a benne közölt témák egy része a világi műveltség erősítését, tudatosítását szolgálja.

c) Görög Katolikus Egyház

A sárospataki Görög Katolikus Egyház fontos szerepet szán törekvésében, tevékenységében a közösség építésnek. Az egyházi kisebb közösségek ugyanis nemcsak az egyházi élet, az összetartozás tudata erősítését segítik, hanem a vállalt feladatok megoldásával szélesebb körű művelődési hatásuk is van.

- A 25 tagú egyházközösségi énekkar munkája nemcsak a liturgikus énekkultúra emelését segíti, hanem erősíti a középkorú egyháztagnak közösségi életét is. Az énekkari alkalmak emelik a tagok énekkultúráját, s a szerepelések jó hatással vannak a hallgatók művelődésére is. Az énekkar tagjai szervezik a kulturális rendezvényeket, szerkesztik az egyházi újságot, általában segítik a felelősségteljes információ áramlást az egyházközösségben.
- A 20 tagú ifjúsági klub a gimnáziumi és szakiskolai tanulóknak, továbbá az egyetemi hitoktatásból kimaradó

fiataloknak a közössége. A klub kultúrált időtöltésre, helyes közösségi viselkedésre nevel. A fiatalok segítik a különféle rendezvények szervezését, lebonyolítását. Kis újságot is szerkesztenek.

- A 30 fős **egyházközségi képviselőtestület** az egyházi igazgatásban és ügyvitelben tevékenykedik, s tagjai rendszeresen részt vesznek az egyházi élet különféle megnyilvánulásában.
- Az egyházközség **rózsafüzér társulata** 45 tagú. Ők biztosítják a fakultatív szertartások állandó közösségét, és megfelelő háttéréül szolgálnak a karitatív-kulturális munkához.
- Az oltár körül **12 ministráns gyermek** szolgál. Munkájukkal mozgalmasabbá, fényesebbé lesz az istentisztelet, s egyben előkészülnek a tevékeny felnőtt keresztyén életre.
- A gyülekezet tagjai, kb. 30 fő, évenként vesznek részt a **Máriapócsi Zarándokház egyházmegyei lelkigyakorlatos továbbképzésén.**

Fentiekén túl fontos az egyházközség karitatív tevékenysége (ruhágyűjtés és osztás, árvízkarosultak segítése, központi pályázaton nyert 200.000 Ft. szétosztása).

Az egyházközség **Kispatakon Főiskolai Kollégiumot** tart fenn 15 diák számára s ugyanitt **Közösségi Házat** működtet lelkész vezetésével. Az épületet 1990-ben a görög katolikus iskola helyett kapta meg az egyházközség, s azóta egyházi rendezvények, a karitász munka központjaként működik. Részt vesznek a **hátrányos helyzetű gyermekek nyaraltatásában.** Holland segítséggel kápolnává alakították s rendszeresen tartanak benne istentiszteleteket. Havonta egyszer a reformátusok biblia órájának is helyet ad.

A **Közösségi Ház** nagy gondot fordít a cigányokkal való foglalkozásra. Szervezett gyűjtésből használt ruhával

s tartós élelmiszerrel támogatja a rászorulókat. Máriapócsi cigánybúcsúra zarándokolnak. Hivatalos ügyeik intézésében is segítik őket.

A Kispataki Főiskolai Kollégium és Közösségi Ház a nyári szünetben rendszeresen fogadja más települések táborozó csoportjait: közép- és általános iskolai tanulókat, óvodásokat, felnőtt csoportokat. Rendszeresen tartanak irodalmi, egészségügyi, illetve gyógyszerismertető és zenei előadásokat. A mozgáskorlátozottak klubja is itt működik.

d) Jehova Tanúi

Bár Sárospatakon az 1920-as évektől voltak követői a Jehova Tanúi közösségnek, a jelenlegi Jehova Tanúi Egyház kiépítésére 1989 után került sor, amikor az törvényesen elismert vallás lett hazánkban. 1992-ben épült meg a Jehova Tanúi Királyság-terme (*Arany János u. 40.*), mely fontos szerepet tölt be a Jehova Tanúi életében, az oktatásban és a családok egészséges, erős közösségekké formálásában.

A Jehova Tanúi tevékenységének egyik közismert formája a biblia igazságainak, tanításainak eljuttatása a személyekhez, a vallás tanításának személyes közvetítése az egyes emberekhez. A Jehova Tanúi pataki két gyülekezetében mintegy 160 evangélium hirdető munkálkodik, akik felkeresve az embereket, személyes beszélgetéssel igyekeznek megismertetni, meggyőzni, ösztönözni az embereket, hogy bibliaolvasók, általában olvasók legyenek. Azokat pedig, akik igénylik, otthonukban bevezetik a biblia módszeres tanulmányozásába is.

A gyülekezeti összejövetelek különösen fontos fórumai a Jehova Tanúi művelődési tevékenységének. Ennek során tervszerűen tanulmányozzák, feldolgozzák a biblia és a bibliai segédeszközök előre kijelölt részeit, anyagát. Kisebb csoportokban magánházaiknál is sor kerül a bib-

lia ilyen ismertetésére, tanulmányozására. A gyülekezet férfi tagjai ezenkívül 1992 óta **hetente részt vesznek a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtönben fogvatartottak művelődésében, bibliai nevelésében is.**

5. Civil szervezetek, közösségek, alapítványok

Sárospatakon nagyon sok civil szervezet, egyesület, alapítvány működik. Ezek egy része nemcsak a saját közössége összetartozásának, tevékenységének szervezésével foglalkozik, hanem más irányú, egyéb művelődési feladatot is vállal s bizonyos feladatmegoldásokat szélesebb hatókörrel is végez. Ezek a közösségek érdeklődésébe vágó s sajátos szakmai témákon túl általános, a műveltség más területével kapcsolatos ismeretterjesztést is folytatnak s többnek a hatása Sárospatak határain túli területekre is kiterjed. Ezek közül vázoljuk néhánynak a művelődési tevékenységét.

a) Sárospataki Népfőiskolai Egyesület

Sárospatakon a Református Kollégiumban 1936-ban indult meg a népfőiskola munkája, mint szabadművelődési, felnőttoktatási forma. Az iskolák államosításával, 1948-ban megszűnt ez a képzés, s csak közel négy évtized múlva, 1986-ban a tanítóképző segítségével **éledt újra az eszme s indult meg a népfőiskola munkája.** 1991-től a Sárospataki Népfőiskolai Egyesület szervezésében működik.

Az újraindulás első éveiben a képzés **egy-egy téli tanfolyam** keretében történt, majd az igények növekedésével különböző témákkal több, **négy csoportból álló bentlakásos nyári tanfolyam** szervezésére került sor. Ezen kívül más irányú képzések is indultak. Az Egyesület szervezett **konferenciát** az új oktatási törvénnyel kapcsolatban, nagy részt vállalt, vállal az **informatikai ismeretterjesztés és**

képzés feladatmegoldásából, továbbá a munkanélküliek átképzéséből, a szakmászító informatikai képzésből is. Ezeket az oktatási formákat kiegészíti az általános iskolások nyári napközis táborainak a szervezése.

Fentiekén túlmenően ellátja az Egyesület a hajdani Református Kollégium vonzáskörzetéhez tartozó nép- főiskolák koordinációs információ ellátó szerepét, számukra szakmai és módszertani segítséget biztosítanak, s részt vesz a határon inneni és túli programok lebonyolításában. Az Egyesületnek kapcsolata van külföldi (Svédország, Észtország, Horvátország) felnőttoktatási szervezetekkel.

1999-ben a népfőiskola két szekcióban működött. A hagyományos református-határon túli - csoportban a református szellemiség témájának feldolgozásával segítette a fiatalok művelődését. A művészeti szekció tevékenysége a Nagyvárad Ady Társasággal való szoros kapcsolat gyümölcseként fiatal pedagógusok művészeti továbbképzését szolgálta.

Az Egyesület fontos művelődési tevékenysége ebben az évben is az informatikai szakmai képzés. 1999-ben két OKJ-s képesítést nyújtó tanfolyam fejeződött be. Két számítógép-kezelő tanfolyam volt munkanélküliek számára. Befejeződött a pedagógusok 1998-ban indult át- képző tanfolyama is.

A Magyar Népfőiskolai Társaság vezetésével az Egyesület részt vesz a "Visszaút a társadalomba" c. húsz hónapos képzési programban, melynek az a célja, hogy életesélyeik növelése érdekében funkcionális analfabéta felnőtteket felkészítsen a munkaerő-piaci képzésbe való bekapcsolódásra. Ezzel kapcsolatban Sárospatakon és Edelényben kísérleti képzést szervezett az Egyesület, szakemberei részt vettek e képzés végleges tankönyv, szöveggyűjteménye és más segédanyagai elkészítésében is.

Fentiekén túl a Magyar Munkaügyi Hivatal komplex közhasznú és reintegrációs programja keretében Sárospatakon, Ricsén, Halmajon és Vajdácskán **munkaerő-piaci és reintegrációs tréningeket szervezett.**

Közreműködik az Egyesület a felnőttképzési törvény előkészítésében. A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Magyar Népfőiskolai Társaság támogatásával **3 napos bentlakásos népfőiskolai vezetői képzést szervezett** az Egyesület, melynek az is fontos eredménye, hogy a határon inneni és túli népfőiskolában érdekelt résztvevő szervezetek olyan szándéknyilatkozatot fogadtak el és írtak alá, melynek alapján 2000-ben létrehozható egy regionális együttműködési szakmai fórum.

Mindezekén túl **Sárospatakon, Sátoraljaújhelyen és Tokajban munkajogi tanácsadást is szervezett** az Egyesület.

A pataki egyesület elnökségének tagjai fontos szerepet játszanak a Magyar Népfőiskolai Társaság vezetésében is. Bordás István annak is elnökségi tagja, Stóka György a Számítástechnikai munkabizottság vezetője, Balácsi Károly pedig a Tudományos Bizottság irányítója.

Az Egyesület két alkalmazottat foglalkoztat rész munkaidőben s alkalmi megbízásban 45 főt.

A gazdálkodás 1999-ben az alábbiak szerint alakult:

Pénzbeni bevételek források szerint:

- Központi költségvetés:	1.740.000 Ft.
- Helyi Önkormányzati támogatás:	100.000 Ft.
- Pályázati:	1.600.746 Ft.
- Egyéb (tevékenységi, vállalkozás stb.):	8.420.889 Ft.
Összesen:	11.861.635 Ft.

Kiadások:

- Bérköltések:	786.500 Ft.
- Egyéb személyi jellegű kiadás:	356.000 Ft.
- TB járulékok:	856.320 Ft.
- Anyagköltések, dologi kiadások:	498.103 Ft.
- Szolgáltatások:	3.154.600 Ft.
- Egyéb:	4.136.708 Ft.
Összesen:	9.788.231 Ft.
<i>Maradvány:</i>	<i>2.073.404 Ft.</i>

b) Pataki Diákok Sárospataki Baráti Köre

A Baráti Kör a helybeli pataki öregdiákok közössége. Legfőbb törekvése a Patakon iskolába járt öregdiákok összetartása, a pataki hagyományok ápolása, az alma materek és a város fejlődésének segítése, kapcsolattartás a másutt működő pataki öregdiák-közösségekkel, baráti körökkel, a volt pataki diákokkal. Segíti a diáktalálkozók szervezését.

A Baráti Kör jelenlegi formájában 1983 óta működik. Az első évtizedben nagy gondot fordított az alma materek és a település intézményei, üzemei életének, munkájának, eredményeinek helyszíni megismertetésére. Fontos törekvése a pataki szellem erősítése a mai pataki tanulóiban is. Ennek egyik eszköze: a tanévek végén pataki témájú könyvek adományozása a kiváló, arra érdemes középiskolai tanulók, főiskolai hallgatók számára. A Kör kezdeményezésére került az Iskolakertbe Bessenyei György és Fáy András szobra. Több, a magyar művelődésben is jelentős szerepet játszó pataki diák és tanár volt lakóházát emléktáblával jelölte meg (Fáy András, H. Bathó János, Novák Sándor), illetve kellően indokolt javaslatára a város utcát nevezett el róluk (Dezső Lajos, Szabó Gyula, Árvay József, Mátyás Ernő stb.) 1984-ben és 1996-ban megszervezte a pataki diákok világtalálkozóját s megfelelő vonzó program összeállításával, az öregdiákok, az alma materek vezetőinek és a város vezetésének

szerepeltetésével segítette a pataki diákközösség erősödését, a pataki szellemiség mélyítését, az iskolák és a város fejlődésének bemutatásával s a találkozások véleményének meghallgatásával fokozódott az együttlét nevelő hatása, erősödött az összetartozás, az egymást, az Alma Matert, a várost segítés tudata. A **Baráti Kör** kezdeményezte, támogatta festőművész pataki öregdiákok (Czinke Ferenc, Orosz György, Pallagi Tamás és Mladonyiczky Béla szobrászművész) alkotásainak pataki bemutatását.

c) Sárospataki Tanítóképzésért Alapítvány

Az Alapítvány célja a főiskola képzési színvonalának emelése, a pedagógusok és hallgatók tudományos munkájának és továbbképzésének segítése. Ennek érdekében nagy gondot fordít arra, hogy a pedagógusok elméleti ismereteik bővítésével s gyakorlati tapasztalataik elemzésével, tanulmányok kidolgozásával segítsék a képzés fejlesztését, másrészt pedig konferenciákon, szakmai tanácskozásokon való aktív részvételükkel mint előadók vagy résztvevők segítsék mások elméleti fejlődését s ezzel együtt gyakorlati feladatmegoldásaik korszerűsítését. S mivel a pedagógusok képzettsége meghatározza a képzés hatékonyságát, ennek megfelelően a pedagógusok művelődése, elméleti és gyakorlati fejlődése nem egyéni érdek csak, hanem a közösségnek is érdeke: a képzősök s rajtuk keresztül a majd általuk nevelt tanulók fejlődését is szolgálja, a hazai művelődés hatékonyságát is fokozza.

d) Sárospatakért Baráti Kör Alapítvány

Az Alapítványt a Pataki Diákok Sárospataki Baráti Köre és a Magyar Comenius Társaság hozta létre. Célja: Ösztönözni és anyagiakkal segíteni a várossal és intézményeivel, gazdasági szervezeteivel kapcsolatos kiadványok elkészítését, megjelentetését, művészeti alkotá-

sok létrejöttét. Fentiekén túl segíti az intézmények pedagógiai működését s tanév végi könyvjutalmazással elismerését nyilvánítja az arra érdemes, kiváló közép- és főiskolai diákoknak.

E céloknak megfelelően az Alapítvány törekvése, munkája ösztönzőleg hat a pataki művelődésre, erősíti azt s segíti hatásának sokoldalúbb, szélesebb körben való érvényesülését.

e) Árpádházi Szent Erzsébet Történelmi Társaság

A Társaság 1996-ban alakult karitatív, tudományos és idegenforgalmi tevékenység végzésére. Legfőbb rendezvénye az évenként tartott két napos pünkösdi ünnepség, melynek megszervezésében a római katolikus egyházközség és a Rákóczi Múzeum is közreműködik. Az ünnepségen az egyházi szertartás mellett az érdeklődők különböző ismeretterjesztő alkalmakon vehetnek részt. A várkertben a XIII. századot idéző kosztümös felvonulásra, különböző régi mesterségek bemutatására is sor kerül. Az Erzsébet nap alkalmával főleg a XIII. századhoz kapcsolódó témákkal foglalkozó előadásokat tartanak.

A Társaság Szent Erzsébettel kapcsolatos, középkori latin szövegekből magyarra fordítva forráskiadványt jelentet meg. Az Európa Tanács európai kulturális útvonalaként a közeljövőben létrejön a Szent Erzsébet Útvonal, melynek kezdő helysége Sárospatak lesz.

f) Mozgáskorlátozottak Sárospataki és Zemplén térségi Egyesülete

Az egyesület elsősorban a tagok szociális anyagi támogatására törekszik, de művelődési tevékenységet is végez. Rendszeresen szervez szakemberek segítségével rehabilitációs célokat szolgáló előadásokat és tanfolyamokat egyaránt, továbbá családgondozó pszichológus

segítségével a fájdalom csökkentésére, tűrésére autogén tréningeket.

g) Pinocchio Alapítvány

Az Alapítvány 2000-ben már kilencedik alkalommal szervezte meg a "Zsákomban a bábom" Nemzetközi Bábfesztivált. Két évente július első hetében a hazai és külföldi játékosok 4 napon át több helyszínen is szórakoztatják a közönséget s egymást. Ez évben a bábjátékkal kapcsolatos módszertani tanácskozás is kapcsolódott a rendezvényhez.

h) Magyar Comenius Társaság

A Magyar Comenius Társaság Sárospatakon alakult meg 1986-ban s Sárospatak székhellyel, országos hatókörrel működik. Bázis intézménye a Sárospataki Comenius Tanítóképző Főiskola és a Sárospataki Református Kollégium. A Társaság célja: Ösztönözze, segítse Comenius szellemi hagyatékának, eszméinek kutatását, sárospataki tevékenységének, hatásának feltárását, szélesebb körben ismertesse, terjessze Comenius ma is érvényes, korszerű tanításait és támogassa a magyar neveléstörténeti kutatásokat.

Ennek megfelelően a száznál is több taggal rendelkező Társaság évente szervez tudományos felolvasóülést, illetve konferenciát a Comeniusszal és más neveléstörténeti témákkal foglalkozó tanulmányokat könyvsorozatában, a Bibliotheca Comeniana-ban jelenteti meg. A Társaság eddig nyolc kötetet adott ki, több, mint 1600 oldal terjedelemben. A megjelentetett kötetekben Comeniusnak több olyan Sárospatakon írt műve látott napvilágot, amely eddig hazánkban sem az eredetileg írt nyelven latinul, sem magyar fordításban nem jelent meg.

Fentiekén túl a Társaság segíti a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeit és a Comenius Tanítóképző Főiskolát a megjelenő Comenius művekkel, fordításokkal, a Comeniusszal kapcsolatos irodalommal s egyéb anyagokkal (művészeti alkotások, film, stb.). Mind ezzel ahhoz igyekszik segítséget adni, hogy Sárospatak Comenius hazai kutató bázisa lehessen.

A Társaság Comenius emlékplakettel és emlékéremmel tünteti ki a kiválóan munkálkodó tagjait.

A Magyar Comenius Társaság kiadványai megtalálhatók az Uhersky Brodban (Csehország) és a hollandiai Naardenben lévő Comenius Múzeumok anyagai közt, kiállításain is.

6. Idegenforgalom

Sárospatak művelődési hatása érvényesülésének fontos segítője, eszköze az idegenforgalom is. A város nevét nemzetünk történetében jelentős politikai múltja és sajátos művelődési szerepe következtében sokan ismerik. Ezenkívül nagy vonzó erőt jelentenek a turisták számára a város természeti és építészeti értékei, szépségei, a 49 C°-os termálfürdője, melynek gyógyvize nőgyógyászati és mozgásszervi megbetegedések kezelésére kiváló, a "tokaji" bora, a szép kiránduló vidék, a kfnálkozó horgászati lehetőség, a vizisportra alkalmas Bodrog folyó, a Bodrogon szervezhető sétahajózás Sárospatak-Tokaj-Tiszafüred között.

Az idegenforgalom fogadásának feltételei a városban kellően biztosítottak. A vendégházak, panziók mellett nyáron az iskolák kollégiumai is fogadnak vendégeket. A legnagyobb idegenforgalmi vállalkozás, a "Baba-92. Kereskedelmi és Szolgáltató Bt" üzemelteti a Hotel Bodrogot és a Termálfürdő melletti "Tengerszem Campinget". Az előbbi 1983 óta 50 szobájával, az utóbbi több, mint 40 két-negyöt

személyes üdülőházaiban 400 férőhellyel áll a vendégek szolgálatára. Fentiekén túlmenően a város kedvező feltételeket tud biztosítani a turisták számára a hosszabb idei tartózkodáshoz is.

A városban sok idegen turista fordul meg. A volt pataki diákok az öt, tíz, tizenöt stb. éves érettségi találkozókön kívül is felkeresik ifjúságuk kedves diákvárosát. Évente több nyári táborban számos tanuló fordul meg a városban. Patak sok országos, több nemzetközi konferenciának, művészeti rendezvénynek biztosít helyet. Ezek megrendezéséhez is kiváló adottságai vannak. A Művelődés Házának szép nagy színházterme van. A rendszeres nyári Művészeti Napok s más hangversenyek tartásához a Rákóczi Vár udvara, az Öregpalota, a Várnegyed, a jó akusztikájú templomok szolgálnak vonzó helyekül. A Bodrog Szálloda a vendégek számára különböző rendezvényeket szervez, különféle sportolási lehetőségeket biztosít (reneszánsz vacsora a vár Öregpalotájában, reneszánsz kori vokális- és instrumentális muzsikával kísérvé, korabeli táncok bemutatásával: zempléni vártúra stb.)

XI. SÁROSPATAK HELYE A MAGYAR MŰVELŐDÉS TÖRTÉNETÉBEN

Ha magyar történelmünkben és művelődésünkben Sárospatak helyét, jelentőségét vizsgáljuk, tevékenysége és annak nagy hatása alapján joggal jutunk el annak megállapításához, hogy Patak a társadalmi haladás élvonalában teljesített értékes szolgálatot, "hatalmas területnek, hatalmas rétegnek volt a világitó tornya"⁹⁷ S bár nem volt mindig egységes az iskola, az irányítók, a tanárok és diákok felfogása, de a körülmények szerencsés alakulása következtében általában mindig a progresszív erők voltak túlsúlyban. Az elérendő cél mindig egy volt: Hűség a hithez, a haza ügyéhez, a közösség hagyományaihoz, a használni akarás, a nép, a nemzet, az ember szolgálata. A különbözőségek csak a cél megközelítésében, a módszerek és eszközök megítélésében jelentkeztek. Ezért is lehetett eredményes és hatékony, elismerésre méltó a pataki nevelés és hatás. S az iskola évszázadokon keresztül nevelte a táj, az ország számára az iskolás műveltséggel bíró világi szakembereket, jogászokat, tisztviselőket, hivatalnokokat, s látta el a Sárospatak hatása alá tartozó református gyülekezeteket lelkészekkel, a református iskolákat – igen sok állami vagy más jellegű iskolát is – tanítókkal. Balassa Iván szerint Patak "olyan nagyszerű embereket nevelt, mint Kazinczy Ferenc, Bessenyei György, Kossuth Lajos, Fáy András, Tompa Mihály, Erdélyi János, Szemere Bertalan, Gárdonyi Géza, Komáromi János, MórícZ Zsigmond és sokan mások a ma élők között is. A fentiek kiemelkedtek kortársaik közül, de hatásukban talán jelentősebb az a sok-sok ezerre tehető lelkész, tanító, akik messze vidékre elvitték a pataki szellemű magyar műveltséget, mely egyben Svájchoz, Hollandiához, Skóciához mérhető európai rangot is jelen-

⁹⁷ Horváth Cyrill: *Programunk i.m. 1.o.*

tett.”⁹⁸ Patakon sok kiváló tudós, író, közéleti ember nevelődött népünk, hazánk, az egyház szolgájaként, a szabadság, a nemzeti függetlenség védelmezőjévé. Sok Patakon nevelkedett ember segítette a haladást, s sajátos, mindig korszerű, előremutató szellemi tartalommal – a társadalmi haladás eszméjével – töltötte meg közelebbi-távolabbi környezetét. S ezzel elévülhetetlen érdemeket szerzett a magyar nemzeti művelődés történetében.

A város művelődési hatásának elsősorban a nevelő intézmény, az iskola és a politikai központ, a vár tevékenysége, munkája volt a forrása. A pataki táj, a város jellemző földrajzi helyzete, a vár szabadságharcos, nemzeti törekvése és a kollégiumnak a hitért, a magyar nép felemelkedéséért, az emberi jogokért, az emberért folytatott felelősségteljes küzdelme – együtt, egységben tette lehetővé, alkította ki azt a pataki nevelést, amely – más magyar történelmi nevelő intézménnyel együtt – jelentős mértékben gazdagította, ösztönözte, segítette a magyar fejlődést. Ezért is vallják Patak történelmének ismerői, hogy “Patakon még a kövek is nevelnek”.

Patak művelődéstörténeti jelentőségéről szólva idézzünk néhány vallomást. Bessenyei György a magyar irodalmi ébredés elindítója 5 évet töltött a pataki kollégiumban, s később hálából minden munkáját megküldte volt iskolájának. S Bessenyei így ír a kollégium erkölcsi nevelésének eredményéről: “Erkölcsekre nézve vedd fel Magyarországra a reformátusok pataki és debreceni iskoláikat: tsudát fogsz benne találni. Annyi ifjúságot meg tudnak együtt tartani! Háromszáz nőtelen legénynél, kiket deákoknak neveznek, több lakik egyik iskolába együtt, kiknek idejeket 17 esztendőtil fogva számlálhatod 20-ig, 30-ig, 40-ig. A gyermekeket 7-8-9 esztendőnél kezdve veheted 17-ig,

⁹⁸ Balassa Iván: *Sárospatak történeti helyrajza – XVI-XX. század, Miskolc-Sárospatak, 1994. 20.o.*

20-ig. Ezek ezer számokat meghaladván sokaságokra nézve, mind egymás közt laknak, tanulnak, élnek, esznek, isznak, hálnak. Hiszed-e, ha mondom, hogy köztük forogván 8 esztendő koromtul fogva, soha életembe semminémű fertelmességről nállok még csak nem is hallottam... S micsoda ő nállok a gonoszság? vagy mit tartanak ők elfajulásnak? Azt, ha észreveszik, hogy titkon valamelyik deáknak szeretője van, ha tánczol közülük egyik vagy másik a vendégfogadóba, ha czifra nyakravalót köt, vagy haját bodorít, valami sunda szót mond és a szégyen dolgot igazán megnevezi. Az ilyen már gonosz, kire törvént tésznek s kitsapják.”⁹⁹

Patak művelődési értékét a kollégium és a város együtt biztosította. Móricz Zsigmond szerint “Sárospatak kicsi város, zárt gazdasági terület, és még zártabb szellemi keret. Itt mindenki egymásra van szorulva, egymásból és egymásnak él. Nem vonja el a társadalom a diákot a kollégiumtól, mint a nagy városokban, ahol az iskola csak annyi, mint felnőttéknél a hivatal: megszabott időkbén bejáznak valami munkát végezni. Itt akkor is diák marad a diák, ha nincs bent az intézetben. Itt az egész kis város ennek az intézetnek a külterülete”. Mivel kevés az internátusi férőhely, sok tanuló lakik családoknál. S ezek a diákok “kint a világban is diákeletet élnek, maguk közt vannak... s a polgárságot valósággal belesodorják a maguk levegőjébe”.¹⁰⁰ “Aki pataki diák volt, - írja Móricz Zsigmond -, annak múltja más, mint az emberiség többi részéé. Annak valóban örökké tartó diákmúltja van, amelyből kigázolni nem is lehet”.¹⁰¹

A városnak a pataki diákok nevelésében betöltött szerepéről tesz bizonyosságot Deme László is. Szerinte “a kollégium és a város együtt nevelt”. Ezért is emlékezik mindig szívesen Patak hangulatára, szellemére. “A tanári testületre,

⁹⁹ Bessenyei György: *A Holmi. Béts.* 1779. 97-99.o.

¹⁰⁰ Móricz Zsigmond: *Három kis történet – Pataki diákok világa = Híd, 1942. 41.sz. 6.o.*

¹⁰¹ Móricz Zsigmond: *Három kis történet i.m. 6.o.*

úgy egészében, ahogy ott élt minden tagja a szemünk előtt, puritánul, emberül, példamutatóan. A négyszáz gimnazistára, akiknek serege egyetlen nagy – egymást nevelő – közösséget jelentett. A teológusokra, akik legalább olyan komolyan vették a faluszemináriumokat, mint az egzegézist, mert kicsiny északkeleti községek szegényei közé készültek, falujuk papjának, de egyben ügyvédjének, orvosának, tanítójának: mindenésének. S a “prepákra”, a tanítójelöltekre, akiket már akkor sem az urak, hanem a nép szolgálivá neveltek. De szívesen emlékezem a hécei fazekasokra, a kispataki gazdákra, a királyhegyi borok termelőire, és a kisváros kisiparosaira, kistisztviselőire is: nekem az ott élők minden rétege a munkát, a becsületet, az emberséget sugározta. Nem kevésbé a holtak emléke is: Bármennyire Windischgraetzék ültek a várban, az nekünk a Rákóczi-vár volt, a Perényi-szárnnyal; a szélesebb környék meg Esze Tamásé és talpasaié.”¹⁰²

Sárospatak művelődéstörténeti jelentőségével kapcsolatban **Móricz Zsigmond** írja többek között a következőket: “Sárospatak legnagyobb érdekessége... a diáksága. A pataki diák úgy elvált az ország összes diákanyaga közt, mint az olaj a víztől. Földolaj volt ez a diáktömeg. Földgáz; a mélység, a magyar altalaj kincse. – Ezer fúró fúrta állandóan a falvak parasztrétegét, minden pap és tanító, aki Sárospatakról kiment az életbe, magával vitte a háromszázados hagyományt, hogy amint ő bekerült Patakra, a kollégiumba azon a réven, hogy a tanító vagy a pap az elemiben ráfigyelt, mint legjobb diákra, azonképpen neki is kötelessége, hogy a szeme előtt felcseperedő gyermekeregben megkeresse azt az egy-két gyerkőcöt, ki lumenül jött a világra, s élete nagy büszkeségének tekintse, ha be tudja vinni, szülőket meggyőzve és minden ellenállást legyőzve, a nebulót a kollégi-

¹⁰² Deme László: “Patak tanított meg minket dolgozni” = *Észak-Magyarország*, 1981. aug. 30. 5.o.

umba, hogy abból is hozzá hasonló boldog ember legyen valahol a tanító vagy a papi státuszban” Vallomása szerint másutt alig lehet találni ilyen nemes segítő ambíciót, esetleg a zenepedagógusoknál. Író társai őt sem segítették a fel-emelkedésben. Majd így folytatja: “Itt Patakon kaptam azt a szellemet, ami az egyetlen lehetőség arra, hogy az üstvívz egyenletesen melegedjen fel: hogy a helybeértek segítségét nyújtsanak a reménytelen rétegben fekvő buborékoknak. Nem kell ehhez sok, néha csak annyi, hogy egy nádszállal megpiszkálja valaki a mocsárüledéket s a buborék felszáll. Ezt a mocsárfenek-bányászást tekintem én a sárospataki kollégium legnagyobb, legnemzetibb munkájának.”¹⁰³

Magasra értékeli Sárospatak művelődéstörténeti szerepét Vitányi Iván öregdiák is. Szerinte Patakon a nevelést küzdelemként fogták fel. “Küzdelem a régi és új eszmék, a jó és rossz, a tolerancia és agresszivitás között, küzdelem a nemzedékek között” S a pataki pedagógia ezt a harcot az élet rendjének vette, jól tudva, hogy az új nemzedéke győzni fog, és majd a maga módján teszi a dolgát. Ezért át akarták adni számára mindazt, ami átadható. “Ez a szellem hatotta át a pataki iskolát, s amit az ember, a diák Patakon megélt, az nem egy iskola ilyen vagy olyan légköre volt, hanem maga a társadalom.” Az iskola ugyanis eleven és szerves társadalmi és művelődési életnek adott otthont olyan nyíltsággal és magától értetődően, hogy megvalósult az életre nevelés, s a tanulók már diákéletükben értelmiségiekké válhattak. S “a város - vallja Vitányi - mindenképpen alkalmas környezet volt ehhez. Mindenekelőtt azzal, hogy nem volt rendkívüli, hanem maga is mintegy tükrö a magyar társadalomnak: kicsit falu, kicsit város, városnak kicsit már nyugati típusú, kicsit jellegzetesen magyar mezőváros, tör-

¹⁰³ Móricz Zsigmond: *Pataki diákok* = *Móricz Zsigmond: Riportok. 1936-1942. Budapest, 1968. 201.o.*

ténelmi műemlékekkel, de mégsem múzeumvárosként, az alföld és hegyvidékek határán... mintegy metszőpontján az országra jellemző dimenzióknak. Így vált a város évszázadokon át egyik központjává, élesztőjévé a magyar szellemi fejlődésnek a legszélesebb értelemben véve, mert sugárzásának hatását nemcsak a csúcson találjuk meg Kazinczy, Kossuth, Erdélyi János vagy Móricz Zsigmond révén, hanem a legkisebb falvakban is azokon az embereken keresztül, akiket Patak küldött oda, hiszen őket a falvak közössége küldte Patakra. S ez a szellem mindig az ember és a nemzet autonómiáját képviselte, azt a magyar polgárosodást, amelynek oly sok fojtogató veszéllyel kellett megküzdenie.”¹⁰⁴

Az 1910-es években bizonyos nehézségekre hivatkozva felvetődött, hogy a pataki iskolát nagyobb városba, Miskolcra kellene áthelyezni. A felvetés a szélesebb magyar társadalomból nagy ellenzést váltott ki. A közvélemény Patak felé fordult, s mozgalom bontakozott ki az ősi diákváros védelmére, megmentésére. **“Sárospatakot Oltalmazó Ligát”** hoztak létre s igazuk bizonyítására széles körben felhasználták a sajtó nyilvánosságát is. A mozgalom résztvevői felekezeti különbség nélkül magyar nemzeti ügynek tekintették a Patakon maradáást. Az iskola megmentése érdekében sok érvet sorakoztattak fel. Egyet idézünk. Aki írta, - **Waldapfel János** -, nem volt pataki diák, nem került közvetlen kapcsolatba Patakkal, de mélyebb műveltsége, történelmi látása, gazdag tapasztalata mégis a következők megfogalmazására készítette: “Ha másutt keresnek otthont a pataki iskolának, ez már nem lesz a pataki kollégium a maga történetével, a maga gyökereivel, a maga lelkével, - ez a pataki iskolának, a réginek, az igazinak halála volna. A pataki iskola nem Sárospatak érdeke, hanem a magyar kultúra citadellája befelé, nekünk magyaroknak, és a magyar nemzet dicsősége, már Comenius révén is, kifelé, Európának. **Sárospatak**

¹⁰⁴ Vitányi Iván: *Sárospatak – múlt és jövő* = *Városépítés*, 1987. 6. sz. 34.o.

kérdése minden magyar ember, minden művelt, a magyar művelődés ügyét szívében viselő ember ügye, vagy még helyesebben az egész magyar nemzet ügye. Sárospatak mutat a legtöbb hasonlóságot a régi német és angol egyetemi városokhoz. De egy tekintetben Sárospatak túltesz szinte valamennyin. A nemzeti történet nagy, legnagyobb eseményei egyik ilyen külföldi városban sem szövődnek oly sűrűn a helyi történetbe, a helyi alapítók és alapítványok, pártfőgők, tanárok és tanítványok történetébe, mint ebben a Bodrog két partján épült kis városban ott a Hegyalja tövében.”¹⁰⁵

S a Sárospatakat Oltalmazó Liga érvelése, kiállása nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a kollégium végleg Sárospatakon maradt. S ez lehetővé tette, biztosította, hogy “az a nagy szellemi és erkölcsi érték, az az újra össze nem gyűjthető nemzeti kincs, mely Sárospatakra csaknem négy század alatt felgyülemlt, továbbra is itt fog kamatozni a magyar nemzeti műveltség javára.”¹⁰⁶

Szelleme, politikája, nevelő munkája következtében a település neve “fogalomná” vált. A város túlnőtt önmagán, országos, nemzeti jelentőséget nyert. Béctől távol, Erdélyhez és Lengyelországhoz közel a magyar nemzeti függetlenségi harc, felkelés fontos fészke lett. A pataki iskola igyekezett együtt haladni a fejlődéssel, az ország szellemi mozgalmával, s segíteni a haladást. Hazánknek ez a tája teremtette meg az 1590-ben megjelent vizsolyi biblia segítségével a magyar kultúrnyelvet, a Sárospatak környéki nyelvjárásból alakult ki a magyar köznyelv. Fekete Gyula szerint mindez nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a kollégium, maga a város sajátos magyar nemzeti szellemiséget alakított ki tanítványaiban s egész életre szóló indítást adott diákjainak. S

¹⁰⁵ Waldapfel János: *Sárospatak. Klny. a Közműveltség II. évfolyamából. Budapest, 1916. 128.o.*

¹⁰⁶ . Szinyei Gerzson 1916. január 13-án kelt levele = Waldapfel János: *Sárospatak i.m. 18.o.*

ez a pataki szellemi örökség a magyar kultúra fundamentumának fontos része lett.

Képes Géza szerint Sárospatak a "tudományok és erények büszke vára."¹⁰⁷ **Fekete Gyula** értékelésében Patak "a közösségi gondok hordozója, a nemzeti lelkiismeret és felelősség ébresztője."¹⁰⁸

Andrásfalvy Bertalan megfogalmazása szerint "Sárospatak aranybetűs név a magyar művelődés történetében és világítótorony, mely túlmutatott, túlvilágított felekezeten, országhatárokon is."¹⁰⁹

¹⁰⁷ *Képes Géza: A templomépítő = Sárospataki Református Lapok 1937. 174-175.o.*

¹⁰⁸ *Ködöböcz József: Sárospatak a magyar művelődés történetében. Sárospatak, 1991. 152.o*

¹⁰⁹ *P. Kovács Imre: Sárospatak aranybetűs név a magyar művelődés történetében = Köznevelés, 1990. szept. 21. 4.o.*

HASZNÁLT, RÉGIES S IDEGEN KIFEJEZÉSEK ÉRTELMEZÉSE

- *alma mater* tápláló, felnevelő anya, az iskola, elsősorban a felsőbb iskola régies, diákos elnevezése
- *auditórium* előadóterem, főiskolai-egyetemi előadások tartására szolgáló tanterem
- *autonómia (egyházi)* az egyháznak államilag elismert joga saját szervezetének, iskoláinak saját hatósága útján való irányítására, igazgatására
- *bajoros* iskolaszolga
- *brúgó* kenyér, amelyet a tápintézetben étkező diákoknak négy napra előre kiosztottak, s amelyből az étkezésekhez egy-egy részt mindig magukkal vittek
- *citadella* erod, fellegvár
- *coetus* társaság, egyesülés, a diákságnak, általában a magasabb fokú iskolák diákságának és tanárainak közössége
- *csiszlik* a mesterlegény gúnyneve
- *deák* diákul, latinul értő nagyobb tanuló
- *demokratikus iskolai hagyományok* olyan hagyományok, amelyek a tanárok és diákok együttes tevékenységéből keletkeztek, amely tevékenységekben a diákok részvétele, önkormányzata is fontos
- *diárium* iskolai füzet, tantárgyi jegyzet, napló
- *domine frater!* öcsém uram! (régii megszólítás!)
- *dumó* a kenyér kidudorodó része, púpja
- *eklézsia* egyház, egyházközség

- *elekció* a legációba menő diákok helyválasztó gyűlése, melyen a választást a legmagasabb teológiai évfolyam diákjai kezdik, a tanulmányi eredmény szerinti sorrendben választanak a legációs helyek közül
- *examinál, egzaminál* vizsgáztat, megvizsgál
- *exegézis (bibliai)* szöveg értelmezése, magyarázata
- *fika* diák
- *fugálni* mulasztani, órát mulasztani
- *futás* a fiatalabbaktól (gimnazisták, tanítóképzősök, legációba először menők) az elekció előtt a kollégium lelkésze kikérdezte a prédikációt
- *füstös* a latin és görög klasszikusok titokban leírt magyar fordítása
- *gárda* az egy házban, egy családnál együttlakó, nevelkedő diákok csoportja; a szállásadó családok nevéreől nevezték el, pl. Tárczy gárda
- *göde* elsőéves joghallgató
- *historia* történelem, történet
- *homeopátia* haszonszenvi gyógymód. Minimális adagokban olyan gyógyszereket alkalmaznak, amelyek nagy adagokban az egészséges ember szervezetében a gyógyítandó betegséghez hasonló jelenségeket idéznek elő
- *internátus* iskola keretében vagy az iskola mellett működő bentlakást, ellátást, tanulmányi felügyeletet biztosító nevelő intézet (ma: kollégium)
- *kajelni* enni
- *kódex* régi kéziratos könyv

- *kollégium* olyan régi iskola, melyben alsó, közép és felsőfokú intézet tanulói egyetlen intézmény szervezetében tanulnak
- *kamra* diákszoba, melyben több diák tanul
- *kamarás* lakótárs
- *kánon* egyházi törvény, előírás
- *karcer* börtön, szoba, ahová büntetésül a tanulót bezárták
- *kolláció* megvendéglés
- *konviktus* tápintézet, diákétkezdő
- *konya* elsőosztályos gimnazista
- *kopó* a főiskolai háznagy gúnyneve, mert kötelessége volt a diákok iskolán kívüli magatartását is ellenőrizni
- *közrendi diák* a kisnemes, polgár, hivatalnokcsaládok tanuló gyermeke
- *legáció, legátus* követség, követ. Karácsonykor, húsvétkor és pünkösdkor a kollégium kiküldte a vonzáskörzete gyülekezeteibe a nagyobb diákjait, hogy ott az iskola "követeiként" az istentiszteleteken szolgáljanak (prédikáljanak, imádkozzanak) és a gyülekezetnek, személyes látogatással a gyülekezet vezetőinek, a presbitereknek, továbbá a legátus látogatására igényt tartó tehetősebbeknek elvigyék a kollégium írásos üzenetét, a pátenset. Szolgálataikért a gyülekezet tagjai önkéntes pénzadományokkal segítették a szegény diákok tanulását. A kiküldött volt a legátus.
- *lencsés* a diákok gúnyneve. Régen ugyanis a konviktusban is, a diákgárdákban is szombat este lencse volt a vacsora
- *literátus* olvasott, irodalomban jártas, iskolázott

- *lumen* fény, tehetség, lángész
- *melodárium* énekeket, dallamokat tartalmazó füzet

- *mendikáció, mendikáns, mendikás* a szegényebb kisebb diákok (a gimnázium alsóbb osztályosai) a legátusok mellett karácsonykor, húsvétkor és pünkösdkor kimentek a gyülekezetekbe, hogy házról házra járva kis ünnepi verssel köszöntsék a gyülekezetek családjait. A köszöntésért pénzt kaptak. Ez a gyakorlat volt a mendikáció, a verselő diák a mendikás, mendikáns, szublegátus.
- *mendur* a kis gimnazista, az I-IV. osztályos gimnazista gúnyneve
- *mester, oskolamester* tanítómester, tanító
- *minerális gyűjtemény* ásványgyűjtemény
- *múzsza* a tudományok és művészetek istennője, ihletője. Régi iskolai kifejezésekben: múzsafi, diák
- *nagyporta* a Nagykollégium (Rákóczi út 1.) főbejárata, illetve annak a kapu melletti földszinti része
- *Nándor vármegye* a joghallgatók gyakorlati képzésének segítésére alakított ifjúsági egyesület.
- *nebuló* kisfiú, kisdiaák
- *non-tógátus, nem-tógás* a kollégium felsőbb osztályainak világi pályára készülő diákja
- *óceánográfia* a földrajztudománynak a tenger kutatásával, tanulmányozásával foglalkozó része
- *ősnymtatvány* a könyvnyomtatás első időszaka, 1501 előtt megjelent mű
- *pakk* a hazuról postán küldött élelmiszercsomag

- *Páncél vármegye* a joghallgatók jogi gyakorlati képzésének segítésére szolgáló ifjúsági egyesület.
- *partikula* azok a régi alsóbbrendű, de az eleminél magasabb képzettséget adó református iskolák, amelyek tanítóikat, rektorikat a kollégiumból kapták. Ezek az iskolák a kollégiumhoz tartoztak, annak részei voltak. 1945 után a középiskolákhoz (gimnáziumhoz és tanítóképzőhöz) tartozó kis középiskolák voltak. Ekkor a gimnázium partikulája volt a cigándi és tokaji gimnázium, a tanítóképző intézeté pedig a ricei tanítóképző.
- *“pataki kollégium”* A sárospataki református iskolát, mely a XVI. század második negyedétől működik, többféleképpen nevezték: schola, iskola, kollégium, főiskola. A kollégiumban mint a többi protestáns kollégiumban (Debrecen, Pápa, Nagyenyed stb.) az elemi fokról a felső fokig együtt tanultak a diákok. A képzés legfőbb célja a lelkészképzés volt, de a teológusok az általános képzésen túl bölcsészeti és jogi képzésben is részesültek. Története során tehát a kollégium az elemi iskola, progimnázium, továbbá a gimnázium, bölcsészeti, jogi és teológiai akadémia együttesét jelentette.
- *pátens* a kollégium írásos köszöntője, melyet a legátus vitt magával a gyülekezetekbe
- *peckás* az a kis diák, aki a közösen lakott diákszobákat takarította, fűtötte, a konviktusban az ételkihordásban is segített.
- *pedellus* iskolaszolga, bajoros
- *pielni* inni
- *plebániái* alsó fokú katolikus egyházközségi iskola,

- iskola* elsősorban a katekizmus, az egyházi ének és az olvasás tanítására
- *preceptor* tanító, segédtanító
- *prepa* tanítóképzős tanuló, tanítójelölt
- *protokollum* jegyzőkönyv
- *publikus diák* világi pályára készülő diák
- *rektória* iskola
- *rekvirálás* ünnep szombatján a legátus a pátenset elvitte a gyülekezet tagjainak, akiktől pénzbeli támogatást kapott, a akik általában meg is vendégelték.
- *rohamjegy* arra mondják, ha a diák valamilyen pénzes összejövetelre, pl. színi előadásra jegyváltás nélkül, jegy nélkül megy be.
- *schwartzgelb* fekete-sárga, a Habsburg-ház családi színei, az osztrák-magyar-monarchia idején a feltétlenül császárhű politika, magatartás gúnyneve.
- *skandalum* botrány, botrányos eset, gyalázat
- *stante pede* azonnal, tüstént
- *sub rosa* titokban, bizalmasan
- *szenior* a kollégiumi tanulmányokat befejezett kiváló diákok közül a tanárok által választott ifjúsági vezető, képviselő, az iskolai törvények megtartásának ellenőre
- *szolgadiák, inas* a főúri gyermekek vagy a gárdákban lakó közrendi diákok kiszolgálója
- *szublegátus* mendikás
- *szuperintendens* püspök
- *szuplikáció* az iskola részére adományok gyűjtése a nagyobb diákok, szuplikánsok által
- *tipográfia* nyomdászat, nyomdai előírás

- *tógátus, tógás diák* a felsőbb évfolyamok palástszerű felsőruhát viselő, egyházi pályára készülő diákja
- *tornacsarnok* az iskolakertben a diákok tornázására 1878-ban épített épület
- *trilla* elsőéves teológus
- *unikum* egyetlen példányban fennmaradt régi könyv
- *úrfiak* a főrendi, nemesi családok gyermekei, fiatalemberei
- *varga* cipész
- *zacskós, batyus, tarisznyás diák* a közrendi származású diák, aki magával hozta Patakra az ételme nyersanyagát, melyet a szállásadó háziasszony készített el együtt a gárdában lakó diákoknak.

**Sárospataki Közoktatási Ellátási
Körzet**

SÁROSPATAKI KÖZOKTATÁSI ELLÁTÁSI KÖRZET FONTOSABB JELLEMZŐI, ADATAI

Egy-egy helység nem független, minden másiktól elkülönített település. Minden község, város benne él a tájban, s szoros kapcsolatban van határai révén is a szomszédos településekkel és közigazgatási szempontból más, távolabbi településekkel is. Az önkormányzatok döntésének megfelelően környékünk 15 községe összefogott Sárospatak várossal, hogy bizonyos közművelődési feladatok megoldása közös erővel szakszerűbben és eredményesebben történhessenek. Ezek a községek a következők: Bodrogolaszi, Erdőhorváti, Györgytarló, Háromhuta, Hercegkút, Kenézlő, Komlóska, Makkoshotyka, Olaszliszka, Sáradsadány, Tolcsva, Vajdácska, Vámosújfalú, Viss és Zalkod.

Néhány községből másik település iskolájába járnak a tanulók. A könyvben a bejáró gyermekek községeinek (Háromhuta, Komlóska, Sáradsadány, Zalkod) ismertetése is szerepel. A nevelőnek a bejáró tanulók számára is biztosítania kell lakóhelyük jobb megismerésének lehetőségét. Ilyen egyes osztályok tanítása során kívánatos, hogy a pedagógus foglalkozzék mindkét település fontosabb jellemzőivel, és ezzel együtt igyekezzen minden tanulóban mélyebb tudást kialakítani a saját településéről. Az iskolával nem bíró települések fontosabb jellemzőinek ismertetésével erre akartam ösztönözni a nevelőket s e feladatmegoldáshoz igyekeztem számukra segítséget is adni.

Az egyes települések történetének, fejlődésének vázolója mellett szerettem volna a legutolsó, az 1999. évi önkormányzati gazdálkodás fontosabb mutatóinak közzétételével némi anyagot szolgáltatni a községek jelenlegi életének, helyzetének, fejlődési szintjének jobb s egymással összehasonlítható megismertetéséhez. Mivel azonban néhány helyről a kért adatot nem bocsátották rendelkezésemre, az összeha-

sonlításához egységesen csak a már nyomtatásban megjelent 1996. évi adatokat tudom közölni.

Egymás mellett élünk. Településeink s ezzel együtt a táj fejlesztésén munkálkodunk, együtt küzdünk. Illő, hogy ismerjük vonzáskörzetünk településeinek is néhány fontosabb jellemzőjét.

1. Bodrogolaszi

A település kora-árpádkori község. Neve először Olaszi volt. A tatárjárás idején nagyrészt elpusztult, s az első írásos emlék szerint a községbe 1244-ben IV. Béla telepített olaszokat, akik a király vincellérjei voltak, szőlőműveléssel, borászáttal foglalkoztak. Nevét róluk kapta. A XV. század közepén királyi birtok volt, majd a Perényi, Pálóczy családok birtokolták. 1504-ben Perényi Imre a tulajdonrészét a terebesi pálosoknak adományozta. 1567-ben az adólajstrom a törököktől elpusztított helységként említi. A XVI. század második felében a terebesi pálosokkal együtt részbirtokosként szerepel Nagy Balázs, 1581-ben Bárczi Pál, 1592-ben Feöldy Pál, 1606-ban Bocskai Istváné, de 1610-ben ismét a pálosok birtoka. 1651-ben a terebesi pálosok birtokait az újhelyi pálosok kapják meg. A szerzetesrend II. József által történt felosztása után a királyi vallásalap lett a tulajdonos és a vallásalaptól szerezte meg 1808-ban Lónyai Gábor.

A község régen város volt, s különféle szabadalmakkal, vásártartási joggal is rendelkezett.

1739-ben a településen a pestisnek 201 halálos áldozata volt.

Fontosabb, nagyobb épületek:

- A római katolikus templom, kőfalmaradványokkal övezve. A XII. században épült román stílusban, oklevélben 1201-től van róla említés. A XVIII. században új-

jáépitették. 1906-ban leégett, de 1907-ben már újra áll. Műemlék-épület.

- A **görög katolikus egyház** 1360 körül már létezett. Temploma a XVII. században épült (1644), barokk stílusban. Műemlék-épület. A görög katolikus egyháznak van egy 20 cm magas, aranyozott ezüst keresztje, szent képet ábrázoló, művészien faragott fabetéttel, amely 1628-ban készült s az egyháznak 1848-ban egy orosz tábornok adományozta. Van ezenkívül az egyház tulajdonában egy régi ezüstkehely és egy ezüst tányér 1623-ból.
- A **református templom** a XVIII. század utolsó éveiben épült, késő barokk stílusban. A nagy tűzvész 1862-ben az irattár nagy részét is elpusztította. Az egyház egyik kelyhe 1623-ból való.
- A **Lónyay kastélyt** az 1860-as években Lónyay Gábor romantikus stílusban építtette. A kastélyt 23 kat. holdas park veszi körül.

Fényes Elek település-leírása szerint (1851) "van egy nagy szeszyára s Szarkakút nevű fürdője és ásványos vize, mely köszvény ellen sikerrel használtatik." A szájhagyomány szerint a forrás vizét addig használták fürdésre, amíg a forrás kígyóját, mely a víz gyógyító erejét adta, el nem lopták.

Területe: 1851-ben 5.781 kat. hold, 1995-ben 2062 ha.

A lakók számának alakulása: 1784:380; 1851:756; 1869:754; 1900:1124; 1930:1323; 1941:1455; 1949:1540; 1960:1587; 1985:1099; 1990:977; 1995:890.

Analfabéta: 1941:199; 1960:81.

Lakásállománya: 1787:82; 1940:210; 1990:350; 1995:389; 1997:397.

A villanyvilágítás bevezetése 1950-ben történt.

A gázvezeték kiépítésére 1996-ban került sor.

Az 1996. évi fontosabb pénzügyi adatok:

- Állami hozzájárulás, támogatás	25.448.000 Ft.
- Helyi adóbevétel:	250.000 Ft.
- Egyéb eredetű helyi bevétel:	12.185.000 Ft.
<hr/>	
- Éves költségvetés:	51.823.000 Ft.
- Önkormányzati vagyon:	47.790.000 Ft.
- Ebből ingatlan	24.416.000 Ft.

2. Erdőhorváti

A község neve írott alakban 1398-ban fordult elő először "Horváthy"-ként. Ekkor Debreői István és fiai birtoka. 1404-ben Keéri László a birtokos. Zsigmond idejében husziták támadták meg, törtek be a településre, s tőlük Mátyás foglalta vissza. 1647-ben I. Rákóczi György és felesége, Lorántffy Zsuzsanna kapta meg királyi adományként. A Rákóczi-féle szabadságharc bukása után a család birtokait elkobozták s a királyi kamaráé lett. Később a Bretzenheim, majd a Trautsohn, azután pedig a Beust és a Waldbott család birtokolta.

Az 1814. évi egyházi felügyelői jegyzőkönyv feljegyzése szerint 1353-ban pálos kolostor épült itt, melynek romjai évszázadok múlva is láthatóak voltak.

Kiváló, híres bortermelő hely. Bora igen keresett volt: Fényes Elek szerint "kristálytisztá s felette állandó színe teszi nevezetessé", színe a hosszú szállítás alatt sem tört meg. (1851)

Hegyeiben "szép carniol és chrysolit található".

Az I. világháborúban 120 katonája közül 30 lett hősi halott.

Nevezetesebb épületei:

- -A római katolikus templom, mely 1787-ben épült. Előtte a pálosok letelepedése után épült fatemplomot használták.

- A reformátusok előbb 1556-ban, majd 1789-ben építtették a templomot s 1910-ben felújították.
 - **Műemlék épülete: két népi lakóház:** Egyik a Hatház u. 19., a másik a Kassai u. 144. sz. alatt található. Régen Abaúj megyéhez tartozott, 1884 óta lett Zemplén megye része.
- A község területe:** 1940-ben 8.707 kat.hold, 1995-ben 5011 ha.

Lakóinak száma: 1828:1448; 1851:1344; 1869:1409; 1900:1311; 1930:1344; 1941:1396; 1960:1301; 1985:841; 1990:778; 1995:729.

Analfabéta: 1941:128; 1960:48.

Lakásállomány: 1996:360 lakóház.

Villanyvilágítás bevezetése: 1962.

A gázbekötés 1997-ben történt.

Az 1996. év fontosabb pénzügyi adatai:

- Állami támogatás	8.755.000 Ft.
- Helyi adóbevétel:	180.000 Ft.
- Egyéb eredetű helyi bevétel:	8.251.000 Ft.
<hr/>	
- Éves költségvetés:	47.452.000 Ft.
- Összes önkormányzati vagyon:	58.091.000 Ft.
- Ebből ingatlan	56.413.000 Ft.

3. Györgytarló

Eredetileg Sárospatak lakott külterülete, Sárospatakhoz tartozó tanya volt, 1925-ben 288, 1930-ban 348 lakossal.

A II. világháború utáni földreform 1945-ben 529 kat.hold földet juttatott a nagybirtokból a volt cselédeknek, akik közül sokan más településről is Györgytarlóra költöztek. A mai Györgytarló lakosságának magvát a Sárospataki Református Főiskola földjén, gyümölcsösében dolgozók adták. A lakosok, családok a következő településekről kerültek ide: Györgytarló 85, Lápló 49, Szophomok 21, Érhát 15,

Borsóstanya 6, Füzesér 1 s Tiszacsermely 1 család, összesen 178 család. 1948-ban állami támogatással megindult az új lakások építése s 1952-ig 187 lakás épült. A települést előbb Árpádfalvának nevezték, majd Györgytarló lett a neve.

1953-ban megalakult a helyi tanács s a Sárospatakhoz tartozó tanyából önálló tanácski község lett. Tanácsháza, községi iskola s bölcsőde épült.

Népiskola 1903-tól működött Györgytarlón a földtulajdonos főiskola fenntartásában. A nevelői lakással is rendelkező egy tantermes iskolába más tanyákról (Gulyalegelő, Holló, Kishomok, Ludhallgató, Papok tanyája) is jártak gyermekek s létszámuk 50-90 között mozgott. A felépült községben előbb két tanterem épült szolgálati lakással, majd újabb két tanterem két szolgálati lakással. Általában 10 pedagógus tanított. 1962-ben 253 tanulója volt az iskolának.

Az iskolával kapcsolatos jellemző adatok:

	1985	1990	1995	1999
Pedagógusok száma	8	11	11	12
Egyéb dolgozók száma	4	10	10	10
Tanulók száma	67	79	95	103
Osztályok száma	4	6	8	8
Napközis tanuló	39	72	61	61

1984-ben óvodai csoportot is indítottak. Jelenleg az óvoda 2 csoportos 4 óvónővel, dajkákkal.

1989-ben a község Lorántffy Zsuzsanna Általános Művelődési Központ névvel intézményt hozott létre, s az általános iskola mellett itt működik a két csoportos óvoda és a község közösségi terme. Györgytarlóra járnak az iskolába Dorkó és Rózsás iskolaköteles tanulói is. 1994 óta a nevelő intézmény neve: Lorántffy Zsuzsanna Általános Iskola és Óvoda (Széchenyi u. 1.)

Fontosabb épülete: Műemléki jellegű kúriája, mely a XIX. század közepén klasszicizáló stílusban épült.

A községre jellemző fontosabb statisztikai adatok:

Területe 1995-ben 3.019 ha.

Lakosok száma: 1960: 1325 (analfabéta: 95), 1985: 566, 1990: 539, 1997: 589, 1999: 649,

Lakóházak száma: 1990: 206, 1996: 219, 1999: 225

Kiépített út hossza: 5 km

Vízműhálózat hossza: 4 km

Villanyvilágítás bevezetése: 1962.

Gázhálózat kiépítése: 1995. Igénybe veszi 100 család.

A könyvtárnak 75 tagja van. Állománya: 3050. Kölcsházák száma: 2100.

Az 1996. év legfontosabb pénzügyi adatai:

- Állami hozzájárulás, támogatás:	17.979.000 Ft.
- Egyéb eredetű helyi bevétel:	7.444.000 Ft.
<hr/>	
- Évi költségvetés:	67.264.000 Ft.

Összes önkormányzati vagyon: 95.729.000 Ft.

Ebből ingatlan: 47.930.000 Ft.

További jellemző adatok 1999-ből:

- Családok száma: 250
- Dolgozók száma: 120
- Munkanélküliek száma: 120

Szociális támogatások:

- - Jövedelempótló támogatás 90 fő,	11.185.000 Ft/év
- - Rendszeres segélyt kap 5 fő,	166.000 Ft/év
- - Ápolási díjban részesül 5 fő,	357.000 Ft/év
- - GYEV 160 fő,	5.837.000 Ft/év
- - Átmeneti segélyt kap 280 fő,	1.74.000 Ft/év
- - Közgyógy. ig. 30 fő	197.000 Ft/év

Az önkormányzat évi gazdálkodása:

- Kiadás összesen: 148.126.000 Ft.
- Bevétel összege: 147.311.000 Ft.

4. Háromhuta

Eredetileg a regéci uradalomhoz tartozott s három településből alakult ki: Regéchéuta, Középhuta és Újregéchéuta egyesült és Regéc-Háromhutának hívták.

A Zemplén hegység első üveghutáját II. Rákóczi Ferenc alapította a regéci uradalomban. Itt készítették a hegyaljai borospincék számára a bor tárolásához az üvegpalackokat, a tokaji borospalackokat. A Három-Huta határában kisebb megszakításokkal 1916-ig készültek üvegek, boros és pálinkás palackok, tejes és befőttes üvegek, boros kancsók, korsók. A manufaktúrát azonban a fejlődő technika lassan teljesen kiszorította, feleslegessé tette. A Rákóczi család után, 1711 után előbb a Bretzenheim, majd a Waldbott család lett a tulajdonos.

Nevezetesebb épületei:

- A római katolikus templom, mely az 1870-es években épült Regéczi-Középhután.
- A Bretzenheim Ferdinánd által építtetett nagy vadászkastély, melyet Waldbott Frigyes 1860-ban megnagyobbított és mintegy 500 kat. holdnyi vadaskerttel vett körül.
- Két paticsfalu, favázas, a konyhában belső kemencés, 100 évnél korábban épült ház, melyet a Debreceni Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének kezdeményezésével műemlékké nyilvánítottak (Középhuta, Petőfi Sándor u. 54.)

1884-ig Abaúj megyéhez tartozott, ekkor csatolták Zemplén megyéhez.

Területe: 1995-ben 3779 ha.

Lakóinak száma: 1828:684; 1851:704; 1869:715; 1990:813; 1930:873; 1941:934; 1960:480; 1985:434; 1990:221; 1997:201.

Analfabéta: 1940: 74; 1960:16.

Lakóépület: 1996-ban: 85.

Kiépített út hossza: 8 km. Járda: 2,5 km.

A villanyvilágítást 1962-ben vezették be.

-	Az 1996. év legfontosabb pénzügyi adatai:	
-	Állami hozzájárulás, támogatás:	3.614.000 Ft.
-	Helyi adóbevétel:	190.000 Ft.
-	Egyéb eredetű helyi bevétel:	2.520.000 Ft.
<hr/>		
-	Évi költségvetés:	8.147.000 Ft.
-	Összes önkormányzati vagyon:	49.197.000 Ft.
-	Ebből ingatlan:	47.930.000 Ft.

5. Hercegkút

A község Sárospatak határában, a Hotyka patak völgyében **1754-ben keletkezett**, amikor Trautsohn János Vilmos a Fekete erdő mellékéről, Belfort városból és máshonnan 30 német családot telepített ide. Megérkezve, nehéz munka várta őket, ezért sokan el-, illetve visszavándoroltak. Első feladatuk volt az erdőirtás, hogy a falu felépítéséhez, szántóföldek, szőlő műveléséhez megfelelő területeket nyerjenek. Az irtással párhuzamosan alakították ki a falut, a szántóföldet s telepítették a szőlőt. Az eredeti község a Komlóska felé vivő út mellett volt, itt építették az első házakat.

Eredeti neve az alapító után **Trautsohndorf, Trautsohnfalva** s csak később kapta a **Hercegkút** nevet.

1784-től önálló plébánia volt, a templom is ekkor épült. 1903-ban nagy tűzvész pusztított: 179 háza közül csak négy maradt meg épen.

A községből az első világháborúban 250 ember vett részt s közülük 28 lett hősi halott.

A község területe: 1851: 1029 kat. hold, 1940: 1277 kat. hold, 1997: 7,81 km² (781 ha)

A lakosok számának alakulása: 1787: 431; 1828:699; 1851:692; 1869:788; 1900:899; 1930:1103; 1941:1923, (analfabéta: 36); 1949:1076; 1960:1106, (analfabéta: 12); 1985:974; 1990:873; 1995:865; 1997:813; 1999:775

Lakóházak száma: 1787:76; 1940:222; 1990:243; 1999:250

Villanyvilágítás bevezetése: 1950

Gázvezeték kiépítése: 1996

Az 1996. évi legfontosabb pénzügyi adatok:

- Állami hozzájárulás, támogatás:	14.578.000 Ft.
- Helyi adóbevétel:	3.200.000 Ft.
- Egyéb eredetű helyi bevétel:	10.889.000 Ft.
<hr/>	
- Évi költségvetés:	45.854.000 Ft.
- Önkormányzati vagyon:	20.280.000 Ft.
- Ebből ingatlan:	18.467.000 Ft.

Hercegkút Német Nemzetiségi Község 1999. évi legfontosabb adatai:

Családok száma: 243

Dolgozók száma: 231

Munkanélküliek száma: 38 fő (munkanélküli: 10, jövedelempótlós: 10, pályakezdő: 10, nem részesül támogatásban: 8 fő)

Szociális támogatásban részesül: 114 fő, a támogatás évi összege: 4.236.000 Ft.

Az utak hossza: 4,8 km pormentes út.

A vízhálózat hossza: 3 km.

A gázszolgáltatást igénybe vevő családok száma: 205.

6. Kenézlő

Honfoglaláskori település. 1913-ban szántás közben a határban honfoglaláskori sírokra bukkantak, később 1931-ben pedig ásatásokat folytatva rendkívül gazdag leletanyagot tártak fel. Ezek a leletek is bizonyítják, hogy a település honfoglaláskori.

A községről az 1332-i pápai tizedlajstromban "Kenézlő" (Keleznew) néven történik említés. Egy összeírásban 1410-ben jól jövedelmező vámhelyként szere-

pel: vízi- és szárazvámja van "Felkeleznő" néven. A XV. században az Újfalussy, Upori és Óbégányi család a földesura, s ekkor Zemplén megyéhez tartozik. A XV. század végén tulajdonosok a Buttkay, Ráskay és Márky családok is. **A XVI. század elejétől Kenézlő a neve,** s a Farkas, Szalay családnak volt nagyobb birtoka.

A XVII. századtól 1945-ig Szaboles megyéhez tartozott. Szaboles és Zemplén megye között a Füzesér volt a határ, nem a Tisza. Ebben az időben ugyanis a Tisza kisebb ágakban folyt, s a Füzesér szélesebb víz volt.

A török háborúk idején lakossága sokat szenvedett, s kicsérelődött. A XVIII. században nagy bevándorlás folyt, s kárpátoroszkok is települtek ide, akik az egyházi liturgiában, nyelvben a múlt század végéig a saját nyelvüket használták. A kuruc és az 1848/49-es szabadságharcban fontos tiszai átkelőhely volt.

A Tisza és Bodrog szabályozása során hatalmas körgátat húztak a falu köré s ezzel védetté tették az árvizek ellen.

1889-ben nagy tűzvész volt s a falu leégett.

1890 körül a kevés termőföld miatt nagy kivándorlás indult Amerikába s 1904-ig a jobb megélhetés reményében kb. 100 ember ment el évekre dolgozni.

1944-ben a visszavonuló németek a balsai Tisza-hidat felrobbantották, ami rendkívül hátrányosan érintette a községet.

Nagyobb épületei: A görög katolikus, református és római katolikus templom.

A **villanyvilágítás** bevezetése 1958-ban történt, a **gázvezeték** kiépítése pedig 1995-ben.

A **kiépült infrastruktúra** (szilárd útburkolat, víz-, villany-, gázvezeték és telefonhálózat, komfortossá teszi a lakók életét. Körzeti általános iskolája jól felszerelt. **Óvodája 1959 óta működik s jelenleg 3 csoportban 80 gyermek nevelését látja el. 1997-től zalkodi óvodáskorú gyermekek foglalkoztatását is végzi,** törekedve a gyermekek diffe-

renciált fejlesztésére. Az óvodában 5 óvodapedagógus és 4 dajka dolgozik.

Területe: 1851-ben 2.925 kat. hold, 1995-ben: 2294 km² (2294 ha)

Lakóinak száma: 1869:1071; 1990:1466; 1930:1925; 1941:2251, (analfabéta: 307); 1949:2252; 1960:2214, (analfabéta: 143); 1985:1567; 1990:1446; 1997:1450; 1999:1514.

A község lakásállománya: 1900: 150 ház; 1990:571; 1995:582; 1999:584.

Az 1996. évi fontosabb pénzügyi adatai:

Állami hozzájárulás, támogatás: 34.365.000 Ft.

Helyi adóbevétel: 700.000 Ft.

Egyéb eredetű helyi bevétel: 14.760.000 Ft.

Éves költségvetés: 61.534.000 Ft.

Összes önkormányzati vagyon: 79.995.000 Ft.

Ebből ingatlan: 46.708.000 Ft.

A település fontosabb adatai 1999-ben:

Családok száma: 618

Dolgozók száma: 263 fő

Munkanélküliek száma: 186 fő

Szociális támogatásban részesülők száma: 1073 fő s a támogatás évi összege: 26.799.000 Ft.

Az utak hossza 11 km, ebből jelenleg a 75 % kiépített.

Vízműhálózat hossza: 13,8 km

A gázszolgáltatást 273 család veszi igénybe.

7. Komlóska

A község Árpádkori település. A neve régen Komló volt. 1395-ben a Csirke család tulajdona. Ekkor iktatták be Csirke Margitot a birtokába. A XV. században a husziták a Pusztavár határrészen erődítményt építettek, melynek romjai sokáig láthatóak voltak. **A település a husziták fontos megszálló helye volt.** Innen szervezték a környékbeli tá-

madásaikat mindaddig, amíg Mátyás 1458-ban meg nem törte a hatalmukat.

A XVII. század közepétől a Rákóczi család a földesura. Ekkor a neve Komlóstelek. A község a Rákóczi-féle szabadságharc során elnéptelenedett. Ezért 1710 és 1750 között nagy betelepítés folyik: Kárpátorosz jobbágyok költöznek a faluba. További földesurai voltak: a magyar királyi kincstár, a Windischgraetz, Waldbott, Lónyai, Károlyi stb. családok. A település közigazgatásilag előbb 1884-ig Abaúj megyéhez tartozott s ekkor került át Zemplénbe.

A községben 1830 körül nagy éhínség pusztított. 1879-ben nagy felhőszakadás rongálta meg az épületek nagy részét. 1900-ban a nagy tűzvész okozott súlyos károkat.

Az I. világháborúban 25 hősi halottja volt a községnek.

Talaj- és rétegvízben szegény tájon ered a Pusztavári-forrás.

A talajában jelentős természeti ásványi anyagokat találtak: Aranyat-ezüstöt, ipari nyersanyagként használatos bentonitot, útburkoló követ stb. A geológiai kutatások szerint talajában más ásványi kincsek is vannak: barna szén, kaolin, mészkő, kén.

A lakosság nagy része a mezőgazdaságból élt. Sokan tartottak juhot, szarvasmarhát és sertést. A kevés munkalehetőség miatt már az 1960-as évektől nagy az elvándorlás. A termelőség szövetkezet felbomlása után megszűntek a munkahelyek s ma a földek nagy része parlagon hever. A községi vezetés szerint a gazdasági élet fellendítésére, fejlesztésére a növénytermesztés, az állattenyésztés és a turizmus adhat lehetőséget. Fontos lenne a biotermesztésre való áttérés. Így sok ember foglalkoztatásával zöldséget, burgonyát és vetőmagvakat lehetne termeszteni, továbbá gyógynövényekkel foglalkozni. A lakosság ugyanis ért a gyógynövényekhez s használja is. A táj üdülésre kiválóan alkalmas. A turizmus fejlődésben van: az elmúlt öt év során 100 vendégágy alakult ki. A további fejlődés ér-

dekében szükséges lenne a faluba vezető rossz utak kijavítása, továbbá a gáz- és szennyvízhálózat kiépítése.

Nevezetesebb épületei:

- Műemléki védettségű a **Pusztavár-rom** középkori alapfala.
- Műemlék a **görög katolikus templom**, mely 1820-ban épült. Csarnoktemplom, donga boltozattal és gazdag díszítéssel. Az aranyozott gipsz stukkódíszítés egyedi. A templomban ikonosztáz nincs.

1966-tól Erdőhorvátival közös tanácsai irányítású község volt s **1990 óta önálló önkormányzata van**, körjegyzőséggel.

Nemzetiségű óvodájában 2 óvónő jelenleg 15 gyermeket gondoz. **Az általános iskola alsótagozata két tanteremmel, nemzetiségi tanítással működik.** A felsőtagozat tanulói az 1970-es évek elejétől Erdőhorvátai általános iskolájába járnak.

Utcái portalanítottak.

A villanyvilágítás bevezetése 1962-ben történt.

Területe: 1935-ben 5.072 kat. hold, 1995-ben 2.986 ha.

Lakóinak száma: 1784:379; 1851:643; 1869:723; 1900:626; 1930:819; 1941:964; 1949:739; 1960:849; 1970:773; 1980:671; 1985:479; 1995:432; 1998:404.

Írástudatlan: 1941-ben 127, 1960-ban 37.

Lakásállománya: 1784: 59; 1930:157; 1949:156; 1960:171; 1996:218.

Az 1996. évi fontosabb pénzügyi adatok:

- | | |
|-----------------------------------|----------------|
| - Állami hozzájárulás, támogatás: | 8.385.000 Ft. |
| - Helyi adóbevétel: | 70.000 Ft. |
| - Egyéb eredetű helyi bevétel: | 5.717.000 Ft. |
| <hr/> | |
| - Éves költségvetés: | 19.712.000 Ft. |
| - Összes önkormányzati vagyon: | 34.112.000 Ft. |
| - Ebből ingatlan: | 32.121.000 Ft. |

8. Makkoshotyka

A település a régi iratokban előbb Makramal, majd Hughka, később Hoghka, Makramal aliter Hughka néven szerepel. IV. Béla és V. István szívesen és sokat vadászott itt az erdőkben s a környékén. V. István erdőbirtokának egy részét 1262-ben Hughkának és öt fiának adományozta. A település nevét a családtól kapta. Az adománylevélben említett határrész-, illetve dűlőnevek általában ma is ismertek, így: Papaj (Mons Popol, Papal, Papaj), Radvány (Rodowan), Sebespatak (Rivulus Sebus), Nagysom (Silva Nogsum), Kovácspatak (Rivilus Kuach).

A tatárjárás idején több nemes család települt ide, mint védettebb helyre. A Hotykai család kihaltá után 1569-ben a birtok a Beyczy családé lesz, 1700 körül Róth János Györgyé s később az ő lányai révén a Bónis és a Boronkay családoké. 1790 táján Meczner Sámuel szerzi meg. Később a Meczner és a Windischgratz család bírja. Hotyka többi részének birtokosai voltak: 1460-ban Herczeg László, 1466-ban a Pálócziak. A XV. század végén birtokosok még Csontosfalvi Zsófia, Erdődi Bakócz Miklós, Kisfaludy Miklós. 1548-ban Erdődi Péter, 1551-ben Makra Dániel, 1598-ban Báthori István és Malikóczy Gábor a földesúr. Későbbi tulajdonosok a Zörcseky, Patay, Okruczky, Szőke, Marton, Sütő, Görgey, Bajusz, Gamosik, Rozgonyi és a Vitányi családok.

A XVIII. század végén a községet nagy tűzvész pusztította el s ekkor a református templommal együtt elpusztult az összes anyakönyv és iratanyag is.

Az I. világháború idején 100 makkoshotyikai férfi volt katona s 12 halt hősi halált.

Nagyobb épületei:

- Református templom, mely 1823-ban épült,
- s a római katolikus templom.

A község területe: 1851-ben 2.071 kat. hold, 1940-ben 1.870 kat. hold, 1995-ben 10,41 km² (1041 ha).

Lakóinak száma: 1828:647; 1851:471; 1869:441; 1900:469; 1930:746; 1941:874, (írástudatlan: 150); 1949:984; 1960:1114, (írástudatlan: 90); 1985:964; 1990:964; 1995:1006; 1999:1020

Lakásállomány: 1940: 109 lakóház; 1990: 272 ház; 1995: 283 ház; 1999:300 ház

Villanyvilágítás bevezetése: 1954

Gázvezeték üzembe helyezése: 1996

1996. évi fontosabb pénzügyi adatok:

- Állami hozzájárulás:	23.924.000 Ft.
- Helyi adóbevétel:	25.000 Ft.
- Egyéb eredetű helyi bevétel:	10.204.000 Ft.
<hr/>	
- Éves költségvetés:	41.850.000 Ft.
- Önkormányzati vagyon:	48.775.000 Ft.
- Ebből ingatlan:	46.380.000 Ft.

Néhány további adat az 1999. évről:

Munkanélküliek száma: 160 fő

Rendszeres gyermekvédelmi támogatásban részesül 111 család

Pormentes út hossza: 6 km

Vízműhálózat hossza: 6 km

Gázszolgáltatást igénybe vevő családok száma: 29

9. Olaszliszka

Ósrégi település. Árpádházi királyi birtok volt. IV. Béla 1239-ben szepességi prépostságnak adományozta, amit később, 1290-ben III. Endre, majd 1423-ban Zsigmond is megerősített. Környezetéből kiemelkedve városi szabadsalmakat kapott. II. Géza vallonokat telepített ide s akkor a neve Lyska volt. A tatárjárás után IV. Béla a nagymértékben megcsökkent lakosság pótlására olasz szőlőmunkásokat hozott be, s a település neve ekkor lett Liska Ulazi, Olaszi Liska. Egy részét 1398-ban Debreő

István és fiai, majd 1479-ben a Csicseriek szerezték meg. **Mátyástól 1479-ben mezővárosi rangot s vásártartási jogot kapott.** 1504-ben Perényi Imre a maga részét a terebesi pálosoknak adományozta. 1560-ban Schwendi Lázár elfoglalta és a tokaji várhoz kapcsolta. 1567-ben mint a törökök által elpusztított helységben ismét a szepesi prépost és káptalan a földesúr. További birtokosok voltak még a XVI. század második felében Bodor György, Liszkay Lőrinc, Máriássy Pál, Nádasdy Ilona, Bogáthy Benedek, Pete Márton. **1601-ben Rudolf Olaszliszkát különféle kiváltságokkal, pallosjoggal ruházta fel.** 1606-ban Bocskai István bírta, majd több földesúr neve is ismert (BeczKay Jakab, Vajay Péter), de a legnagyobb birtoka volt a szepesi püspökségnek és káptalannak.

Liszkán a földesúri jogok elsősorban a következők voltak: az útvám, a vásárvám, a dézsma, a robotoltatás, a halászat, a vadászat, az öröklés, ha a jobbágy örökös nélkül hal meg, az őrlés, a szabad ítékezés joga.

A település a hadak útjába esett s ezért sokszor került nehéz helyzetbe. Így pl. 1598-ban Básta és Barbiánó császári hadvezérek szállták meg, a települést kifosztották, feldúlták, a középkori templomot is lerombolták, amit a toronnyal együtt Bocskai István állíttatott helyre. Megsarcolta a várost 1675-ben Caraffa osztrák tábornok is.

Olaszliszka már az **1800-as évek elején fontos postaállomás** volt s az első postamestere Wéber András, Kossuth Lajos nagyapja volt.

A település legrégebbi magva a szájhagyomány szerint a bodrog-parti magaslat volt. Burgundiát a község északkeleti részén a II. Géza által betelepített vallonok, Kocsordot pedig a IV. Béla által a tatárjárás után 1245-ben idehozott olaszok alapították.

Az első világháború után a Szepesváralján székelő szepesi püspökség és káptalan földbirtokát a Magyar Állam a Vallás- és Közoktatási Minisztérium zártgondoksága alá he-

lyezte, majd 1945-ben a földreform során a két nagybirtokot felosztották. A pártállam kollektivizálási törekvése következtében a községben **1949-ben mezőgazdasági termelőszövetkezet alakult**, majd a település 1961-ben termelőszövetkezeti község lett. **A szövetkezet 1992-ben oszlott fel.**

Az első világháborúban 350 liszkai férfi vett részt, s a településnek 65 hősi halottja és 28 hadirokkantja volt. A második világháborúban 268 férfi volt katona, s közülük 58-an vesztették életüket.

Néhány nevezetesebb év, adat, esemény a község életéből:

- A községnek már **1479-ben volt Ispotálya** (menhelye). A ma működő Öreges Napközi Otthonát 1967-ben hozták létre.
- **Az 1739-i pestisjárványban 520 ember halt meg.**
- **Az 1857. évi nagy tűzvészben 70 lakóház égett le.**
- **A villanyvilágítás 1927-ben kezdődött** s a villanyhálózat teljes kiépítése 1948-ban fejeződött be.

A vízműhálózat kiépítése 1970-1975-ben történt.

A földgázvezeték lefektetésére 1995-1996-ban került sor.

Az utcai hangszórókat 1954-ben szerelték fel.

A temetőben a ravatalozót 1981-ben építették.

A hősök emlékműve 1993-ban készült.

A községi utak hossza 11 km 454 m portalanított út, nem portalanított: 929 m út.

A község nevezetesebb építményei, műemlékei:

- **A római katolikus templom 1332-ben épült gótikus stílusban az őrtorony mellé. Később átépítették barokk stílusban. 1840-ben a torony sisakos szerkezetű tetejét a szélvihar lesodorta és a Bodrogra repítette. Műemlék-épület.**

- A református templom 1784-1787-ben épült későbarokk, copf stílusban, 1840-ben a nagy vihar a torony tetejét ledöntötte s a templomtetőt erősen megromgálta. Műemléképület.
- A **Kossuth-ház** (Esze Tamás u. 3.) Műemléképület.
- **Lakóház** (Szent István u. 27. sz.) Műemlék.
- A Szent István úti **Babahíd**. Műemlék.
- Az **1912-ben** épült (római katolikus) iskola (Szent István u. 2.)
- Az **1915-ben** épült (református) iskola (Szent István u. 9.)
- Az **1962-ben** épült központi általános iskola (Petőfi Sándor u.)

Néhány fontos statisztikai adat:

A község területe: 1851: 10.400 kat. hold; 1940: 6.845 kat. hold, 1995: 3946 ha.

A község lakosainak száma: 1787: 1680 fő; 1851:2232; 1869:2368; 1900:2576; 1930:2924; 1941:2993; 1949:2829; 1965:2340; 1985:2086; 1990:2048; 1995:1873; 1997:1846.

Írástudatlan: 1944:231; 1960:106.

Lakóházak száma: 1672:194; 1787:282; 1900:468; 1920:479; 1930:572; 1949:589; 1960:645; 1980:697; 1990:751; 1995:788; 1997:793.

Az 1996. év néhány fontosabb pénzügyi adata:

- Állami hozzájárulás, támogatás:	39.194.000 Ft.
- Helyi adóbevétel:	550.000 Ft.
- Egyéb eredetű helyi bevétel:	20.145.000 Ft.
<hr/>	
- Éves költségvetés:	73.390.000 Ft.
- Összes önkormányzati vagyon:	38.818.000 Ft.
- Ebből ingatlan:	17.189.000 Ft.

10. Sáradsadány

A település két község, Bodrogzsadány és Bodrogsára községek egyesüléséből keletkezett 1950-ben. A "Zsadány" szó avar személyi név lehet. 1228-ban ismert vitézi név. A XIII. században a község Sadanból (Zsadány) és Orbonból (Arbonya) településből állott. Ez utóbbi is személynév. A két helységrészt IV. Béla király még külön-külön adományozta el s **1887-ig Arbonyazsadány néven szerepelt.** Ekkor lett a neve Bodrogzsadány.

A XIII-XIV. században a pálos rend birtoka volt. Később birtokosként több család is szerepel, így 1598-ban a Zeleméri, 1606-ban Bocskai István, 1666-ban a Rákóczi család, 1786-ban a vallásalapé lett, majd 1808-tól a Bretzenheim és a Lónyay család tulajdona.

A török és kuruc háborúkban sokat szenvedett s **1707-ben a falu nagyrészt elpusztult.**

Az 1739. évi pestisjárvány a 200 lakosból 157 halálos áldozatot követelt.

1851-ben 370 lakosa s 2.320 kat. holdas határa van.

Bodrogsára, Sára ősi, árpádkori falu. 1398-ban a Debreői család tulajdona, majd 1444-ben a Perényieké, később a Pálócziaké, Bocskai Istváné, majd a pálos rendé, 1786-tól a tanulmányalapé, 1808-tól a Lónyay családé. Sára a Bodrog partján, magaslaton, szigetként kiemelkedve települt.

1739-ben a pestisjárvány 54 áldozatot követelt a kb. 80 lakosból. 1888-ban nagy árvíz pusztított a településen.

Határát a Bodrog szabályozása nagymértékben megnövelte. 1851-ben 976 kat. hold a területe s 159 lakosa van.

Sáradsadány műemlékei:

- **A bodrogzsadányi pálos kolostor romjai.** A kolostor a XV. században gót stílusban épült.

- **Bodrogsárai református templom**, mely 1818-ban épült klasszicista stílusban.

Területe 1851-ben 976 kat. hold s lakóinak száma ugyanakkor: 159.

Sárazsadány területe 1990-ben 180 ha.

Lakóinak száma: 1784:527; 1851:529; 1869:633; 1900:772; 1930:800; 1941:797; 1949:816; 1960:762; 1985:399; 1990:322; 1996:332. Írástudatlan 1941-ben: 59, 1960-ban 21.

Lakóépület 1996-ban 186.

Kiépített út hossza: 3 km.

Villanyvilágítás bevezetése: 1950.

Gázbekötés: 1997.

Az 1996. évi fontosabb pénzügyi adatok:

- Állami hozzájárulás, támogatás:	8.385.000 Ft.
- Helyi adóbevétel:	50.000 Ft.
- Egyéb eredetű helyi bevétel:	2.952.000 Ft.
<hr/>	
- Éves költségvetés:	14.708.000 Ft.
- Összes önkormányzati vagyon:	5.734.000 Ft.
- Ebből ingatlan:	5.258.000 Ft.

Sárazsadány jelenlegi **Bodrogolaszi társközsége**.

11. Tolcsva

A feltárt gazdag régészeti leletanyag azt bizonyítja, hogy ez a vidék az őskorban is lakott hely volt. Béla király névtelen jegyzője a Gesta Hungarorumban említést tesz **Tulsuoá patakról**. A település ennek mentén épült s nevét erről kapta. Neve többször is változott. A XIV-XV. században Tolcsvatő, 1660-ban pedig Nagytolcsva alakban szerepel. A középkori iratokban (1234) a Tulsva név is előfordul.

A területet Árpádtól Ketel vitéz, majd Alaptolma kapta. A XIII. századtól birtokosként gyakran szerepel a Tholchwa, Tulchua és a Tolcsvai családnév is. További birtokosok voltak az idők folyamán a következő családok: Káta, Boksa,

Náta, Lastóczy, Debrői, Kéri, Toronyai, Perényi, Csicseri, Fodor, Upori, Thárczay, Szatmáry, Dobó, Lorántffy, Rákóczi, Bónis, Vinnay, Klobusitzky, Szirmay, Nagy, Sennyey, Mezőssy, Dessewffy, Szemere, Waldbott, Constantin, Boronkay családok. 1711 után néhány lengyel, több görög s számos zsidó család (1770-ben 45) is szerepel a község lakói között.

A Várhegy tetején hajdan erődítmény állott, melynek romjai sokáig láthatóak voltak.

A község mai képe a XVII. századra alakult ki.

A település sokszor volt nehéz helyzetben. A törökök többször is megsarcolták, s 1680-ban csaknem teljesen elpusztult, 1697-ben Schlick osztrák tábornok zsoldosai támadták meg. Gyakran pusztította tűzvész. A legnagyobb volt az 1856-os tűz, mely a nagy viharban 100-nál több lakóházat is elhamvasztott. 1913-ban a hirtelen jött árvíz során 150-160 lakóház került víz alá, 80 megrongálódott, 34 pedig össze is dőlt.

Tolcsva különösen híres a **szőlőkultúrájáról**. Virágkorát a XVIII. században élte. "A borpiac kiszélesedése, az aszúbor megjelenése, az értékesítés akadályainak eltűnése segítették a minőségi és mennyiségi fejlődést. A szőlőhegyek kedvező déli, délkeleti meleg lejtői alkalmasak voltak a legjobb minőség termelésére, az éghajlati, a talajadottságok, a szőlőfajták biztosították, hogy a tolcsvai hegyeken termelt szőlőkből, az itteni pincékben érlelt borokból kerültek ki a leghíresebbek, melyek az egész Hegyaljának megalapozták a hírnevét" – írja dr. Pauleczki Ferenc "Tolcsva története, Tolcsva, 1996" c. könyvében (67.o.).

Tolcsva határát 1886-ban érte el a Hegyalját pusztító filoxéravész, s tette tönkre a virágzó szőlőültetvényt. Az újratelepítés hamar megindult s 1895-re csaknem visszaállt a korábbi állapot.

Régen arany- és ezüstbányászat is volt Tolcsván.

1794-ben már köszvényt gyógyító fürdő működött a későbbi Tilalmas fürdő helyén.

A XIX. század elején Tolcsva nagy fejlődésnek indult. Borkereskedelmi központ lett. 1839-ben gyógyszertár nyílt. 1851-ben a Nagy Patak vizén 5 malom is működött. Évenként négy országos vásárt tartott.

A település 1848 előtt mezőváros volt, különféle városi szabadalmakkal bírt, 1886 után nagy község.

A községben római katolikus, református, görög katolikus és izraelita népiskola működött. Az óvoda 1870-ben létesült.

1950-ben megalakult a Magyar Állami Pincegazdaság Tolcsvai Pincészete, 1972-ben pedig a Rákóczi kastélyban megnyílt a Szőlészeti és Borászati Múzeum Tokajhegyalja szőlőművelése és borászata tárgyi emlékeinek és írásos dokumentumainak, forrásanyagának gyűjtésére, kiállítására, bemutatására.

Nevezetesebb épületei:

- A római katolikus plébániai templom, hagymakupolás, fagalériás toronnyal a XV. században épült gótikus stílusban (Bajcsy-Zsilinszky u. 67.) A XVIII. században átépítették. Amikor 1809-ben a Szent Koronát Munkácsról Budapestre visszavitték, Tolcsván pihenőt tartva a koronát a torony alatti kis kápolnában őrizték. Műemlék.
- A görög katolikus templomot 1760-ban építették fából. Az új templomot 1859-ben szentelték fel s 1891-ben felújították.
- A református templom – a korábbi leégése után 1864-69 között épült.
- A Királyudvar vagy Rákóczi kastély (Kossuth u. 63.): Lorántffy Zsuzsanna építtette barokk stílusban. 1970-től a Szőlészeti és Borászati Múzeum van benne. Műemlék épület.
- A Desewffy kastély (Szent Imre u. 4.) 1659-ben épült. Az építtető bizonyára Bónis Ferenc volt, aki a Wesselé-

nyi-féle szövetkezésben is részt vett. Később került a család birtokába. A XIX. században átépítették s bővítették.

- **A Szirmay kastély** (Kossuth u. 37.) 1820 körül épült klasszicista stílusban. A múlt század végén Waldbott Frigyes átépítette s mai alakját ekkor nyerte. Jelenleg az általános iskola épülete. Műemlék.
- **A Kurucz kastélyt** (Bajcsy-Zsilinszky u. 45.) az 1830-as években építették klasszicista stílusban. Műemlék.
- **A Kincsem szőlőhegy tetején található Waldbott borház** kastélyszerű épület. Műemlék.

Területe: 1851-ben 3.898 kat. ho ld, 1995-ben 16,49 km² (1649 ha)

Lakóinak száma: 1787:2210; 1851:3064; 1869:3120; 1900:3094; 1930:2896; 1941:2757, (írástudatlan: 338); 1949:2613; 1960:2726, (írástudatlan: 136); 1985:2044; 1995:2094; 1997:2082; 1999:2160.

Villanyvilágítás bevezetése: 1949.

Az 1996. év fontosabb pénzügyi adatai:

- Állami hozzájárulás, támogatás:	44.867.000 Ft.
- Helyi adóbevételek:	2.300.000 Ft.
- Egyéb eredetű helyi bevétel:	20.422.000 Ft.
<hr/>	
- Az önkormányzat éves költségvetése:	83.816.000 Ft.
- Önkormányzati összvagyon:	52.064.000 Ft.
- Ebből ingatlan:	50.955.000 Ft.

További jellemző adatok 1999-ben:

Családok száma: 830

Dolgozó emberek száma: 500

Munkanélküliek száma: 480

Szociális támogatásban részesül 113 fő, összesen 17.346.000 Ft/év

Utak hossza: 14,5 km, közepes minőségű út.

Vízműhálózat hossza: 16,5 km

Gázszolgáltatást igénybe vevő család: 270

Az Önkormányzat 1999. évi gazdálkodásának főbb mutatói:

Bevételek:

Működési bevétel:	64.823.000 Ft.
Állami támogatás:	106.414.000 Ft.
Működési célú pénzeszköz átvétel:	12.976.000 Ft.
Munkabér-hitel:	5.200.000 Ft.
<u>Átfutó bevétel:</u>	<u>570.000 Ft.</u>
Összesen:	189.983.000 Ft.

Kiadások:

Személyi jellegű juttatás:	50.278.000 Ft.
Munkaadót terhelő járulékok:	19.810.000 Ft.
Dologi jellegű kiadások:	73.398.000 Ft.
Ellátottak pénzbeni juttatásai:	47.892.000 Ft.
Felhalmozási célú kiadás:	240.000 Ft.
<u>Átfutó kiadás:</u>	<u>2.326.000 Ft.</u>
Összesen:	193.944.000 Ft.

12. Vajdácská

A település a XI. században keletkezett. Bizonyítják ezt az itt talált őskori leletek. A falu közepén lévő templomdomb a honfoglalás korában temetkezési helyül szolgált s ma védett terület. A váradi káptalan birtoka volt. 1380-ban Domokos leleszi prépost szerezte meg cserével. Ekkor az iratban a település neve Vayda.

A török időkben fontos hely volt. A törökök mecsetet is építettek, melynek helyén épült föl 1864-ben a görög katolikus iskola.

1945-ig egyházi birtok volt, de időnként családok is kapnak benne részbirtokot, pl. 1487-ben a Ráski, 1598-ban a Telekessy család. 1786-ban, a szerzetes rendek feloszlásakor a vallásalapé lesz, de később visszaszáll a leleszi konventre.

Jellegzetes lápi, halász, pákász falu volt.

A reformációt elfogadott lakosság a Rákóczi-féle szabadságharc utáni ellenreformáció idejében sok zaklatásnak volt kitéve a földesúrtól, a konventtől. Ekkor települtek a pusztává lett jobbágytelkekre kárpátorosz jobbágyok.

1874-ben, 1895-ben nagy tűzvész pusztított a községben. A mostoha körülmények, a lakosság rendelkezésére álló kevés földterület, a szegénység miatt **1890 táján kb. 150 ember ment ki Amerikába**, hogy munkájával pénzt szerezve s néhány év múlva hazajöve, könnyítsen a család sorsán, jobb megélhetést biztosítson számára.

A terület lecsapolás után tekintélyes háziipar (szövésvés, fonás, gyékénymunka) fejlődött ki.

Nagyobb épületei:

- A **református templom** 1790-ben barokk stílusban épült s 1886-ban bővítették.
- A **görög katolikus templomot** 1904-ben építették.

A község területe: 1851-ben 258 kat. hold., 1995: 22,78 km² (2278 ha)

Lakóinak száma: 1851:616; 1869:1029; 1900:1286; 1930:1715; 1941:1937, (írástudatlan: 282); 1949:2033; 1960:1903, (írástudatlan: 150); 1965:1621; 1985:1302; 1990:1190; 1995:1267; 1999:1332.

Lakásállomány: 1999:441

Kiépített út hossza: 1965-ben 2 km, 1999-ben 8,5 km.

Villanyvilágítás bevezetése: 1953.

Az önkormányzat fontosabb pénzügyi adatai 1996-ban:

- | | |
|-----------------------------------|----------------|
| - Állami hozzájárulás, támogatás: | 25.375.000 Ft. |
| - Helyi adóbevételek: | 250.000 Ft. |
| - Egyéb eredetű helyi bevétel: | 9.976.000 Ft. |
| <hr/> | |
| - Éves költségvetés: | 46.648.000 Ft. |
| - Az önkormányzati összvagyon: | 32.056.000 Ft. |
| - Ebből ingatlan: | 31.342.000 Ft. |

A község 1999. évi legfontosabb adatai:

Családok száma: 494

Dolgozók száma: 348 fő

Munkanélküliek száma: 221 fő

Jövedelempótló támogatásban részesül: 142 fő

Rendszeres szociális segílyt kap: 17 fő

Gyermekvédelmi támogatásban részesül: 342 fő

A vízműhálózat hossza: 8 km

Gázszolgáltatást igénybe vevő család: kb. 180

Az önkormányzat 1999. évi gazdálkodásának főbb adatai:

Bevételek:

Saját bevételek: 34.161.000 Ft.

Állami támogatás: 26.117.000 Ft.

Központi kötött felhasználás: 697.000 Ft.

Központosított előirányzatok: 21.120.000 Ft.

ÖNHIKI támogatás: 3.777.000 Ft.

Területi kiegyenlítést szolgáló fejlesztési célú támogatás: 4.400.000 Ft.

Céljellelű decentr. támogatás: 346.000 Ft.

TB, eü. működési célra 1.924.000 Ft.

Jövedelempótlás, közhasznú munka: 14.332.000 Ft.

Összesen: 72.713.000 Ft.

Támogatásra átvett pénzeszköz: 11.231.000 Ft.

Felhalmozásra átvett: 71.000 Ft.

Összesen: 84.015.000 Ft.

Kiadások:

Személyi juttatások:	36.621.000 Ft.
TB s munkaadói járulékok:	19.994.000 Ft.
Dologi kiadás:	30.351.000 Ft.
Belvízkár támogatás:	1.133.000 Ft.
Szociális támogatás:	29.165.000 Ft.
Kamatra:	894.000 Ft.
Polgárvédelmi támogatás:	39.000 Ft.
Működési kiadás összesen:	118.199.000 Ft.
<u>Hiteltörlesztés:</u>	<u>18.250.000 Ft.</u>
Összesen:	136.449.000 Ft.

13. Vámosújfalú

A település **eredeti helye a jelenlegitől délre**, a Bodrog folyó jobb partján, a folyó kiáradásának nagyon kitett **részén volt**. Innen a Bodrog áradásai miatt költözött a mostani területre. Bizonyára ekkor bővült a neve s kapta a ma is használatos Újfalú elnevezést.

A község kialakulását és formáját elsősorban a közlekedési lehetőségek, az utak határozták meg s ezek megfelelő kihasználása segítette a falu társadalmának polgárosodását. A település halászfaluból földművelő faluvá, majd a **piacra is termelő s fuvarozó községgé fejlődött**. A Bodrog szabályozása következtében a lakosság főfoglalkozása a földművelés, főleg a búza és kukorica termelés, továbbá a szőlőművelés. A szőlőtermelésben fontos szerepe volt a Rány hegynek, melynek neve már a XIV. században is ismert volt. Ezenkívül az Akasztószeren és a Nyiczki szőlőhegyen is jó bor terem.

Vámosújfalú már a **XIV. században jelentős vízi és szárazföldi vámszedő hely volt**. Nevének első részét is innen kapta.

Birtokosai gyakran változtak s a következő családok voltak: 1398-ban a Debrői, 1403-ban a Deseő, majd a Toronyai,

Jemsei, Upor, Pataki, Nyársapáti, Czékei, Dobó, Thárczay, 1598-ban a kincstár, 1616-ban a Lorántffy család birtokaként a Rákócziak birtoka, a pataki uradalom része. Ebben az időben a falu mellett vezető út miatt, mely már Tolcsva határába esett, az iratokban Kistolcsva néven is szerepel. 1711 után a Trautsohn, majd a Bretzenheim család a földesura.

1567-ben a törökök által elpusztított helyként történik róla említés, s végleg csak a XVIII. század első felében népesült be újra. A telepések Abaúj megyéből jöttek (Vinnai, Szikszai, Sipos, Bodnár stb. családok).

A XVII. század elején önálló református egyházközségként említik s a település központja a református templom körül alakult ki. A település fő része az Alvég volt, ma azonban már áthelyeződött a malom és a vasútállomás környékére, a Felvégre. Az ősi templom helyén a reformátusok 1730-ban építették fel a jelenlegi templomot.

A Nagyerdő határrészt az 1800-as években kiirtották, de Rákóczi tölgyfáját meghagyták, s csak 1916-ban vágták ki.

A községben 1913-ban árvíz pusztított.

A településnek régen egytantermes iskolája volt, s mellette tanítói, szolgálati lakás. 1950-ben kéttantermes iskolát építettek, melyben most az óvoda működik. Az iskolák körzetesítése során 1961-ben a jól működő 8 osztályos általános iskolát megszüntették s az alsó- és felsőtagozatos tanulók egyaránt az olaszliszkai iskolába jártak. A rendszer-váltás után az 1991/92. tanévtől kezdve Vámosújfalun két tanuló- és egy napközis csoporttal újra megindult a tanítás. Megépült az új iskola s 1992/93. tanévben az 1-4. osztály tanulói, az 1993/94. tanévtől pedig a felsőtagozatosok is helyben járnak iskolába és 1996/97. tanévtől már más településről is vannak az iskolának bejáró tanulói.

A község önkormányzatának döntése alapján 1998-ban Általános Művelődési Központ alakult, melynek tagintézetei: ÁMK Általános Iskolája, ÁMK Napköziotthonos Óvodája, ÁMK Könyvtára és ÁMK Művelődési Háza.

Az 1940-es években épült iskolai tanteremhez 1992-ben nyolctantermes iskola épült, majd 1994-ben újabb két tantermet, könyvtári helyiséget, 150 adagos konyhát, étkezdét építettek hozzá. A 10 tanteremből 4 osztályterem, 4 szituációs jellegű szakterem, 1 számítástechnikai s 1 háztartástan-technika terem. Az iskola mellett játszóudvar is van. A gyakorlókertben gyümölcsfák vannak, s a tanulók zöldségfélét termelnek benne, amit a konyhában hasznosítanak. Az iskolában jól felszerelt számítógépes szaktanterem van. Jó szintű a német nyelvtanítás eszközellátottsága, továbbá a technika és környezetismeret tanítási felszereltsége.

Az iskolában eredményes tanítás folyik. A tantervi anyag tanításán túl gondot fordítanak a tanulók művészeti képzésére. Helyi kötelező osztályvizsgáztatási rendszert vezettek be: a 4., 6. és 8. osztályban a tanév végén a tanulónak 4-4 tantárgyból (magyar, matematika, s két szabadon választott tárgy) kell vizsgát tenniük.

Az iskolával kapcsolatban fontosabb statisztikai adatok:

	1994/95	1999/2000
Pedagógusok létszáma	14	14
Egyéb dolgozók	6	6
Tanulók száma	106	125
Osztályok+napközis csop.	8+3	8+3
Tantermek száma	10	10
Könyvtári állomány	5216	6.654
Kölcsönzések száma	130	142
Kölcsönzött könyv	1.900	1.795

Jellemzőbb statisztikai adatok:

A község területe: 1851-ben 2519 kat. hold, 1995-ben: 10,64 km² (1064 ha)

A lakók száma: 1787:262; 1851:420; 1869:648; 1900:604; 1930:795; 1941:674; 1949:964; 1960:872; 1985:860; 1990:895; 1997:892

Írástudatlan volt 1941-ben: 95; 1960-ban 49.

Lakásállomány: 1990-ben 315, 1996-ban 319.

Villanyvilágítás bevezetése: 1949.

Az önkormányzat gazdálkodása 1996-ban:

- Állami hozzájárulás:	18.815.000 Ft.
- Helyi adóbevétel:	75.000 Ft.
- Egyéb eredetű helyi bevétel:	10.496.000 Ft.
<hr/>	
- Éves költségvetés:	34.450.000 Ft.
- Önkormányzati vagyon:	25.272.000 Ft.
- Vagyonból ingatlan:	24.043.000 Ft.

14. Viss

A település nevét a legrégebbi okmány, a tulajdonos Pongrácz család oklevele 1381-ben említi. **1430 táján ismeretlen okból elpusztul.** 1452-ben a Csicsery család igyekszik benépesíteni. 1462-ben az Ujfalussy és a Pataky, 1481-ben a Csicsery, Ormos, Fodor, majd a Fuló és a Balázs családok a földesurai. A XVIII. század második felétől nagyobb birtokosai voltak az Egry, Görgey, Isaák, Kapitány, Nánássy, Ocskay, Tóth, Pethő, Miskolczy, Fekete családok, a XIX. századtól Boócz Ferenc, aki 1890-ben kúriát is építtetett. Jellegetesen kismemesi helység.

A kuruc- és az 1848/49-es szabadságharcból egyaránt kivette a részét. Az I. világháborúban 39 hősi halottat vesztett.

1885-ben a községben nagy tűzvész pusztított.

1890 után a községből 40 ember vándorolt ki Amerikába.

A község számára jelentős gazdasági fellendülést eredményezett a Bodroghközi Kisvasút megépítése. Ennek segítségével kapcsolódott be ugyanis a nagyobb táj életébe.

1945-ig Szabolcs megyéhez tartozott, ekkor került a területrendezés folyamán Zemplén megyéhez.

Nagyobb épületei:

- A római katolikus templom, amely 1827-ben épült klasszicista stílusban.
- A református templom 1898-ban épült.

A villanyvilágítás bevezetése 1955-ben történt.

Gázbekötés: 1995.

A község területe: 1851-ben 2,82 kat. hold, 1995: 1390 ha.

Lakóinak száma: 1851:527; 1869:698; 1900:1072; 1930:1236; 1941:1328; 1949:1433; 1960:1487; 1985:883; 1990:765; 1995:738; 1997:753.

Írástudatlan: 1941:157; 1960:87.

Lakásállomány: 1900:118; 1990:338; 1997: 352 lakó-épület.

Az 1996. év legfontosabb pénzügyi adatai:

- Állami hozzájárulás, támogatás:	15.819.000 Ft.
- Helyi adóbevétel:	461.000 Ft.
- Egyéb eredetű helyi bevétel:	7.198.000 Ft.
<hr/>	
- Éves költségvetés:	43.931.000 Ft.
- Összes önkormányzati vagyon:	19.907.000 Ft.
- Ebből ingatlan:	16.185.000 Ft.

15. Zalkod

A település a pápai tizedlajstromban 1332-ben "Zalgoch" néven fordul elő. Valamikor "Alkut" is volt a neve.

1460-ban az Ujfalussy család a földesura, majd 1470-ben az Óbégányi, 1492-ben a Ruttkay, Ráskay és a Márky családok. A XVIII-XIX. század fordulóján kisnemesi családoknak, a Báस्थ्य, Hangácsi, Komjáthy, Mezőssy, Lányi és

Poroszkay családoknak, illetve később a Rothmann családnak volt nagyobb birtoka.

Nagyobb épülete a római katolikus templom, mely 1757-ben épült díszes kapuval s copfstílusban. A barokk fatornya a XVI. századból való. Műemlék.

A villanyvilágítás bevezetése 1957-ben, a gázbekötés pedig 1995-ben történt.

A község 1945-ig Szabolcs megyéhez tartozott, ekkor került Zemplénhez.

A község **területe:** 1851-ben 2500 kat. hold, 1995-ben: 1022 ha.

Lakóinak száma: 1851-ben: 282; 1867:392; 1900:496; 1930:789; 1941:868; 1949:946; 1960:964; 1985:472; 1990:377; 1997:346.

Írástudatlanok száma: 1941:80; 1960:56.

Az 1996. évi legfontosabb pénzügyi adatok:

- Állami hozzájárulás, támogatás:	6.341.000 Ft.
- Helyi adóbevétel:	40.000 Ft.
- Egyéb eredetű helyi bevétel:	3.080.000 Ft.
<hr/>	
- Éves költségvetés:	15.201.000 Ft.
- Összes önkormányzati vagyon:	8.601.000 Ft.
- Ebből ingatlan:	4.541.000 Ft.

Tartalomjegyzék

ELŐSZÓ _____	5
I. SÁROSPATAKRÓL ÁLTALÁBAN - SÁROSPATAK, A „PATAKI MIVOLT” _____	9
II. SÁROSPATAK KIALAKULÁSA, FÖLDRAJZI HELYZETE, TÖRTÉNETE _____	13
III. SÁROSPATAK FONTOSABB JELLEMZŐI _____	31
1. Földrajzi koordinátái: _____	31
2. Éghajlatának jellemzői: _____	31
3. Területe: _____	31
4. A lakók számának alakulása 1770-től: _____	31
5. Lakásállománya: _____	32
6. Sárospatak külterületei és azok lakóinak száma 1985-ben és 1997-ben: _____	32
7. Úthálózat, közterületek _____	33
8. A városi zöldfelület _____	37
9. Vívezetékrendszer: _____	37
10. Gázhálózat _____	37
11. A telefonellátás _____	38
12. Távhő-ellátás _____	38
13. Kábeltelevízió _____	38
14. Termálfürdő _____	38
15. A város jelképei: a város címere és zászlója _____	38
16. Várostörténeti adalékok Nevezetesebb események, jellemzőbb adatok _____	41
17. A város 1999. évi gazdálkodásának főbb mutatói _____	56
a) Sárospatak Város Önkormányzata 1999. évi zárszámadásának fontosabb adatai _____	56
b) Sárospatak Város intézményeinek bevételei és kiadásai _____	58
c) Szakfeladatok költségei _____	60
d.) A kisebbségi önkormányzatok bevételei és kiadásai _____	61

IV. SÁROSPATAK HELYE, JELENTŐSÉGE NEMZETÜNK TÖRTÉNETÉBEN _____ 63

1. A város gazdasági szerepe _____ 63
2. A város politikai jelentősége _____ 73
3. A város művelődési szolgálata _____ 77
 - a) A XVI. század végi pataki iskola _____ 78
 - b) A református kollégium _____ 80
 - c) A pataki tanítóképzés _____ 93
 - d) Az iskola és társadalom kapcsolata _____ 96
 - e) A pataki nevelés fontosabb jellemzői, értékei, hagyományai _____ 104

V. SÁROSPATAK ÉRTÉKEI, TÖRTÉNELMI EMLÉKEI 117

1. Területek _____ 117
 - a) Iskolakert _____ 117
 - b) Temetők _____ 119
 - c) Megyerhegyi "Tengerszem" _____ 122
2. Műemlék- és egyéb épületek _____ 123
 - a) A Rákóczi-vár _____ 124
 - b) Templomok _____ 127
 - c) A Nagykollégium _____ 131
 - d) Tanítóképző _____ 132
 - e) A Művelődés Háza _____ 133
 - f) Egyéb épületek _____ 135
3. Szobrok _____ 135
4. Emléktáblák _____ 137
5. Képzőművészeti gyűjtemények _____ 139
6. Muzeális értékek _____ 141
 - a) Rákóczi Múzeum _____ 141
 - b) Sárospataki Református Kollégium _____ 142
 - c) Egyházi muzeális értékek _____ 148
7. Könyvtári anyag _____ 149
 - a) A Református Kollégium Nagykönyvtára _____ 149
 - b) Comenius Tanítóképző Főiskola Könyvtára _____ 156
 - b) Városi Könyvtár _____ 158
 - c) Rákóczi Múzeum Könyvtára _____ 159
8. Levéltári anyag _____ 159
 - a) Egyházi hivatalok _____ 159
 - b) A Sárospataki Református Kollégium Levéltára _____ 160
9. Könyvnyomda _____ 162

VI. SÁROSPATAK AZ IRODALOMBAN	165
1. Tudományos, ismeretterjesztő irodalom	165
a) <i>A város</i>	165
b) <i>A vár</i>	165
c) <i>A XV. századvégi iskola</i>	165
d) <i>A református kollégium</i>	166
e) <i>A tanítóképző</i>	166
f) <i>Az óvoda</i>	167
h) <i>Egyéb feldolgozások</i>	167
i) <i>Sok konkrét pataki anyagot tartalmaznak az alábbi kiadványok</i>	168
j) <i>Iskolai évkönyvek, értesítők</i>	169
k) <i>Turista kalauzok</i>	169
l) <i>Helyi újságok</i>	169
2. Szépirodalom	170
a) <i>Sárospatak a szépirodalomban</i>	170
b) <i>Népi szólások, anekdoták</i>	172
3. Patak és a tankönyvirodalom	175
VII. SÁROSPATAK ÉS AZ ÉNEK-ZENEMŰVÉSZET	179
VIII. A PATAKI SZELLEM	183
IX. SÁROSPATAK HÍRESEBB EMBEREI, NEVELTJEI	195
X. SÁROSPATAK MŰVELŐDÉSI TEVÉKENYSÉGE AZ EZREDFORDULÓN	209
1. Nevelési-oktatási-képzési intézmények	209
a) Óvodák	209
b) <i>Általános iskolák</i>	214
c) <i>Zeneiskola</i>	223
d) <i>Középiskolák</i>	227
e) <i>Felsőoktatási intézmények</i>	240
2. Közművelődési intézmények	249
a) A Művelődés Háza	249
b) <i>Városi Könyvtár</i>	251
c) <i>A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei</i>	253
d) <i>A Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma</i>	256
e) <i>Sárospataki Képtár</i>	258
3. Családsegítő és Pedagógiai Szakszolgálat	260
4. Keresztyén egyházak a művelődésért	262
a) <i>Római Katolikus Egyház</i>	263
b) <i>Református Egyház</i>	265

<i>c) Görög Katolikus Egyház</i>	268
<i>d) Jehova Tanúi</i>	270
5. Civil szervezetek, közösségek, alapítványok	271
<i>a) Sárospataki Népfőiskolai Egyesület</i>	271
<i>b) Pataki Diákok Sárospataki Baráti Köre</i>	274
<i>c) Sárospataki Tanítóképzésért Alapítvány</i>	275
<i>d) Sárospatakért Baráti Kör Alapítvány</i>	275
<i>e) Árpádházi Szent Erzsébet Történelmi Társaság</i>	276
<i>f) Mozgáskorlátozottak Sárospataki és Zemplén térségi Egyesülete</i>	276
<i>g) Pinocchio Alapítvány</i>	277
<i>h) Magyar Comenius Társaság</i>	277
6. Idegenforgalom	278

XI. SÁROSPATAK HELYE A MAGYAR MŰVELŐDÉS TÖRTÉNETÉBEN 281

HASZNÁLT, RÉGIES S IDEGEN KIFEJEZÉSEK ÉRTELMEZÉSE 289

SÁROSPATAKI KÖZOKTATÁSI ELLÁTÁSI KÖRZET 297

SÁROSPATAKI KÖZOKTATÁSI ELLÁTÁSI KÖRZET FONTOSABB JELLEMZŐI, ADATAI 299

1. Bodrogolaszi	300
2. Erdőhorváti	302
3. Györgytarló	303
4. Háromhuta	306
5. Heccegkút	307
6. Kenézlő	308
7. Komlóska 310	
8. Makkoshotyka	313
9. Olaszliszka	314
10. Sáradsadány	318
11. Tolesva	319
12. Vajdácaska	323
13. Vámosújfalú	326
14. Viss	329
15. Zalkod	330



**Zempléni
Tajvédelmi
Körzet**

Műgyényeska

Borsod-Abaúj-Zemplén Megye

Hódmezővásárhelyi Megye

Borsod-Abaúj-Zemplén Megye

Borsod-Abaúj-Zemplén Megye

Borsod-Abaúj-Zemplén Megye

Borsod-Abaúj-Zemplén Megye

Borsod-Abaúj-Zemplén Megye

Sárospatak

Kendersor-dűlő

Végárdó

Iskolakert

Újtelep

Várkert

Kispatak

Bodroghalász

0 100 200 300 400 500 m

Apróhomok

© Cartographia, Budapest, 940 561



